

This issue is published in compliance with Scientific Council of National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», minute № 3 of March 4, 2013.

Visnyk of National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute». Philosophy. Psychology. Pedagogics: Collection of scientific works. – K.: PH «Polytechnika», 2012. – № 3 (36). – 138 p. ; www.novyn.kpi.ua

Editor-in-chief:

NOVIKOV B. V., Dr. of Philosophy, professor, Ukraine.

Associate editors:

VYNOSLAVSKA O. V., PhD in Psychology, Associate professor, Ukraine;

VYHLYAYEV Yu. M., Dr. of Pedagogical sciences, professor, Ukraine.

Managing editor:

ZHYRUN O. A., PhD in Psychology, Associate professor, Ukraine;

Assistants to the Editor:

KOVALCHUK O.S., PhD in Psychology, Ukraine;

KONONIETS M.O., PhD in Psychology, Ukraine;

SYNGAYIVSKA A.M., PhD in Philosophy, Ukraine.

Editorial board:

Philosophical sciences :

KETURAKIS Saulius, Dr. of Philosophy, professor; Lithuania;

LARSSON Berit, Dr. of Philosophy, Sweden;

ALNEBRATT Kerstin, Dr. of Philosophy; Sweden;

ANDRUSCHENKO V. P., Dr. of Philosophy, professor,
Correspondent member of NAPS of Ukraine; Ukraine;

BILYAKOV G. F., Dr. of Philosophy, professor; Ukraine;

DIMITROVA L. M., Dr. of Philosophy, professor; Ukraine;

RUBANETS O. M., Dr. of Philosophy, professor; Ukraine;

STORIZHKO L. V., Dr. of Philosophy, professor, Ukraine.

Psychological sciences:

KOLESOVS Aleksandrs, Dr. of Psychology, Latvia;

NEMIROVSKY Carlos, Dr. of Medicine, professor, Argentina;

ROZENSZTROCH Carlos, Dr. Psychology, Argentina;

BALL G. O., Dr. of Psychology, professor,
Correspondent member of NAPS of Ukraine, Ukraine;

VOLYANYUK N. Yu., Dr. of Psychology, professor, Ukraine;

GORCHAKOV V. Yu., Dr. of Biology, professor, Ukraine;

DUGAN O. M., Dr. of Biology, professor, Ukraine;

KARAMUSHKA L. M., Dr. of Psychology, professor, Ukraine,
Correspondent member of NAPS of Ukraine, Ukraine;

LOZHNIKIN G. V., Dr. of Psychology, professor, Ukraine.

Educational sciences:

AUGUSTINIENE Aldona, Dr. of Social science (Educational Science),
Lithuania;

CIUCIULKIENE Nijole, Dr. of Social science (Educational Science), Lithuania

VYHLYAYEV Yu. M., Dr. of Pedagogical sciences, professor, Ukraine;

HUZYI N.V., Dr. of Pedagogical sciences, professor, Ukraine;

ZINKOVSKYY Yu. F., Dr. of Engineering sciences, professor,
Academician of NAPS of Ukraine, Ukraine;

ONKOVYCH G. V., Dr. of Pedagogical sciences, professor, Ukraine;

SYCHEV S. O., Dr. of Pedagogical sciences, professor, Ukraine;

SUS B. A., Dr. of Pedagogical sciences, professor; Ukraine.

Editorial office address: National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», Prospect Peremogy 37, 03056 Kyiv, Ukraine
Tel./fax: 044-406-8453; E-mail: pptu@kpi.ua

This issue is included to the list of scientific special editions of the Supreme Accreditation Committee of Ukraine in Philosophical sciences (Ruling of Presidium of SAC of Ukraine, 10 November 2010, №1-05/7)

Copyright © 2012 National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute». All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored, transmitted, or disseminated in any form or by any means without the prior permission in writing from the copyright holder. The publisher assumes no responsibility for any statements of fact or opinion expressed in the published papers.

ISSN

Друкється відповідно до рішення Вченої ради Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», протокол № 2 від 4 березня 2013 року.

Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія.

Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – К.: ВПК

«Політехніка», 2012. – № 3 (36). – 138 с. ; www.novyn.kpi.ua

Головний редактор:

НОВИКОВ Б. В., доктор філософських наук, професор, Україна.

Заступники головного редактора:

ВИНОСЛАВСЬКА О. В., кандидат психологічних наук, доцент, Україна;

ВІХЛЯЄВ Ю. М., доктор педагогічних наук, професор, Україна.

Літературний редактор:

ЖИРУН О. А., кандидат психологічних наук, доцент, Україна;

Помічники редактора:

КОВАЛЬЧУК О. С., кандидат психологічних наук, Україна;

КОНОНЕЦЬ М.О., кандидат психологічних наук, Україна;

СИНГАЙВСЬКА А. М., кандидат філософських наук, Україна.

Члени редколегії:

Філософські науки:

КЕТУРАКИС Саулюс, доктор філософських наук, професор, Литва;

ЛАРСОН Беріт, доктор філософських наук, Швеція;

АЛНЕБРАТТ Керстін, доктор філософських наук, Швеція;

АНДРУЩЕНКО В. П., доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, Україна;

БІЛЯКОВ Г. Ф., доктор філософських наук, професор, Україна;

ДИМИТРОВА Л. М., доктор філософських наук, професор, Україна;

РУБАНЕЦЬ О. М., доктор філософських наук, професор, Україна;

СТОРИЖКО Л. В., доктор філософських наук, професор, Україна.

Психологічні науки:

КОЛЕСОВ Александр, доктор психологічних наук, Латвія;

НЕМИРОВСКИЙ Карлос, доктор медичних наук, професор, Аргентина;

РОЗЕНШТРОЦ Карлос, доктор психологічних наук, Аргентина;

БАЛЛ Г. О., доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, Україна;

ВОЛЯНИУК Н. Ю., доктор психологічних наук, професор, Україна;

ГОРЧАКОВ В. Ю., доктор біологічних наук, професор, Україна;

ДУГАН О. М., доктор біологічних наук, професор, Україна;

КАРАМУШКА Л. М., доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, Україна;

ЛОЖКІН Г. В., доктор психологічних наук, професор, Україна.

Педагогічні науки:

АУГУСТИНИСНЕ Алдона, доктор соціальних наук (освітні науки),
Литва;

ЧУЧУЛКІЄНЕ Ніоле, доктор соціальних наук (освітні науки), Литва;

ВІХЛЯЄВ Ю. М., доктор педагогічних наук, професор, Україна;

ГУЗІЙ Н.В., доктор педагогічних наук, професор, Україна;

ЗІНЬКОВСЬКИЙ Ю. Ф., доктор технічних наук, професор,
дійсний член НАПН України, Україна;

ОНКОВИЧ Г. В., доктор педагогічних наук, професор, Україна;

СИЧЕВ С. О., доктор педагогічних наук, професор, Україна;

СУСЬ Б. А., доктор педагогічних наук, професор, Україна.

Адреса редакції: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 03056 Київ, Проспект Перемоги 37
Тел./факс: 044-406-8453; E-mail: pptu@kpi.ua

Збірник внесений до Переліку наукових фахових видань ВАК України з філософських наук (Постанова Президії ВАК України від 10 листопада 2010 р. №1-05/7)

Авторське право © 2012 Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Усі права захищені. Ніяка частина цієї публікації не може бути відтворена, збережена, передана або розповсюджена в будь-якій формі або будь-яким чином без попереднього дозволу в письмовій формі від власника авторського права. Видавець не несе відповідальності за ствердження будь-якого факту або думки, що висловлюється в опублікованих статтях.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Виселко І. В. Адміністративна субкультура в інтердисциплінарному векторі осмислення	3
Дранник В. А. Лідерство як засіб вдосконалення процесу управління в трудовому колективі	10
Жовновата В. О. Соціальна справедливість як концепт	16
Захарчук Н. В. Філософсько-соціологічний аспект категорії «толерантність» та її роль у міжкультурній комунікації	23
Зуєв В. М. Поняття технології у новітньому філософському дискурсі	29
Мелащенко О. М. Проблема діалогічності та сучасна ціннісна орієнтація студенства технічного університету	36
Ніколаєнко Н. В. Аксіологічний вимір новітніх біотехнологічних практик	42
Потіщук О. О. Методологічні стратегії соціальної історії науки	49
Стецюра К. О. Природа та специфіка буття медіатекстів у культурній картині світу сучасного суспільства	56
Цюпак І. Г. Культурна ідентичність і проблема модернізації сучасного освітнього простору	63

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Винославська О. В. Теоретичний аналіз методичних підходів до дослідження психологічної культури викладачів технічного університету	70
Кононець М. О. Взаємозв'язок загальнопрофесійних, професійно-етичних і психологічних складових у структурі професійної діяльності підприємця	78
Цимбал І. В. Когнітивні утруднення у процесі читання іншомовних наукових текстів та шляхи їх подолання	86
Kalinina O. The developmental level of the international student's psychological culture as a key point of succesful learning of the foreign language	93

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Буцька Л. В. Базові засади біоетики та психотерапії як основа психосоматичного блоку дисциплін у програмі підготовки фізичних реабілітологів	97
Вихляєв Ю. М., Чечиньова О. М. Інноваційна методика навчання технічного прийому підрізка зліва у студентів-початківців	106
Доценко О. В. Оптимізація процесу навчання підлітків, що займаються спортивним орієнтуванням	112
Дудорова Л. Ю. Особливості застосування педагогічних технологій у викладанні туризму	118
Зенина І. В. Оценка функционального состояния вестибулярной системы в поддержании статического равновесия у студентов	124
Хіміч І. Ю. Особливості проведення навчального заняття оздоровчого плавання зі студентами технічних ВНЗ	130

CONTENTS

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Viselko I. V. Administrative subculture in various areas of research	3
Drannik V. A. Leadership as mean of perfection process of management in the labors collective of office workers	10
Zhovnovata V. O. Social justice as a concept	16
Zakharchuk N. V. Philosophical and sociological aspects of tolerance and its role in the process of cross-cultural communication	23
Zuev V. M. Concept of technology in newest philosophical discourse	29
Melaschenko O. M. Problem of interlocutory and modern valued orientation of students technical university	36
Nikolaenko N. V. Axiological aspect of the latest biotechnological practices	42
Potishchuk O. O. Administrative subculture in various areas of research	49
Stetsiura K. O. Nature and specificity of media-texts existance in the cultural picture of world in modern society	56
Tsiupak I. G. Cultural identity and problems of modernization of modern educational space	63

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Vynoslavska O. V. The theoretical analysis of methodical approaches to research of psychological culture of technical university teachers	70
Kononets M. O. Interaction between general professional, professional-ethical and psychological components in the structure of entrepreneurs' professional activity	78
Tsymbal I. V. Cognitive difficulties while reading of foreign scientific texts and ways of their overcoming	86
Kalinina O. The developmental level of the international student's psychological culture as a key point of succesful learning of the foreign language	93

EDUCATIONAL SCIENCES

Butska L. V. Foundations of bioethics and psychotherapy as a basis of psychosomatic disciplines in the training programme for physical rehabilitation therapists	97
Vykhlyaev Yu. M., Chicheneva O. M. The innovative method of teaching technical admission pidrizka from left in the students-beginners	106
Dotsenko O. V. Optimization of training adolescents involved orienteering	112
Dudorova L. Yu. Special features pedagogical of technologies in learning of tourism	118
Zenina I. V. Assessment of vestibular system functional condition of in supporting static balance of students	124
Khimich I. J. Improvement of process of improving swimming of students of technical colleges	130

УДК 351:354

АДМІНІСТРАТИВНА СУБКУЛЬТУРА В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВЕКТОРІ ОСМИСЛЕННЯ

I. В. Виселко

*аспірантка кафедри філософії
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
vuselka@meta.ua*

У статті досліджується специфіка адміністративної субкультури, її складові, загальні характеристики, вплив на державне управління в умовах інформаційного суспільства. Зроблено висновки відносно формування адміністративної субкультури та ролі особистості в цьому процесі. Досліджено проблему впливу культури на державне управління. Здійснено філософський аналіз бюрократії з позиції сучасного стану українського суспільства в умовах інформатизації. Досліджено позитивні та негативні прояви даного явища. Визначено проблеми, що існують у державній системі управління, запропоновано певні рекомендації для їх подолання. З'ясовано концептуальні засади подальшого розвитку державного управління в Україні. Запропоновано напрям розвитку адміністративної субкультури та її складових в умовах трансформаційних змін в медіакультурі сучасного українського суспільства. Також детально розглянуто питання культури поведінки та культури управління державного службовця.

Ключові слова: адміністративна субкультура, організаційна культура, бюрократія, культура управління, адміністративний апарат.

ADMINISTRATIVE SUBCULTURE IN VARIOUS AREAS OF RESEARCH

I. V. Viselko

*Post-graduate student, Department of Philosophy
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
vuselka@meta.ua*

The author investigated the administrative subculture, its components, general characteristics and its impact on governance in the information society. Analyzed in considerable scientific material on organizational culture and management culture based on which conclusions are drawn regarding the formation of administrative subculture and the role of personality in the process. The author investigated problem of the influence of culture on governance. The author made the philosophical analysis of bureaucracy from a position of a current state of the Ukrainian society in the conditions of informatization. Positive and negative manifestations of this phenomenon are investigated. The researcher defined problems which exist in the state control system and offered certain recommendations for their overcoming. The author defined further development of public administration in Ukraine. The direction of development of administrative subculture and its components in the conditions of changes in media culture of modern Ukrainian society are proposed. Also the author in details considered questions of culture of behavior and culture of management of the civil servant.

Keywords: administrative subculture, organizational culture, bureaucracy, management culture, administrative vehicle.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим етапом розвитку кожної країни є удосконалення всіх державних інститутів, адміністративного апарату та інших складових функціонування суспільства. Необхідно враховувати, що світовий розвиток спрямований на побудову інформаційного суспільства і має глобалізацій-

ний характер, тому не слід забувати про те, що трансформації в українському суспільстві є беззаперечними та невідворотними. Сучасний апарат влади повинен не лише транслювати досвід, але й формувати відповідний арсенал для успішного функціонування в умовах інформаційних змін та бути в змозі відповісти на виклики та потреби сучасності. Це стосується не лише тотальної комп'ютеризації та інформатизації всіх сфер життя, але й формування відповідної організаційної культури та адміністративної субкультури державних службовців, які мають бути прикладом успішного розвитку держави та доцільних трансформацій в сфері побудови адміністративної культури у відповідності до потреб сьогодення. Державний апарат влади повинен бути гарантом демократичних свобод громадян, що в першу чергу відображається в повазі до особистості, що корелюється з високою адміністративною культурою сучасного ідеалу державного службовця.

Сьогодні, на жаль, відсутні концептуальні вичерпні визначення культури державного службовця, її складові, тому поняття адміністративної субкультури вимагає теоретико-методологічного осмислення та подальшої розробки. Тому вважаємо доцільним розкрити дане поняття за допомогою філософського категоріального апарату. Також слід звернутися до класичної теорії управління, менеджменту, державного управління та соціології. Таким чином, методологічний вектор дослідження має інтердисциплінарний характер [21].

Проблеми культури державного управління досліджували М. Вебер, який значну увагу приділив механізму функціонування держави, визначенню бюрократії, виявленню її основних характеристик; Е. Шейн займався дослідженням організаційної культури та проблемами лідерства. Також у даній галузі працювали такі науковці як Р. Мескон, В. Ребкало, І. Федорова, Н. Нижник та інші автори.

Слід зазначити, що Конституцією України гарантовано, що народ є джерелом влади та носієм культури, кожний громадянин України має право обирати і бути обраним. Дане положення в першу чергу свідчить про те, що посадові особи є трансляторами прийнятої суспільної культури, тобто, в ідеалі державні службовці є зразковими членами суспільства, які мають невідривно слідувати відповідним нормам як формальної адміністративної культури, задокументованої в їх посадових інструкціях, так і неформальної культури, яка накладає на них певний моральний обов'язок [13]. Прояв суспільної культури особистості залежить від її культурної ідентифікації, яка є усвідомленим сприйняттям тих культурних норм і зразків поведінки та свідомості, системи цінностей, мови, усвідомлення власного «Я» з позиції тих культурних характеристик, які визначають особливості певного суспільства [23, 146].

Отже, при визначенні адміністративної культури, мети її існування, проявів в умовах інформаційного суспільства, слід спершу визначити що таке культура взагалі, дослідити її зв'язок із субкультурою та перейти до дослідження культури управління як найголовніший чинник та показник формування адміністративної субкультури, оскільки управління суспільством є однією з перших функцій держави в цілому.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Поняття «культура» багатоманітне та може трактуватися в зв'язку з контекстом вживання, але в нашому випадку слід почати з того, що в широкому сенсі культура – це сукупність усіх видів перетворюючої діяльності людини і суспільства, а також результати цієї діяльності оскільки культура має соціальний характер, то вона має своє закріплення в духовних і матеріальних цінностях, знакових системах, акумулюючи в них певні знання, значення, творчі здібності, уміння людини і забезпечуючи їхнє соціальне наслідування [24, 248]. Якщо ж ми говоримо про управлінську культуру посадових осіб, то слід відмітити, що в процесі виконання своїх обов'язків, тобто керування, регулювання та управління соціально-культурною сферою, культура закріплюється і проявляється в матеріальних і духовних цінностях. Матеріальні – проявляються у засобах та способі виробництва, задоволенні матеріальних потреб людей тощо [10]. Що ж стосується духовної культури, то вона проявляється в ідеологічному, прогностичному наповненні, у формах суспільної свідомості тощо. У вузькому сенсі культура – це система освіти і виховання як специфічний спосіб наслідування суспільних здобутків людства з метою соціалізації особи, її професійної підготовки і всебічного гармонійного розвитку [24, 249]. З даних визначень культури чітко прослідковуються певні функції, що повинна виконувати адміністративна культура, яка є носієм певних правил поведінки, здійснює осмислену культурно-перетворюючу діяльність з метою не

лише трансляції соціального досвіду, але й забезпечення високого рівня розвитку держави, її адміністративного апарату.

Таким чином, адміністративна культура є частиною загальної культури, яка забезпечує сталий розвиток. Адже, субкультура – це частина загальної культури, якій притаманні певні звичаї та традиції; це культура в культурі, тобто феномен, який аргіогі не є самостійний, а існує як сегмент цілого. В більшості випадків прийнято вважати, що субкультури мають нонконформістський, асоціальний характер, проте в даному випадку адміністративну культуру слід вважати домінуючою, але все ж меншою частиною загальної культури, як це видно з осмислення культури взагалі, адже вона представляє окремий організм життєдіяльності суспільства [20].

Розглядаючи адміністративну субкультуру України, необхідно зазначити, що в умовах сьогодення вона має трансформаційний характер і активно поєднується та стає взаємозалежною з інформаційною культурою, яка має соціокультурний та визначальний характер щодо політичних, економічних та інших культурних сфер [23, 144]. Для того, щоб досягти цивілізаційних зразків розвитку, представники державних установ мають органічно поєднувати в собі культуру країни, управлінську та інформаційну культури. Саме за таких умов українська держава матиме змогу забезпечити всебічне раціональне самоусвідомлення, забезпечення розвитку соціальної, технічної, культурної та інших сфер суспільного розвитку, формування відповідного сучасним вимогам інформаційного законодавства тощо [29].

На даному етапі розгляду проблеми стає зрозумілою певна система. Зокрема, народ є джерелом влади, а також носієм культури, яка проявляється в тому, що формується як певний стиль управління державою, так і певна організаційна культура і як наслідок адміністративна субкультура [17]. Остання формується в залежності від культури поведінки населення, ступеня розвитку суспільства та ін. Отже, для того, щоб з'ясувати, що собою являє адміністративна субкультура, потрібно визначити, яку саме роль посідає управління в цьому процесі, а також дослідити роль корпоративної культури та етики в процесі створення управлінської культури в умовах інформаційного суспільства. Одним із важливих елементів в даній схемі посідає культура поведінки в широкому сенсі, оскільки вона відіграє провідну роль в адміністративній діяльності й формує стиль керівництва та відношення населення до влади. Культуру поведінки можна визначити як сукупність моральних вимог, які стають для людини складовою частиною її звичок і навиків, це конкретні форми прояву вимог моральності, тобто, вона охоплює всі сторони культури людини [24, 250].

Отже, повертаючись до проблеми управління як складової адміністративної культури слід відзначити, що воно представляє собою об'єктивний процес впорядкування систем, суть якого полягає в забезпеченні її цілісності, підтримання заданого режиму їх діяльності й досягнення мети шляхом обміну інформацією. Необхідно зауважити, що критерієм ефективності управління є міра адаптації керуючої системи до зміни зовнішнього середовища, яка дає їй можливість забезпечити самоорганізацію, самозбереження і досягнення мети [19]. Суспільство сьогодення активно змінюється, трансформується відповідно до зростаючих потреб індивідів, тому перед адміністративною субкультурою постають завдання активно реагувати та пристосовуватися до відповідних вимог епохи.

В Україні, на жаль, відсутнє законодавство щодо чіткого регулювання культури державного управління, але стає зрозуміло, що вона має певні складові, які також спрямовано формують тип організаційної культури. В даному випадку ці складові визначені як культура державного органу, професійна культура та етика державного службовця, його особистий рівень культури, певні зовнішньоекономічні фактори [14].

Тому при визначенні адміністративної субкультури необхідно враховувати і розглядати питання стосовно визначення організаційної субкультури взагалі та її видів зокрема. Беззаперечним є те, що корпоративна культура державного управління, окремих державних структур цілком відрізняється від організаційної культури бізнес-установ, адже в першу чергу вони відрізняються метою свого існування. Звичайно, що в основу адміністративної субкультури покладений певний метод управління даною структурою, тому необхідно відзначити, що державні системи вирізняються чіткою ієрархією, тобто характеристиками даного явища є система зв'язку, обміну інформацією, яка здійснюється за вертикальною схемою, тому доречно проакцентувати відношення субординації. В умовах інформаційного суспільства кардинально змінюється головний момент управління – обмін інформацією, адже державні структури повинні бути більш ди-

намічними та мобільними, швидше реагувати на виклики неминучих трансформаційних перетворень в інформаційній культурі [18].

Отже, культуру організації можна визначити як комплекс певних положень щодо діяльності організацій, які визначаються в залежності від стратегії та місії організації. Її внутрішніми характеристиками є прийнята система лідерства, зовнішнє середовище, процес обміну інформацією, інше. Не менш важливим для даного дослідження є визначення М. В. Семікіна, який пропонує розглядати організаційну культуру «як сукупність визначених цінностей, норм і моделей поведінки, що декларуються, поділяються й реалізуються на практиці керівниками підприємств і персоналом, доводячи свою ефективність у процесі адаптації до потреб внутрішнього розвитку підприємства й вимог зовнішнього середовища» [22, 197].

В даному випадку адміністративна субкультура є різновидом організаційної культури, оскільки має схожі форми прояву та реалізації, але різні сфери діяльності та різні задачі функціонування. Адміністративна субкультура також являється важливою характеристикою рівня культури нації та впливає на державний публіцитний капітал загалом, тому має глобальний характер. Саме її трансформаційні можливості стають проявом розвитку держави [2].

Державному управлінню загалом притаманна ієрархічно-бюрократична система. Адже, державні структури в своїй більшості мають централізовану систему управління. Слово «бюрократія» часто вживається в негативному значенні, але в соціології її трактують як певний спосіб керівництва й управління, як адміністративну владу – раціональну, підпорядковану чітко встановленим і неухильно виконуваним правовим нормам [25].

На нашу думку, ієрархія, бюрократія, централізація влади є визначальними характеристиками адміністративної субкультури. Тому, слід звернутися до класика соціології М. Вебера, який детально розглядав поняття «бюрократія». Дослідник є автором концепції ідеального типу бюрократії. На думку М. Вебера, раціональна бюрократія – це єдиний легальний спосіб функціонування організації. Досліджуючи німецьку бюрократію в державному апараті, Вебер фактично визначив загальні закони функціонування складних організацій, їх функціонально-структурні побудови, розвиток ієрархії та методів організації соціальних систем. Невипадково Вебера також вважають одним з основоположників теорії систем та школи системного підходу до управління. Вебер є автором засадничих ідей в галузі теорії організації, й відповідно є певною мірою засновником сучасної організаційної науки. Саме в період його наукової діяльності активізувалися дослідження в цій галузі. «Організація є системою, що чітко розподіляє діяльність між окремими ділянками, постами та особами, ясно розподіляє сфери їх діяльності та відповідальності, впорядковує відповідно та доцільно нормальний хід справ» [8, 115].

Характеризуючи чистий тип раціонально-бюрократичного управління, М. Вебер відзначає такі його ознаки: по-перше, стійка службова ієрархія; по-друге, особиста свобода, незалежність від «груп тиску», підкорення виключно службовому обов'язку; по-третє, спеціальна підготовка, володіння діловим предметним знанням (здатність вирішувати питання управління в спеціальних галузях); по-четверте, розподіл праці та жорстка спеціалізація; по-п'яте, твердо визначена службова компетенція; по-шосте, сувора службова дисципліна та контроль; по-сьоме, регламентація управлінського процесу; останнє, документування діяльності апарату. «Суто бюрократичне (бюрократично-монархичне) документоване управління є найдосконалішою формою здійснення влади за своєю точністю, постійністю, дисципліною, строгістю та надійністю (тому що дає можливість розрахунку і для самого керівника, і для тих зацікавлених у процесі управління осіб), інтенсивністю та екстенсивністю своєї продуктивності, з формальної точки зору – за універсальним характером застосування до будь-яких задач, а з суто технічної точки зору – за своєю максимальною ефективністю й продуктивністю. Коротко кажучи, за всіма цими параметрами це формально найбільш раціоналізована форма здійснення панування» [9, 24].

За М. Вебером бюрократія є цілком позитивним явищем, але в свою чергу вчений застерігав, що воно може набувати і негативних наслідків. У процесі розвитку суспільства розширюється адміністративний апарат, що призводить до збільшення фінансових операцій та розширення сфер впливу державних установ. Це призводить до знеособлення, безвідповідальності, підміни знання авторитетом, ініціативи традицією. Наприклад, постійна необхідність жорсткого регулювання адміністративної діяльності, великої кількості паперової діяльності призводить до бездіяльності, відсутності творчої ініціативи. Необхідність чіткого поділу праці може призвести до виникнення проблем і труднощів в координації дій та відповідальності за них. Занадто централізо-

ваний контроль може створювати перешкоди в діяльності і уповільнення реагування. Саме таку ситуацію ми спостерігаємо сьогодні, тому, інформатизація сучасної системи державного управління є неминучою необхідністю [8].

Нами вже згадувалося про те, що адміністративна субкультура має багато складових, але на даному етапі дослідження слід наголосити, що культура управління посідає одне з визначних місць у формуванні організаційної культури державної установи. Культуру управління визначають як «сукупність вимог, що ставляться до зовнішньої сторони процесу управління і до особистих властивостей керівника, зумовлених нормами і принципами моралі, етики, естетики і права» [19, 319].

Говорити про культуру управління загалом складне завдання, оскільки в першу чергу вона залежить від керівника, стилю управління ін. Тому не існує чітко встановлених вимог та характеристик, у даному випадку управлінець керується власними моральними нормами, особистою культурою. Існує певний політичний напрям, який координує як формальну, так і неформальну сторони життєдіяльності державної установи.

В сучасних умовах від керівників та представників державних установ, насамперед, вимагають динамічність дій та високий рівень володіння інформаційними технологіями. Адміністративна субкультура сьогодення швидкими темпами розвивається, що виражається в трансформаційних перетвореннях не лише в інформаційній культурі, а й в зміні моделі спілкування. Але даний процес, на жаль, не бездоганий, оскільки зміна моделі управління з адміністративно-командної, жорстко централізованої до демократичної супроводжується адаптаційними труднощами [7].

ВИСНОВКИ

Таким чином, ми дійшли висновку, що адміністративну субкультуру можна визначити як сукупність сформованих моральних, етичних норм поведінки, цінностей, переконань, вірувань, принципів, прийнятих в певному колективі. Управлінська культура формується в залежності від прийнятої інформаційної культури, комунікативної складової, але адміністративна субкультура повинна бути мобільною системою, яка в змозі швидко реагувати на цивілізаційні зміни та вимоги сьогодення. Організаційна культура державної структури має великий вплив на державне управління загалом, що позначається на напрямку розвитку країни, її публіцитним капіталом у світовому контексті, визначає діяльність державних інститутів. Проте, необхідно акцентувати той факт, що адміністративна субкультура в першу чергу залежить від особистості державного службовця, який має володіти високими професійними якостями. Тому, перспективи подальшого розгляду проблеми адміністративної субкультури визнаються в дослідженні ролі особистості в державному управлінні, формуванні нової інформаційної культури працівників державних установ, а також дослідженні трансформаційних перетворень в управлінській культурі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев С. С. Политические системы и политическая организация общества / С. С. Андреев // Социально политические науки. – 1992. – № 1. – 196 с.
2. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг. – СПб. : Питер, 2004. – 589 с.
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
4. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрийяр. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 199 с.
5. Бодрийяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодрийяр. – К. : Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2004. – 230 с.
6. Браун Дж. Техники воздействия: от пропаганды до промывания мозгов / Дж. Браун // Как «переключают» народы. Психологические и информационные операции, как технологии воздействия на массовое сознание

REFERENCES

1. Andreev S. S. Politicheskie sistemy i politicheskaja organizacija obshchestva / S. S. Andreev // Social'no politicheskie nauki. – 1992. – № 1. – 196 s.
2. Armstrong M. Praktika upravlenija chelovecheskimi resursami / M. Armstrong. – SPb. : Piter, 2004. – 589 s.
3. Berger P. Social'noe konstruirovanie real'nosti. Traktat po sociologii znaniya / P. Berger, T. Lukman. – M. : Medium, 1995. – 323 s.
4. Bodrijar Zh. Paroli. Ot fragmenta k fragmentu / Zh. Bodrijar. – Ekaterinburg : U-Faktoriya, 2006. – 199 s.
5. Bodrijar Zh. Symuljakry i symuljacija / Zh. Bodrijar. – K. : Vyd-vo Solomii' Pavlychko «OSNOVY», 2004. – 230 s.
6. Braun Dzh. Tehniki vozdejstvija: ot propagandy do promyvaniya mozgov // Kak «perekljuchajut» narody. Psihologicheskie i informacionnye operacii, kak tehnologii vozdejstvija na massovoe soznanie v XX

- ние в XX веке. – К. : Высшая школа, 1998. – 182 с.
7. Бурдые П. Структура, габитус, практики / П. Бурдые // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – № 2. – С.23–45.
 8. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
 9. Вергун О. Поняття бюрократії в творчості М. Вебера / О. Вергун // Наукові записки. Політологія, Соціологія. – 1999. – Т. 7. – С. 21–26.
 10. Драч Г. В. Краткий культурологический словарь / Г. В. Драч. – Ростов-на Дону : Свет, 2003. – 345 с.
 11. Иванов Д. В. Виртуализация общества. Версия 2.0 : монография / Д. В. Иванов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 214 с.
 12. Костенко Н. Знание о смыслах: исследование глубины и поверхности / Н. Костенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 4. – С. 1–27.
 13. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта як чинник державотворення / О. І. Крюков. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 250 с.
 14. Лагунова М. Соціально-психологічні чинники культури державного управління / М. Лагунова // Вісник УАДУ. – 2005. – № 3. – С. 295–303.
 15. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
 16. Луман Н. Реальность массмедиа / Н. Луман. – М. : Праксис, 2005. – 256 с.
 17. Малько А. В. О некоторых чертах модернизационных процессов в современных условиях / А. В. Малько // Государство и право. – 2004. – № 3. – С.23–31.
 18. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
 19. Михайлов Ф. Т. Образование и власть / Ф. Т. Михайлов // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 37–49.
 20. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : УАДУ, 1998. – 160 с.
 21. Никитин В. А. Методология организационной деятельности / В. А. Никитин. – Минск : ТРААДА, 2002. – 288 с.
 22. Ребкало В. Культура владних відносин / В. Ребкало, В. Шахов // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Одес. регіон .ін-ту держ. упр. – 2006. – Вип 3 (27). – С.25–35.
 23. Семикіна М. В. Еволюція організаційної культури на українських підприємствах: проблеми та протиріччя / М. В. Семикіна // Держава та регіони. – 2009. – № 6. – С. 197–200.
 24. Федорова І. І. Культурологія : навч. посіб. / І. І. Федорова. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка»», 2005. – 158 с.
 25. Філософський словник / Під ред. чл.-кор. АН УРСР В. І. Шинкарука. – К. : Наукова думка, 1973. – 599 с.
 26. Фромм Э. Человек для себя. Эволюция надежды. Иметь или быть / Э. Фромм. – М. : Логос, 2007. – 311 с.
 27. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма. – М. : Принт, 2003. – С. 34–56.
 28. Хилько Н. Ф. Экранная культура : медиасистемы и технологи / Н. Ф. Хилько. – Омск : Сиб.филиал Российского ин-та культурологии, 2003. – 104 с.
7. Burd'e P. Struktura, gabitus, praktiki / P. Burd'e // Zhurnal sociologii i social'noj antropologii. – 1998. – № 2. – S.23–45.
 8. Veber M. Izbrannye proizvedeniya / M. Veber. – M. : Progress, 1990. – 808 s.
 9. Vergun O. Ponjattja bjurokratii' v tvorchosti M. Vebera / O. Vergun // Naukovi zapysky. Politologija, Sociologija. – 1999. – T. 7. – S. 21–26.
 10. Drach G. V. Kratkij kul'turologicheskij slovar' / G. V. Drach. – Rostov-na Donu : Svet, 2003. – 345 s.
 11. Ivanov D. V. Virtualizacija obshchestva. Versija 2.0 : monografija / D. V. Ivanov. – SPb. : Peterburgskoe vostokovedenie, 2002. – 214 s.
 12. Kostenko N. Znanie o smyslah: issledovanie glubiny i poverhnosti / N. Kostenko // Sociologija: teorija, metody, marketyng. – № 4. – 2011. – S. 1–27.
 13. Krjukov O. I. Polityko-upravlins'ka elita jak chynnyk derzhavotvorennja / O. I. Krjukov. – K. : Vyd-vo NADU, 2006. – 250 s.
 14. Lagunova M. Social'no-psyhologichni chynnyky kul'tury derzhavnogo upravlinnja / M. Lagunova // Visnyk UADU. – 2005. – № 3. – S. 295–303.
 15. Lippman U. Obshhestvennoe mnenie / U. Lippman. – M. : Institut Fonda «Obshhestvennoe mnenie», 2004. – 384 s.
 16. Luman N. Real'nost' massmedia / N. Luman. – M. : Praksis, 2005. – 256 s.
 17. Mal'ko A. V. O nekotoryh chertah modernizacionnyh processov v sovremennyh uslovijah / A. V. Mal'ko // Gosudarstvo i pravo. – 2004. – № 3. – S.23–31.
 18. Meskon M. H. Osnovy menedzhmenta / M. H. Meskon, M. Al'bert, F. Hedouri. – M. : Delo, 1992. – 702 s.
 19. Mihajlov F. T. Obrazovanie i vlast' / F. T. Mihajlov // Voprosy filosofii. – 2003. – № 4. – S. 37–49.
 20. Nyzhnyk N. R. Systemnyj pidhid v organizacii' derzhavnogo upravlinnja / N. R. Nyzhnyk, O. A. Mashkov. – K. : UADU, 1998. – 160 s.
 21. Nikitin V. A. Metodologija organizacionnoj dejatel'nosti / V. A. Nikitin. – Minsk : TRAADA, 2002. – 288 s.
 22. Rebkalov V. Kul'tura vladnyh vidnosyn / V. Rebkalov, V. Shahov // Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnja: zb. nauk. pr. Odes. region .in-tu derzh. upr. – 2006. – Vyp 3 (27). – S.25–35.
 23. Semykina M. V. Evoljucija organizacijnoi' kul'tury na ukrai'ns'kyh pidpryjemstvah: problemy ta protyrichchja / M. V. Semykina // Derzhava ta regiony. – 2009. – № 6. – S. 197–200.
 24. Fedorova I. I. Kul'turologija : navch. posib. / I. I. Fedorova. – K. : IVC «Vydavnyctvo «Politehnika»», 2005. – 158 s.
 25. Filosofsk'kyj slovnyk / Pid red. chl.-kor. AN URSSR V. I. Shynkaruka. – K. : Naukova dumka, 1973. – 599 s.
 26. Fromm Je. Chelovek dlja sebja. Jevoljucija nadezhdy. Imet' ili byt' / Je. Fromm. – M. : Logos, 2007. – 311 s.
 27. Fukujama F. Velikij razryv / F. Fukujama. – M. : Print, 2003. – S. 34–56.
 28. Hil'ko N. F. Jekrannaja kul'tura : mediasistemy i tehnologi / N. F. Hil'ko. – Omsk : Sib.filial Rossijskogo in-ta kul'turologii, 2003. – 104 s.

29. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Э. Х. Шейн. – СПб. : Питер, 2002. – 336 с.	29. Shejn Je. X. Organizacionnaja kul'tura i liderstvo / Je. X. Shejn. – SPb. : Piter, 2002. – 336 s.
30. Шюц А. Обыденная и научная интерпретация человеческого действия // Избранное: Мир, светящийся смыслом / А. Шюц. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2004. – С. 7–50.	30. Shhjuc A. Obydennaja i nauchnaja interpretacija chelovecheskogo dejstvija // Izbrannoe: Mir, svetjashhijjsja smyslom / A. Shhjuc. – M. : Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija, 2004. – S. 7 –50.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2012 р.

ЛІДЕРСТВО ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ В ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ СЛУЖБОВЦІВ

В. А. Дранник

викладач кафедри філософії

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
vita-26@ukr.net*

Найважливішою складовою процесу створення будь-якої організації є забезпечення взаємодії між групами, а також між людьми, що входять до складу цих груп. Лідерство це явище, закладене в надрах самого трудового колективу, що впливає на оптимізацію управління трудовим колективом. Лідерство є невід'ємною характеристикою керівника, істотно впливає на якість керівництва трудовим колективом і навіть на рівень кваліфікації підлеглих працівників. Головною властивістю лідерства є здібність керівника до самостійного прийняття рішень, адже тільки лідер може узяти відповідальність на себе за прийняті рішення, за результати їх виконання. Від керівника трудового колективу залежить багато що, – він не тільки приймає рішення, але і відповідає за робочий клімат, атмосферу, настрої колективу.

Важливою характеристикою прояву лідерства керівника є оцінка якості роботи підлеглих, її адекватність, своєчасність і об'єктивність. Вона також стосується важелів управління. Визнання лідерства керівника підлеглими багато в чому залежить від ступеня об'єктивності цієї оцінки.

Ключові слова: лідерство, керівник, формальне лідерство, неформальне лідерство.

LEADERSHIP AS MEAN OF PERFECTION PROCESS OF MANAGEMENT IN THE LABORS COLLECTIVE OF OFFICE WORKERS

V. A. Drannik

*Teacher, Department of Philosophy
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
vita-26@ukr.net*

Co-operation among groups as well as among people involved in these groups is the most important constituent in the process of creation of any organization. Leadership as a phenomenon lies in labor collective, which affects the optimization of management by labors collective. Leadership is inalienable description of a leader, substantially affects quality of guidance by labors collective and even on the level of qualification of inferior workers.

Main property of leadership is a leader's capacity for independent acceptance of decisions, in fact only a leader can take responsibility for the accepted decisions, for the results of their implementation.

A great deal depends on the leader of labors collective, he not only makes a decision but also takes responsibility for a working climate, atmosphere and mood of collective.

Important description of display of leadership of leader is an estimation of quality works inferior, its adequacy, timeliness and objectivity. It also touches management levers. Confession of leadership of leader in a great deal depends inferiors on the degree of objectivity of this estimation.

Keywords: Leadership, leader, formal leadership, informal leadership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність теми обумовлена тим, що найважливішою складовою процесу створення будь-якої організації є забезпечення взаємодії між групами, а також між людьми, що входять до складу цих груп, за допомогою розробки організаційної структури, положень про структурні підрозділи і посадових інструкцій виконавців. Якщо до цього додати розробку в установленому порядку штатного розпису знов створеної організації, та ще і укомплектовування у відповідності до нього кадрами, то можна перейти до питання про чинники, що впливають на оптимізацію управління трудовим колективом і що закладені в надрах самого трудового колективу. Одним із цих

чинників є таке загальновідоме явище, як лідерство.

В загальному вигляді проблемам лідерства присвячені роботи таких науковців, як Андрєєв В. І., Верещагіна Л. А., Кареліна І. М., Веснін В. Р., Вечер Л. С., Волков І. П., Грищенко К. К., Сакада Н. А., Ручка А. А., Генон Ф., Гібсон Дж. Л., Іванцевич Д. М., Доннеллі Д. Х., Д'Суза Ентоні, Наврузов Ю., Черепухіна Н., Ковалев А. Г., Шорохова Є. В., Платонов К. К., Кочеткова А. І., Кремень М. А., Кудряшова Л. Д., Луп'ян Я. А., Лутошкін А. І., Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф., Москвичев С. Г., Сартан Г. Н., Смірнов А. Ю., Гудімов В. В., Ньюстром Дж. В., Девіс К., Отенко І. П., Перепелюк А. В., Петровський А. В., Таранов П. С., Токарева В. І., Фішер Р., Юрі У., Шибалкін Ю. А. [1-31]. Але в цих роботах не враховано значення лідерства в сьгоднішніх умовах а також вплив цих умов на лідерство. Це дає нам можливість подальшого пошуку в цьому напрямі, яке буде завданням нашої статті.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

При першому наближенні лідерство можна визначити таким чином: соціально-психологічна характеристика працівника. Тому розгляд лідерства можливий в двох аспектах. Соціальний аспект визначається, з одного боку, тією обставиною, що сутність людини є «ансамбль суспільних відносин», з іншого – наявністю посад керівників різного рангу, передбачених штатним розписом організації. До таких посад відносяться керівники: директори, начальники, головні спеціалісти, провідні фахівці, майстри, бригадири. Але психологічний аспект виявляється пізніше, вже під час практичної діяльності конкретного виконавця.

Виходить, керівник просто зобов'язаний володіти якостями лідера через посаду і постійно їх розвивати, вдосконалювати. В науковій літературі таке лідерство називається формальним. Воно закріплено в положеннях про структурні підрозділи і посадові інструкції у вигляді обов'язків по керівництву певними групами і виконавцями, а також у вигляді обов'язків цих груп і виконавців підкорятися даному керівнику.

Психологічний аспект лідерства виявляється, по-перше, через психологічні здібності до лідерства конкретного керівного посадовця, а, по-друге, через фактичне визнання підлеглими лідерства керівника. Те та інше дає можливість оцінити керівника як неформального лідера. Зрозуміло, що ідеальним є варіант, коли керівник, що користується довірою підлеглих, може бути визнаний і формальним, і неформальним лідером одночасно. Зрозуміло, соціальний і психологічний аспекти взаємопов'язані, мають взаємний вплив один на одного.

Головною властивістю лідерства є здібність керівника до самостійного прийняття рішень, адже тільки лідер може узяти відповідальність на себе за прийняті рішення, за результати їх виконання.

Оскільки бажання претендента обійняти керівну посаду вже є ознакою лідерства, то звичайно формальне лідерство співпадає з неформальним.

Інша справа, коли у складі структурного підрозділу існує не один лідер з числа підлеглих. Тут може йтися лише про неформальне лідерство. При цьому неформальний лідер-підлеглий може брати участь у прийнятті рішення, але вже відповідальності за це рішення нести не може повною мірою, оскільки це прерогатива офіційного керівника.

Визнання авторитету лідера відображає вплив особи на всіх членів структурного підрозділу, визначає її компетентність і верховенство в будь-якому питанні. Керівник, який має авторитет, визначає зміст тих установок, які мають пріоритет в трудовому колективі. Дуже важливою суттю лідерства керівника є захист інтересів трудового колективу перед вищими керівниками і іншими структурними підрозділами.

Невміння або нездатність керівника захистити інтереси підлеглого йому структурного підрозділу, особливо в тих випадках, коли вищі керівники доручають йому виконання робіт, що не відносяться до його компетенції, а, відповідно до існуючої структури управління організації відносяться до компетенції інших структурних підрозділів, призводить якщо і не до втрати авторитету керівника у підлеглих йому працівників, то до його істотного зниження. Більш того, це призводить до появи роздратованості і незадоволеності своєю роботою виконавців, зниженню у них мотивації до праці. Слабкою втіхою при цьому може бути та обставина, що вищі керівники вибирають виконавцями ті структурні підрозділи, які, на їх погляд, найкращим чином впораються з виконанням складного завдання, іншими словами, виявляють особливу довіру і тим самим дають високу оцінку їх роботі.

Від керівника трудового колективу залежить багато що, він не тільки приймає рішення, але і відповідає за робочий клімат, атмосферу, настрої колективу. Тому ті керівники, які покладаються тільки на свій статус начальника, роблять велику помилку, при цьому не піклуючись про свій престиж, що визначається колективом підлеглих виконавців.

Статус є оцінка підлеглими даного керівника, яка зводить його в певний ранг. Формальний

ранг визначається посадою, рівнем заробітної плати, значущістю і складністю вирішуваних задач тощо. Неформальний ранг визначається властивостями особи, за допомогою яких відбувається вплив на оточуючих: статтю, віком, досвідом, рівнем знань, культури.

Важливим чинником, що впливає на статус посадовця, є його службовий стан. Службовий стан відображає місце особи в структурі управління і сукупність пов'язаних з цим умов, до яких відносяться: забезпеченість обслуговуючим персоналом, службовим транспортом, доступ до джерел інформації, пільги і привілеї та ін.

Влада є необхідним доповненням до формального лідерства, його основним наповненням, проте припускає її персоніфікацію: наповнення суб'єктивністю або суб'єктністю керівника. Ця остання обставина детермінує статус неформального лідера. В ідеалі повинен бути їх органічний збіг. У разі відсутності подібного збігу має місце невизнання підлеглими формального лідерства керівника.

Річ у тім, що будь-яку роботу можна виконати по-різному: наприклад, поверхнево, виконавши, здавалося б, всі вимоги керівника, але не розкривши істотних подробиць, тонкощів і нюансів даного питання в цілому і, можливо, виходячи з перспектив його розвитку. А кому, як не конкретному виконавцю на своєму робочому місці зрозумілі всі наслідки прийняття невірної рішення керівником з даного питання, що стосується компетенції даного виконавця. Подібна скритність в роботі з боку виконавця має місце тоді, коли він хоче зберегти свою значущість і незамінність в роботі на своїй ділянці.

А можна виконати роботу і інакше: глибоко відпрацювавши питання, а найголовніше – провівши аналіз максимально можливих варіантів його рішень і вибравши найоптимальніші з них.

Досвідчений керівник здатний попередити і запобігти подібним відмінностям у виконанні підлеглими своїх обов'язків за допомогою прояву влади. Звичайно ж, у нього є можливість впливати на поведінку підлеглих у трудовому процесі, проте це вимагає, по-перше, пильної уваги до виконання робіт на всіх ділянках структурного підрозділу, а, по-друге, вимагає глибоких знань специфіки виконання цих робіт. Тільки за таких умов керівник, використовуючи владні важелі, може вплинути на підлеглих у потрібному йому (для інтересів справи) напрямі з метою забезпечення ефективності управління.

До таких владних важелів можна віднести контроль виконання. Найправильнішим способом контролю є такий спосіб, при якому керівник контролює тих підлеглих, у яких низька виконавська дисципліна або низька кваліфікація. При цьому зайвий раз підкреслюється лідерство керівника, запобігається інфлювання його рішень. Проте буде зайвим і часто шкідливим контролювати підлеглих з високою кваліфікацією, у яких звичайно відчуття відповідальності за виконання дорученого завдання високе. Таким працівникам доручаються відповідальні, складні і серйозні за своїм значенням ділянки робіт, виконання яких здійснюється на повній довірі з боку керівника, а такі працівники частіше всього і бувають неформальними лідерами трудового (виробничого) колективу.

Важливою характеристикою прояву лідерства керівника є оцінка якості роботи підлеглих, її адекватність, своєчасність і об'єктивність. Вона також стосується важелів управління. Визнання лідерства керівника підлеглими багато в чому залежить від ступеня об'єктивності цієї оцінки. Річ у тім, що чергове підвищення премії, наприклад, за наслідками роботи за місяць тому або іншому співробітнику структурного підрозділу знаходиться під пильною увагою решти співробітників, і тут неприпустимо для керівника-лідера проводити необґрунтоване заохочення. Те саме можна сказати і про незаслужене зниження розміру премії, яке сприймається підлеглими дуже хворобливо.

Однією з ефективних ліній поведінки керівника для зміцнення його авторитету може бути стиль лідера. При цьому керівник навмисно згладжує ієрархію у відносинах з підлеглими, намагаючись показати, що він – лише перший серед рівних, а не начальник як такий, демонструє колегіальність у прийнятті управлінських рішень, обговорюючи їх зміст з підлеглими, ділиться інформацією про плани, заручається підтримкою підлеглих. Робота багато в чому будується на довірі, підлеглим працівникам надається самостійність. Прояв лояльності у підлеглих понад усе цінується керівником.

Проте стиль лідера може виявлятися інакше, можна сказати жорсткіше. Керівник, навпаки, навмисно підкреслює ієрархію у відносинах з підлеглими, не допускає колегіальності у прийнятті управлінських рішень, не обговорюючи їх змісту з підлеглими. Всі підготовлені підлеглими матеріали підлягають повній перевірці, жодне питання не віддається підлеглим працівникам для самостійного вирішення.

Звичайно, такий стан справ у структурному підрозділі явно може призвести до зниження результативності роботи цього підрозділу за умови зміни керівника. Річ у тім, що такий стиль керівництва-лідерства вимагає величезних витрат сил, постійної напруги, випробувань на витрива-

лість організму – такими здібностями може володіти не кожний керівник. Але при новому керівнику, що має стиль керівництва, при якому від підлеглих потребується в достатній мірі самостійність у роботі і навіть в ухваленні рішень, працівники опиняться в невідомому світі. У нового керівника складеться враження про них, як про недостатньо кваліфікованих працівників.

Питання лідерства проявляються також і у взаємостосунках керівника та його заступників. Самими кваліфікованими з числа підлеглих керівнику працівників будь-якого структурного підрозділу є його заступники. Їм доручаються найвідповідальніші і важливі питання. Проте у взаємостосунках між керівником і його заступниками важливо суворо і чітко розмежувати їх повноваження. Правильним буде підкорення кожного з працівників даного структурного підрозділу безпосередньо його керівнику, а не заступникам по напрямках роботи. Все це дасть можливість уникнути суперечливих вказівок і розпоряджень, що надаються різними керівниками.

По взаємостосунках між керівником і його заступниками можна судити про впевненість керівника у своєму лідерстві: якщо керівник прагне не передавати необхідну повноту влади своїм заступникам у вирішенні окремих питань і курируванні окремих ділянок роботи через побоювання за свій службовий стан, то це може свідчити про його невпевненість у своєму лідерстві. Більш того, це може призвести до конфліктів між ним і його заступниками, плутанини, замість чітко налагодженої роботи. Щоб уникнути конфліктів, в які можуть бути втягнуті й інші підлеглі працівники підрозділу, необхідна, крім чіткого розмежування функцій, взаємна довіра і дотримання суворого правила: у разі розбіжності в думках з конкретного питання, пріоритет віддається думці керівника, а заступник повинен вже вирішувати задачу, виходячи з цього, втілюючи в життя прийняте керівником рішення.

При цьому заступник може рішуче відстоювати свою думку, але тільки до ухвалення остаточного рішення керівником. Річ у тім, що керівник, по-перше, як правило, володіє великим досвідом роботи, а, по-друге, більшою інформацією з даного питання. А що стосується відстоювання заступником своєї думки, то це може бути сприйнято керівником позитивно, оскільки характеризує заступника як небайдужого працівника, зацікавленого у глибокому і всебічному опрацюванні даного питання. Тим більше, що іноді буває, що відхилена спочатку пропозиція заступника надалі признається вірною або кращою, ніж ухвалене тепер остаточне рішення керівника.

Якщо керівник постійно підтримує і підкріплює авторитет своїх заступників, то це сприяє зміцненню лідерства і самого керівника. Між керівником і заступниками повинна бути повна довіра.

У разі відсутності штатних заступників, керівник вибирає з числа підлеглих працівників самого кваліфікованого співробітника, який заміщує керівника на період тимчасової його відсутності на правах позаштатного заступника. При цьому керівнику важливо піклуватися про підтримку і збереження авторитету такого працівника, оскільки він, як правило, є неформальним лідером в колективі.

Взаємостосунки керівника з неформальним лідером у рамках одного структурного підрозділу складаються непросто, оскільки тут має місце зіткнення двох лідерів. Важливо не допустити того, щоб з суперництва воно не перетворилося на протистояння. Перед керівником неминуче постане питання взаємодії, співіснування з ним.

Характер відносин керівника як формального лідера з неформальним лідером з числа працівників трудового колективу при спільній роботі повинен будуватися на пріоритеті лідерства керівника, на визнанні цієї обставини неформальним лідером. В іншому випадку конфлікт неминучий.

Але можливий варіант відсутності конфліктної ситуації при невизнанні пріоритету неформальним лідером лідерства керівника структурного підрозділу тоді, коли неформальний лідер має підтримку у керівника, що є вищим по відношенню до керівника структурного підрозділу. В таких умовах керівник структурного підрозділу, що є тільки формальним лідером, повинен будувати свої відносини з неформальним лідером, виходячи з цього, щоб уникнути конфліктів. В іншому випадку керівнику структурного підрозділу можуть загрозувати неприємності від вищого керівника у вигляді створення несприятливих умов його роботи, які можуть призвести до вимушеного його звільнення. Тим паче, що обставини можуть ускладнитися, якщо вплив неформального лідера настільки великий в колективі, що і інші співробітники (група співробітників) нарівні з ним не визнають лідерства керівника.

Якнайкращим варіантом взаємостосунків між керівником і неформальним лідером можуть бути взаємостосунки, засновані на взаємному визнанні авторитету один одного, на партнерській основі. В цьому випадку керівник має нагоду залучати неформального лідера до виконання особливо важливих завдань, до вирішення складних проблем, що виникають періодично, а нефор-

мальний лідер надає кваліфіковану допомогу керівнику в його роботі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, лідерство, що є невід'ємною характеристикою керівника, істотно впливає на якість керівництва трудовим колективом і навіть на рівень кваліфікації підлеглих працівників. Проте хотілося б, щоб дія чинника лідерства в питанні оптимізації керівництва трудовим колективом не була стихійною. Цього можна досягти продуманою єдиною системою підготовки і підвищення кваліфікації керівних кадрів всіх рівнів на основі учбовнавчальних програм, розроблених провідними фахівцями з управління. Більш того, необхідне нарощування наукових (включаючи і філософських) досліджень методологічних основ даної проблематики, інакше неминучий прояв чисто розсудливого резонерства в координатах: «формальний лідер» – «неформальний лідер»; «лідер» – «аутсайдер» і тому подібна теоретична «чорно-білість».

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі є необхідність дослідження природи творчості (креативності), змагальності в управлінні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Саморазвитие менеджера / В. И. Андреев. – М. : Народное образование, 1995. – 160 с.
2. Верещагина Л. А. Психология потребностей и мотивация персонала / Л. А. Верещагина, И. М. Карелина. – Х. : Гуманитар. центр, 2002. – 152 с.
3. Веснин В. Р. Практический менеджмент персонала: пособие по кадровой работе / В. Р. Веснин. – М. : Юрист, 1998. – 496 с.
4. Вечер Л. С. Поведение руководителя: практ. пособие / Л. С. Вечер. – Минск : Новое знание, 2000. – 208 с.
5. Волков И. П. Руководителю о человеческом факторе: социально-психологический практикум / И. П. Волков. – Л. : Лениздат, 1989. – 222 с.
6. Воспитательный потенциал трудового коллектива / К. К. Грищенко, Н. А. Сакада, А. А. Ручка и др. – К. : Наукова думка, 1990. – 264 с.
7. Генов Ф. Психология бригады / Ф. Генов. – М. : Прогресс, 1987. – 272 с.
8. Генов Ф. Психология управления / Ф. Генов. – М. : Прогресс, 1982. – 424 с.
9. Гибсон Дж. Л., Иванцевич Д. М., Доннелли Д. Х. Организации: поведение, структура, процессы / Дж. Л. Гибсон, Д. М. Иванцевич, Д. Х. Донелли. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 662 с.
10. Д'Суза Ентоні. Сьогоднішні лідери – надія на завтра / Ентоні Д'Суза. – Львів : Свічадо, 2005. – 456 с.
11. Искусство управления персоналом. Talanty i lidery / Под. ред. Ю. Наврузова, Н. Черепухиной. – К. : Капуста, 2002. – 320 с.
12. Ковалев А. Г. Руководителю о работнике : Практический аспект изучения личности / А. Г. Ковалев. – М. : Экономика, 1998. – 92 с.
13. Коллектив и личность / Е. В. Шорохова, К. К. Платонов. – М. : Наука, 1975. – 264 с.
14. Кочеткова А. И. Психологические основы современного управления персоналом / А. И. Кочеткова. – М. : Зерцало, 1999. – 384 с.
15. Кремень М. А. Управление коллективом / М. А. Кремень. – Минск : НИО, 1997. – 325 с.
16. Кудряшова Л. Д. Каким быть руководителю: Психология управленческой деятельности / Л. Д. Кудряшова. – Л. : Лениздат, 1986. – 160 с.
17. Лупьян Я. А. Барьеры общения, конфликты, стресс /

REFERENCES

1. Andreev V. I. Samorazvitie menedzhera / V. I. Andreev. – M. : Narodnoe obrazovanie, 1995. – 160 s.
2. Vereshhagina L. A. Psihologija potrebnostej i motivacija personala / L. A. Vereshhagina, I. M. Karelina. – H. : Gumanitar. centr, 2002. – 152 s.
3. Vesnin V. R. Prakticheskij menedzhment personala: posobie po kadrovoj rabote / V. R. Vesnin. – M. : Jurist, 1998. – 496 s.
4. Vecher L. S. Povedenie rukovoditelja: prakt. posobie / L. S. Vecher. – Minsk : Novoe znanie, 2000. – 208 s.
5. Volkov I. P. Rukovoditelju o chelovecheskom faktore: social'no-psihologicheskij praktikum / I. P. Volkov. – L. : Lenizdat, 1989. – 222 s.
6. Vospitatel'nyj potencial trudovogo kollektiva / K. K. Grishhenko, N. A. Sakada, A. A. Ruchka i dr. – K. : Naukova dumka, 1990. – 264 s.
7. Genov F. Psihologija brigady / F. Genov. – M. : Progress, 1987. – 272 s.
8. Genov F. Psihologija upravlenija / F. Genov. – M. : Progress, 1982. – 424 s.
9. Gibson Dzh. L., Ivancevich D. M., Donnelli D. H. Organizacii: povedenie, struktura, processy / Dzh. L. Gibson, D. M. Ivancevich, D. H. Donelli. – M. : INFRA-M, 2000. – 662 s.
10. D'Suza Entoni. S'ogodnishni lidery – nadija na zavtra / Entoni D'Suza. – L'viv : Svichado, 2005 – 456 s.
11. Iskusstvo upravlenija personalom. Talanty i lidery / Pod. red. Ju. Navruzova, N. Cherepuhinioj. – K. : Kapusta, 2002. – 320 s.
12. Kovalev A. G. Rukovoditelju o rabotnike : Prakticheskij aspekt izuchenija lichnosti / A. G. Kovalev. – M. : Jekonomika, 1998. – 92 s.
13. Kollektiv i lichnost' / Shorohova E. V., Platonov K. K. – M. : Nauka, 1975. – 264 s.
14. Kochetkova A. I. Psihologicheskie osnovy sovremennogo upravlenija personalom / A. I. Kochetkova. – M. : Zercalo, 1999. – 384 s.
15. Kremen' M. A. Upravlenie kolektivom / M. A. Kremen'. – Minsk : NIO, 1997. – 325 s.
16. Kudrjashova L. D. Kakim byt' rukovoditelju: Psihologija upravlencheskoj dejatel'nosti / L. D. Kudrjashova. – L. : Lenizdat, 1986. – 160 s.
17. Lup'jan Ja. A. Bar'ery obshhenija, konfliktky, stress / Ja.

- Я. А. Луп'ян. – Минск : Выш. шк., 1986. – 206 с.
18. Лутоскин А. И. Эмоциональные потенциалы коллектива / А. И. Лутоскин. – М. : Педагогика, 1988. – 128 с.
 19. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 2000. – 704 с.
 20. Москвичев С. Г. Проблемы мотивации в психологических исследованиях / С. Г. Москвичев. – К. : Наукова думка, 1975. – 144 с.
 21. Москвичев С. Г. Мотивация, деятельность и управление: монография / С. Г. Москвичев. – К. : Сан-Франциско, 2003. – 492 с.
 22. Новые технологии управления персоналом / Г. Н. Сартан, А. Ю. Смирнов, В. В. Гудимов и др. – СПб. : Речь, 2003. – 240 с.
 23. Ньюстром Дж. В., Дэвис К. Организационное поведение / Дж. Ньюстром, К. Дэвис. – СПб. : Питер, 2000. – 448 с.
 24. Отенко И. П. Методологические основы управления потенциалом предприятия / И. П. Отенко. – Х. : ХНЭУ, 2004. – 216 с.
 25. Перепелюк А. В. Основи психології ділових відносин: Керівникам та молодим підприємцям / А. В. Перепелюк. – Дніпропетровськ : Пороги, 1995. – 106 с.
 26. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив / А. В. Петровский. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.
 27. Таранов П. С. Золотая книга руководителя / П. С. Таранов. – М. : ФАИР, 1997. – 496 с.
 28. Токарева В. І. Науково-теоретичні засади формування і функціонування системи підготовки управлінського персоналу в Україні: монографія / В. І. Токарева. – Донецьк: Альматео, 2005. – 328 с.
 29. Управленческий консультант. Настольная книга руководителя. – К. : БУК, 2005. – 384 с.
 30. Фишер Р. Путь к согласию, или переговоры без поражения / Р. Фишер, У. Юри. – Минск : Парадокс, 1995. – 448 с.
 31. Шибалкин Ю. А. Основы управления персоналом: уч. пособ. для студ. дист. формы обучения / Ю. А. Шибалкин. – М. : МГИУ, 2000. – 260 с.
- A. Lup'jan. – Minsk : Vysh. shk., 1986. – 206 s.
18. Lutoshkin A. I. Jemocional'nye potencialy kolektiva / A. I. Lutoshkin. – M. : Pedagogika, 1988. – 128 s.
 19. Meskon M. H., Al'bert M., Hedouri F. Osnovy menedzhmenta / M. H. Meskon, M. Al'bert, F. Hedouri. – M. : Delo, 2000. – 704 s.
 20. Moskvichev S. G. Problemy motivacii v psihologicheskikh issledovanijah / S. G. Moskvichev. – K. : Naukova dumka, 1975. – 144 s.
 21. Moskvichev S. G. Motivacija, dejatel'nost' i upravlenie: monografija / S. G. Moskvichev. – K. : San-Francisko, 2003. – 492 s.
 22. Noveye tehnologii upravlenija personalom / G. N. Sartan, A. Ju. Smirnov, V. V. Gudimov i dr. – SPb. : Rech', 2003. – 240 s.
 23. N'justrom Dzh. V., Djevis K. Organizacionnoe povedenie / Dzh. N'justrom, K. Djevis. – SPb. : Piter, 2000. – 448 s.
 24. Otenko I. P. Metodologicheskie osnovy upravlenija potencialom predprijatija / I. P. Otenko. – H. : HNJeU, 2004. – 216 s.
 25. Perepeljuk A. V. Osnovy psihologii' dilovyh vidnosyn: Kerivnykam ta molodym pidpryjemcjam / A. V. Perepeljuk. – Dnipropetrovsk : Porogy, 1995. – 106 s.
 26. Petrovskij A. V. Lichnost'. Dejatel'nost'. Kollektiv / A. V. Petrovskij. – M. : Politizdat, 1982. – 255 s.
 27. Taranov P. S. Zolotaja kniga rukovoditelja / P. S. Taranov. – M. : FAIR, 1997. – 496 s.
 28. Tokareva V. I. Naukovo-teoretychni zasady formuvannja i funkcionuvannja systemy pidgotovky upravlins'kogo personalu v Ukraїni: monografija / V. I. Tokareva. – Donec'k: Al'mateo, 2005. – 328 s.
 29. Upravlencheskij konsul'tant. Nastol'naja kniga rukovoditelja. – K. : BUK, 2005. – 384 s.
 30. Fisher R. Put' k soglasiju, ili peregovory bez porazhenija / R. Fisher, U. Juri. – Minsk : Paradoks, 1995. – 448 s.
 31. Shibalkin Ju. A. Osnovy upravlenija personalom: uch. posob. dlja stud. dist. formy obuchenija / Ju. A. Shibalkin. – M. : MGIU, 2000. – 260 s.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2012 р.

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК КОНЦЕПТ

В. О. Жовновата

*магістр факультету соціології і права
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
zhovnovataya@gmail.com*

Дана стаття розглядає поняття соціальної справедливості як концепт. Актуальність зумовлена зокрема різкою зміною соціально-політичного устрою в українській державі, що призвело до розмаху соціального розмежування. В статті зазначається, що саме сукупність всіх відносин людей (економічних, політичних, ідеологічних, та інших) являють собою соціальні зв'язки, в рамках яких існує соціальна справедливість. Через це правомірно казати про різноманітні прояви справедливості чи несправедливості. На думку автора, це викликає потребу розглядати соціальну справедливість не як «поняття», «категорія», а як «соціальний концепт».

Функція соціальної справедливості, за словами автора, полягає в забезпеченні еволюції суспільних відносин, і спрямована на забезпечення відтворення та прогресивного розвитку суспільства. Соціальна справедливість, як ключовий фактор підтримки стабільності в соціумі й сприяння його прогресу, забезпечує можливість суспільної еволюції в напрямку ідеального суспільства.

Ключові слова: соціальна справедливість; цінність; норма; закон; суспільство; соціальні відносини.

SOCIAL JUSTICE AS A CONCEPT

V. O. Zhovnovata

*Master student, Department of Philosophy
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
zhovnovataya@gmail.com*

This article focuses on the concept of social justice as a concept (a complex phenomenon). The relevance is due to a sharp change in the socio-political system in the Ukraine, which led to the scale of social stratification.

The article notes that all relations between people (economical, political, ideological, and others) are social communications, in which the social justice is realized. Therefore it's legitimate to talk about the different forms of justice or injustice. According to the author, there is a need to consider social justice, not as a «notion», «category», but as a «social concept».

The function of social justice is to ensure that the evolution of public relations, designed to ensure the reproduction and the progressive development of society. Social justice as a key factor in supporting the stability of society and progress of human society provides a social evolution in the direction of an ideal society.

Keywords: social justice, value, norm, law, society, social relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Хоч яким би і варіативним не було тлумачення справедливості, а тим паче такого його суспільно-орієнтованого прояву, як соціальна справедливість, саме соціальна справедливість була і залишається ідеалом у сфері соціальних відносин, до якого прагнуло суспільство від імені всіх його соціальних груп протягом всієї історії свого існування. А сьогодні, в умовах появи нових соціальних проблем: глобалізації, на фоні посилення соціальної нерівності; розвитку нових засобів комунікації та їх участі у розвитку та управлінні соціальними конфліктами, – ця проблема не тільки не стає менш актуальною, але й вийшла на перший план в питаннях гармонізації суспільних відносин.

У сучасному українському суспільстві проблема соціальної справедливості набула особливого звучання у зв'язку з нещодавньою різкою зміною соціально-політичного ладу та передачею державної власності в приватні руки, що призвело до небувалого розмаху ступеню соціального розшарування і рівню експлуатації, яких немає нині ні в одній з європейських країн.

Звідси виникає загострене ставлення українців до цієї проблеми, особливо з урахуванням того, що в новітній українській історії присутній випадок, коли керована суспільна реакція призвела до ненасильницької зміни пануючої еліти, тобто соціальна справедливість наочно продемонструвала свою регуляторну здатність – здатність впливу на суспільний устрій.

В умовах інформаційно насиченого соціуму, глибоко ідеалістичне за своєю природою поняття соціальної справедливості, через трансформацію світовідчуття окремих людей і здатність підштовхнути їх на рішучі дії, може викликати суспільний резонанс та призвести до зміни суспільного устрою.

Таким чином, феномен поняття соціальної справедливості, набуває нового звучання і викликана тим, що це складне, багаторівневе явище, здатне не тільки характеризувати всю систему суспільних відносин у всьому різноманітті її конкретних проявів, але й, через зміну суспільних пріоритетів і оціночних систем, призвести до краху усталених суспільних інститутів.

Головною проблемою в дослідженнях з вдосконалення моделі сталого розвитку суспільства сьогодні є потреба забезпечення адекватного і всеосяжного поняття соціальної справедливості. Рішення даної проблеми дає можливість індивідуально координувати курс суспільного розвитку. Дослідження поняття «соціальна справедливість», як основоположної складової соціальної компоненти, обумовлено проблемою невідповідності між самим поняттям і дійсністю його реалізації, що криється у відсутності універсального поняття і визначення. Таким чином, вирішенням даної проблеми є структуризація поняття соціальна справедливість в якості концепту з подальшою його універсалізацією.

Мета – обґрунтування соціальної справедливості, як невід'ємної умови гуманістичного суспільного розвитку в контексті її внеску в сталий розвиток громадського утворення.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Спроби вирішити питання соціальної справедливості спостерігалися з споконвіків, із зародження філософії як науки, спрямованої на вирішення нагальних питань суспільства. Філософи і законодавці завжди прагнули гармонізувати людські взаємини, співвідносячи їх із природним порядком речей і своїми уявленнями про ідеальну модель цих відносин. Питання соціальної справедливості та її розуміння було об'єктом філософських робіт Платона, Аристотеля, Спенсера, Канта, Маркса тощо. Про зростання інтересу до теоретичної розробки проблеми соціальної справедливості, у тому числі і до її проявів в рамках державного устрою, говорить зростання числа авторів, що приділяють свою увагу даній проблематиці, та зростаючий потік публікацій, присвячених дослідженню даного явища, як то роботи Петросяна Д., Акутаєва Р. М., Гулевича О. А., Гаврилової І. Н., Деньгуба Ю. В., Магомедова К. О., Кочеткова В. В., Леонтьєвої Є. Ю., Мунтяна Г. М., які в своїх роботах розглядають соціальну справедливість як концепт і як актуальну складову переходу до концепції сталого розвитку.

Виходячи з різних підходів до розуміння соціальної справедливості можна зрозуміти, що, перш за все, це оцінка об'єктивних якостей і форм соціальних зв'язків членів суспільства, виражених через оціночне судження більшості громадян.

Саме сукупність всіх відносин людей як суспільних істот, тобто відносин економічних, політичних, ідеологічних, моральних та інших, в які вони вступають, творячи людську історію, і являють собою соціальні зв'язки, в рамках яких і існує соціальна справедливість.

Відповідно, соціальна справедливість або несправедливість можуть мати місце та проявлятися в самих різних сферах суспільного життя, тобто, можна говорити, що можливі й правомірні різні варіанти підходу до дослідження проблеми соціальної справедливості.

Сьогодні в публікаціях і наукових обговореннях соціальна справедливість найчастіше розглядається через призму найбільш наочного, проявленого і підлеглого аналізу прояву як образ певного, бажаного суспільно-політичного та економічного устрою.

У цьому випадку дослідження зміщується з етичного аспекту соціальної справедливості на юридичний чи класовий, коли одні відстоюють її соціал-демократичний варіант, інші – консервативний, треті – центристський. Ліві бачать досягнення соціальної справедливості в русі суспільства до більшого рівності, праві – в посиленні владної ієрархії в політиці та економіці.

Настільки широке поле реалізації розглянутої категорії виводить її за межі власне моральних понять, надає їй характер багатофункціональної категорії. Але, тим не менш, дослідження феномена соціальної справедливості, перш за все, необхідно починати з етичного підходу, в рамках якого вона розглядається переважно як одна з форм загальної моральної оцінки. Саме як прояв моральної свідомості, соціальна справедливість виступає в якості оцінки взаємин людей, заснованої спочатку не стільки на раціональному осмисленні, хоча це і не заперечується, скільки на почутті і на емоційному відношенні до суб'єкту та його дій.

Навіть тоді, коли суб'єкти відносин не в змозі обґрунтувати свої оцінки, скажімо дій влади або людських вчинків, вони все ж приходять до їх схвалення як справедливих або несхвалення як несправедливих у відповідності із своїм «внутрішнім» переконанням.

Таким чином, в цій оцінці зберігається емоційно оціночний компонент, який знаходить своє вираження в почутті справедливості. Адже, перш за все, оцінка справедливості суспільних відносин, що виражаються соціальною справедливістю, – це завжди суб'єктивна оцінка особистості, групи або класу, якостей форм і суті соціальних зв'язків громадян всередині сформованого суспільства, і часто ця оцінка відбувається «від протилежного» («a contrario»): «... про справедливість починають говорити саме тоді, коли на наших очах відбувається величезна несправедливість, що прямо або побічно стосується всіх або майже всіх» [9].

І ця емоційна оцінка ніколи не зупиняється на якомусь одному аспекті соціальних взаємин. Як показує історичний досвід «соціальна несправедливість», як і «соціальна справедливість», практично завжди оцінюється з цілого ряду взаємопов'язаних чинників, що виводить проблематику конфлікту в площину суспільних відносин, підіймаючись над конкретним міжособистісною взаємодією або локальністю конкретного питання.

Такою є сама суть соціальної справедливості, як одного з проявів справедливості, яку, в свою чергу, наприклад, Бербешкіна З. А. формулює таким чином: «Справедливість можна вважати узагальнюючим філософським поняттям, що виражає об'єктивні економічні, політичні, правові, моральні умови життя того чи іншого класу, суспільства і тенденції їх розвитку» [4].

Широта розгляду справедливості знаходить своє втілення в аналізі як економічних і соціальних аспектів справедливості, так і політичних та моральних. Про морально-філософські аспекти проблеми соціальної справедливості в сучасному суспільстві, діалектичному взаємозв'язку між науковою істиною щодо розвитку суспільства та утвердженням соціальної справедливості в його життєдіяльності розмірковує у своїй книзі В. А. Печеньов [18].

Все вище сказане ще раз підкреслює на рідкість широке предметне поле даного феномена і необхідність в його відношенні використовувати не слова «поняття», «категорія», «термін», а словосполучення «соціальний концепт». Це викликано тим, що в ряді випадків під «концептом» розуміють «зміст поняття у відволіканні від мовної форми його виразу. Концепт актуалізує відображену в понятті онтологічну його складову» [17, 331].

Іншими словами, кажучи про «концепті», наприклад, справедливості, робиться акцент на її сутнісній онтологічній складовій. В якості концептів можуть бути позначені такі феномени, що мають широкий і багатий зміст соціального життя, як, наприклад, свобода, рівність, справедливість [14].

Відповідно, і поняття «соціальна справедливість» має розглядатися скоріше як приклад соціального концепту, адже в економіці соціальна справедливість розглядається, в першу чергу, у взаємозв'язку із розвитком економічного потенціалу суспільства, ефективністю виробництва і принципами розподілу матеріальних благ. Юристи звертають увагу на правове забезпечення діяльності держави й особистості, розглядаючи соціальну справедливість через призму розподілу відповідальності, співвідносячи між собою вчинок, дію та міру відплати за неї (покарання або звільнення від нього). У свою чергу політики і політологи, бачать соціальну справедливість як набір політичних прав і свобод. Філософи, більшою мірою підкреслюють загальнолюдський характер і моральний зміст справедливості, надаючи останній значення на категоріальному рівні, соціологи ж вивчають питання структурного змісту соціальної справедливості, механізми та закономірності її формування, зміни та її функції.

Настільки різні аспекти концепту соціальної справедливості змушують замислитися над незмінною, інваріантною складовою, як почуття, так і принципу та ідеалу справедливості. Слід виділити, що спільним у даних різних контекстах виступає момент співвіднесення того, що є - з чим стикається людина в своєму власному життю, в соціальних умовах - і того, що повинно бути у відповідності з ідеальними стремліннями людини. Саме це співвідношення і дозволяє йому робити висновки про справедливе (несправдливе). А процес співвідношення є процесом порівнювання, порівняння, що дозволяє розглядати саме міру як онтологічну основу соціальної справедливості.

І саме прийняття такого підходу дає можливість говорити про наявність здатності соціальної справедливості керувати, впливати на розвиток людської цивілізації в цілому.

Ця здатність добре виکارбовується при аналізі шляху розвитку людської цивілізації та виникає з глибинної сутності соціальної справедливості, побудованої на ... та вираженій в ... повазі, рівноправності та визнанні особистих досягнень (що заслужено дають ті чи інші суспільні переваги) всіх включених в аналізовану спільність індивідуумів, нехай це і виражено, часом, виключно в рамках локальної субкультури.

Природно, історія цивілізації писалася й пишеться переважно кров'ю, але при цьому спостерігається яскраво виражена динаміка зростання суспільного гуманізму, що являє собою саме приклад здатності соціальної справедливості до керування ти впливу на розвиток кожної, нехай і локально взятої, суспільної формації.

Саме в рамках конкретної спільності з'являється і існує саме явище соціальної справедливості, і в рамках цієї ж спільності зростає прояв гуманістичних принципів, що лежать в основі природи самої людини і принципів соціальних взаємодій, історично закладених в основу суспільного устрою людського співтовариства.

Звичайно, самі по собі соціальні зв'язки та принципи їх організації, що склалися в аналізованому суспільстві, являють собою сукупність всіх відносин, що беруть участь в житті даного суспільства людей, як громадських істот, із відображенням усіх домінуючих і латентних тенденцій, притаманних даному моменту часу.

Це стосується всіх видів відносин: економічних, політичних, ідеологічних, моральних та інших, в які вони вступають, творячи власну (локальної спільноти) і людську історію.

І, відповідно, соціальна справедливість або несправедливість, можуть мати місце в самих різних сферах суспільного життя і мати діаметрально протилежні прояви в різних суспільних групах.

Справедливості заради варто відзначити, що пошуки справедливого державного устрою, яке дозволить найбільш повно забезпечити життя своїх громадян це і свідомо «шлях у нікуди», і одночасно вже давно «пройдена дорога».

Модель ідеального державного устрою, що найбільш повно відповідає якостям ідеальної людини, давно розроблена і описана в працях засновників марксизму-ленінізму. І формула: «від кожного по здібностям, кожному по потребам» є найбільш повним і гармонійним описом справедливого принципу взаємодії громадян в ідеальній державній моделі.

Основним недоліком теоретичних розробок на цю тему виступає виведення за рамки досліджень ситуативних індивідуальних якостей осіб, що беруть участь у формуванні та існуванні громадських зв'язків. Таким чином, відбувається нівелювання головної складової концепту соціальної справедливості – його прямого зв'язку з самим фактом існування соціуму, як суспільної групи, об'єднаної в єдину систему соціальними зв'язками, тоді як сам характер та суть цих соціальних зв'язків безпосередньо залежить від особистісних якостей людей, що їх (соціальні зв'язки) формують.

Отже, концепт соціальної справедливості необхідно аналізувати відразу з трьох напрямів:

1 – з точки зору реалізації прав, свобод і умов життя всіх учасників конкретної суспільної (соціальної) групи, співвіднівши їх з ідеальним суспільством (комунізм, як модель ідеального суспільного устрою для цих цілей підходить найкраще);

2 – з точки зору згоди всіх (більшості) осіб, які беруть участь в існуючій системі соціальних зв'язків даної суспільної формації, з власне принципами організації цієї суспільної формації;

3 – з точки зору практичного і фактичного виконання тих принципів і законів, які формально чи неформально регламентують життєдіяльність аналізованої суспільної формації.

Так, розглядаючи, як приклад, рабовласницьку державу, можна сміливо сказати, що рабство є неприйнятний приклад соціальної несправедливості по відношенню до рабів, але тільки тоді, коду ми аналізуємо ситуацію з точки зору ідеального державного устрою (1 аспект).

При аналізі з точки зору згоди більшості, то до того моменту, поки більшість людей, які беруть участь у соціальних зв'язках, що генеруються рабовласницькою державою, приймає рабовласництво, як модель суспільного устрою, факт особистісного рабства є не більш ніж ситуативним станом індивідуума. І величезною соціальною несправедливістю по відношенню як до хазяїв, так і до того ж раба, буде всіляке втручання в діяльність даного соціуму з метою скасування рабовласництва як такого.

А при аналізі третього аспекту нас буде цікавити, в першу чергу, ретельність дотримання всіх прав і всіх обов'язків по відношенню до всіх без винятку верств, груп та особистостей. У цьому випадку, наприклад, звільнення раба-втікача від призначеної йому за втечу страти, є величезна соціальна несправедливість по відношенню до решти рабів.

Таким чином, стає ясно, чому рабовласницький Рим являв собою настільки стійку суспільну формацію, що справила незабутній вплив на розвиток всієї людської цивілізації. У середині римської імперії дотримання принципів соціальної справедливості було на порядок вище, ніж в оточуючих її країнах, племенах чи кланових утвореннях.

Отже, соціальна справедливість і в ті часи була реалізована в його найбільш підходящому вигляді та була, тим самим, чинником стрімкого розвитку людського суспільства, хай поки і рабовласницького.

Однак, саме відповідність локального розуміння соціальної справедливості загальним гуманістичним основам по відношенню до всіх, задіяних даною формацією, людей (за умовою прийняття ними існуючої моделі організації суспільства) й визначають рівень розвитку та історичну успішність тієї чи іншої суспільної формації.

ВИСНОВКИ

Справедливість чи несправедливість породжуються, в першу чергу, всією системою відносин, та перш за все необхідністю виживання даного суспільства, збереження його стійкого стану. Ступінь справедливості при цьому кожного разу різна. Розуміння ж того, що означає справедливість чи несправедливість залежить від характеру конкретних соціально-економічних відносин. Але яким би не був характер розуміння, рівень справедливості в існуючих відносинах, вимоги справедливості та необхідність дотримування визначеного рівня справедливості в будь-якому випадку залишаються.

Як доволі-таки справедливо відмічає А. М. Ковальов, «справедливим буде те, що сприяє розвитку та забезпечує оптимальну самореалізацію індивідів, їх життєво здорових начал та потенції, що відповідають розвитку цілісності. Несправедливим те, що веде до їх порушення, ущемлення та, тим паче, ліквідації» [12].

Функції справедливості, в яких також проявляється її природа, таким чином спрямовані на підтримку стійкості соціальних відносин, на забезпечення відтворення та прогресивного розвитку суспільства.

Відносини, яким ми даємо оцінку, визначаючи їх як справедливі чи несправедливі, словами О. Хеффе, є «людська практика в найрізноманітніших її аспектах». Ці аспекти німецький дослідник справедливості розуміє як «дії суб'єктів, правила та системи правил, що регламентують дії, та не в останню чергу інститути, в рамках яких розгортається людська дія» [29].

Саме тому розуміння справедливості виявляється вбудованим з самого початку в контекст відносин, варіюючись від побажань до вимог, котрі суб'єкти направляють один до одного, та до можливого, а інколи й до необхідного використання силового примусу. А. В. Прокоф'єв навіть підкреслює, що «вимоги етики справедливості пов'язані із відповідним способом направленої агресії – «моралістичної агресії» проти порушників відносин взаємності» [22].

Крім того, соціальна справедливість виступає як вічна проблема суспільства та наук про суспільство. Актуальність та складність цього поняття не тільки не вичерпується, але й набуває нового звучання в сучасних умовах, коли людство знаходиться в пошуках нових рішень вікових проблем в рамках концепції сталого розвитку суспільства як світогляду XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Большая Этика / Аристотель // Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1984. – Т. 4. – С. 296–374.
2. Аристотель. Никомахова этика / Аристотель // Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1984. – Т. 4. – С. 54–293.
3. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения : в 4-х т. – М. : Мысль, 1984. – Т. 4. – С. 376–644.
4. Бербешкина З. А. Справедливость как социально-философская категория / З. А. Бербешкина. – М. : Мысль, 1983. – 358 с.
5. Канарш Г. Ю. Социальная справедливость с позиций натурализма и волюнтаризма (историко-философский очерк) / Г. Ю. Канарш // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – № 1. – С. 102–110.
6. Канарш Г. Ю. Социальная справедливость : философские концепции и российская ситуация : монография / Г. Ю. Канарш – М. : Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2011. – 234 с.
7. Канарш Г. Ю. Концепция «справедливого общества» в гуманитарных науках [Электронный ресурс] / Г. Ю. Канарш // Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение». – 2007. – № 1. – Режим доступа: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/1/Kanarsh/>
8. Кант И . Сочинения : в 4 т. на немецком и русском

REFERENCES

1. Aristotel'. Bol'shaja Jetika / Aristotel' // Sochinenija : v 4-h t. – M. : Mysl', 1984. – T. 4. – S. 296–374.
2. Aristotel'. Nikomahova jetika / Aristotel' // Sochinenija : v 4 t. – M. : Mysl', 1984. – T. 4. – S. 54–293.
3. Aristotel'. Politika / Aristotel' // Sochinenija : v 4 t. – M. : Mysl', 1984. – T. 4. – S. 376–644.
4. Berbeshkina Z. A. Spravedlivost' kak social'no-filosofskaja kategorija / Z. A. Berbeshkina. – M. : Mysl', 1983. – 358 s.
5. Kanarsh G. Ju. Social'naja spravedlivost' s pozicij naturalizma i voljuntarizma (istoriko-filosofskij ocherk) / G. Ju. Kanarsh // Znanie. Ponimanie. Umenie. – 2005. – № 1. – S. 102–110.
6. Kanarsh G. Ju. Social'naja spravedlivost' : filosofskie koncepcii i rossijskaja situacija : monografija / G. Ju. Kanarsh – M. : Izd-vo Mosk. gumanit. un-ta, 2011. – 234 s.
7. Kanarsh G. Ju. Koncepcija «spravedlivogo obshhestva» v gumanitarnykh naukah [Jelektronnyj resurs] / G. Ju. Kanarsh // Jelektronnyj zhurnal «Znanie. Ponimanie. Umenie». – 2007. – № 1. – Rezhim dostupa: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/1/Kanarsh/>
8. Kant I . Sochinenija : v 4 t. na nemeckom i russkom

- языках. Том 1 : Трактаты и статьи (1784–1796) / Иммануил Кант. – М. : Изд. фирма АО «Ками», 1993. – 586 с.
9. Кара-Мурза С. Что такое справедливость // Российская Федерация сегодня. – 2009. – № 1. – С. 34.
 10. Кашников Б. Н. Либеральные теории справедливости и политическая практика России / Б. Н. Кашников. – Великий Новгород: Изд-во НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2004. – 258 с.
 11. Кашников Б. Н. Марксизм как радикальная критика либеральной справедливости / Б. Н. Кашников // Вопросы философии. – 2005. – № 6. – С. 37–49.
 12. Ковалев А. В. Справедливое общество – утопия или возможность / А. В. Ковалев. – М. : Современные тетради, 2005. – 682 с.
 13. Леонтьева Е. Ю. Справедливость как социальный концепт / Е. Ю. Леонтьева, Г. М. Мунтян // Вестник Волгоградского государственного университета. – 2009. – № 2 (10). – С. 55–58.
 14. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 399 с.
 15. Новая эра социальной справедливости: Доклад Генерального директора Международного бюро труда – Доклад I (A) – режим доступа: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/99thSession/reports/WCMS_155846/lang-en/index.htm
 16. Новейший философский словарь / [Сост. А. А. Грицанов]. – Мн. : Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
 17. Печенев В. А. Истина и справедливость / В. А. Печенев. – М. : Политиздат, 1989. – 288 с.
 18. Пионткевич Л. Ю. Проблема справедливости в социальной философии / Л. Ю. Пионткевич // Философия и общество. – 2009. – № 2(54). – С.100–109.
 19. Повестка дня на XXI век. Конференция ООН по окружающей среде и развитию [Электронный ресурс]. – Рио-де-Жанейро, 1992. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
 20. Прокофьев А. В. Справедливость или преодоление человеческой природы / А. В. Прокофьев // Этическая мысль. – 2003. – Вып. 4. – С. 26–27.
 21. Ролз Д. Теория справедливости / Ролз Д. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 534 с.
 22. Спенсер Г. Справедливость / Г. Спенсер – СПб. : Типография А. А. Пороховщикова, 1898. – 242 с.
 23. Спиридонова В. И. Концепция «общего блага» в современной западной науке / В. И. Спиридонова // Духовное измерение современной политики / Отв. ред. В. Н. Шевченко. – М. : ИФРАН, 2000. – 187 с.
 24. Устинкин С. В. Современная концепция справедливости в полемике Джона Роулса и Юргена Хабермаса / С. В. Устинкин, Р. В. Миронов // Международные отношения. Политология. Регионоведение. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2009. – № 4. – С. 255–259.
 25. Федорова М. М. Классическая политическая философия / М. М. Федорова – М. : Изд-во «Весь мир», 2001. – 224 с.
 26. Федотова В. Г. Хорошее общество / В. Г. Федотова. – М. : Прогресс-Традиция, 2005. – 544 с.
9. Kara-Murza S. Chto takoe spravedlivost' // Rossijskaja Federacija segodnja. – 2009. – № 1. – С. 34.
 10. Kashnikov B. N. Liberal'nye teorii spravedlivosti i politicheskaja praktika Rossii / B. N. Kashnikov. – Velikij Novgorod: Izd-vo NovGU im. Jaroslava Mudrogo, 2004. – 258 s.
 11. Kashnikov B. N. Marksizm kak radikal'naja kritika liberal'noj spravedlivosti / B. N. Kashnikov // Voprosy filosofii. – 2005. – № 6. – С. 37–49.
 12. Kovalev A. V. Spravedlivoe obshhestvo – utopiya ili vozmozhnost' / A. V. Kovalev. – M. : Sovremennye tetradi, 2005. – 682 s.
 13. Leont'eva E. Ju. Spravedlivost' kak social'nyj koncept / E. Ju. Leont'eva, G. M. Muntjan // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2009. – № 2 (10). – S. 55–58.
 14. Lokk Dzh. Dva traktata o pravlenii / Dzh. Lokk. – M. : «Kanon+» ROOI «Reabilitacija», 2009. – 399 s.
 15. Novaja jera social'noj spravedlivosti: Doklad General'nogo direktora Mezhdunarodnogo bjuro truda – Doklad I (A) – rezhim dostupa: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/99thSession/reports/WCMS_155846/lang-en/index.htm
 16. Novejsnij filosofskij slovar' / [Sost. A. A. Gricanov]. – Mn. : Izd. V.M. Skakun, 1998. – 896 s.
 17. Pechenev V. A. Istina i spravedlivost' / V. A. Pechenev. – M. : Politizdat, 1989. – 288 s.
 18. Piontkевич L. Ju. Problema spravedlivosti v social'noj filosofii / L. Ju. Piontkевич // Filosofija i obshhestvo. – 2009. – № 2(54). – S.100–109.
 19. Povestka dnja na XXI vek. Konferencija OON po okružajushhej srede i razvitiju [Elektronnyj resurs]. – Rio-de-Zhanejro, 1992. – Rezhim dostupa: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
 20. Prokofev A. V. Spravedlivost' ili preodolenie chelovecheskoj prirody / A. V. Prokofev // Jeticheskaja mysl'. – 2003. – Vyp. 4. – S. 26–27.
 21. Rolz D. Teorija spravedlivosti / Rolz D. – M. : Izd-vo LKI, 2010. – 534 s.
 22. Spenser G. Spravedlivost' / Spenser G. – SPb. : Tipografija A. A. Porohovshhikova, 1898. – 242 s.
 23. Spiridonova V. I. Konceptcija «obshhego blaga» v sovremennoj zapadnoj nauke / V. I. Spiridonova // Duhovnoe izmerenie sovremennoj politiki / Otv. red. V. N. Shevchenko. – M. : IFRAN, 2000. – 187 s.
 24. Ustinkin S. V. Sovremennaja konceptcija spravedlivosti v polemike Dzhona Roulsa i Jurgena Habermasa / S. V. Ustinkin, R. V. Mironov // Mezhdunarodnye otnoshenija. Politologija. Regionovedenie. Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. – 2009. – № 4. – S. 255–259.
 25. Fedorova M. M. Klassicheskaja politicheskaja filosofija / M. M. Fedorova – M. : Izd-vo «Ves' mir», 2001. – 224 s.
 26. Fedotova V. G. Horoshee obshhestvo / V. G. Fedotova. – M. : Progress-Tradicija, 2005. – 544 s.

27. Хёффе О. Политика, право, справедливость : Основоположения критической философии права и государства / О. Хёффе. – М. : Гнозис, 1994. – 319 с.
28. Хеффе О. Справедливость : Философское введение / О. Хеффе. – М. : Праксис, 2007. – 190 с.
29. Шамилёва Р. К. Либеральная концепция справедливости: миф или реальность? / Р. К. Шамилёва // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – № 6. – С. 269–279.
27. Hjöffe O. Politika, pravo, spravedlivost' : Osnovopolozhenija kriticheskoj filosofii prava i gosudarstva / O. Hjöffe. – M. : Gnozis, 1994. – 319 s.
28. Heffe O. Spravedlivost' : Filosofskoe vvedenie / O. Heffe. – M. : Praxis, 2007. – 190 s.
29. Shamiljova R. K. Liberal'naja koncepcija spravedlivosti: mif ili real'nost'? / R. K. Shamiljova // Social'no- gumanitarnye znanija. – 2005. – № 6. – S. 269–279.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012 р.

ФІЛОСОФСЬКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ КАТЕГОРІЇ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» ТА ЇЇ РОЛЬ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Н. В. Захарчук

кандидат педагогічних наук, доцент

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

natalia_lets_talk@yahoo.com

У статті запропоновано порівняльний аналіз наукових доробків філософів, соціологів, політологів з проблем толерантності в процесі міжкультурних комунікативних відносин. Крім того виділено та охарактеризовано різні філософсько-соціологічні підходи до окресленої проблеми, зокрема, залежно від об'єкта дослідження, – діалогічний, комунікативний, динамічний і прагматичний (у філософській літературі), та три основні напрями досліджень толерантності під час взаємодії різних соціальних груп, у міжнародних і міжкультурних контактах (у соціологічній літературі). На основі систематизованих підходів до досліджуваного питання розглядається розуміння самого поняття «толрантності» у різних мовах, у нормативних документах, види толерантності («позитивна» – «негативна»), і разом із тим, пропонується власне розуміння цього терміна та окреслюються шляхи формування толерантного ставлення студентів до представників різних культур, етносів, рас, релігій тощо через введення в навчальний процес певних форм, методів та завдань культурно-комунікативного характеру.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна взаємодія, ситуація розмаїття, толерантність, терпимість, «позитивна» та «негативна» толерантність.

PHILOSOPHICAL AND SOCIOLOGICAL ASPECTS OF TOLERANCE AND ITS ROLE IN THE PROCESS OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

N. V. Zakharchuk

PhD in Pedagogics, Assistant professor

National Aviation University, Kyiv, Ukraine

natalia_lets_talk@yahoo.com

The paper proposes a comparative analysis of scientific works of philosophers, sociologists, political figures on the issues of tolerance in the process of intercultural communication relations. Also various philosophical and sociological approaches to the outlined problems, in particular, depending on the object of study – the dialogical, communicative, dynamic and pragmatic (in the philosophical literature), and three major research areas of tolerance during the interaction between different social groups, international and intercultural contacts (in the sociological literature) are identified and characterized. Basing on systematic approaches to the problem understanding of the concept of «tolerance» in different languages, regulations, types of tolerance («positive» – «negative») are discussed, and at the same time, author's own understanding of the term is offered and the ways to form students' tolerance to different cultures, ethnicities, races, religions, etc. are outlined due to the introduction of certain forms, methods and tasks of cultural and communicative nature in the educational process.

Keywords: cross-cultural communicative interaction, situation of diversity, tolerance, «positive» and «negative» tolerance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головною характерною рисою розвитку суспільства є прагнення людства до розширення взаємозв'язку та взаємопізнання різних країн, народів, народностей, їх культур. Виступаючи представниками власних культурних традицій, учасники міжкультурних контактів все частіше потрапляють до ситуацій, які можуть бути ускладнені впливом різних мовних бар'єрів, звичаїв, норм поведінки, етикету тощо. Беззаперечним багатством України є її розмаїття, представлене як і в ландшафтних формах, так і в культурній барвистості українського населення. Така культурна спадщина має свої переваги та недоліки. Виховання плюралізму думок, нових ідей, свіжих

поглядів на проблеми і способи їх розв'язання, право вибору у мистецтві, музиці, літературі, спорті, відмінні культурні традиції ми поправу відносимо до позитивних моментів етнічного, расового, соціально-економічного, політичного, мовного, релігійного розмаїття України. Недоліками ж стають упереджене ставлення до інших щодо віку, релігійних вірувань, раси, стану здоров'я. Нерідко це – пряма дорога до міжкультурних конфліктів.

Хоча, охарактеризована ситуація спонукає багатьох вчених до вивчення та дослідження проблем культурного багатства народів, умов успішної міжкультурної комунікації, серед яких, на нашу думку, головною є виховання толерантного ставлення представників такої взаємодії у кожній із вищезгаданих сфер діяльності, на сьогодні відкритим залишається питання про певну цілісність та систематизацію наукових досліджень щодо толерантності і її значення для міжкультурної комунікації у філософській та соціологічній літературі.

Тому *метою статті* є аналіз наукових доробків з окреслених питань, визначення відповідних філософсько-соціологічних підходів до проблеми толерантності в процесі міжкультурної комунікативної взаємодії; разом із тим важливо розглянути розуміння самого поняття толерантності та запропонувати шляхи формування толерантного ставлення до представників різних культур, етносів, рас, релігій тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Оскільки проблеми міжкультурної взаємодії у цілому, і толерантності як успішної її запоруки зокрема, мають глибокі філософські, соціологічні та психолого-педагогічні засади, що відображають їх історичний розвиток і становлення, то виникли загальнотеоретичні підходи до вивчення міжкультурної взаємодії. Дослідивши доробки відомих філософів щодо проблем співіснування та взаємодії особистостей, ми пропонуємо залежно від об'єкта дослідження окреслити наступні підходи до питання толерантності у міжкультурній комунікації [10]: *діалогічний* (М. Бахтін, В. Біблер, В. Саф'янов та ін.) [3; 4; 19], *комунікативний* (К. Апель, Ю. Хабермас, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.) [26-29], *динамічний* (Л. Буєва, М. Каган, О. Потебня та ін.) [6; 12; 16] і *прагматичний* (П. Грайс, Дж. Остін, Дж. Серль та ін.) [8; 15].

Прибічники запропонованого нами *діалогічного підходу* в центр уваги переносять діалогічний характер міжкультурної взаємодії, що дозволяє розглядати формування толерантного ставлення як однієї з оптимальних умов для суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Тут чітко простежується діалогова сутність культури як форми спілкування (діалогу).

Велику цінність у цьому сенсі мають дослідження російського філософа М. Бахтіна, основоположника ідеї діалогу культур. Мислитель розуміє культуру як форму діалогу, взаємодію культур [3]. Виділяючи комунікативну інтенцію (установку на повідомлення) невід'ємною умовою виникнення діалогічних відносин, автор утверджує нереальність продуктивної міжкультурної комунікативної взаємодії за її відсутності. Разом із тим філософ вивчає комунікацію з боку всіх її учасників, уводячи в акт мовлення слухача та розуміючи особистість співрозмовника як ключову категорію філософії, що тим самим підіймає питання про взаєморозуміння між комунікантами, а через нього і терпимість та толерантне ставлення один до одного.

Продовжуючи дослідження проблеми «діалогу культур» у своїх роботах, російський філософ В. Біблер підкреслює, що мова має йти не просто про діалогічний характер міжкультурної комунікативної взаємодії, а про діалогічність самої істини, про розуміння іншої людини як взаєморозуміння «Я – ти», тобто особистостей, які належать до різних культур, мають різні поняття істини, краси, добра [4, 299]. Зважаючи на це, на перший план при підготовці до міжкультурної комунікації виходить формування толерантного відношення до партнерів у спілкуванні, саме культурологічна сторона взаємодії.

Так само В. Саф'янов вважає суттєвим зв'язок комунікації та моралі. Моральний чинник у міжкультурній взаємодії визначає вибір мотивів, цілей і засобів цієї діяльності. Комунікація, на його погляд, є формою буття людини, способом існування моралі, реалізацією міжособистісних відносин і взаємозв'язків, інтерперсональним діалогом [19].

Виділивши *комунікативний підхід у філософії*, ми керувалися тим, що його представниками комунікативна взаємодія розглядається як універсальна умова процесу пізнання. Таким чином, комунікація притаманна кожній людині, кожен хоче висловитися і бути почутим, а тому очікує толерантного ставлення до себе у відповідь. Виступаючи універсальною умовою існування людини, комунікація, а як результат і толерантне відношення, є запорукою свободи особистості. А в міжкультурній комунікації відбувається не лише взаємодія представників різних культур, але й різних особистостей, які сформовані під впливом цих культур, йде розвиток сутності комунікантів. Представник цього підходу, німецький філософ Ю. Хабермас вважає, що теоретична модель суспільства базується на теорії комунікативної дії: виникнення соціального порядку відображається як узгодження діяльності соціальних суб'єктів. За допомогою теорії комунікативної

дії йде спроба обґрунтувати теорію раціоналізації суспільства, і вона виступає засобом координації різних видів діяльності та взаємозв'язку людей у рамках соціального цілого [26].

Отже, на нашу думку, комунікативний підхід у філософії досліджує умови успішного співіснування, взаємодії людей. Головна увага переноситься на розробку моделей соціального життя, що ґрунтуються на комунікації в просторі свободи, відповідальності й терпимості.

Представники наступного запропонованого *динамічного підходу* у філософії вивчають міжкультурну комунікацію як один із видів людської діяльності, як процес, де в центрі культури – людина, суб'єкт культурно-творчої діяльності, творець і споживач культурних цінностей. На цьому рівні відбувається не лише формування толерантного відношення до співрозмовника, але й асиміляція учасниками елементів культури один одного, результатом чого є певний інтегративний продукт, спільна культура.

М. Каган, виділяючи комунікацію як одну з чотирьох видів діяльності, вважає, що людина входить у соціальне життя і «присвоює» певні комунікативні форми, визначені тією чи іншою культурою. Це впливає на комунікативну культуру: культура конкретна, тобто «багатогранно обумовлена особливостями культурного суб'єкта – історичними, етнічними, соціально-демографічними, вона, у свою чергу, обумовлює своєрідність форм спілкування за цими ж параметрами» [12, 140]. До таких особливостей М. С. Каган відносить мову як основний засіб спілкування людей, паралінгвістичні засоби, традиції, обряди, ритуали тощо. Це значною мірою ускладнює комунікацію між різними групами, соціумами, культурами, що вимагає оволодіння не лише мовою, але й певною додатковою інформацією, й насамперед, відповідним позитивним відношенням, відкритістю до всього нового [12].

Український філософ О. Потєбня також звертає увагу на взаємовідносини мови, нації і культури. Перша є проявом народного духу, а загальнолюдська культура як інтегративний продукт різних національних культур існує через їх взаємодію. Тому діалог культур створює можливості для асиміляції інокультурних елементів, саморозвитку світової культури, формуванню толерантності у представників цих культур по відношенню до співрозмовників [16]. Отже, в міжкультурній комунікації відбувається асиміляція учасниками елементів культури один одного, результатом чого є певний інтегративний продукт, спільна культура, що має враховуватись при підготовці студентів до міжкультурної комунікації, й формуванню у них толерантного ставлення у процесі інтеракції.

Виділення нами *прагматичного підходу* у філософській науці стало можливим завдяки тому, що мислителі, яких ми до нього віднесли, розглядають мову як спосіб життєдіяльності людини, вербалізації людського досвіду, акцентують увагу на прагматичних чинниках її використання, а толерантність розглядають як засіб для досягнення окресленої мети будь-якої взаємодії. Сама ж міжкультурна комунікація є діяльністю за допомогою мови для досягнення комунікативних і позакомунікативних цілей (П. Грайс, Дж. Остін, Дж. Серль).

Соціологічні дослідження толерантності у міжкультурній комунікації ми вважаємо доцільно розглядати, відштовхуючись від досліджень у напрямках вивчення способів комунікативної взаємодії, аналізу соціальної суті комунікації як наслідку закономірностей функціонування суспільства, взаємодії його членів, становлення й розвитку особи, організацій, суспільних інститутів. Таким чином, це дало нам змогу розглядати означену проблему у соціології в основних чотирьох напрямках [10]:

- *взаємодії різних соціальних груп* (В. Конєцька, А. Пригожин) [13;17],
- *міжнаціональних* (Ю. Арутюнян, Т. Бурмістрова, С. Дмитрієв, Л. Дробижева, Г. Хофстед) [2; 5; 30],
- *міжетнічних* (Л. Аза, В. Євтух, Б. Слющинський, В. Трощинський) [1; 11; 20],
- *міжкультурних контактів* (Д. Гвішіані, О. Ручка, Г. Смітюх, В. Стрілецький, С. Фролов) [18; 21].

Окреслені нами філософські та соціологічні напрями досліджень питань толерантності у межах комунікативних проблем загалом, й проблем міжкультурної комунікації зокрема, дають змогу проаналізувати сам термін «толєрантність» та визначити його смислові акценти.

Сучасні українські філософи, соціологи, політологи, політичні та громадські діячі на перше місце ставлять проблеми терпимості та розуміння усіх точок зору на сучасну ситуацію. На цьому тлі найбільш актуалізувалося поняття «толєрантність». Максимально демократичне розв'язання можливих суперечок, зіткнень, конфліктів можливе за апелювання до суспільного миру, національної злагоди, до толєрантного ставлення сторін щодо одна одної та розгляду його як підґрунтя примирення ворогуючих у конфліктних ситуаціях без застосування сили і насильства.

Для української мови поняття «толєрантність» відносно нове і однозначного тлумачення поки що не має. Для того, щоб краще зрозуміти походження цього слова потрібно розглянути його значення в різних мовах [22]:

- *tolerancia* (іспан.) – здатність визнавати відмінність від власних ідей чи помисли;

- tolerance (франц.) – ставлення, під час якого людина визнає, що інші можуть думати чи діяти інакше, ніж вона сама;
- tolerance (англ.) – готовність бути терплячим;
- kuan gong (китайська) – дозволяти, приймати, бути по відношенню до інших милосердним;
- tasamul' (араб.) - прощення, милосердя, м'якість, терпіння, чуйне ставлення до інших;
- терпіння – здатність стійко, без нарікань витримувати фізичні або моральні страждання, життєві злигодні тощо. Уміння довго та спокійно витримувати щось нудне, неприємне, небажане тощо.

У словниках термін толерантність найчастіше розглядається як синонім «терпимості» з посиленням на те, що поняття «толерантність» похідне (від лат. *Tolerantia*, що означає терпимість) [27]. Таке розуміння закріплене й у Декларації принципів толерантності, проголошеної й підписаної ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. [9]. У ст. 1 говориться, що толерантність формується за сприяння знань, відкритості, неупередженості, спілкування та свободи думки, совісті й переконань, а тому створює можливість для досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. Толерантність – це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, і означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Розглядаючи толерантність як обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму, демократії та правопорядку, Декларація наголошує на відмові від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

Оскільки «національне», «народне», «характер народу», який тісно пов'язаний з народним світоглядом, впливають на сприйняття та розуміння комунікантами один одного, толерантність повинна виявляти кожна людина, групи людей та держави.

Виступаючи багатогранним поняттям, яке на сучасному етапі розвитку людства характеризує багатоманітність відносин на всіх рівнях людських стосунків, толерантність досліджують та аналізують багато вчених. Кожен з них пропонує розглядати цю категорію у світлі різних аспектів її впливу на ту чи іншу сторону суспільних відносин. Таким чином, існує багато інтерпретацій цієї категорії, починаючи від необхідної складової мирного співіснування людей з різною історією, культурою та ідентичністю (М. Уолцер) до визнання легітимності законних інтересів іншого (Н. Федотова) [24]. Проте, як бачимо, ці визначення не є суперечливими, а лише поглиблюють та уточнюють всю різнобічність цього феномену. Тобто, це певний принцип та передумова успішних соціальних відносин, яка не просто впливає на забезпечення миру та взаєморозуміння під час взаємодії, а забезпечує і гарантує повагу та ціннісне ставлення до всього, що є відмінним від звичного.

Окрім того розрізняють певні види толерантності. Існують два підходи до розуміння толерантності: так звані «негативна толерантність» і «позитивна толерантність». «Негативна толерантність» передбачає ігнорування того, що нам не подобається або є не звичним для нас в іншій людині. «Позитивна толерантність» є категорією пов'язаною з самореалізацією і самовдосконаленням людини, і займає більш високий рівень цивілізаційного розвитку. «Позитивна толерантність» передбачає не просто терпимість, але намагання зрозуміти, дослідити світ іншої людини. І це є шлях до внутрішнього збагачення [7].

Хоча Законодавство України і проголошує недопустимість расизму, антисемітизму, міжнаціональної, міжетнічної та міжконфесійної ворожнечі, але ми можемо переконатись, що небагато громадян України дотримуються законодавчих норм. Щоб подолати шляхи суперечностей у суспільстві важливо мати повне й розгорнуте системне уявлення про толерантність у структурі світоглядних цінностей і соціальних норм цивілізованого суспільства XXI ст. Толерантність життєво важлива для всіх складових сучасного суспільства.

Тут важлива роль відводиться викладачам. У процесі підготовки студентів до міжкультурної комунікації, застосовуючи ситуації комунікативного характеру, викладачеві варто формувати у підопічних толерантне ставлення до потенційних співрозмовників. Цього можливо досягти, використавши у навчальному процесі завдання не стільки комунікативного, скільки культурно-комунікативного характеру, які можуть носити відтінок невербальної комунікації. Враховуючи характерні культурні особливості комунікантів, не слід забувати або залишати на останок власні культурні традиції. Не знати власної культури, не асоціювати себе із власною нацією означає не бути зрозумілим представниками інших культур. Тому, виступаючи представниками власної культурної традиції, молоді юнаки та дівчата зі значними труднощами співпрацюють на міжнародному рівні. Така співпраця ускладнюється впливом різних мовних традицій, національних норм поведінки, ставлення до оточуючих, способів прояву емоцій та інших факторів, які притаманні кожному учаснику міжкультурної взаємодії. Налагодження міжкультурних контактів і уникнення конфліктних ситуацій при цьому стають гарантіями успішного професійного розвитку. Тому майбутні експерти не лише повинні знати мову та куль-

туру потенційних співрозмовників, але й бути готовими до такої міжкультурної комунікації, в чому і полягає завдання викладача.

ВИСНОВКИ

Отже, проблема толерантності в комунікації, культурі та міжкультурних відносинах широко досліджуються у філософській та соціологічній науках, що дозволило нам виділити основні чотири підходи до цього питання: діалогічний, комунікативний, динамічний та прагматичний. Зокрема, толерантність розглядається як універсальна умова існування людини, умова успішного діалогу, гарантія продуктивної діяльності та взаємозв'язку людей у межах однієї культури й у просторі міжкультурних відносин. Розглянувши численні погляди на поняття толерантності та проаналізувавши визначення цього поняття, можна зробити висновок, щоб запобігти конфліктам у суспільстві, основою якого є розмаїття, слід на перше місце в суспільних відносинах поставити впровадження толерантності, що веде до єдності в різноманітті, пошуку компромісів, поважного ставлення до інших, особистої відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аза Л. О. Особливості процесу міжетнічної культурної взаємодії в українському суспільстві / Л. О. Аза // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. – К. : Ін-т соціології НАН України, 1999. – С. 607–622.
2. Арутюнян Ю. В. Многообразие культурной жизни народов СССР / Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробышева. – М. : Мысль, 1987. – 303 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1979. – 412 с.
4. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры : Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
5. Буева Л. П. Человек : деятельность и общение / Л. П. Буева. – М. : Мысль, 1978. – 216 с.
6. Бурмистрова Т. Ю. Дружбою сплоченные: Культура межнационального общения в СССР / Т. Ю. Бурмистрова, О. А. Дмитриев. – М. : Мысль, 1986. – 252 с.
7. Буров С. Права людини та толерантність / С. Буров // Мультиверсум. – 2005. – № 51. – С. 75–81.
8. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI. – М., 1985. – С. 52–59.
9. Декларация принципів толерантності ЮНЕСКО : Міжнародний документ від 16.11.1995. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503
10. Захарчук Н. В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософсько-соціологічному аспекті / Н. В. Захарчук // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: 36. наук. праць. – 2008. – № 3 (24). – С. 174–178.
11. Євтух В. Б. Міжетнічна інтеграція : Постанова проблеми в українському контексті : навч. посіб. / В. Б. Євтух, В. П. Трошинський, Л. О. Аза. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 58 с.
12. Каган М. С. Мир общения : Проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
13. Конечкая В. Социология коммуникации : учебник / В. Конечкая. – М. : Международный университет

REFERENCES

1. Aza L. O. Osoblyvosti procesu mizhethnichnoi' kul'turnoi' vzajemodii' v ukrai'ns'komu suspil'stvi / L. O. Aza // Ukrai'ns'ke suspil'stvo na porozi tret'ogo tysjacholittja. – K. : In-t sociologii' NAN Ukrai'ny, 1999. – S. 607–622.
2. Arutjunjan Ju. V. Mnogoobrazie kul'turnoj zhizni narodov SSSR / Ju. V. Arutjunjan, L. M. Drobzyzheva. – M. : Mysl', 1987. – 303 s.
3. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorchestva / M. M. Bahtin. – M. : Hudozhestvennaja literatura, 1979. – 412 s.
4. Bibler V. S. Ot naukouchenija – k logike kul'tury : Dva filosofskih vvedenija v dvadcat' pervyj vek / V. S. Bibler. – M. : Politizdat, 1990. – 413 s.
5. Bueva L. P. Chelovek : dejatel'nost' i obshhenie / L. P. Bueva. – M. : Mysl', 1978. – 216 s.
6. Burmistrova T. Ju. Druzhbou splochnnyje: Kul'tura mezhnacional'nogo obshhenija v SSSR / T. Ju. Burmistrova, O. A. Dmitriev. – M. : Mysl', 1986. – 252 s.
7. Burov S. Prava ljudini ta tolerantnist' / S. Burov // Mul'tiversum. – 2005. – № 51. – S. 75–81.
8. Grajs G. P. Logika i rechevoe obshhenie / G. P. Grajs // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. – Vyp. XVI. – M., 1985. – S. 52–59.
9. Deklaracija pryncypiv tolerantnosti JuNESKO : Mizhnarodnyj dokument vid 16.11.1995. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503
10. Zaharchuk N. V. Problema kul'tury ta mizhkul'turnoi' komunikacii' u filosofsko-sociologichnomu aspekti / N. V. Zaharchuk // Visnyk Nacional'nogo tehničnogo universytetu Ukrai'ny «Kyj'vs'kyj politehničnyj instytut». Filosofija. Psihologija. Pedagogika: Zb. nauk. prac'. – 2008. – № 3 (24). – S. 174–178.
11. Jevtuh V. B. Mizhethnichna integracija : Postanovka problemy v ukrai'ns'komu konteksti : navch. posib. / V. B. Jevtuh, V. P. Troshhyn'skyj, L. O. Aza. – K. : Vydavnycho-poligrafichnyj centr «Kyj'vs'kyj universytet», 2003. – 58 s.
12. Kagan M. S. Mir obshhenija : Problema mezhsob'ektnyh otnoshenij / M. S. Kagan. – M. : Politizdat, 1988. – 319 s.
13. Koneckaja V. Sociologija kommunikacii : uchebnik / V. Koneckaja. – M. : Mezhdunarodnyj universitet

- бизнеса и управления, 1997. – 304 с.
14. Моделирование процессов мирового развития и сотрудничества / Д. М. Гвишиани. – М. : Наука, 1991. – 207 с.
 15. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVII : Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 49–56.
 16. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – 300 с.
 17. Пригожин А. И. Организации : системы и люди. Эффективность трудовых организаций в социалистическом обществе / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1983. – 176 с.
 18. Ручка А. Соціокультурні ідентичності в контексті глобалізаційних перетворень / А. Ручка // Культура – суспільство – особистість : навч. посібник. – К. : Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 7–49.
 19. Сафьянов В. И. Этика общения / В. И. Сафьянов. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
 20. Слющинский Б. В. Міжкультурна комунікація як феномен сучасної культури / Б. В. Слющинський // Нова парадигма. – 2004. – Вип. 37. – С. 229–242.
 21. Смітюх Г. Є. Україна сакральна [Електронний ресурс] / Г. Є. Смітюх, В. В. Стрілецький. – Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com>.
 22. Толерантність різними мовами : матеріали Відділу освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita-selid.ucoz.ua/load>
 23. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
 24. Філософія : навч. посіб. / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін. – К. : Вікар, 2003. – 457 с.
 25. Фролов С. С. Социология : Учебник для студ. вузов / С. С. Фролов. – М. : Логос, 1998. – 360 с.
 26. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб. : Наука, 2000. – 380 с.
 27. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М. : Ad Marginem, 1997. – 452 с.
 28. Ясперс К. Всемирная история философии. Введение / К. Ясперс. – СПб. : Наука, 2000. – 272 с.
 29. *Apel K. O. Transformation der Philosophie / K. O. Apel // Bd. 1. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft und Grundlagen der Ethik. – Frankfurt a. M., 1971. – 236 p.*
 30. *Hofstede G. Culture's consequences / G. Hofstede. – Beverly Hills : Sage, 1980. – 310 p.*

Стаття надійшла до редакції 26.10.2012 р.

ПОНЯТТЯ ТЕХНОЛОГІЇ У НОВІТНЬОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

В. М. Зуєв

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
zuev@inet.ua*

У сучасному філософському дискурсі поняття технології застосовується переважно в двох аспектах. Перший передбачає тлумачення його змісту в широкому або вузькому сенсі. Однак насправді кожне поняття має не широкий або вузький зміст, а значення, в концепті якого відтворюється сукупність ознак та властивостей предметів. Тому зміст поняття технології має визначитися щодо кожної ситуації його застосування в конкретній сфері духовності стосовно принагідної царини дійсності.

Щодо другого тлумачення технології, то переважна більшість її дефініцій ще й дотепер подається з позицій технологічного детермінізму. Проте в сучасному філософському дискурсі на противагу техніцистській традиції сформувався і розвивається антитехніцистський напрям, у якому технологія постає як пов'язана з особливими механізмами розвитку діяльності категорія. Таке тлумачення технології дозволяє класифікувати її різновиди не тільки щодо різних форм руху, але й стосовно розмаїтих форм предметності, на яких узасадничене буття людини в світі.

Ключові слова: технологія, діяльність, технологічний детермінізм.

CONCEPT OF TECHNOLOGY IN NEWEST PHILOSOPHICAL DISCOURSE

V. M. Zuev

*PhD in Philosophy, Assistant professor, Department of Philosophy
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
zuev@inet.ua*

In the contemporary philosophical discourse the notion of technology is mainly used in two aspects. The first aspect interprets its content in wide or narrow sense. However, in reality there are neither wide, nor narrow content but the concrete meaning that aggregates the signs and properties of objects. Therefore, the notion of technology must be determined in relation to every situation where it is applied within the peculiar sphere of reality.

The second aspect of interpretation of the notion of technology is still based on its comprehension from positions of technological determinism. However, there is the «anti-technitistic» direction that is currently being developed to withstand the existing tradition. It interprets the notion of technology as a specific category and attributes its content to the specific mechanisms of activity development. Such an approach allows to classify the different kinds of technology in relation to the various forms of motion. It becomes also possible to interpret this notion based on the forms of objectness that is a ground of being-in-the-world for the human.

Keywords: technology, activity, technological determinism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З огляду на притаманні людству глобальні проблеми й розгортання сучасних інформаційних процесів поняття технології у новітньому філософському дискурсі є одним із найбільш уживаних. Однак огляд наявних у філософії та науці тлумачень сутності цього поняття [2, 10-12; 3, 104-105; 6, 569, 572; 9, 17-18; 16, 246; 17, 657; 18, 566; 19, 242; 21, 47] викликає певні застереження. Насамперед, термін «технологія» ще й досі вживається у «вузькому» і «широкому» сенсі. Зокрема, в широкому сенсі технологія переважно трактується як знання про спосіб цілеспрямованих дій з використанням технічних засобів [13, 7-8; 26, 24-25; 34, 147-148]. У ще ширшому – як система знань для цілеспрямованої діяльності (наприклад, організаційні технології, технології споживання, соціальні технології, політичні технології) тощо [2, 24; 3, 173; 10, 18-19; 27]. На дум-

ку прихильників такого підходу, широке розуміння поняття технології сприяє пошуку відповіді не тільки на традиційні питання про те «що робити?» і «чим робити?», але й «як робити?», а головне – «навіщо?» [2, 11-12; 14, 76; 30, 222-223].

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

В. М. Іванов і В. І. Патрушев зазначають, що спочатку під технологією малася на увазі загальнотехнічна дисципліна, яка вивчає взаємодію засобів праці та сировини, матеріалів. Проте, коли з'являються нові моменти під час розгляду взаємин суспільства і природи та всередині самого суспільства, котрі породжуються потребами сучасного технологічного способу виробництва, виникає необхідність розробки нових, економних, раціональних (у сенсі використання природних, трудових, фінансових та інших ресурсів) технологій для засобів практичного досягнення поставленої мети. «Звідси... – роблять висновок учені, – технологію в широкому сенсі правомірно визначити як сферу цілеспрямованої діяльності людини, організованої на новітніх досягненнях сукупності технічних і соціальних наук. І тоді з повною підставою можна говорити не тільки про технології виробництва конкретних видів матеріальної продукції, але й про технології державного управління, освіти, управління окремими сторонами суспільного життя або всього суспільства в цілому, тобто про соціально-технологічні відносини і відповідні їм види діяльності» [7, 24].

Так само й В. Розін вважає, що сучасні філософські дослідження дозволяють розрізнити два основні погляди на технологію: технологію у вузькому розумінні та технологію в широкому розумінні. Звичайне вузьке розуміння технології таке: це сукупність або система правил, прийомів, методів отримання, обробки чи переробки сировини, матеріалів, проміжних продуктів, виробів, які використовуються в промисловості. Щодо широкого розуміння технології, то В. Розін посилається на праці Н. Віґа, в яких вона постає новою дисципліною, котра базується на філософії техніки і повинна досліджуватися як фундаментальна людська характеристика [28, 13].

З огляду на такі підходи до визначення змісту терміну «технологія» передусім хотілося б застерегти, що поняття не мають широкого, ширшого та найбільш широкого, так само як вузького, вузького і найбільш вузького змісту. Кожне з них, насправді, має значення, в концепті якого відтворюється сукупність ознак та властивостей предметів, що позначаються поняттям. Тому зміст понять, відтворюючи конкретні атестації предметів, так само виявляється конкретним [4, 176-177; 24, 485-490; 33, 5-7]. Якщо ж конкретну природу поняття неможливо чітко виразити, воно змістовно виявляється абстрактним. Отже, якщо йдеться про необхідність визначення технології, не слід шукати її «вузького» або «широкого» змісту. Треба чітко визначити зміст цього поняття щодо кожної ситуації його застосування в конкретній сфері духовності стосовно принагідної царини дійсності.

Як приклад, можна навести досить розлоге визначення технології, яке подається у короткому енциклопедичному словнику «Соціальна філософія», де технологія постає як «усвідомлена техніка людської діяльності – індивідуальної чи колективної у виробничій і невиробничій сферах, – що включає три основні відносно самостійні елементи та етапи здійснення: 1) сукупність знань про ефективні, оптимальні та раціональні способи і засоби практичного досягнення мети, здійснення виробничого процесу; 2) діяльність по застосуванню цих та різних видів знань для вирішення певних практичних завдань; 3) самі технологічні процеси, тобто об'єктивно-предметно здійснювані, на раціональній основі побудовані способи і засоби побудови речовини, енергії, інформації, а також методи організації виробництва та управління ним... У межах філософського знання технологія розглядається як один із засобів перевірки істинності теорії, як суттєва сила суспільства, об'єктивно-предметний спосіб діяльності та форма історичного саморозвитку людини, як складова частина цивілізації та культури, як певний спосіб буття людини у світі та ін.» [23, 357]. Але наведене тлумачення технології як усвідомленої техніки діяльності та її отождолення з власне технологічними процесами швидше визначає її операціональну природу, ніж термінологічну сутність. А перерахування тих акцентів, які виразають в технології сучасний філософський дискурс свідчить переважно про розмаїтість поглядів на її зміст і не розкриває суто філософського розуміння цього поняття.

Крім того, переважна більшість дефініцій технології ще й дотепер подається з позицій технологічного детермінізму. Такий концептуальний підхід до технології має місце не тільки в словниках та енциклопедіях, але й у філософській і науковій літературі. Ця теоретико-методологічна настанова впливає з вирішальної ролі техніки й технології в розвитку соціально-економічних структур, наростаючої ефективності їх масового застосування в розвитку виробництва. Прихильники технологічного детермінізму вважають, що основною детермінантою соціально-економічних та інших змін в суспільстві є чималі зрушення в техніці й технологічній системі виробництва [20; 26, 25]. Проте, як застерігає Є. Бабосов, посилаючись на Дж. П. Гранта, слово

«технологія» означає «не стільки машини й інструменти, скільки те уявлення про світ, яке керує нашим сприйняттям усього існуючого». За Тоффлером, в складній архітектоніці суспільства і його динаміці вирішальна роль належить «техносфері», яка виробляє і розподіляє блага й відповідно до перетворень в якій змінюються соціо- та інфосфери, котрі своєю чергою впливають на сферу влади і психосферу. Отже, на новітній стадії свого розвитку технологічний детермінізм виходить за вузькі рамки техніцизму і прагне співвіднести категорію «технологія» з ключовими поняттями філософської рефлексії – цивілізація, культура, прогрес, цінності, ідентифікація» [1]. Водночас Є. Бабосов наголошує, що різке розширення філософського контексту теоретичних експлікацій техніки й технології призвело до істотної диференціації поглядів на сутність, значущість і роль технологічних детермінант соціально-економічного та соціокультурного розвитку. Тому в сучасному філософському дискурсі поряд із техніцистською традицією і на противагу їй сформувався і розвивається антитехніцистський напрям. Г. Маркузе, Т. Адорно, Ж. Еллюль, М. Горкгаймер та інші філософи акцентували увагу на негативних наслідках надмірного захоплення людини могутністю техніки [31; 35; 36]. Вони узалежили цей феномен із загальною раціоналізацією світу і розкрили сутність техніки як найбільш небезпечної для людини форми детермінізму. Зокрема, з погляду Ж. Еллюля, техніка трансформує засоби в мету, стандартизує поведінку, інтереси, схильності людей, унаслідок чого останні перетворюються на об'єкт бездуховних «калькуляцій і маніпуляцій». Тому, як вважав учений, необхідно здолати вузькі рамки технологічного детермінізму і замислитися над можливою поліваріантністю соціального розвитку, оскільки «в будь-якому з варіантів філософування на цю тему потрібно спиратися на ідею гуманізації техніки і цілковитої переорієнтації позитивних потенцій останньої з метою звільнення людини від усіх форм соціальної залежності» [1].

Щодо цього слід зазначити, що недаремно ще в кінці XIX століття А. Еспінос запропонував створити вчення про різні види мистецтв і техніки. До того ж вони розглядалися вченим як окремі види діяльності. На думку А. Еспіноса, технологія мусить бути «загальною праксеологією», яка вивчає основні закони людської практики, заповнюючи тим самим прогалину в сучасному органіоні знань – відсутність «філософії дії» [22, 211].

Проте, як наголошує О. Аронсон, у понятті «технологія» можна вловити ще два сенси, відсутні в еспіносівській концепції. З одного боку, «технологія певним чином пов'язана з технікою, і крім того, не лише з технікою, а з *цивілізаційними завоюваннями*, якими ми зобов'язані природним і технічним наукам, техніці й технічним винаходам. Коли ми сьогодні, наприклад, говоримо про комп'ютерну та інформаційну технологію, то маємо на увазі ті нові можливості й навіть реальну науково-технічну революцію, яку ця технологія спричинює. Спостереження засвідчили, що про технологію заговорили після того, як люди частково навчилися управляти розвитком виробництва і техніки, коли вони помітили, що керований і контрольований розвиток виробництва й техніки дозволяє вирішити низку складних народногосподарських або військових проблем» [29, 12].

Отже, з поняттям технології щонайперше пов'язана можливість цілеспрямованого підвищення ефективності техніки і праці, зумовленої появою нових форм кооперації, організації виробництва або діяльності, з можливостями концентрації ресурсів, з культурою праці, з накопиченим науково-технічним та культурним потенціалом, з енергією і цілеспрямованістю зусиль суспільства й держави та ін. Тому «поступово під технологією почали розуміти складну реальність, яка у функціональному сенсі забезпечує ті або ті цивілізаційні завоювання (тобто є механізмом новацій і розвитку), а по суті є сферою цілеспрямованих зусиль (політики, управління, модернізації, інтелектуального та ресурсного забезпечення тощо), які істотно детермінуються, проте, низкою соціокультурних чинників» [29, 71].

Але зміст поняття технології не підпорядковується змісту поняття діяльності, не перебуває в безпосередній залежності з увиразненими цією категорією різними аспектами людської буттєвості. «З тієї миті, як уявлення про технологію було узагальнене до більш широкого, аніж тільки «нова техніка», розуміння, виявилось цілком очевидним, що технологія – це одна із *спеціалізованих сучасних форм розвитку діяльності*, що розвиток технології визначається більш загальними механізмами розвитку діяльності. Можна погодитися, що діяльність – більш загальна категорія, ніж технологія, але технологія більш конкретна, специфічна категорія, оскільки з технологією пов'язана низка особливих, сучасних механізмів розвитку діяльності – відстежування її ефективності в цивілізаційній площині, контроль і управління за розвитком, увага до технологічної сторони справи та ін.» [29, 53].

Водночас, як зазначає В. Матвієнко, щоб діяльність отримала право називатися технологією, її необхідно свідомо і планомірно «розчленувати» на елементи, які реалізуються в певній послідовності. З огляду на це «можна вирізнити декілька процедур: 1) визначення мети, реалізованої внаслідок застосування даної технології; 2) побудова системи критеріїв для вибору мо-

жливих варіантів; 3) позначення кола можливих варіантів; 4) вибір оптимального варіанта; 5) впровадження обраного варіанта» [10, 77-78]. Таке розчленування технології на структурні частини дозволяє, з погляду В. Матвієнка, «зрозуміти її: а) як знання про суб'єктивну сторону людської діяльності; б) як діяльність або технологізацію знання» [10, 79]. До того ж виникає можливість більш чітко змодельовати процес перетворення діяльності з можливості в дійсність. Наприклад, щоб наукова діяльність як можливість реалізувалася як дійсність, «потрібна *технологія соціальної діяльності*, яка передбачає: а) створення наукової соціально-технологічної моделі, що відображає процес цілеспрямованого перетворення (або формування) певного суспільного явища і враховує вимоги стратегічного вирішення, специфічні й необхідні властивості, зв'язки, стосунок цього явища до інших тощо; б) виокремлення проміжних цілей, жорстко взаємоузгоджених; в) розгляд просторового і часового розташування операцій, технічну й матеріальну оснащеність і т.ін.» [10, 80].

На думку В. Іванова і В. Патрушева, оскільки технологія – продуктивна сила, її об'єктивним соціальним аналогом є колективна діяльність і сукупний досвід багатьох поколінь. У технології втілюються не просто праця, знання, навички або вміння окремих індивідів, але й інтегральна здатність відтворення соціальності, зокрема продуктивна спроможність колективної праці. Ця здатність має суспільну природу і виникає внаслідок розподілу та інтеграції різних видів і форм діяльності. Отже, створюється додаткова продуктивна сила, яка, здійснюючись у технології, утворює своєрідний приріст суспільної здатності перетворення людиною природи й суспільства. З погляду В. Іванова і В. Патрушева, «технологія втілює в собі соціальну форму практики, способи регулювання, контролю та управління взаємодією між предметом праці і знаряддям праці, його технологічним змістом. До того ж, якщо об'єктивною природною передумовою технології є природні процеси, які обумовлюють її «речовинний каркас», то відповідним соціальним аналогом технології є колективна суспільна практика, де матеріально-речовинні компоненти проявляють власну технологічну силу і розкривають своє соціальне значення. Суспільна практика об'єднує їх у певне ціле, яке утворює *технологічний спосіб освоєння соціального простору*» [7, 24].

Так само узалежнюючи технологію з діяльністю, В. Казакевич і А. Марченко звертають увагу на конкретні перетворення, які мають місце під час використання технології, позаяк остання – це детерміноване методом або сукупністю методів поєднання устаткування, інфраструктури, інструментів, технічних знань і кваліфікаційних навичок, необхідних для здійснення перетворень в матеріалах, інформації, людях [12, 43-47].

Свою чергою С. Шишов і В. Кальней формулюють загальне поняття технології на системному рівні, визначаючи її як складну систему, яка ґрунтується на застосуванні знарядь, інструментів, апаратів та використовує напрацьовані людством навички (що свідчить про те, що технологія – частина культури), знання і вміння. Водночас технологія – це адекватна інформація, система управління необхідними ресурсами (кадровими, транспортними, фізичними, енергетичними, сировинними тощо), й нарешті, підсистема різних соціальних, економічних, екологічних та інших наслідків, пов'язаних із впровадженням цієї технології [32, 132].

Соціально-філософське тлумачення сутності технології крізь призму її застосування в науці як «революціонізуючої продуктивної сили суспільства» ще кілька десятиліть тому було запропоноване Н. Стефановим, який наголошував, що «технологія – певна специфічна діяльність, сфера якої не може обмежуватися рамками техніки. В такому випадку і відповідне знання – технологія як наука – має більш широкую сферу застосування» [25, 203]. На думку вченого, там, де людина активно та цілеспрямовано ставиться до процесів, що оточують її, де вона прагне свідомо і планомірно змінювати природне й соціальне середовище і можлива технологія [25, 17].

А ось Д. Махотін загалом вважає, що оскільки поняття технології глибоко проникає в різні галузі діяльності, це дозволяє розглядати його зміст у межах філософського підходу на рівні матерії і руху. «Розглядаючи це сучасне бачення філософського поняття руху, можна визначити місце технології як руху із зміною якості, яке відбувається в процесах розвитку, спрямоване на прогресивні перетворення (соціальні зміни суспільства, науково-технічний прогрес тощо), регресивні наслідки різних технологій (екологічні катастрофи, проблеми інформаційних технологій, глобальні проблеми людства) і зміни, що визначають роботу в одній площині (технологія виготовлення..., технологія розташування... та ін.). Усе це не свідчить про те, що технологію можна виокремити як різновид або один з напрямів руху, оскільки крім руху, зумовленого діяльністю людини (технології), існують також інші види руху. Але це дозволяє дати найбільш повне та інтегроване визначення технології як руху, спрямованого на розвиток, перехід на новий якісний рівень, обумовлений діяльністю людини» [11]. Таке тлумачення технології дозволяє класифікувати її різновиди відповідно до виокремлених на сьогодні різних форм руху. Під цим оглядом можна насамперед виразити механічні технології, фізичні технології, хімічні технології, біологічні технології, соціальні технології, геологічні технології, планетарні технології, інформаційні техно-

логії тощо. Як наслідок, технологічний підхід поширюється на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, соціальне управління, освіту, виховання та ін. [7, 29; 10, 82; 15, 16-18]. Так само можна спрогнозувати можливість систематизації технологій в духовному житті суспільства.

ВИСНОВКИ

Протягом останніх десятиліть акценти у виокремленні істотних ознак поняття технології дуже змінилися за рахунок його застосування не тільки в сфері техніко-виробничих процесів, але й в різних сферах суспільного розвитку. Якщо дотепер вважалося, що технологія – це знання про те, як виробляти об'єкти переважно речової форми предметності, то сьогодні не лише беззаперечним, але й доцільним є поширення технології на царину різних форм матеріальної та ідеальної предметності. Водночас на теоретичному рівні сталася зміна розуміння сутності технології: відбувся перехід від її тлумачення як знання про послідовність окремих виробничих операцій до різних соціальних інтерпретацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабосов Е. М. Технологический детерминизм / Е. М. Бабосов [Электронный ресурс] // Яндекс. Словари: Социология. Энциклопедия. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/sociology>
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
3. Бех В. П., Малик І. В. Технократизм у дискурсі проблем вищої школи: монографія / За ред. В. П. Беха. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 263 с.
4. Войшвилло Е. К. Понятие как форма мышления. Логико-гносеологический анализ / Е. К. Войшвилло. – М. : Либроком, 2009. – 240 с.
5. Грант Д. Философия, культура, технология: перспективы на будущее / Д. Грант // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С.153–162.
6. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова). – К. : НАДУ, 2011. – Т. 8: Публічне врядування / наук. ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова). – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 630 с.
7. Иванов В. Н. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления / В. Н. Иванов, В. И. Патрушев. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2001. – 327 с.
8. Кабаргин О. Б. Повышение эффективности деятельности законодательных (представительных) органов власти регионов: тенденции и проблемы / О. Б. Кабаргин. – Ростов н/Д, 2005. – 150 с.
9. Лебедева М. Б. Образовательные технологии: терминология и содержание / М. Б. Лебедева // Ярославский педагогический вестник, 2011. – № 1. – Том II (Психолого-педагогические науки). – С. 17–21.
10. Матвієнко В. Я. Соціальні технології / В. Я. Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2001. – 446 с.
11. Махотин Д. А. Технология как феномен [Электронный ресурс] / Д. А. Махотин. – Режим доступа: <http://som.fio.ru/resources/grozmanaev/2003/10/mah2.htm>
12. Оценка качества подготовки выпускников основной школы по технологии / Авт.-сост. В. М. Казакевич, А. В. Марченко. – М. : Дрофа, 2000. – 189 с.
13. Педагогічна технологія у сучасному вузі. – Луцьк :

REFERENCES

1. Babosov E.M. Tehnologicheskij determinizm / E. M. Babosov [Jelektronnyj resurs] // Jandeks. Sloviri: Sociologija. Jenciklopedija. – Rezhim dostupa: <http://slovari.yandex.ru/dict/sociology>
2. Bespal'ko V. P. Slagaemye pedagogicheskoy tehnologii / V. P. Bespal'ko. – M. : Pedagogika, 1989. – 192 s.
3. Beh V. P., Malyk I. V. Tehnokratyzm u diskursi problem vyshhoi' shkoly: monografija / Za red. V. P. Beha. – K. : Vyd-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2009. – 263 s.
4. Vojshvillo E. K. Ponjatje kak forma myshlenija. Logikognoseologicheskij analiz / E. K. Vojshvillo. – M. : Librokom, 2009. – 240 s.
5. Grant D. Filosofija, kul'tura, tehnologija: perspektivy na budushhee / D. Grant // Novaja tehnokraticheskaja volna na Zapade. – M. : Progress, 1986. – S.153–162.
6. Encyklopedija derzhavnogo upravlinnja [Tekst]: u 8 t. / nauk.red. kol. : Ju.V. Kovbasjuk (golova). – K. : NADU, 2011. – T. 8: Publichne vraduvannja / nauk. red. kol. : V.S. Zagors'kyj (golova), S.O. Teleshun (spivgolova). – L'viv : LRIDU NADU, 2011. – 630 s.
7. Ivanov V. N. Innovacionnye social'nye tehnologii gosudarstvennogo i municipal'nogo upravlenija / V. N. Ivanov, V. I. Patrushev. – M. : ZAO «Izdatel'stvo «Jekonomika», 2001. – 327 s.
8. Kabargin O. B. Povyshenie jeffektivnosti dejatel'nosti zakonodatel'nyh (predstavitel'nyh) organov vlasti regionov: tendencii i problemy / O. B. Kabargin. – Rostov n/D, 2005. – 150 c.
9. Lebedeva M. B. Obrazovatel'nye tehnologii: terminologija i sodержanie / M. B. Lebedeva // Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik, 2011. – № 1. – Tom II (Psihologo-pedagogicheskie nauki). – S. 17–21.
10. Matvijenko V. Ja. Social'ni tehnologii' / V. Ja. Matvijenko. – K. : Ukrai'ns'ki propilei', 2001. – 446 s.
11. Mahotin D. A. Tehnologija kak fenomen [Elektronnyj resurs] / D. A. Mahotin. – Rezhim dostupa : <http://som.fio.ru/resources/grozmanaev/2003/10/mah2.htm>
12. Ocenka kachestva podgotovki vypusknikov osnovnoj shkoly po tehnologii / Avt.-sost. V. M. Kazakevich, A. V. Marchenko. – M. : Drofa, 2000. – 189 s.
13. Pedagogichna tehnologija u suchasnomu vuzi. –

- БИС, 1995. – 88 с.
14. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик, О. І. Кульчицька, Л. Є. Сіраєва, Я. В. Цехмістер та ін.; За ред. С.О. Сисоєвої. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
 15. Подшивалкина В. И. Социальные технологии: проблемы методологии и практики / В. И. Подшивалкина. – Кишинев: ИПФ «Центральная типография», 1997. – 352 с.
 16. Политология: Словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин, Л. Д. Козырева и др. – М. : Гардарики, 2000. – 328 с.
 17. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. Горбатенко В. П.; за ред. Шемшученка Ю. С., Бабкіна В. Д., Горбатенка В. П. – К. : Генеза, 2004. – 735 с.
 18. Ракитов А. И. Техника и технология // Философский словарь / Под. ред. И. Т. Фролова. – М. : Республика, 2001. – 719 с.
 19. Рачков В. П. Техника и ее роль в судьбах человечества / В. П. Рачков. – Свердловск, 1991. – 328 с.
 20. Родина Ю. Суспільство науково-технічної культури [Електронний ресурс] / Ю. Родина. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>
 21. Розин В. М. К различению техники и технологии / В. М. Розин // Высокие технологии и современная цивилизация. – М. : Логос, 1998. – С.11–13.
 22. Современная философия науки: Хрестоматия / Сост. А. А. Печенкин. – М. : Логос, 1994. – 254 с.
 23. Соціальна філософія. Короткий Енциклопедичний Словник / Заг.ред. і уклад. В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – Х. : ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.
 24. Стернин И. А. Значение и концепт: сходства и различия / И. А. Стернин // Языковая личность: текст, словарь, образ мира. К 70-летию чл.-корр. РАН Ю. Н. Караулова: сб. статей. – М. : Изд-во РУДН, 2006. – С. 485–490.
 25. Стефанов Н. Общественные науки и социальная технология / Н. Стефанов. – М. : Прогресс, 1976. – 254 с.
 26. Тарасенко Н. Ф. Природа, технология, культура. Философско-мировоззренческий анализ / Н. Ф. Тарасенко. – К. : Наукова думка, 1985. – 254 с.
 27. Таурит Г. Е. Технология [Електронний ресурс] / Г. Е. Таурит // Українська Радянська енциклопедія. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/12940324/ure/tehnologiya>
 28. Традиционная и современная технология / Отв. ред. В. М. Розин. – М. : ИФ РАН, 1998. – 216 с.
 29. Философия техники: история и современность / Отв. ред. В. М. Розин. – М. : ИФ РАН, 1997. – 283 с.
 30. Хайдеггер М. Вопрос о технике // М. Хайдеггер / Время и бытие : Статьи и выступления. – М. : Республика, 1993. – С. 221–238.
 31. Хоркхаймер М. Дialeктика Просвещения. Философские фрагменты / М. Хоркхаймер, Т. Адорно. – СПб. : Ювента, 1997. – 312 с.
 32. Шишов С. Е. Школа: мониторинг качества образования / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М. : Пед. общество России, 2000. – 316 с.
 33. Щедровицкий Г. П. Смысл и значение / Г. П. Щедровицкий // Мышление. Понимание. Рефлексия. – М. : Luc'k : BYS, 1995. – 88 с.
 4. Pedagogichni tehnologii' u neperervnij profesijnij osviti: monografija / S. O. Sysojeva, A. M. Aleksjuk, P. M. Volovyk, O. I. Kul'chyc'ka, L. Je. Sigajeva, Ja. V. Cehmister.; Za red. S.O. Sysojevoi'. – K. : VIPOL, 2001. – 502 s.
 5. Podshivalkina V. I. Social'nye tehnologii: problemy metodologii i praktiki / V. I. Podshivalkina. – Kishinev : IPF «Central'naja tipografija», 1997. – 352 s.
 6. Politologija: Slovar'-spravochnik / M. A. Vasilik, M. S. Vershinin, L. D. Kozyreva i dr. – M. : Gardariki, 2000. – 328 s.
 7. Politologichnyj encyklopedychnyj slovnyk / Uporjad. Gorbatenko V. P.; za red. Shemshuchenka Ju. S., Babkina V. D., Gorbatenka V. P. – K. : Geneza, 2004. – 735 s.
 8. Rakitov A. I. Tehnika i tehnologija // Filosofskij slovar' / Pod. red. I. T. Frolova. – M. : Respublika, 2001. – 719 s.
 9. Rachkov V. P. Tehnika i ee rol' v sud'bah chelovechestva / V. P. Rachkov. – Sverdlovsk, 1991. – 328 s.
 10. Rodina Ju. Suspil'stvo naukovu-tehnichnoi' kul'tury [Jelektronnyj resurs] / Ju. Rodina. – Rezhym dostupu: <http://www.rusnauka.com>
 11. Rozin V. M. K razlicheniju tehniki i tehnologii / V. M. Rozin // Vysokie tehnologii i sovremennaja civilizacija. – M. : Logos, 1998. – S.11-13.
 12. Sovremennaja filosofija nauki: Hrestomatija / Sost. A. A. Pechenkin. – M. : Logos, 1994. – 254 s.
 13. Social'na filosofija. Korotkyj Encyklopedychnyj Slovnyk / Zag.red. i uklad. V. P. Andrushhenko, M. I. Gorlach. – Harkiv: VMP «Rubikon», 1997. – 400 s.
 14. Sternin I. A. Znachenie i koncept: shodstva i razlichija / I. A. Sternin // Jazykovaja lichnost': tekst, slovar', obraz mira. K 70-letiju chl.-korr. RAN Ju.N. Karaulova: sb. statej. – M. : Izd-vo RUDN, 2006. – S. 485–490.
 15. Stefanov N. Obshhestvennye nauki i social'naja tehnologija / N. Stefanov. – M. : Progress, 1976. – 254 s.
 16. Tarasenko N. F. Priroda, tehnologija, kul'tura. Filosofsko-mirovozzrencheskij analiz / N. F. Tarasenko. – K. : Naukova dumka, 1985. – 254 s.
 17. Taurit G. E. Tehnologija [Elektronnyj resurs] / G. E. Taurit // Ukrains'ka Radjans'ka enciklopedija. – Rezhim dostupu: <http://leksika.com.ua/12940324/ure/tehnologiya>
 18. Tradicionnaja i sovremennaja tehnologija / Otv. red. V. M. Rozin. – M. : IF RAN, 1998. – 216 s.
 19. Filosofija tehniki: istorija i sovremennost' / Otv. red. V. M. Rozin. – M. : IF RAN, 1997. – 283 s.
 20. Hajdegger M. Vopros o tehnike // M. Hajdegger / Vremja i bytie : Stat'i i vystuplenija. – M. : Respublika, 1993. – S. 221–238.
 21. Horkhajmer M. Dialektika Prosveshhenija. Filosofskie fragmenty / M. Horkhajmer, T. Adorno. – SPb. : Juventa, 1997. – 312 s.
 22. Shishov S. E. Shkola: monitoring kachestva obrazovaniya / S. E. Shishov, V. A. Kal'nej. – M. : Ped. obshhestvo Rossii, 2000. – 316 s.
 23. Shhedrovickij G. P. Smysl i znachenie / G. P. Shhedrovickij // Myshlenie. Ponimanie. Refleksija. – M. : Nasledie MMK, 2005. – S.1–30.

- Наследие ММК, 2005. – С.1–30.
34. Эллюль Ж. Другая революция / Ж. Эллюль // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С.147–152.
35. Эллюль Ж. Технологический блеф / Ж. Эллюль // Философские науки, 1991. – № 9. – С.152–178.
36. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 526 с.
34. Jelljul' Zh. Drugaja revoljucija / Zh. Jelljul' // Novaja tehnokratičeskaja volna na Zapade. – M. : Progress, 1986. – S.147–152.
35. Jelljul' Zh. Tehnologičeskij blef / Zh. Jelljul' // Filozofskie nauki, 1991. – № 9. – S.152–178.
36. Jeros i civilizacija. Odnomernyj chelovek: Issledovanie ideologii razvitogo industrial'nogo obshhestva / G. Markuze. – M. : ООО «Izdatel'stvo АСТ», 2002. – 526 s.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2012 р.

ПРОБЛЕМА ДІАЛОГІЧНОСТІ ТА СУЧАСНА ЦІННІСНА ОРІЄНТАЦІЯ СТУДЕНТСТВА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

О. М. Мелашенко

*кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та педагогіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
m12345123@gmail.com*

У даній статті предметом дослідження виступили особливості усвідомлення онтологічних проявів діалогічності та ціннісної орієнтації студентства технічного вищого навчального закладу. Виявлено, що освітній процес, який є культурною складовою складного і об'ємного процесу соціокультурного синтезу, формування суб'єкта нового громадянського суспільства, проблема сутності ціннісних орієнтацій особистості, зумовленої суспільною потребою в осмисленні закономірностей формування духовно-моральних настановлень майбутньої національної технічної еліти. Сучасність доводить значимість проблематики діалогічності в зв'язку з проблемами людського спілкування та соціальної взаємодії, вона є багатоаспектна та міждисциплінарна, має культурно-історичний, соціальний, комунікативний та інші виміри, здійснено філософський аналіз онтологічних проявів діалогічності у технічній діяльності та викликаних цим трансформацій природи і світогляду людини. Результати дослідження свідчать, що філософія діалогу є суб'єкт-об'єктна логіка мислення, а діалогічність мислення виступає допомогою в всебічному сприйманні дійсності молодого фахівця. Висвітлено проблему необхідності створення рівних можливостей для розвитку і розкриття індивідуальності особистості. Запропоновано напрям розвитку діалогічності в умовах змін вищих технічних вишів українського суспільства.

Ключові слова: освіта, громадське суспільство, філософія діалогу, цінності, технічна освіта, технічна еліта

PROBLEM OF INTERLOCUTORY AND MODERN VALUED ORIENTATION OF STUDENTS TECHNICAL UNIVERSITY

O. M. Melaschenko

*PhD in Philosophy, Assistant professor of Psychology and Pedagogics Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
m12345123@gmail.com*

The educational process as a cultural component of the more complex process of socio-cultural synthesis, formation of the subject of new civil society. The problem is essence of the value orientations of the person is caused today by public need understanding of the morally valuable of the future the national technical elite. The present proves be significance of interlocution problems in case of human communication complexities and social interactions. It has many directions, cultural, historical, social, communicative and other measurings. The author made own philosophical analysis of ontologic displays in interlocutory technical activity and caused transformations in nature and human outlook. Philosophy of dialogue as a subject-object logic of thinking. Interlocutory thinking — is help complete perception of the young professionals. The author proposes the direction of development interlocution in conditions of changes in national technical universities of Ukrainian society.

Key words: education, civil society, values, technical education, philosophy of interlocution, technical elite, ontologic.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Переосмислення визначення місця людини в науково-технічній творчості, призначення і функцій філософського знання у сучасній системі освіти у зв'язку з суспільними перетвореннями в Україні актуалізує проблему визначення змісту, структури і спрямованості матеріалу, який має скласти основу базових вузівських курсів підготовки науково-технічних кадрів. Виконання такого завдання неможливе без врахування стратегічних орієнтирів і цілей трансформації суспільства.

Подолання економічної стагнації, прискорення демократичних перетворень та інтеграція України у світове співтовариство — це ті орієнтири, які мають визначати пріоритети та цінності випускників вищих технічних університетів.

Освіта як складова культури в широкому розумінні готує людей до змін в суспільстві і житті, вчить сприймати зміни як цінність, скеровує їх діяльність на конструктивні зміни, які виходять за існуючі стереотипи. Вища освіта, в кращому сенсі, формує уявлення про реальність, яка відбувається в соціумі, а її ефективність визначається готовністю людини до конструктивних змін, що дозволяють вирішувати суперечності суспільного розвитку.

Сучасний процес просвітництва, безумовно, є об'єктивним соціокультурним процесом, що обумовлено переходом від традиційного суспільства до громадянського і детерміновано нагальною необхідністю формування самостійних суб'єктів громадянського суспільства.

Розглядаючи сучасну людину громадянського суспільства, ми маємо самостійного діяльно-індивіда-суб'єкта в системі безособово-речових зв'язків, що дає йому автономність за соціокультурним статусом: певний простір внутрішньої свободи, суверенність внутрішнього вибору, природну відповідальність, за яку відповідає він сам і тільки сам.

Людина, що входить у нову культуру, є наслідком серйозних змін в соціальній структурі суспільства, в принципах його соціальної, економічної і політичної організації. Все це трансформує мотиваційну сферу автономного суб'єкта, тому що веде до можливості постановки таких життєвих цілей, які раніше були для нього неможливі.

Розширення меж суб'єктності індивіда збільшує, посилює процес його творчості і творення, розширює рамки досягнення невідомого і "творіння" нібито неможливого. Як результат — прискорення темпів соціального і культурного розвитку, становлення і розвиток сучасної техногенної цивілізації, загальний прогрес соціуму.

Як показують соціологічні дослідження, процес становлення сучасної громадянської особистості відбувається в комплексі взаємопов'язаних економічних, соціальних, політичних і правових процесів, появи інститутів підприємництва та ринку, утвердження індивідуальної законної власності, виникнення форм правової держави та інститутів демократії з можливістю впливу громадян на процедури прийняття законів, захистом свобод і прав особистості і т. д. З іншого боку — процеси самоорганізації нового суспільного організму пов'язані з наявністю адекватно сформованої людини. Все це необхідно розглядати як відображення відповідних фаз в становленні громадянського суспільства в цілому, в утворенні його суб'єктивного ядра.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Постійне розширення суб'єктного складу соціуму за рахунок "відокремлених окремих" індивідів потребує культурної ціннісної "підтримки" процесів їх самоорієнтації, самовизначення та самореалізації в якості суб'єктів нових відносин.

Сучасна трансформація соціального складу українського соціуму і принципів змін в його суб'єктній структурі ведуть до змін в політичних (у інститутах і перерозподілу владних функцій, і в цьому процесі задіяні як традиційні інститути (державна, церква), так і непривілейовані стани колективності.

Сьогодні ми фіксуємо «відділення» самосвідомості суспільства від ідеології держави, а, отже, суспільство перестає бути об'єктом держави і поступово набуває статусу самостійного суб'єкта — громадянської нації.

Сучасний молодий громадянин все більше набуває почуття загальної громадянської рівності, гідності і честі, почуття спільності та солідарності.

Всі ці процеси призводять до вибудовування індивідом-суб'єктом власної системи ідентичностей — системи (ієрархії) соціальних зв'язків і відносин.

Самоідентифікація підводить підсумок процесу становлення самостійної і відповідальної особистості громадянського суспільства, її самовизначення (тобто формування в контексті необхідних соціальних ролей власної індивідуальності, і, громадянський вибір, який, безумовно, робить особистість, визначаючи своє ставлення до різних структур нового суспільства і пов'язуючи з ними своє «Я»".

Саме тому, в структурі цілей виховання ми відстежуємо зрушення від соціоцентричних цілей, які формували і відображали «соціальне замовлення», до персоноцентричних цілей, які відображають потреби індивіда.

Перехід до інформаційного суспільства розкриває характер тиску технічних факторів на виховання. Нове ускладнення програми соціалізації індивіда спрямоване на подальше посилення формування у молодій людини особистісного начала.

Сучасне застосування комп'ютерних технологій знайшло своє широке застосування в усіх галузях виробництва та управління, зв'язку та дозвілля. Суспільне багатство створюється за

рахунок розумових здібностей людини, тому і винагороджуються ці здібності: статус людини буде визначатись рівнем освіти та кваліфікації. Мова іде про перетворення живої людської свідомості і очікування формування нового відношення до людини, як головного капіталу, базової цінності суспільства та, водночас, головні ризики ведуть своє походження від дій та рішень. Сьогоднішня відзначається згасанням багатьох ідей, що організовували та направляли життя людини в індустріальну епоху. Особливу увагу у дослідників викликає кризовий стан людини, озброєної технічною міццю, що на їх думку, може призвести до виродження людини — морального та біологічного. Цей регрес з'єднуються з науково-технічним прогресом, викликає найбільш песимістичні прогнози майбутнього (Т. Адорно, В. Александрова, Х. Бек, В. Белозерцев, М. Вебер, А. Ермоленко та інш.)

В сучасній науці маємо багато визначень та наукових теорій відносно ціннісних орієнтацій особистості, а саме: ціннісні орієнтації — система матеріальних та ідеальних предметів, яка має значення для окремого соціального суб'єкта з позицій задоволення його потреб та інтересів, що мають спиратись на існуючі норми суспільства (праці О.Бабкіної, М.Головатого, Є.Головахи, В.Огнев'юка, Л.Сокурнянської, В.Табачковського та ін.). Дослідження ціннісних орієнтацій особистості показують, що вони є важливим соціально-психологічним утворенням особистості, яке проявляється в усіх сферах людської діяльності.

Формування сучасної професійної спрямованості та компетентності молоді в Україні через ціннісну орієнтацію стикається з різнохарактерністю в культурному і мовному відношенні поліетнічного контингенту студентів. Піднімається проблема необхідності створення кожній молодій людині рівних можливостей для розкриття та розвитку її індивідуальності, формування та самоформування її суверенної, самостійної і відповідальної особистості суспільства, яка має чітку ціннісну орієнтацію і веде здоровий спосіб життя.

Саме останнє ставить ряд серйозних питань — який культурний матеріал може вирішити це завдання, адже цей матеріал з'являється при сучасному ціннісно-смысловому контексті. Звідси ми неминуче приходимо до організації загального змісту освіти та взаємодії різних мов і культур, поєднання їх образних і ціннісних систем, визначення їх взаємної контактності в смислових кодах.

Сучасна українська дійсність визначається багатоукладністю соціуму, різноманітністю розвитку окремих регіонів, мов, культур. Ця ситуація ставить питання — яка роль відводиться вищій технічній школі в розвитку ціннісної орієнтації молоді в процесі створення співгромадянства, для складання громадянської нації на поліетнічній, полікультурній, поліконфесійній гетерогенно-ціннісній основі.

Довгі роки головним регулятором формування ціннісної орієнтації була категорія виховного ідеалу — з арсеналу педагогіки та антропології, сьогодні вона виявилася практично викинутою з контексту освіти.

Актуальним напрямом у формуванні ціннісної орієнтації у формуванні професійної спрямованості та компетентності молоді є питання, пов'язане зі ступенем самостійності суб'єктності різних етносів, які проживають і навчаються в Україні, що також повністю враховується в процесі формування професійної спрямованості молоді.

Все вище сказане, з нашої точки зору, показує необхідність серйозної теоретичної і практичної роботи для отримання достовірної картини ціннісної орієнтації сучасної молоді і, за потребою, зіставлення її з положенням справ в інших країнах світу.

Однак, звернення до зовнішнього досвіду далеко не завжди гарантує очікувані результати, тому що міграційний сценарій життя молоді, студентства, властивий більшості країн світу, підпорядковується іншим особливостям механізму формування ціннісної орієнтації молодих людей.

Саме з цим пов'язаний інтерес до серйозного аналізу процесу формування професійної спрямованості та компетентності молоді через ціннісну орієнтацію і здоровий спосіб життя.

Однак, престижність вищої технічної освіти викликала появу великої кількості ВНЗ, які дають дипломи людям, часто нездатним використовувати отримані науково-технічні знання для розвитку суспільства і персонально себе.

У соціальній практиці навчання, виховання і розвитку студентів, особливо технічних вузів, досить поверхнево розглядаються питання ціннісної орієнтації і здорового способу життя, які при їх вивченні припускають, що молода людина активно і цілеспрямовано відноситься до оточуючих її процесів, прагне свідомо і планомірно змінювати соціальне середовище.

Сучасне дослідження культурних кодів історичних цілісностей пов'язується з ціннісними орієнтаціями знання і технологій. Саме в цьому контексті розглядається сакральне та профановане знання. Дослідження базових цінностей, протоархетипів та архетипів розкривають культурне різноманіття світу, на тлі якого розкриваються системи знання і технологій в контексті парадигми класичної, неокласичної, постнеокласичної науки.

Культура постає у вигляді як зовнішнього середовища, в яке вписані знання, науки і технології, так і вигляді культурного оточення науки і системної цілісності історико-культурних компонентів.

Техногенна культура чи технокультура пов'язується з певними формами реалізації цінностей, серед яких після політичних та економічних введених технічні, технократичні, інструментально-естетичні, що виводяться зі зняряддєвого, утилітарно-практичного розуміння техніки.

В сучасних умовах «технічне» розкривається з позицій гуманітарного, у якому «технічне» суть «людське». «Людське» пов'язується з творчою реалізацією людських здібностей, проте технічна діяльність по відношенню до цієї реалізації виступає лише як умова, хоча і необхідна.

Тому, на нашу думку, сьогодення диктує необхідність філософії діалогу, що спирається на суб'єктно-об'єктну логіку мислення, що має основний принцип: моє відношення до світу визначається іншими в ньому.

Мова йде про діалогічне мислення, що не протиставляє світ цінностей світу речей, а допомагає відкривати їх одне для одного.

Жити — значить брати участь у діалозі: питати, слухати, відповідати, погоджуватися тощо. У цьому діалозі людина бере участь всією повнотою життя: очима, губами, руками, душею, духом, всім тілом, вчинками. Вона вкладає всю себе в слово, і це слово входить у діалогічну тканину людського життя, у світовий симпозиум. Мовна модель світу змінюється моделлю діалогічною. Кожна думка й кожне життя вливаються в незавершений діалог. Неприпустимо й уречевлення слова: його природа теж діалогічна. Діалектика — абстрактний продукт діалогу.

Діалог — це відношення, в яких кожен учасник змінює себе й іншого, тобто відношення якісно різних особистостей, здатних сприймати Іншого як самоцінну особистість.⁽⁸⁾ Тобто, ми будемо мати розуміння гуманітарних наук і мислення через діалог як спосіб буття людини у світі і як спосіб пізнання гуманістичної, наповненої змістом поліфонічної дійсності.

Вища технічна освіта повинна стати найважливішим інструментом організації процесу формування ціннісної орієнтації молоді, що грає ключову роль у формуванні соціального потенціалу молоді. У постійно змінюваному суспільстві молодій людині надається широкий діапазон вибору моделей поведінки, що визначаються суб'єктивною реальністю, де і створюються передумови до формування професійної компетентності молоді.

Сприймаючи цінності даного соціуму, індивід здатен творчо з позицій своєї ціннісної системи долучитись до суспільного творення. Ціннісні орієнтації зумовлюють життєві цілі студентської молоді, потреби, інтереси, що формують світогляд людини.

Ціннісна самосвідомість студентства має динамічний характер, і, саме в цьому закладено її соціотрансформаційний потенціал.

В умовах інтеграції науки та освіти, переходу від адаптаційних моделей освіти до впровадження концепції вищого навчального закладу-дослідника зростає актуальність переходу від розгляду людини в науково-технічній творчості як зрівноваженої, моральної та соціально відповідальної особистості, до з'ясування значення її ідентифікації з національною, історичною, державною спільнотою для формування національної технічної еліти. Соціологічні дослідження студентів та аспірантів НТУУ «КПІ» у 2007 р., 2010 р., 2012 р. показують, що незважаючи на задекларовані високі соціальні цілі науково-технічної творчості (НТТ), серед молоді переважають прагматичні цінності та орієнтації на входження НТТ в межі соціально-правової ідентифікації, спрямованої на підвищення рівня освіти, вступу в аспірантуру, використання матеріально-технічних можливостей вищого навчального закладу, досягнення матеріального добробуту, грошей, слави, успіху.

Всі респонденти нашого соціологічного дослідження продемонстрували монологічний погляд, спрямований тільки на себе, на нерозуміння того, що відбувається за межами їхнього «Я», а це призводить, зазвичай, до жорсткого прагнення одноосібного домінування.

Сучасний стан знання має і багатосторонній діалог, і концептуальні інновації. Урахування ціннісної орієнтації можливих суб'єктів науково-технічної діяльності може зробити реальним діалогічне спілкування, тобто, тоді ми зможемо зазначити що є діалог в науці, і, таким чином, визначити наявність, або відсутність гуманітарних характеристик в сучасному науково-технічному мисленні майбутніх фахівців.

На закінчення слід відзначити дійсно нагальну гостру необхідність зберігати універсальні гуманітарні цінності у поєднанні з професійною реалізацією особистості. Реальна інноватика в системі вищої технічної освіти полягає не тільки в якісних змінах змісту навчальних програм, технічних спеціальностей, а й у формуванні ціннісної орієнтації, діалогічності питань професійної діяльності, тому що не секрет, що, залежно від уявлень про науку і техніку, вибудовується вузівська програма, стандарт і стратегія освіти і, в кінцевому рахунку, установки урядових рішень та державна політика.

Такий висновок доречний, якщо ми усвідомлюємо, що еволюція західного світу носить явно технічний характер (включаючи сферу науки) і саме спроба звернути більше уваги питанням ціннісної діалогічної орієнтації студентства і повинна стати виправданою при формуванні нової пізнавальної моделі (парадигми) техніки, що детермінує і нову модель технічної освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О. В. Формування ціннісних орієнтацій студентів ВТНЗ у навчально-виховному процесі / О. В. Абрамчук // Заголовок з екрану: Гуманізм та освіта IX Міжнародна науково-практична конференція, електронне наукове видання матеріалів конференції (10-12 червня 2008 р., м. Вінниця). – Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/>
2. Адорно Т. В. О технике и гуманизме / Т. В. Адорно // *Философия техники в ФРГ*: пер. с нем. и англ. (состав. и предисл. Ц.Г. Арзаканян и В.Г. Горохов). – М.: Прогресс, 1989. – С. 364–371.
3. Александрова В. П. Приоритети науково-технічного розвитку та їх роль у визначенні стратегічних орієнтирів інноваційної політики / В. П. Александрова // *Наука та наукознавство*, 2006. – № 4. – С. 5–21.
4. Алієва О. Г. Онтологія техніки як соціально-філософська проблема / О. Г. Алієва // *Східно-Український університет*. – № 5 (77). – Вересень-жовтень 2006. – С. 91–94.
5. Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття / Є. І. Андрос. – К.: Стило, 2010. – 258 с.
6. Аршинов В. И. Философские проблемы развития и применения нанотехнологий / В. И. Аршинов, М. В. Лебедев // *Философские науки*. – 2008. – № 1. – С. 58–79.
7. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – С. 318.
8. Бахтин М. М. Из архивных записей к «Проблеме речевых жанров» / М. М. Бахтин // *Собрание сочинений*: в 7 т. – М.: Русские словари, 1997. – Т. 5. – С. 207–286.
9. Бек Х. Сущность техники / Х. Бек // *Философия техники в ФРГ*. – М.: Прогресс, 1989. – С. 172–190.
10. Белозерцев В. И. Проблемы технического творчества как вида производства / В. И. Белозерцев. – Ульяновск: Приволжское книжное издательство (Ульяновское отделение), 1970. – 352 с.
11. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 620 с.
12. Вебер М. Наука как призвание и профессия / М. Вебер // *Самосознание европейской культуры XX века. Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе*. – М.: Логос, 1991. – С. 130–149.
13. Гнатик Е. Н. Роль ценностного похода в антропогенетике и генетической инженерии / Е. Н. Гнатик // *Вопросы философии*, 2007. – Вып. 8. – С. 70–78.
14. Донских О. А. Трансформация ценностных ориентаций / О. А. Донских // *Философия образования*. – 2005. – № 2(13). – С. 121–127.
15. Дьюи Д. Демократия и образование / Д. Дьюи. – М.: Педагогика-пресс, 2000. – 382 с.
16. Ермоленко А. Этика ответственности и социальное бытие человека / А. Ермоленко. – К.: Наукова думка, 1994. – 200 с.
17. Зязюн М. Соціокогнітивні теорії виховання особистос-

REFERENCES

1. Abramchuk O. V. Formuvannya cinnisnyh orijentacij studentiv VTNZ u navchal'no-vyhovnomu procesi / O. V. Abramchuk // *Zagolovok z ekranu: Gumanizm ta osvita IX Mizhnarodna naukovopraktychna konferencija, elektronne naukove vydannja materialiv konferencii* (10-12 chervnja 2008 r., m. Vinnycja). – Rezhym dostupu: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/>
2. Adorno T. V. O tehnikе i gumanizme / T. V. Adorno // *Filosofija tehniki v FRG*: per. s nem. i angl. (sostav. i predisl. C. G. Arzakanjan i V.G. Gorohov). – M.: Progress, 1989. – S. 364–371.
3. Aleksandrova V. P. Priorytety naukovotehnichnogo rozvytku ta ih rol' u vyznachenni strategichnyh orijentyriv innovacijnoi polityky / V. P. Aleksandrova // *Nauka ta naukoznavstvo*, 2006. – № 4. – S. 5–21.
4. Alijeva O. G. Ontologija tehniki jak social'nofilosofs'ka problema / O. G. Alijeva // *Shidno-Ukrai'ns'kyj universytet*. – № 5 (77). – Veresen'zhovten' 2006. – S. 91–94.
5. Andros Je. I. Intelekt u strukturi ljuds'kogo buttja / Je. I. Andros. – K.: Stylos, 2010. – 258 s.
6. Arshinov V. I. Filosofskie problemy razvitija i primenenija nanotehnologij / V. I. Arshinov, M. V. Lebedev // *Filosofskie nauki*. – 2008. – № 1. – S. 58–79.
7. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorcestva / M. M. Bahtin. – M.: Iskusstvo, 1979. – S. 318.
8. Bahtin M. M. Iz arhivnyh zapisej k «Probleme rechevyh zhanrov» / M. M. Bahtin // *Sobranie sochinenij*: V 7 t. – M.: Russkie slovari, 1997. – T. 5. – S. 207–286.
9. Bek H. Sushhnost' tehniki / H. Bek // *Filosofija tehniki v FRG*. – M.: Progress, 1989. – S. 172–190.
10. Belozercev V. I. Problemy tehničeskogo tvorcestva kak vida proizvodstva / V. I. Belozercev. – Ul'janovsk: Privolzhs'koe knizhnoe izdatel'stvo (Ul'janovskoe otdelenie), 1970. – 352 s.
11. Berdjaev N. A. O naznachenii cheloveka / N. A. Berdjaev. – M.: JeKSMO-Press, 2000. – 620 s.
12. Veber M. Nauka kak prizvanie i professija / M. Veber // *Samozoznanie evropejskoj kul'tury XX veka. Mysliteli i pisateli Zapada o meste kul'tury v sovremennom obshhestve*. – M.: Logos, 1991. – S. 130–149.
13. Gnatik E. N. Rol' cennostnogo pohoda v antropogenetike i geneticheskoj inzhenerii / E. N. Gnatik // *Voprosy filosofii*, 2007. – Vyp. 8. – S. 70–78.
14. Donskih O. A. Transformacija cennostnyh orijentacij / O. A. Donskih // *Filosofija obrazovanija*. – 2005. – № 2(13). – S. 121–127.
15. D'jui D. Demokratija i obrazovanie / D. D'jui. – M.: Pedagogika-press, 2000. – 382 s.
16. Ermolenko A. Jetika otvetstvennosti i social'noe bytie cheloveka / A. Ermolenko. – K.: Naukova dumka, 1994. – 200 s.
17. Zjazjun M. Sociokognityvni teorii' vyhovannja

- ті / М. Зязюн // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 16. – С. 143–158.
18. Кассирер Э. Опыт о человеке: введение в философию человеческой культуры / Э. Кассирер // Проблема человека в западной философии. Переводы. – М. : Наука, 1988. – С. 3–30.
 19. Корсак К. Формування філософії нанотехнологій і освіта України / К. Корсак // Філософія освіти, 2005. – № 1. – С. 126–134.
 20. Ленк Х. Ответственность в технике, за технику, с помощью техники / Х. Ленк // Философия техники в ФРГ. – М. : Прогресс, 1989. – С. 372–392.
 21. Лукьянец П. Б. Феномен творчество и современная образовательная культура / П. Б. Лукьянец // Философское образование. – 2007. – № 2 (19). – С. 261–267.
 22. Мегем Є. Спільна творча діяльність викладачів і студентів – основа проектно-технологічної підготовки / Є. Мегем // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 90–94.
 23. Мэмфорд Л. Миф машины: техника и развитие человечества / Л. Мэмфорд. – М. : Логос, 2001. – 408 с.
 24. Нікітіна І. В. Особливості оптимізації розвитку творчого потенціалу студента технічного університету / І. В. Нікітіна // Науковий часопис / НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 11. – С. 131–135.
 25. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 294 с.
 26. Розов М. А. Познание и инженерное проектирование / М. А. Розов // Философия науки. – 2008. – № 3. – С. 21–34.
 27. Сертакова И. Н. Специфика творческой деятельности специалиста технической сферы / И. Н. Сертакова // Аналитика и культурология. – 2008. – № 1 (10). – С. 12–25.
 28. Тугай Н. Формування духовної культури майбутніх інженерів як навчальна проблема / Н. Тугай // Науковий часопис НЕПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 16. – С. 246–251.
 29. Шашкова Л. О. Методологічні аспекти проблеми інтеграції природничо-наукового та соціально-гуманітарного знання / Л. О. Шашкова // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія : Зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 309–310. – С. 9–13.
 30. Шенкаренко М. І. Винахідницька діяльність в Україні : тенденції розвитку / М. І. Шенкаренко, О. М. Кузнецова // Статистика України. – 2006. – № 2. – С. 52–57.
- osobystosti / M. Zjazjun // Naukovyj chasopys NPU im. M.P. Dragomanova. – 2007. – Vyp. 16. – S. 143–158.
18. Kassirer Je. Opyt o cheloveke: vvedenie v filosofiju chelovecheskoj kul'tury / Je. Kassirer // Problema cheloveka v zapadnoj filosofii. Perevody. – M. : Nauka, 1988. – S. 3–30.
 19. Korsak K. Formuvannja filosofii nanotehnologij i osvita Ukraïny / K. Korsak // Filosofija osvity, 2005. – № 1. – S. 126–134.
 20. Lenk H. Otvetstvennost' v tehnikе, za tehniku, s pomoshh'ju tehniky / H. Lenk. // Filosofija tehniky v FRG. – M. : Progress, 1989. – S. 372–392.
 21. Luk'janec P. B. Fenomen tvorchestvo i sovremennaja obrazovatel'naja kul'tura / P. B. Luk'janec // Filosofskoe obrazovanie. – 2007. – № 2 (19). – S. 261–267.
 22. Megem Je. Spil'na tvorcha dijal'nist' vykladachiv i studentiv – osnova proektno-tehnologichnoi' pidgotovky / Je. Megem // Vyshha osvita Ukraïny. – 2005. – № 4. – S. 90–94.
 23. Mjemford L. Mif mashiny: tehnikа i razvitie chelovechestva / L. Mjemford. – M. : Logos, 2001. – 408 s.
 24. Nikitina I. V. Osoblyvosti optymizacii rozvytku tvorchogo potencialu studenta tehničnogo universytetu / I. V. Nikitina // Naukovyj chasopys / NPU im. M. P. Dragomanova. – 2007. – Vyp. 11. – S. 131–135.
 25. Pechchei A. Chelovecheskie kachestva / A. Pechchei. – M. : Progress, 1985. – 294 s.
 26. Rozov M. A. Poznanie i inzhenernoe proektirovanie / M. A. Rozov // Filosofija nauki. – 2008. – № 3. – S. 21–34.
 27. Sertakova I. N. Specifika tvorcheskoj dejatel'nosti specialista tehničeskoj sfery / I. N. Sertakova // Analitika i kul'turologija. – 2008. – № 1 (10). – S. 12–25.
 28. Tugaj N. Formuvannja duhovnoi' kul'tury majbutnih inzheneriv jak navchal'na problema / N. Tugaj // Naukovyj chasopys NEPU im. M. P. Dragomanova. – 2007. – Vyp. 16. – S. 246–251.
 29. Shashkova L. O. Metodologichni aspekty problemy integracii pryrodnycho-naukovogo ta social'no-gumani-tarnogo znannja / L. O. Shashkova // Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu. Filosofija : Zb. nauk. prac'. – 2006. – Vyp. 309–310. – S. 9–13.
 30. Shenkarenko M. I. Vynahidnyc'ka dijal'nist' v Ukraïni : tendencii rozvytku / M. I. Shenkarenko, O. M. Kuznecova // Statystyka Ukraïny, 2006. – № 2. – S. 52–57.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2012 р.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР НОВІТНІХ БІОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК

Н. В. Ніколаєнко

*кандидат філософських наук, викладач
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
natalia.nikolayenko@gmail.com*

У статті автор аналізує розвиток сучасних біотехнологічних практик у аксіологічному аспекті. Акцентується увага на тому, що вперше в історії людство стає здатним модифікувати за допомогою генетичної інженерії свою біологічну природу. За останній час технології генетичних досліджень вдосконалені до такого якісного рівня, який дозволяє шляхом видалення, пересадки, заміни, множення або видозміни генів маніпулювати ними в живих організмах. Таким чином, новітні біотехнологічні практики направлені на вирішення багатьох проблем людства, зокрема, на зменшення страждань та болю людини, до мінімізації генетичних та патологічних помилок. Однак втручання у свій геном означає набуття влади людиною над своєю природою, що у подальшому призведе до переоцінки усталених світоглядних уявлень і зміни ціннісних настанов. Виникає необоротне обмеження свободи людини, коли генно-інженерне втручання в життя людства створює ймовірність принципової втрати індивідом навіть ілюзій людської волі. Отже, постає проблема чіткого розмежування між дійсно потрібним лікуванням, тобто звільненням від фізичних недуг від навмисного удосконалення себе. Саме тому використання засобів філософського аналізу, звертання до багатовікового досвіду філософських міркувань стає не просто бажаним, але істотно необхідним.

Ключові слова: новітні біотехнологічні практики, аксіологічний аспект, цінності, свобода людини.

AXIOLOGICAL ASPECT OF THE LATEST BIOTECHNOLOGICAL PRACTICES

N. V. Nikolaenko

*PhD in Philosophy, Teacher
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
natalia.nikolayenko@gmail.com*

In present paper the author analyzes evolution of the latest biotechnological practices in axiological aspect. It is emphasized that for the first time in history of humanity it is possible to modify human's own biological nature with the help of genetic engineering. Recent genetic research technologies upgraded to such quality level which allows genes to be manipulated by means of removal, transplantation, replacement, reproduction or modification. Thus, the latest biotechnological practices aimed to solution of many human problems including reduction of human suffering and pain, minimization of genetic and pathological mistakes. Yet intervention in its genome means that human gains power over own nature leading in future to reassessment of established ideological concepts and change of value guidance. An irreversible limit of human freedom has been aroused when gene therapy intervention in human life creates probability of principal loss of a person even an illusion of human will. Therefore there is a problem of clear distinction between necessary treatment, i.e. relief from physical ailments, from intended self-perfection. That is why using the means of philosophical analysis, reference to the centuries-old experience of philosophical thinking becomes not just desirable but essentially required.

Keywords: newest biotechnological practices, aspect of axiology, values, freedom of man.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед більшості цивілізаційних проблем людства значне місце належить збереженню біологічних основ людини. В першу чергу така загроза виникає з боку новітніх біотехнологічних практик, які виникли в галузі сучасної фундаментальної науки, досить широко використовуються в житті людини, змінюючи його. Мова йде про те, що вперше в історії людство стає здатним мо-

дифікувати за допомогою генетичної інженерії свою біологічну природу. А втручання у свій геном означає набуття влади людиною над своєю природою, що у подальшому призведе до зміни моралі, уявлення про людську гідність, а зрештою і до зміни системи цінностей. Саме тому використання засобів філософського аналізу, звертання до багатовікового досвіду філософських міркувань стає не просто бажаним, але істотно необхідним.

У даній статті зроблено спробу проаналізувати розвиток новітніх біотехнологічних практик у аксіологічному вимірі. Особливу увагу у статті приділено проблемі перетворення людини на біотехногенну істоту, що неминуче призведе до втрати базових людських цінностей.

Новітні біотехнологічні практики крім практичного вдосконалення фізичних та духовних якостей людини, кардинально змінюють фундаментальне відношення суб'єкта та об'єкта. Оскільки наразі людина має статус не лише суб'єкта, але й основного об'єкта пізнання. А, отже, не можна погодитися з І. Т. Фроловим у тому, що наразі логіка, методологія й філософія науки вступили в нову фазу свого розвитку, зокрема, коли дослідження закономірностей науки як феномена людської культури виводять нас на проблематику вищих гуманістичних цінностей» [23]. Адже, хотілося б сподіватися, щоб наша епоха не стала епохою знецінювання культурних традицій людства.

У зв'язку із наведеним вище, не дивно, що питання про наслідки застосування новітніх біотехнологічних практик щодо буття людини та її цінностей є одними з актуальніших питань сьогодення. Нові контексти аксіологічних вимірів новітніх біотехнологічних практик досліджуються в роботах Гнатік Е. Н., Лук'янця В. С., Пустовіт С. В., Сидоренко Л. І., Стьопіна В. С., Тищенко П. Д., Юдіна Б. Г., Фукуями Ф., Хейлз К. тощо [4; 12; 16; 17; 20; 22; 24; 26; 27].

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Принципова відмінність новітніх біотехнологій пов'язана з можливістю конструювання складних штучних біосистем, зокрема і включених в організм людини, які характеризуються високим ступенем ризикованості у їх функціонуванні та у впливі на світ природи та людини. Очевидно, що ступінь ризику наслідків маніпулювання з такими системами та при включенні їх в організм людини тим більше, чим складнішою в технологічному сенсі є біотехнологічна практика. За останній час технології генетичних досліджень вдосконалені до такого якісного рівня, який дозволяє змінювати розташування генів (або окремих його елементів) всередині виду або між ними. Сьогодні вчені все частіше доходять висновку про відсутність чітких меж між генетичними та негенетичними розладами, зауважуючи про те, що дуже скоро стане неможливо розрізняти медичні та генетичні тести як окремі категорії [11]. Нові генетичні технології дозволяють шляхом видалення, пересадки, заміни, множення або видозміни генів маніпулювати ними в живих організмах.

Наразі новітні біотехнологічні практики застосовуються у вирішенні наступних проблем [6; 11]: позбавлення людей від хвороб, обумовлених патологічними генами; довголіття; селекції ембріонів; турбота про людську природу, тілесність, фізіологію, нейросистему, інтелект; зміни генетичної конституції індивіда, його моральної ідентичності; використання людських ембріонів у фармакологічних, хірургічних і інших дослідженнях і експериментах; удосконалення людського генома; проблеми транслюдності, постлюдності, Homo tecnologificus'a; проблеми постлюдського майбутнього; виробництва дітей по запиті дорослих; проблеми трансгуманізму; використання механізмів спадковості заради розв'язання життєво важливих проблем (соціальних, економічних, моральних); конструювання «ідеальної дитини»; створення «лікарських» немовлят; проблеми психогеноміки, ціль якої – «полювання за генами», що формують особистість, психіку й поведінку людини; створення біофабрик по виготовленню ліків на основі точних копій речовин, які виробляються організмом.

Таким чином, новітні біотехнологічні практики відкривають для людства перспективи стати творцем свого власного здоров'я завдяки значним потужностям біомедичних практик. Однак і такі позитивні шляхи використання досягнень новітніх біотехнологічних практик потенційно несуть в собі можливість обернення на протилежне. Тобто, може виявитися, що не «здоров'я для людини», а навпаки – «людина для здоров'я» [28, 83]. Таким чином, виникає проблема чіткого розмежування між дійсно потрібним лікуванням, тобто звільненням від фізичних недуг від навісного удосконалення себе. Тут доречно навести думку В. Г. Табачковського, який вказує на те, що ставлення людини до страждання, хвороби, нарешті, смерті, сприяє самозбереженню людини, а особливо – усвідомлення нею власної ідентичності [21, 315]. Коли ж людина буде мати можливість постійного «поліпшення» свого фізичного стану, вона втратить вагомість свого існування. Адже наразі життя людини є єдиною і найвищою цінністю. Дійсно, біотехнологічні практики направлені на зменшення страждань та болю людини, до мінімізації генетичних та па-

тологічних помилок. Але, слід наголосити на тому, що «у баченні мети тільки лише звільнення від фізичних недуг і мук, у прагненні до цієї мети як до вищої (залишаючи позаду всі інші) убачається спрощення високого призначення людини» [7, 526]. Отже, обговорення альтернативних сценаріїв розвитку техногенного переродження людини дозволить передбачити та в якомуся ступені відсторонити небажані негативні наслідки.

Наразі все частіше вчені говорять про втрату людиною своїх природних якостей. Це відбувається внаслідок перспективи техногенного майбутнього – поступового перетворення людини на біотехногенну істоту. Так, наприклад, вже існує практика введення у мозок людини комп'ютерних чипів. Розвиток біотехнологічних практик та їх втілення у життя людства призводить до того, що поступово людство замінює біосферу техносферою.

У зв'язку із цим виникає безліч питань, як наприклад: чи довго протриває наше панування на Землі? Яке майбутнє людини як виду? Чи не замінить його новий, більш розумний вид? Чи не виникнуть якісь нові форми людського існування – своєрідні «біокіборги»? Чи не вступить людство в нову стадію своєї еволюції, коли людина буде створюватися штучно за допомогою генної інженерії як «надлюдина»? тощо. Дослідники аналізують питання «техногенного переродження людини». І інтонація робіт із цієї тематики досить різна [7, 325]. Для А. П. Назаретяна [14] історія людства – гранична стадія потенційно безмежного розвитку інтелекту, що у доступному для огляду майбутньому може перерости в більш перспективну, «післялюдську» стадію із впливом техногенних компонентів, що посилюються. Така перспектива оцінюється автором як «менше зло» (у порівнянні із самозамиканням еволюції на Землі). На думку В. А. Кутирьова [10], варто прийняти негайні й самі рішучі заходи, щоб «людина, яка вона є» могла зберегтися, коеволюціонуючи у світі, де «править бал» усе той же «кіборг». Таким чином, зазначені автори вважають нашу епоху часом зникнення або кризи людини як біологічного виду.

Крім того, варто зазначити про радикальний поворот стосовно нового розуміння людської природи, оскільки стає зрозумілим, що вона вже не є онтологічною константою, як це вважалося раніше, а сприймається нині як історична змінна. «На попередніх етапах розвитку біології вважалося, що з людської ДНК можна тільки зчитувати (списувати) генетичну інформацію. Вписувати ж нову інформацію в це сховище генетичної інформації вважалося принципово неможливим. Сховище спадкової інформації здавалося надійно захищеним від людських спроб його цілеспрямованих змін. Тому й склалося уявлення про те, що людська природа – є онтологічною константою» [11, 159]. Сьогодні ж, як наголошує В. Лук'янець, «визнання факту неостаточності, недовизначеності, напередзаданості людської природи спонукає сучасних філософів розглядати природу людини як предмет своєрідного мистецтва в надрах якого здійснюються різноманітні конструкторські, дизайнерські, біохакерські проекти й задуми» [11, 163]. Так, центральне місце серед цих питань належить проблемі постлюдського майбутнього. Ця проблематика розробляється, зокрема, Ф. Фукуямою, Ю. Хабермасом, В. Лук'янцем, О.Соболь тощо [12; 18; 24; 25]. Серед основних питань, що підіймаються та обговорюються філософами можна назвати такі: 1) Який шлях розвитку відкриває людству шквал революцій у науках про людину? 2) Наскільки глибоко новітня індустрія наукомістких технологій здатна перетворити не тільки буття соціуму, але й природу людини? 3) Що може людство знайти й що втратити на цьому шляху? та інші.

Адже сучасні біотехнології, які здатні перетворити людину у постлюдину базуються на таких небезпечних практиках, як молекулярна нанотехнологія; гена інженерія; штучний інтелект; на ліках для зміни настрою, терапії проти старіння; нейроінтерфейсі; програми для керування інформацією; ліках для поліпшення пам'яті; на комп'ютерах, які імплантуються тощо. Так, наприклад, трансгуманісти прогнозують, що по-перше, людина буде мати розумові й фізичні можливості, що далеко перевершують можливості будь-якої не модифікованої генетично людини; по-друге, вона буде розумніше, чим будь-яка людина-геній і буде мати набагато більш досконалу пам'ять; по-третє, її тіло не буде підвладним захворюванням (таке тіло не буде руйнуватися з віком, а це забезпечить йому необмежену молодість і енергію) [13; 15]. Транслюдина зможе одержати набагато більші здатності випробовувати емоції, задоволення й любов або захоплюватися красою. Їй не прийдесться відчувати втому або нудьгу й дратуватися по дріб'язках [2]. У той же час, на IV Міжнародному Форумі з нанотехнологій, доктор філософії футуролог та «хрещений батько» нанотехнологій Є. Дрекслер заявив про те, що «дивлячись в майбутнє і думаючи про зміни, я приходжу до висновку, що нам потрібне нове мислення. Не те майбутнє, яке ми уявляли собі раніше, плюс якісь нові технології. Ні, нам треба думати про нове майбутнє, яке повністю відрізняється від сьогодення. Будуть інші проблеми, з якими зштовхнеться світ, будуть інші взаємовідносини між людьми, виробництвом, розподіленням та споживанням ресурсів. Все це вимагатиме від нас переусвідомлення питань національних та особистих інтересів, та нових

прогнозів на розвиток світу». Все це змушує вже зараз задуматися над тим, чого саме прагне людство і разом з тим, що вважає неприйнятним.

Стан суспільства й життя людини в ньому визначаються відчуттями, перевагою або знехтуванням певних цінностей, оскільки цінності – це щось на зразок оптичної призми, через яку люди розглядають навколишню дійсність, щоб визначити її значення для себе [3, 162]. Отже, кожна людина формує для себе свою систему цінностей, найвищою цінністю якої є саме життя людини. На жаль, в наш час, відбувається переоцінка усталених світоглядних уявлень і зміна ціннісних настанов. В першу чергу, це відбувається з розвитком новітніх біотехнологічних практик, зокрема, молекулярної біології та генетики, які каталізують процес падіння цінності людського життя. «Генетичні технології, орієнтовані на розробку терапії хвороб людини на молекулярному рівні, а також націлені на зміну характерних ознак людської тілесності, можуть привести до трансформації базових людських цінностей. Втручання в геном означає набуття влади людини над власною природою. А це, у свою чергу, неминуче приведе до змін засад моральності й моралі. Тенденції розвитку генної технології суттєво деформують процес самоідентифікації (і особистості, і колективів, і соціальних груп, і всього суспільства), подоба, створена нами про самих себе, про те, чому саме ми відрізняємося від інших живих істот...Це значить, що впровадження методів генної інженерії людини вплине в тому числі й на уявлення про людську гідність, на особистісну й соціальну самоідентифікацію, на право на приватне життя й автономію особистості, викличе деформацію родинних відносин, уявлення про справедливість і ін.» [3, 211]. В той же час, генетична інженерія людини, як провідна біотехнологічна практика, створює погрозу людській свободі. Це, як відзначає Е. Гнатік проявляється в тому, що «генетична інженерія людини, створюючи засоби, що дозволяють втручатися ззовні в людську природу й панувати над нею, кардинально змінює фундаментальне відношення суб'єкта й об'єкта, що задає світоглядні установки свідомості і її цінності. Уявлення про суб'єкта, що володіє свободою волі, свободою творити свою долю, може зникнути. Суб'єкт стає об'єктом, і, по суті, річчю, створюваною іншим суб'єктом» [3, 231]. Мова йде про те, що виникає необоротне обмеження свободи людини, коли генно-інженерне втручання в життя людства створює ймовірність принципової втрати індивідом навіть ілюзій людської волі. Оскільки «доля людини по суті може виявитися не в її власних руках, а в руках інших осіб, які вольовим образом односторонньо розпорядилися її генофондом» [3, 233]. Крім того, проблема людської свободи зачіпає проблему цінностей. На думку Е. Гнатік, в технологіях, які забезпечують відтворення людського життя (створення запасних зігот, їх подальше знищення при штучному заплідненні, фетальна терапія – людські зародки використовуються як «лікувальні малята» та фармацевтична сировина), як не парадоксально, виявляє себе девальвація людських цінностей [5, 71]. Технологію клонування дослідниця вважає загрозою гідності людської особистості, її унікальності, особистісній недоторканності, оскільки робить геном людини беззахисним перед стороннім втручанням.

Крім того, варто зазначити, що багато дослідників звертають увагу на те, що саме розвиток нанотехнологій визначить риси XXI століття, подібно тому, як відкриття атомної енергії, винахід лазера й транзистора визначили риси XX сторіччя. Важливо мати на увазі, що сьогодні багато дослідників розглядають нанотехнології не тільки й не стільки в якості ще однієї високої технології, але як якісно нова трансдисциплінарна й транстехнологічна сфера креативно-конструктивної людської діяльності. Разом із цим необхідно вказати на ті загрози для людського буття, яку несуть такі технології. Зокрема, мова йде про те, що розвиток нанотехнологій сутнісним чином зачіпає ряд фундаментальних етичних, соціальних й культурно значущих проблем філософської антропології, який пов'язаний з можливістю створення штучного інтелекта, що самовідтворюється та побудованого на основі нанообчислення (квантові, наноелектронні, ДНК-комп'ютери), а також с неможливістю однозначного розрізнення між природним та штучним в людині [1]. Як наголошує В. Аршинов, у перспективі втілення нанотехнологій призведе до появи нового способу життя, бо у суспільній свідомості виникне феномен «секуляризованої вічності», який обумовлений значним збільшенням тривалості життя, а індивід буде здатний відчути себе творцем природного й соціального світу. Не виникає сумніву той факт, що новітні біотехнологічні практики направлені на вирішення багатьох проблем людства, а особливо питань медичної сфери, але в той же час, вони є тим інструментом, який здатен підкорити саму людину.

Розвиток атомно-молекулярних технологій може призвести до появи взагалі нової цивілізації, до вироблення нових цінностей та ідеалів. Тому, не можна не погодитися з тим, що «сьогодні необхідно подолати раціоналістичне й прагматичне засилля в освоєнні буття й повернути традиційні цінності, порівняні з «благоговінням перед життям» і відповідальністю людини за собі

подібних і за все живе. Результатом цього повинно стати утвердження світовідчування, центральними ідеями якого стануть ідеї цінності й значущості життя, єднання людини й живої природи» [3, 179-180]. Хоча виникає сумнів, що люди добровільно відмовляться від благ сучасної цивілізації та можливості свого вдосконалення. Оскільки на сьогоднішній день, на жаль, «ідеали панування над природними та соціальними об'єктами, ідеали влади, яка заснована на силовому перетворенні ситуацій природного та соціального світу, залишаються базисними цінностями сучасної цивілізації» [19]. Хотілося б наголосити на тому, що аналізуючи питання щодо наслідків новітніх біотехнологій для людства потрібно акцентувати увагу не тільки на мисленні людини, її інтелекті та розумі. Адже в першу чергу людина – це її духовність, яка ґрунтується на моральних цінностях та традиціях. Тому, можна говорити про те, що втрата цієї духовності незмінно призведе до втрати самої людини. Оскільки цінності людини, такі як, свобода, індивідуальність, моральність будуть знехтувані у постлюдському майбутньому [8; 9; 29]. Отже, проблема цінностей на сьогодні залишається базисною в питанні сучасного розвитку цивілізації.

ВИСНОВКИ

1. Сучасні біотехнологічні практики направлені на вирішення багатьох проблем людства, зокрема, на зменшення страждань та болю людини, до мінімізації генетичних та патологічних помилок. Але, разом з тим, виникає проблема чіткого розмежування між дійсно потрібним лікуванням, тобто звільненням від фізичних недуг від навмисного удосконалення себе.

2. На підставі проведеного аналізу головних напрямів розвитку біотехнологічних практик, можна стверджувати, що втручання в геном означає набуття влади людини над власною природою. А це, у свою чергу, неминуче приведе до змін засад моральності та взагалі до переоцінки всієї системи цінностей людства.

3. Питання деформації людських цінностей потребує серйозного та глибокого осмислення. Мова йде про обговорення альтернативних сценаріїв розвитку техногенного переродження людини, яке в свою чергу дозволить передбачити та в якомусь ступені відсторонити небажані негативні наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аршинов В. И. Философские проблемы развития и применения нанотехнологий / В. И. Аршинов, М. В. Лебедев // Философские науки. – 2008. – № 1. – С. 58–79.
2. Введение в трансгуманизм [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.transhumanism-russia.ru/content/view/70/94/>
3. Гнатик Е. Н. Генетическая инженерия человека : вызовы, проблемы, риски / Е. Н. Гнатик. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – С. 240.
4. Гнатик Е. Н. Некоторые философско-гуманитарные проблемы генетики человека / Е. Н. Гнатик // Вопросы философии. – 2004. – № 7. – С. 125–135.
5. Гнатик Е. Н. Роль ценностного подхода в антропогенетике и генетической инженерии / Е. Н. Гнатик // Вопросы философии. – 2007. – № 8. – С. 70–78.
6. Гнатик Е. Н. Философские проблемы биологии и медицины / Е. Н. Гнатик // В поисках новой парадигмы: сборник. – М. : Принтберри, 2007. – С. 56–61.
7. Гнатик Е. Н. Человек и его перспективы в свете антропогенетики: философский анализ: монография / Е. Н. Гнатик. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – С. 603.
8. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
9. Кисельов М. М. Практична філософія та сучасність / М. М. Кисельов // Практична філософія. – 2009. – № 1. – С. 21–29.
10. Кутырев В. А. Утопическое и реальное в учении о

REFERENCES

1. Arshinov V.I. Filosofskie problemy razvitija i primenenija nanotehnologij / V. I. Arshinov, M. V. Lebedev // Filosofskie nauki. – 2008. – № 1. – S. 58–79.
2. Vvedenie v transgumanizm [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.transhumanism-russia.ru/content/view/70/94/>
3. Gnatik E. N. Geneticheskaja injeneria cheloveka : visovi, problemi, riski / E. N. Gnatik. – M. : Knijnij dom «LIBROKOM», 2009. – S. 240.
4. Gnatik E. N. Nekotorye filosofsko-gumanitarnye problemy genetiki cheloveka / E. N. Gnatik // Voprosy filosofii. – 2004. – № 7. – S. 125–135.
5. Gnatik E. N. Rol' cennostnogo podhoda v antropogenetike i geneticheskoy inzhenerii / E. N. Gnatik // Voprosy filosofii. – 2007. – № 8. – S. 70–78.
6. Gnatik E. N. Filosofskie problemy biologii i mediciny / E. N. Gnatik // V poiskah novoj paradigmy: sbornik. – M. : Printberri, 2007. – S. 56–61.
7. Gnatik E. N. Chelovek i ego perspektivy v svete antropogenetiki: filosofskij analiz: monografija / E. N. Gnatik. – M. : Izd-vo RUDN, 2005. – S. 603.
8. Jonas G. Pryncyp vidpovidal'nosti. U poshukah etyky dlja tehnologichnoi' cyvilizacii' / G. Jonas. – K. : Libra, 2001. – 400 s.
9. Kysel'ov M. M. Praktychna filosofija ta suchasnist' / M. M. Kysel'ov // Praktychna filosofija. – 2009. – № 1. – S. 21–29.
10. Kutyrev V. A. Utopicheskoe i real'noe v uchenii o

- ноосфере / В. А. Кутырев // Природа. – 1990. – № 11. – С. 3–10.
11. Лукьянец В. Горизонты гуманитарии: проблема постчеловеческого будущего / В. Лукьянец, О. Соболев // Філософія освіти. – 2006. – № 3(5). – С. 145–164.
 12. Лук'янець В. Фундаментальна наука і науковий світогляд у перспективі ХХІ сторіччя / В. Лук'янець // Філософська думка. – 2006. – № 3. – С. 3–25.
 13. Медведев Д. А. Конвергенция технологий – новая детерминанта развития общества / Д. А. Медведев // Новые технологии и продолжение эволюции человека? Трансгуманистический проект будущего. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – С. 46–84.
 14. Назаретян А. П. Беспределен ли человек? (Еще раз о гуманизме и его паллиативах) / А. П. Назаретян // Общественные науки и современность. – 1992. – № 5. – С. 176–183.
 15. Прайд В. Интеллект как фактор эволюционного развития / В. Прайд // Новые технологии и продолжение эволюции человека? Трансгуманистический проект будущего. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – С. 16–30.
 16. Пустовит С. В. Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ) / С. В. Пустовит. – К. : Арктур–А, 2009. – 324 с.
 17. Сидоренко Л. И. Философский анализ развития и перспектив биотехнических исследований / Л. И. Сидоренко. – К. : Шельф, 1987. – 159 с.
 18. Соболев О. М. Проблема свободы в эру симулякрів / О. М. Соболев // Практична філософія. – 2002. – № 1. – С. 34–59.
 19. Степин В. С. Высокие технологии и проблема ценностей [Электронный ресурс] / В. С. Степин. – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/iphras/library/tech/vysok.html>
 20. Степин В. С. Философия и эпоха цивилизационных перемен / В. С. Степин // Вопросы философии. – 2006. – № 2 – С. 16–26.
 21. Табачковский В. Г. Полісутнісне homo: філософсько-містецька думка в пошуках «невклідової рефлексивності» / В. Г. Табачковський. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2005. – С. 432.
 22. Тищенко П. Д. Био-власть в эпоху биотехнологий / П. Д. Тищенко. – М. : Логос, 2001. – 177 с.
 23. Фролов И. Т. Философия и история генетики: Поиски и дискуссии / И. Т. Фролов. – М. : КомКнига, 2007. – С. 404.
 24. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 349 с.
 25. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике? / Ю. Хабермас. – М. : Весь Мир, 2002. – 144 с.
 26. Хейлз К. Н. Як ми стали постлюдством: Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / К. Н. Хейлз. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 430 с.
 27. Юдин Б. Биотехнологическое конструирование человека / Б. Юдин // Биология и культура. – М. : Канон, 2004. – С. 461–491.
 28. Юдин Б. Г. Здоровье человека как проблема гуманитарного знания / Б. Г. Юдин // Философия здоровья. – 2001. – С. 61–85.
- noosfere / V. A. Kutyrev // Priroda. – 1990. – № 11. – S. 3–10.
11. Luk'janec V. Gorizonty gumanitarii: problema postchelo-vecheskogo budushhego / V. Luk'janec, O. Sobol' // Filosofija osvity. – 2006. – № 3(5). – S.145–164.
 12. Luk'janec' V. Fundamental'na nauka i naukovyj svitogljad u perspektyvi XXI storichchja / V. Luk'janec' // Filosofs'ka dumka. – 2006. – № 3. – S. 3–25.
 13. Medvedev D. A. Konvergencija tehnologij – novaja determinanta razvitija obshhestva / D. A. Medvedev // Novye tehnologii i prodolzhenie jevoljucii cheloveka? Transgumanisticheskij proekt budushhego. – M. : Izdatel'stvo LKI, 2008. – S. 46–84.
 14. Nazaretjan A. P. Bespredelen li chelovek? (Eshhe raz o gumanizme i ego palliativah) / A. P. Nazaretjan // Obshhestvennye nauki i sovremennost'. – 1992. – № 5. – S. 176–183.
 15. Prajd V. Intellect kak faktor jevoljucionnogo razvitija / V. Prajd // Novye tehnologii i prodolzhenie jevoljucii cheloveka? Transgumanisticheskij proekt budushhego. – M. : Izdatel'stvo LKI, 2008. – S. 16–30.
 16. Pustovit S. V. Global'naja biojetika: stanovlenie teorii i praktiki (filosofskij analiz) / S. V. Pustovit. – K. : Arktur–A, 2009. – 324 s.
 17. Sidorenko L. I. Filosofskij analiz razvitija i perspektiv biotehnicheskikh issledovanij / L. I. Sidorenko. – K. : Shelf, 1987. – 159 s.
 18. Sobol' O. M. Problema svobody v eru symuljakriv / O. M. Sobol' // Praktychna filosofija. – 2002. – № 1. – S. 34–59.
 19. Stepin V. S. Vysokie tehnologii i problema cennostej [Elektronnij resurs] / V. S. Stepin. – Rezhim dostupu: <http://www.philosophy.ru/iphras/library/tech/vysok.html>
 20. Stepin V. S. Filosofija i jepoha civilizacionnyh peremen / V. S. Stepin // Voprosy filosofii. – 2006. – № 2. – S. 16–26.
 21. Tabachkovs'kyj V. G. Polisutnisne homo: filosofs'ko-mystec'ka dumka v poshukah «nevklidovoi' reflektivnosti» / V. G. Tabachkovs'kyj. – K. : Vydavec' PARAPAN, 2005. – S. 432.
 22. Tishhenko P. D. Bio-vlast' v epohu biotehnologij / P. D. Tishhenko. – M. : Logos, 2001. – 177 s.
 23. Frolov I. T. Filosofija i istorija genetiki: Poiski i diskussii / I. T. Frolov. – M. : KomKniga, 2007. – S. 404.
 24. Fukujama F. Nashe postchelo-vecheskoe budushhee: Posledstvija biotehnologicheskoi revoljucii / F. Fukujama. – M. : ООО «Izdatel'stvo AST», 2004. – 349 s.
 25. Habermas Ju. Budushhee chelovecheskoj prirody. Na puti k liberal'noj evgenike? / Ju. Habermas. – M. : Ves' Mir, 2002. – 144 s.
 26. Hejls K. N. Jak my staly postljudstvom: Virtual'ni tila v kibernetyci, literaturi ta informatyci / K. N. Hejls. – K. : Nika-Centr, 2002. – 430 s.
 27. Judin B. Biotehnologicheskoe konstruirovanie cheloveka / B. Judin // Biologija i kul'tura. – M. : Kanon, 2004. – S. 461–491.
 28. Judin B. G. Zdorov'e cheloveka kak problema gumanitarnogo znanija / B. G. Judin // Filosofija zdorov'ja. – 2001. – S. 61–85.

29. Юдин Б. Г. От терапии к конструированию / Б. Г. Юдин // Философские проблемы биологии и медицины. – М. : Принтберри, 2008. – С. 57–59.
29. Judin B. G. Ot terapii k konstruirovaniju / B. G. Judin // Filosofskie problemy biologii i mediciny. – M. : Printberri, 2008. – S. 57–59.
30. Pokorski R. J. Insurance underwriting in the genetic era / R. J. Pokorski // Am. Hum. Genet. – 1997. – V. 60. – № 5. – P. 210.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2012 р.

МЕТОДОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ НАУКИ

О. О. Потіщук

*кандидат філософських наук, старший викладач
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
potya@ukr.net*

У статті проведений аналіз становлення соціальної історії науки як міждисциплінарної галузі дослідження. Головну увагу приділено обґрунтуванню теоретико-методологічних та культурно-історичних особливостей цього процесу. Поглиблено розуміння соціальної історії науки як міждисциплінарної галузі, яка спирається на теоретичні та методологічні основи соціальної історії та соціології науки. Методи інтерналізму та екстерналізму використовувалися при аналізі головних чинників формування і розвитку наукового знання, з метою з'ясування стратегічних чинників впливу історичної епохи на розвиток науки в цілому. Розглянуто взаємовідношення науки як соціального інституту з іншими соціальними інститутами в межах макроаналітичної стратегії соціальної історії науки, а також особливості вивчення окремих випадків, аналіз неповторних, унікальних подій історії науки в межах мікроаналітичної стратегії та ситуативних досліджень. Обґрунтовано, що методологічна міждисциплінарність соціальної історії науки окреслила її коло проблем, забезпечила прогрес в пізнанні об'єкту дослідження, поставила центральним завданням співвідношення та ієрархію методів і результатів дослідження.

Ключові слова: соціальна історія науки, макроаналітична стратегія, мікроаналітична стратегія.

ADMINISTRATIVE SUBCULTURE IN VARIOUS AREAS OF RESEARCH

O. O. Potishchuk

*PhD in Philosophy, Senior teacher
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
potya@ukr.net*

The article analyzed the establishment of the social history of science as an interdisciplinary field of study. The main attention is focused to the substantiation of theoretical and methodological, cultural and historical features of the process. Profound understanding of the social history science as an interdisciplinary field that draws on the theoretical and methodological foundations of social history and sociology science.

Methods of internanalism and eksternalism were used in the analysis of the main factors in the formation and development of scientific knowledge, to identify the strategic factors affecting historical epoch on the development of science in general.

Were considered the relationship of science as a social institution with other social institutions within them acroanalytical strategy of social history science, and especially the study of individual cases, the analysis of unique events of history science within themicroanalytical strategy and situational studies. Were proved that a methodological interdisciplinary of social history science outlined its range of problems, ensured progress in the knowledge of the research object, set the main task ratio and the hierarchy of methods and findings.

Keywords: social history of science, macroanalytical strategy, microanalytical strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Метою статті є виокремлення та проведення аналізу основних методологічних стратегій соціальної історії науки. У сучасних методологічних дослідженнях до аналізу соціальної історії науки застосовується множина концептуальних схем, моделей, гіпотез, що відображують уявлення дослідників про розвиток науки в культурно-історичному контексті. Відповідно до того, які засоби обираються для дослідження, один і той самий історико-науковий матеріал описується й

пояснюється з точки зору різних методологічних схем. Спроби узгодити логічні норми, методологічні правила та практику наукового дослідження призвели до синтезу методологічних підходів соціальної історії, соціології науки, філософії науки та історії науки.

Формулювання програм соціології науки привели до різних історико-наукових досліджень, які реалізовували ці програми. Засновників соціології науки Р. Мертона і Д. Бернала одночасно вважають авторами соціальних історико-наукових досліджень (праці Р. Мертона «Наука, технологія і суспільство в Англії XVII сторіччя» (1938) і книга Д. Бернала «Соціальна функція науки» (1939), «Наука в історії суспільства» (1954).

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Дискусії інтерналізму та екстерналізму у методології наукового пізнання значно підвищили увагу до проблеми соціальної історії науки та сприяли формуванню неklasичних моделей розвитку науки [1-4]. Наразі обґрунтованим є той факт, що дослідження в галузі соціальної історії науки належать до міждисциплінарної сфери. Отже, ця міждисциплінарність забезпечила прогрес соціальної історії науки в пізнанні об'єкту дослідження і поставила низку складних методологічних питань, серед яких значне місце належить визначенню основних дослідницьких стратегій соціальної історії науки.

У другій половині ХХ ст. відбулись зміни типу історико-наукових досліджень. В останній чверті ХХ ст. в історію науки входять концепції «кейс стадис» (case studies), або ж ситуаційні (Р. Телнер, Т. Пінч), в яких спеціально досліджуються окремі ситуації в історії науки, які відбуваються у визначеному місці й часі: ситуація, яка досліджується, є неповторною в інших умовах. Такі моделі є протилежними до кумулятивних, лінійних моделей розвитку науки. Модельні дослідження допомагають упорядкувати значний історичний матеріал, аналізувати та визначити його значення, незважаючи на проміжок часу, що минув.

Сучасні соціальні історико-наукові реконструкції пов'язані з намаганням створити адекватну модель наукової раціональності, розглянутої як спосіб поведінки вчених по досягненню певних цілей певними засобами (Л. Лаудан, Х. Патнем). Цілі, засоби та цінності науки обґрунтовуються відповідно до типів наукової раціональності.

Важливе місце в дослідженні даної проблеми займають праці таких відомих дослідників, як Д. Бернал, В. Вернадський, Г. Коллінз, Д. Маккензі, Л. Маркова, Р. Мертон, О. Огурцов, Т. Пінч, Б. Рассел, Д. Сартон та ін., в яких розглядаються історико-наукові досягнення в рамках соціальної історії та соціальної історії науки. (А саме: інтерналістський та екстерналістський напрями дослідження, а також сучасні напрями – макроаналітична та мікроаналітична стратегії) [11; 12].

Варто взяти до уваги, що початок 70-х рр. відзначений розгортанням гострої критики науки і виникненням антисциєнтистської контркультури, що прагнула відродити інші традиційні форми культури, в якому йшлося про значення і цілі науки, про спрямованість наукового знання, про місце науки в системі культури. Більш того, самі вчені виступають у функції критиків значення і цінностей науки. Цілий ряд вчених виступають з програмами реформування науки, радикальної перебудови її організації, а не тільки соціальної підтримки її функціонування і розвитку.

Іншими словами, дебати з критиками науки спонукали учених до рефлексії щодо науки, її структури, цілей, соціального характеру і взаємних зв'язків наукового знання з культурою, з її базисними категоріями. Слід зауважити, що Т. Кун у праці «Добре поміркувавши про парадигми» (1974) уточнює поняття парадигми і вводить поняття «мікропарадигми» і «мікроспівтовариства». З того часу, вважають дослідники, можна говорити про затвердження в історико-наукових дослідженнях мікроаналітичної стратегії [5-7; 19; 20].

Важливе значення, має те, що соціологія науки суттєво вплинула на історію науки, що викликало розширення історико-наукових досліджень, предметом яких стає специфічне соціально-комунікативне відношення, що породжує нове знання. Історія науки, розглядається у зв'язку з конкуренцією й діалогом між науковими школами, конкуруючими концепціями і методами. Ці зміни свідчать про вихід історико-наукового дослідження на рівень розгляду соціального інституту науки. Наукове співтовариство визначається як складна саморегульована система, що утворилася в процесі взаємодії між ученим під час виконання досліджень, обміну інформацією, а також між наукою і суспільством у цілому. Таким чином, зв'язки, що утворюються в результаті цих процесів, впливають на загальний образ науки, а саме на світоглядну основу організації науки як соціального інституту.

Базуючись на основних принципах соціальної історії, історії науки необхідно виділити ті нові проблеми, які обговорюються в соціальній історії науки, виявити ті нові проблемні ситуації, які були накреслені, описані і по-новому розкриті в цьому напрямі історії науки. Охарактеризуємо головні стратегії соціальної історії науки – макроаналітичну та мікроаналітичну, які склалися під впливом соціальної історії.

Слід зауважити, що на межі 70-80-х рр. сформувалося достатньо чітке усвідомлення характеру нового соціального підходу в аналізі науки. У рамках макропідходу в соціальній історії аналізувалося таке коло проблем, як наука і суспільство, наука як соціальний інститут у її взаємовідношенні з іншими соціальними інститутами, структура наукових революцій, дисциплінарне наукове знання і наукове співтовариство, наукові дисципліни та їх роль у трансляції знання в інституціях тощо. Соціальна система, узята в цілому, розглядалася як матриця, в якій формується, функціонує і розвивається наукове знання [10-12].

Так, наприклад, функціонування науки в рамках різних соціальних матриць, визначало відмінність і всіх її характеристик: когнітивної структури, способів комунікації між ученими, мети навчання, особливостей наукового співтовариства. Причому слід особливо підкреслити, що в рамках макроаналітичної стратегії виявлялися загальні механізми соціальної підтримки науки, її дії на соціальну систему і соціальні інституції від промисловості до організацій освіти. Сама структура наукового знання виявилася залежною від соціальних матриць, вона не просто включена в соціокультурну систему, її форми і способи організації виявляються ідентичними з формами і способами організації соціальної системи [9].

Отже, макроаналітична стратегія соціальної історії орієнтує її на виявлення зв'язків науки з певними соціальними інституціями: промисловістю, технікою, державою, університетами, на механізм функціонування науки в рамках певних соціальних матриць – системи освіти, індустріального виробництва, наукових академій тощо. Найважливішою особливістю макроаналітичного підходу є вивчення структур без суб'єкта творчості, дослідження знеособлених процесів і структур, абстрагування від очікувань, домагань і орієнтацій ученого, відвернення від того, що наука немислима зовні свідомості вченого, зовні його ціннісних переваг і настанов. Крім того, макроаналітична стратегія допускає, звичайно, думку про те, що наука рухома науковою творчістю і зусиллями учених, проте ця думка залишається поза її системою відліку.

Важливе значення, має те, що в соціальній історії на межі 80-90-х рр. відбулася істотна зміна предмету і методів дослідження. Усвідомивши обмеженість і недостатність макроаналітичної стратегії, історики здійснили поворот до мікроаналітичної стратегії в соціальній історії [7-9]. Перш за все цей поворот полягає в обігу до аналізу груп влади, які, на загальне переконання істориків, здатні зробити величезний вплив на здійснення певних соціальних змін і соціальних рухів.

Так, виходячи з вище сказаного, зупинимося на характеристиці мікроаналітичної стратегії, зазначивши, що її особливістю в соціальній історії стала проблема влади, а саме: влада як феномен, розлитий у всіх соціальних взаємостосунках і у всіх сферах соціокультурного життя. В різних мікроаналітичних моделях влади (влада як воля до влади, як ринок влади, як поле відносин, як гра та ін.) влада розуміється як гранично широкий і універсальний феномен політичного і повсякденного життя людей. При цьому стійкі форми влади держава, право трактують як вторинні і похідні від відносин влади, в які вступають індивіди.

Таким чином, мікроаналіз влади зовсім не припускає вивчення панування одного класу над іншим або експлуатацію однієї соціальної групи іншою, навпаки, прагне виявити поле взаємостосунків, в яке залучені всі учасники владних відносин. Також до особливостей мікроаналітичної стратегії відносять: розкриття конкретно-історичних взаємодій малих груп, форм взаємодії цих груп і впливу складного поля їх взаємостосунків на неполітичну активність; включення проблем повсякденного життя, політики; звернення до структур свідомості окремого індивіда, включеного в малу групу, його інтенцій, розуміння, переконань, що позначаються в його упередженнях, забобонах, самосвідомості і поведінці, в його особистому, екзистенціальному досвіді (відчувається вплив досягнень психоаналізу, феноменології, екзистенціалізму та їх використання в своєму аналізі); вивчення окремих випадків, відмова від дослідження тривалих соціальних процесів, виявлення спадкоємності різних етапів в історії окремих суспільств і в історії різних культур, підкреслення своєрідності кожного етапу і окремого випадку, його неповторності і унікальності, відмова від пошуку єдиних механізмів соціального прогресу і від самої ідеї прогресу, що супроводжується кардинальною перебудовою методології історичного дослідження.

Тому не менш важливою є засаднича особливість сучасної мікроаналітичної стратегії в соціальній історії, яка пов'язана з неможливістю використання універсальної методології і методики дослідження, що кожний окремий випадок вимагає своєї власної методології, специфічних процедур, релевантних цьому випадку. Претензії на універсальну методологію історичного дослідження і на єдину методику оцінюються як позанаукові і контрнаукові. Відповідно до цього передбачається, що можна і потрібно побудувати ситуативну логіку, логіку, яка буде результатом узагальнення тих процедур, які використовувалися і використовуються в аналізі окремих випадків. Подібне неприйняття універсальної методології засноване на постпозитивістській критиці методології і перш за все на методологічному анархізмі П. Фейерабенда [25]. Проте треба вра-

ховувати, що разом з позитивним боком ситуаційних досліджень у філософсько-методологічній свідомості істориків науки може затвердитися еkleктизм.

Отже, мікроаналітична стратегія в соціальній історії орієнтує на дослідження окремих випадків (case studies), прагне обмежити себе описом ізольованих соціально-історичних і соціокультурних подій, абстрагується від аналізу їх взаємозв'язків, від розкриття закономірностей і загальних соціальних процесів, спадкоємності окремих етапів. Ця стратегія звертає переважно увагу на міжособові контакти в малих групах, на відносини малих груп і використовує переважно соціально-психологічні методи дослідження малих груп, етнографічні і антропологічні методи.

Слід зауважити, що соціальна історія науки спирається на розуміння специфіки методів соціальної історії, її специфіка полягає в тому, які методи макросоціології або мікросоціології використовуються в історичному дослідженні. Таким чином, якщо акцент робиться на категоріальному і методологічному апараті, наприклад, структурно-функціонального аналізу соціальних систем, представленого Т. Парсонсом, то соціальна історія розгортає макросоціальний аналіз соціальних інституцій, соціальних процесів і соціальних дій, властивих тому чи іншому етапу в розвитку соціальних систем [28; 29]. Але якщо акцент робиться на мікросоціологічному аналізі певних малих груп в контексті соціокультурного життя певної епохи, то розвертається мікросоціальний аналіз окремих випадків і явищ соціального життя. Можна сказати, що у соціальній історії як історіографічному напрямі, методи і методики багато в чому співпадають з методами і методиками макро- і мікросоціології.

Не можна не відзначити й того, що виникнення і затвердження соціальної історії науки дозволило подолати обмеження історії науки лише когнітивною історією, знайти конкретно-історичні механізми зв'язку когнітивної сторони з соціальними малими групами, розкрити зв'язок між внутрішніми орієнтаціями дослідників і формуванням дослідницької програми в групі і науковій школі, описати різноманіття дослідницьких груп в історії науки, показати складність взаємодії між групами влади і групами учених, проникнення владних відносин в самою дослідницьку групу, виявити механізми і канали досягнення консенсусу в групі учених тощо. Іншими словами, соціальна історія науки, застосовуючи методи і поняття соціології до реальної історії науки, змогла знайти нові галузі дослідження, по-новому сформулювати ряд проблемних ситуацій, що вже раніше аналізувалися в історії науки.

Слід зазначити, що довгий час в історико-наукових роботах панував суто когнітивний підхід: розвиток наукових проблем, наукових теорій, наукових відкриттів, пізнавального змісту наукових дисциплін, їх методів і понятійного апарату. З 70-х років ХХ сторіччя поступово ситуація різко змінилася, багато дослідницьких груп спеціально займається соціальними проблемами історії науки. Соціальна історія науки опиняється в центрі історико-наукових досліджень. Її методи, процедури і поняття широко використовуються і без осмислення досягнень соціальної історії науки неможливо уявити собі нині історію науки і тим більше історіографію науки [28; 29].

Основна орієнтація соціальної історії науки кінця ХХ сторіччя – вивчення окремих випадків, мікроаналіз неповторних, унікальних подій історії науки. Тим самим центральним поняттям мікроаналітичної стратегії соціальної історії науки виявляється поняття події, а весь історичний процес розглядається як безліч унікальних і не зіставних подій, коли швидко наукове відкриття, висунення гіпотези або побудова теорії відбуваються в неповторному, специфічному соціокультурному контексті тієї або іншої країни, того або іншого періоду. Крім того, дослідження події в історії науки включає безліч різних чинників: когнітивних, психологічних, логічних, комунікативних, соціокультурних тощо. У підході соціальної історії науки вчений і його інноваційна діяльність розглядається в контексті взаємодії з іншими ученими, з діями культури, з ідеалами і цінностями культури, тобто вона фіксується і аналізується в єдності зі всім його соціокультурним оточенням [18; 21-24]. Тому для такого вивчення необхідно використовувати всю сукупність методів дослідження, адже об'єкт дослідження є цілісною унікальністю і нерозкладною цілісністю. Для мікроаналітичної стратегії у соціальній історії взагалі і соціальній історії науки характерне використання всього багатства методів і методик, вироблених соціальними і гуманітарними науками – і контент-аналіз документів, і методи обробки офіційних і неофіційних документів, і структурно-функціональні методи, і методи нагляду, особливо включеного нагляду, і методи комп'ютерної обробки одержаного статистичного матеріалу і тощо [10-12].

Варто взяти до уваги, що соціальна історія науки використала нові методи конкретно-історичного дослідження. Серед них – методи інтерв'ювання, що широко використовуються в соціології і соціальній психології, у вивченні, наприклад, ціннісних орієнтацій особи, громадської думки тощо. Оскільки в орбіту соціальної історії був включений аналіз ціннісних переваг і орієнтацій учених, зміни їх конфігурацій впродовж життя ученого під впливом соціокультурного оточення, остільки в цьому історіографічному напрямі широко використовуються біографічний метод історичних і соціальних наук, методи вивчення автобіографій і взагалі особистих документів

для того, щоб осмислити генезис і спрямованість ціннісної свідомості ученого, його впливи на наукову діяльність, на вибір предмету дослідження, підходу до нього і теорії.

Соціальна реконструкція історико-наукових фактів немислима без звернення до листів, щоденників, автобіографій учених, в яких можна виявити генезис наукових поглядів, вплив політичного, релігійного, філософського світогляду на свідомість ученого. Одне з найважливіших досягнень нових історіографічних напрямів, у тому числі і соціальної історії науки, є звернення до набагато більшого числа джерел, до набагато більшого масиву документів, який далеко не обмежується журнальними публікаціями і монографіями [12; 13; 17; 26]. Прагнення соціальних істориків науки встановити кореляції між різними рядами подій, наприклад, між власне науковою інновацією і філософією відповідного періоду, між науковими шуканнями і літературою, мистецтвом, релігією свого часу дозволяє показати, скільки складні і багатогранні процеси наукового відкриття і дослідження. Разом із тим слід зазначити, що нерідко соціальна реконструкція історико-наукових досягнень обертається психологізмом в трактуванні їх генезису, відмовою від пошуку внутрішньої логіки зростання науки і заміни її психологією наукового відкриття або соціальною психологією сприйняття його в науковому співтоваристві.

Як слушно підсумовує О. П. Огурцов, «соціальна реконструкція історико-наукових досягнень звернулася до ряду нових методів і методик, перш за все соціологічних, психологічних і соціально-психологічних, що не застосовувалися раніше в історії науки» [12].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи потрібно зробити наступні висновки, що відповідно тому, як в соціальній історії було виявлено два підходи – макроаналітична і мікроаналітична стратегії, і в соціальній історії науки також можна виявити дві стратегії: одна з них робить своїм об'єктом взаємовідношення соціальних структур і наукового знання, вплив соціальних змін на зміни в науковому знанні, на взаємовідношення науки як соціального інституту з іншими соціальними інститутами (макроаналітична стратегія, представлена, а інша намагається піти від глобальних соціологічних схем і обмежитися осмисленням конкретно-історичних ситуацій зростання наукового знання в певній культурі. Отже, вивчення окремих випадків наукових відкриттів, полеміки між ученими, висунення гіпотез і побудови теорій в певному соціокультурному контексті є областю дослідження мікроаналітичного підходу в соціальній історії науки. Можна, звичайно, заперечити, що мікроаналітичний підхід в соціальній історії науки виник ще у 20-30-ті рр. XX століття. Дійсно, представники різних програм соціології знання не просто будували теоретичні концепції, але і намагалися прикласти методи і поняття соціології знання до реальних етапів наукового знання, до генезису наукових відкриттів і до формування наукових співтовариств [12; 14; 22; 25; 30]. Поняття і методи соціології знання знайшли своє вживання в історико-наукових описах. Виникнення соціології знання істотно розширило спектр історико-наукових досліджень, задало їм нові перспективи і сформувала нові дослідницькі області і проблемні ситуації, які раніше при когнітивному підході залишалися зовні поля розгляду істориків науки. До них, зокрема, відносяться вивчення наукових суспільств і організацій, наукових революцій тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернал Дж. Наука в истории общества / Дж. Бернал. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1966. – 735 с.
2. Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
3. Вернадский В. И. Труды по всеобщей истории науки / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 334 с.
4. Демина Н. В. Мертоновская концепция этоса науки: в поисках социальной геометрии норм / Н. В. Демина // Этос науки. – М. : Academia, 2008. – С. 144–165.
5. История и методология науки: Феномен специализированного познания / под ред. Б. И. Липского. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – 438 с.
6. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1975. – 300 с.
7. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции / И. Лакатос // Структура и развитие науки (Из Бостонских исследований по философии

REFERENCES

1. Bernal Dzh. Nauka v istorii obshhestva / Dzh. Bernal. – M. : Izd-vo inostr. lit-ry, 1966. – 735 s.
2. Vernadskij V. I. Izbrannyye trudy po istorii nauki / V. I. Vernadskij. – M. : Nauka, 1981. – 360 s.
3. Vernadskij V. I. Trudy po vseobshhej istorii nauki / V. I. Vernadskij. – M. : Nauka, 1988. – 334 s.
4. Demina N. V. Mertonvskaja koncepcija jetosa nauki: v poiskah social'noj geometrii norm / N. V. Demina // Jetos nauki. – M. : Academia, 2008. – С. 144–165.
5. Istorija i metodologija nauki: Fenomen specializirovannogo poznanija / pod red. B. I. Lipskogo. – SPb. : Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2004. – 438 s.
6. Kun T. Struktura nauchnyh revolucij / T. Kun. – M. : Progress, 1975. – 300 s.
7. Lakatos I. Istorija nauki i ee racional'nye rekonstrukcii / I. Lakatos // Struktura i razvitie nauki (Iz Bostonskih issledovanij po filosofii nauki). – M. : Nauka, 1978. –

- науки). – М. : Наука, 1978. – 487 с.
8. Лешкевич Т. Г. *Философия науки: традиции и новации* / Т. Г. Лешкевич. – М. : Приор, 2001. – 428 с.
 9. Маркова Л. А. *Наука, история и историография XIX-XX вв. (История науки в контексте культуры. Типы социального общения в науке)* / Л. А. Маркова. – М. : Наука, 1987. – 270 с.
 10. Огурцов А. П. *Дисциплинарная структура науки: ее генезис и обоснование* / А. П. Огурцов. – М. : Наука, 1988. – 255 с.
 11. Огурцов А. П. *Социальная история науки: две стратегии* / А. П. Огурцов // *Философия, наука, цивилизация*. – М. : Логос, 1999. – С. 62–89.
 12. Огурцов А. П. *Социальная история науки: стратегии, направления, проблемы* // *Принципы историографии естествознания: XX век*. – СПб. : Университетская книга, 2001. – 358 с.
 13. Оноприенко В. И. *Вернадский: Наука. Философия. Человек. Наука в исторических и социальных контекстах* / В. И. Оноприенко, И. И. Мочалов. – М. : ИИЕТ им. С. И. Вавилова РАН, 2008. – 408 с.
 14. Оноприенко В. І. *Наукове співтовариство: Вступ до соціології науки* / В. І. Оноприенко. – К. : ЦДПІН НАН України, 1998. – 98 с.
 15. Оноприенко В. И. *Науковедение: поиск системных идей* / В. И. Оноприенко. – К. : ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. – 288 с.
 16. Полани М. *Личностное знание. На пути к посткритической философии* / М. Полани. – М. : Прогресс, 1985. – 344 с.
 17. Поппер К. *Логика и рост научного знания. Избранные работы* / К. Поппер. – М. : Прогресс, 1983. – 606 с.
 18. *Структура и развитие науки : Из Бостонских исследований по философии науки*. – М. : Прогресс, 1978. – 487 с.
 19. Трошкина В. П. *Социологическая концепция Огюста Конта* / В. П. Трошкина. – М. : Знак Почета, 1984. – 72 с.
 20. Тулмин С. *Концептуальные революции в науке* / С. Тулмин // *Структура и развитие науки*. – М. : Наука, 1978. – 487 с.
 21. Уайтхед А. Н. *Религия и наука* / А. Н. Уайтхед // *Избранные работы по философии*. – М. : Прогресс, 1990. – 717 с.
 22. Холтон Дж. *Тематический анализ науки* / Дж. Холтон. – М. : Прогресс, 1981. – 384 с.
 23. Фуко М. *Интеллектуалы и власть : Избранные политические статьи, выступления и интервью. Часть 1* / М. Фуко. – М. : Праксис, 2002. – 384 с.
 24. Фуко М. *Интеллектуалы и власть : Избранные политические статьи, выступления и интервью. Часть 1* / М. Фуко. – М. : Праксис, 2005. – 320 с.
 25. Фейерабенд П. *Избранные труды по методологии науки* / П. Фейерабенд. – М. : Прогресс, 1986. – 542 с.
 26. Холтон Дж. *Тематический анализ науки* / Дж. Холтон. – М. : Прогресс, 1981. – 384 с.
 27. Чуйко В. Л. *Рефлексія основоположень методологій філософії науки* / В. Л. Чуйко. – К. : ПАРАПАН, 2000. – 250 с.
 28. Шашкова Л. О. *Методологічні аспекти проблеми інтеграції природничо-наукового та соціально-гума-*
- 487 с.
 8. Leshkevich T. G. *Filosofija nauki: tradicii i novacii* / T. G. Leshkevich. – M. : Prior, 2001. – 428 s.
 9. Markova L. A. *Nauka, istorija i istoriografija XIX-XX vv. (Istorija nauki v kontekste kult'ury. Tipy social'nogo obshhenija v nauke)* / L. A. Markova. – M. : Nauka, 1987. – 270 s.
 10. Ogurcov A. P. *Disciplinnarnaja struktura nauki: ee genezis i obosnovanie* / A. P. Ogurcov. – M. : Nauka, 1988. – 255 s.
 11. Ogurcov A. P. *Social'naja istorija nauki: dve strategii* / A. P. Ogurcov // *Filosofija, nauka, civilizacija*. – M. : Logos, 1999. – S. 62–89.
 12. Ogurcov A. P. *Social'naja istorija nauki: strategii, napravlenija, problemy* // *Principy istoriografii estestvoznaniya: XX vek*. – SPb. : Universitetskaja kniga, 2001. – 358 s.
 13. Onoprienko V. I. *Vernadskij: Nauka. Filosofija. Chelovek. Nauka v istoricheskikh i social'nyh kontekstah* / V. I. Onoprienko, I. I. Mochalov. – M. : IIET im. S. I. Vavilova RAN, 2008. – 408 s.
 14. Onoprijenko V. I. *Naukove spivtovarystvo: Vstup do sociologii' nauky* / V. I. Onoprijenko. – K. : CDPIN NAN Ukraïny, 1998. – 98 s.
 15. Onoprienko V. I. *Naukovedenie: poisk sistemnyh idej* / V. I. Onoprienko. – K. : GP «Informacionno-analiticheskoe agentstvo», 2008. – 288 s.
 16. Polani M. *Lichnostnoe znanie. Na puti k postkriticheskoj filosofii* / M. Polani. – M. : Progress, 1985. – 344 s.
 17. Popper K. *Logika i rost nauchnogo znaniya. Izbrannye raboty* / K. Popper. – M. : Progress, 1983. – 606 s.
 18. *Struktura i razvitie nauki : Iz Bostonskih issledovanij po filosofii nauki*. – M. : Progress, 1978. – 487 s.
 19. Troshkina V. P. *Sociologicheskaja koncepcija Ogjusta Konta* / V. P. Troshkina. – M. : Znak Pocheta, 1984. – 72 s.
 20. Tulmin S. *Konceptual'nye revoljucii v nauke* / S. Tulmin // *Struktura i razvitie nauki*. – M. : Nauka, 1978. – 487 s.
 21. Uajthed A. N. *Religija i nauka* / A. N. Uajthed // *Izbrannye raboty po filosofii*. – M. : Progress, 1990. – 717 s.
 22. Holton Dzh. *Tematicheskij analiz nauki* / Dzh. Holton. – M. : Progress, 1981. – 384 s.
 23. Fuko M. *Intellektualy i vlast' : Izbrannye politicheskie stat'i, vystuplenija i interv'ju. Chast' 1* / M. Fuko. – M. : Praksis, 2002. – 384 s.
 24. Fuko M. *Intellektualy i vlast' : Izbrannye politicheskie stat'i, vystuplenija i interv'ju. Chast' 1* / M. Fuko. – M. : Praksis, 2005. – 320 s.
 25. Fejerabend P. *Izbrannye trudy po metodologii nauki* / P. Fejerabend. – M. : Progress, 1986. – 542 s.
 26. Holton Dzh. *Tematicheskij analiz nauki* / Dzh. Holton. – M. : Progress, 1981. – 384 s.
 27. Chujko V. L. *Refleksija osnovopolozhen' metodologij filosofii' nauky* / V. L. Chujko. – K. : PARAPAN, 2000. – 250 s.
 28. Shashkova L. O. *Metodologichni aspekty problemy integracii' pryrodnycho-naukovogo ta social'no-guma-*

нітарного знання / Л. О. Шашкова // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія : збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 309–310. – С. 9–13. 29. Шашкова Л. О. Генеза науки: історико-науковий вимір проблеми / Л. О. Шашкова // Філософські проблеми гуманітарних наук : Альманах. – 2004. – № 1–2. – С. 50–60. 30. Merton R. K. The Sociology of Science: the theoretical and empirical investigations / Ed. And an Intro. By N. W. Storer. – Chicago and London; The University of Chicago Press, 1973. – 173 p.	nitarnogo znannja / L. O. Shashkova // Naukovyj visnyk Chernivec'kogo universytetu. Filosofija : zbirnyk naukovykh prac'. – 2006. – Vyp. 309–310. – S. 9–13. 29. Shashkova L. O. Geneza nauky: istoryko-naukovyj vymir problemy / L. O. Shashkova // Filosofs'ki problemy gumanitarnyh nauk: Al'manah.– 2004. – № 1–2. – S. 50–60.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012 р.

ПРИРОДА ТА СПЕЦИФІКА БУТТЯ МЕДІАТЕКСТІВ У КУЛЬТУРНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

К. О. Стецюра

*аспірантка кафедри філософії
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
kateryna.stetsura@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню медіатексту як невід'ємного об'єкта дослідницьких практик сучасності, як базового елемента медіакультури та культурної картини світу сучасного суспільства. В рамках статті ми спробували задати синергетичний вектор вивчення медіатексту. Було визначено основні концепти, в яких себе репрезентує медіатекст – «медіакультура як медіатекст» (на основі досліджень К.Гірца та Ю.Лотмана) та «медіатекст як продукт медіакультури». Визначено, що медіатекст, маючи перманентною ціллю свого існування комунікацію, визначається не нейтральністю, а сугестивно-аксіологічною природою. З'ясовано, що така природа медіатекстів визначається рядом факторів, зокрема прагматичною направленістю, спрямованістю на когнітивну сферу, риторичною модальністю тощо. Розглянуто основні контексти буття медіатекстів, серед яких було охарактеризовано матеріально-інструментальний контекст; культурний контекст, представлений, в першу чергу явищем інтертекстуальності; ідеологічний, або суспільно-політичний, та особистий контексти.

Ключові слова: медіатекст, медіакультура, контекст, інтертекстуальність.

NATURE AND SPECIFICITY OF MEDIA-TEXTS EXISTANCE IN THE CULTURAL PICTURE OF WORLD IN MODERN SOCIETY

K. O. Stetsiura

*Post-graduate student, Department of Philosophy
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
kateryna.stetsura@gmail.com*

The article is dedicated to the problem of media-texts as an integral object of modern research practices, as the basic element of media-culture and cultural picture of world in the modern society. We tried to set synergistic vector of mediatext's research. It defines the basic concepts, which represents media-text – «mediaculture as media-text» (based on research by K. Hirts and Yu. Lotman) and «media-text as a product of mediaculture». We defined that media-text having communication as a permanent target of existence is determined not neutrality but suggestively-axiological nature. It is shown that such a nature of media-texts determined by several factors, including pragmatic orientation, focus on cognition, rhetorical modality etc. The main contexts of media-text's existance are material-instrumental context; cultural context; in the first phenomenon of intertextuality; ideological, or socio-political, and personal contexts.

Ключові слова: media-text, mediaculture, intertextuality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформації комунікативних процесів ХХ-ХХІ ст., які відображають потужність впливу ЗМІ на життя суспільства, зробили медіатекст невід'ємним об'єктом сучасних дослідницьких практик. Очевидно, із формуванням та розвитком медіакультури як домінуючого пласта культури інформаційного суспільства стало неминучим виникнення субкатегорії тексту – медіатексту, яка охоплює нові виміри та смисли. Тож для більш глибокого розуміння і пояснення людини і світу, в якому вона живе, необхідним є вирішення питань про роль та місце медіатексту в системі сучасної культури, його специфіку та визначальні функції.

Сьогодні медіатекст вже набув статусу базової категорії у медіалінгвістиці, журналістиці, медіафілософії та медіаосвіті, а також укоринився у філософських, культурологічних та психолого-педагогічних дослідженнях. Та все ж дослідницька методологія повинна не лише відпрацьовувати новий інструментарій при поясненні актуальних процесів, але і залучати класичні філософські та культурологічні надбання, що і спричинює перегляд базових понять крізь призму нововведених паракатегорій. Таким чином, все більше актуалізується і концепція тексту як необхідного інструменту розкриття специфіки функціонування сучасного суспільства. Вона розроблялась у семіотиці М. Бахтіна [5; 6], в теорії дискурсу та аргументації М. Фуко [23], в рамках соціокогнітивного підходу Ван Дейка [9], у працях Ф. де Соссюра [22], Р. Барта [3; 31], Ю. Лотмана [15; 16], У. Еко [26-28], а також у роботах Ю.Крістевої [13; 14] з питань інтертекстуальності як естетичної категорії та характеристики сучасного мислення. Саме зусилля представників постструктуралістського напрямку дозволили обґрунтувати ідею семіотизації усіх сфер людської життєдіяльності та перетворення світу у глобальний текст.

Поява та окреслення змісту поняття «медіатекст» як суб(пара-)категорії тексту обумовлюється як загальнофілософськими, так і безпосередньо практичними причинами. Так, у 90-х рр. ХХ ст. в англомовній літературі виникає термін «медіатекст», який швидко поширюється як у міжнародних академічних колах, так і в національних медіадискурсах. Перші спроби осмислення його сутності здійснили такі вчені як: А. Белл і П. Гаррет, М. Монтгомері, Дж. Фіске, Х. Дженкінс та ін.

Важливу роль в універсалізації поняття медіатексту відіграли зусилля вчених пострадянського простору. Висвітленню цієї тематики присвячений ціла низка праць дослідників Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова: Г. Я. Солганіка, Т.Г. Добросклонської, Я. Н. Засурського [10-12; 21] та ін. Дана проблематика також репрезентована у роботах О. В. Федорова, І. В. Рогозіна, Н. В. Чичеріної, Ю. В. Рождественського, В. В. Савчука [18-20; 24; 25] тощо. Таким чином, історично склалось декілька підходів до вивчення медіатексту: соціолінгвістичний, культурологічний, журналістський, педагогічний підходи та інші наукові практики. У рамках даних підходів висвітлюються різноманітні аспекти медіатексту та неоднозначно трактується його роль у вирішенні наукових та практичних завдань сьогодення. На жаль, ще не сформовано узагальненої універсалії бачення медіатексту на рівні його філософського осягнення у системі сучасних суспільних відносин. Тож, у рамках даної статті ми спробуємо задати вектор синергетичного підходу до вивчення медіатексту, його дослідження у контексті багатоманітності наукових підходів. При цьому зупинимо свою увагу, в першу чергу, на визначенні основних концептів, в яких себе репрезентує феномен медіатексту («медіакультура як медіатекст», «медіатекст як продукт медіакультури»), по-друге, сфокусуємось на константних характеристиках та функціях, які визначають природу медіатексту, і, по-третє, відштовхуючись від процесуальної моделі медіатексту, спробуємо визначити основні контексти існування медіатекстів, що дасть нам можливість окреслити соціально-культурне поле буття медіатексту та його соціально-історичну обумовленість.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

У широкому розумінні, вся медіакультура може бути інтерпретована як медіатекст. В основі такого підходу лежить розуміння культури у семіотично-інформаційному вимірі. Все може бути описано як текст, якщо люди при взаємодії з чим би то не було можуть виробляти смисли про себе, своє суспільство і свої вірування. У даному контексті звернемось до двох співзвучних теоретичних систем – семіотичної концепції К. Ю. Лотмана та інтерпретаційної антропології К. Гірца.

В контексті семіотично-інформаційного підходу культура розуміється як комунікація, або система символів, смислів та знаків. За Ю. Лотманом: «Культура – це складно організований знаковий механізм, який забезпечує існування тієї чи іншої групи людей як колективної особистості, яка володіє деякими надособистісним інстинктом, спільною пам'яттю, єдністю поведінки, єдністю моделювання для себе оточуючого світу та єдністю ставлення до нього» [16, 460]. В основі такого підходу – уявлення про культуру як про спосіб репрезентації та інтерпретації дійсності шляхом її об'єктивації у текстах культури. Ними можуть бути будь-які культурні явища, що містять інформацію та смисл. Ідучи за логікою Ю. Лотмана, медіакультуру також можна розуміти як знакову систему, як текст, а точніше – медіатекст. Вона репрезентує себе через тексти і сама є певним Мега-Текстом, тканиною, павутинням медіатекстів, які визначають людські моделі поведінки, яких можна дотримуватись та наслідувати. Таким чином, будучи глоба-

льним гіпертекстом з незліченною кількістю елементів та зв'язків між ними, медіакультура створює єдину модель, яка пояснює світ, в якому ми живемо, та одночасно його конструює.

Одним із варіантів інформаційно-семіотичного підходу можна назвати і дослідження американського антрополога К. Гірца. Будучи засновником інтерпретаційної антропології в рамках культурології, все ж багато в чому його основні ідеї перегукуються із вченням тартусько-московської школи (Ю. Лотман, Б. Успенський та ін.). Американський вчений відступає від спрощеного детермінованого погляду на культуру та пропонує розглядати її як «...набір контрольних механізмів – планів, рецептів, правил, інструкцій (того що в комп'ютерній інженерії називають «програмами»), – які керують поведінкою» [8, 56]. На його думку, людина у процесі упорядкування своєї поведінки безапеляційно підконтрольна цим культурним програмам. Орієнтуючись на роботи М. Вебера, К. Гірец називає культуру «павутинням смислів». Та все ж культура певним чином сприймає та конструює оточуючий світ. Такі методи взаємодії з дійсністю американський вчений називає перспективами та виділяє їх чотири типи: релігія, наука, естетика та здоровий глузд. Їм відповідають чотири культурні системи: релігійна, ідеологічна, мистецька та здорового глузду. Продовжити перелік К. Гірца, на наш погляд, можна перспективою – ЗМІ і, відповідно, культурною системою – медіакультурою. Ця культурна система, як і інші системи за К.Гірцем, є вмістилищем смислів, які у концентрованому вигляді, втілені у комплексі символів, прихованих у випадку медіакультури – у медіатекстах, які функціонують як культурні моделі.

Таким чином, доходимо висновку, що медіатекст можна назвати певним знаковим рядом, вмістилищем смислів та сукупністю артефактів культурної системи – медіакультури як найбільш значимого середовища комунікацій для суспільства і, відповідно для індивіда, – яка сформувалась із розвитком та встановленням домінування інформаційно-комунікативних технологій та масової комунікації у суспільстві. Вони є втіленням медіакультури та забезпечують її функціонування шляхом поширення культурних моделей, які б забезпечували її подальше відтворення та розвиток.

У більш вузькому розумінні медіатекст розглядається як продукт або частина комунікації, яка конструюється системою інформаційно-комунікаційних технологій, а також як журналістський, публіцистичний текст, тобто як результат діяльності журналіста. Таким чином, медіатекст бачиться як продукт і базовий елемент медіакультури «...у нерозривному зв'язку його вербальних і медіа характеристик» [10, 23]. Він є основою побудови особливої медійної реальності та унікальним артефактом, що визначає суть і зміст соціально-культурної сфери комунікативно-технічної ери, є основним засобом культурного виробництва.

Медіатекст як явище культури має певні універсальні характеристики, константні властивості, які і роблять його медіатекстом. У той же час динамічність еволюції інформаційно-комунікаційних технологій і наступні за нею зміни в соціальних комунікаційних процесах роблять необхідним розгляд даного явища у його розвитку. У рамках даної статті ми звернемося до пояснення медіатексту в його поліфонічності та багатовимірності, спираючись на методологію міждисциплінарного підходу.

Розглядаючи медіатекст у контексті багатоманітності та різноплановості сучасних процесів масової комунікації, Я. Н. Засурський визначає його як «новий комунікаційний продукт» [12, 6]. Перманентна ціль закладена у його природі, – це комунікація, обмін інформацією; вона невідокремлена від інших функцій і контекстів існування медіатексту, завжди передбачає вихід в інші коди, знаки та тексти. При цьому медіа-комунікація не має нейтрального характеру, що і визначає, на наш погляд, специфіку медіатексту. Вона полягає в його сугестивно-аксіологічній природі: інтенція переконання, впливу чи маніпулювання апріорі закладена у текстах медіакультури. Така специфіка також визначається низкою чинників та характеристик медіатексту, таких як прагматична направленість та вплив на когнітивну сферу. З однієї сторони – медіатекст жорстко орієнтований на конкретний результат та визначену цільову аудиторію, майже не залишаючи можливості для індивідуальної верифікації відображуваних подій; з іншої – він модифікує індивідуальну картину світу кожного реципієнта, так як йому передається не лише інформація, а й емоційно-оціночний зміст.

Сугестивно-аксіологічна природа медіатекстів також пов'язана з риторичною модальністю (способом дії та ставленням до дійсності) ЗМІ. Так, на думку І. В. Анненкової, «риторичною модальністю володіють всі тексти медіадискурсу: як аргументуючого, так і інформаційного типу...що буде проявлятися вже на етапі вибору події» [1, 41]. На її думку, медіатексти мають первинну установку на переконання, на здійснення впливу, втіленому та обумовленому комунікаційною метою і певною спрямованістю медіатексту. Тобто, тексти медіакультури мають пе-

рлокутивний характер (що виключає будь-яку об'єктивну модальність), спрямовані на формування у адресата єдино можливої картини світу – медіа-картини, яка завжди фрагментарна і є лише доповненням, коментарем до об'єктивної дійсності, її «трансцендентною ілюзією» (за Н. Луманом).

Розкрити сугестивно-аксіологічну природу медіатекстів також дозволяє його дослідження у динаміці функціонування: він існує у єдності процесів виробництва смислів, впливу та інтерпретації. Відповідно до того, який із елементів грає вирішальну роль у бутті медіатексту, можна виділити три моделі медіатексту: в основі першої – розуміння тексту як засобу продукування смислів (deterministic media-society models); в рамках другої медіатекст визначається як стимул до певного виду взаємодії або сприйняття; і третя модель є аудиторіє-центрованою, яка розглядає смисли, закладені в тексті як такі, що мають бути сприйняті та інтерпретовані [31]. На наш погляд, жодна з моделей не вичерпує сутності функціонування медіатексту, тому для формування синергетичного вектору дослідження продуктів медіакультури необхідним є врахування всіх зазначених аспектів.

Процесуальність, незавершеність та багатоаспектність взаємодії автора та аудиторії нерозривно пов'язані з ще однією визначальною рисою медіатекстів – динамічністю. Як підкреслює В. В. Прозоров, «події та явища, відтворювані у текстах ЗМІ, позбавленні незмінності, вони схильні до оновлення та розгортання в просторі й часі, тим самим надаючи особливу динаміку медіатексту» [17, 139]. Таким чином, процесуальний підхід до дослідження медіатексту дозволяє, з однієї сторони, визначити його як динамічний продукт культури, з іншої – виокремити принципово важливі координати його існування, а саме – простір взаємодії автора та аудиторії.

Текст, в тому числі медіатекст, неможливо розглядати ізольовано - його необхідно досліджувати у зв'язку, наприклад, з умовами виробництва, або з характером аудиторії, з її розумінням тексту. Тобто будь-який медіатекст існує в контекстах, від яких залежить його характер, спрямованість та специфіка; залежно від історико-економічних, соціально-культурних умов та індивідуальних особливостей виробництва і сприйняття смислів певним конкретним чином розкривається та реалізується сугестивно-аксіологічна природа медіатексту.

По-перше, варто відзначити матеріально-інструментальний контекст медіатекстів, який визначається науково-технічним розвитком суспільства. У широкому розуміння даний контекст можна назвати комунікативним фоном, як це робить російська дослідниця Т. Г. Добросклонська і визначає його як «сукупність умов та особливостей виробництва, поширення і сприйняття медіатекстів; все те, що стоїть за словесною частиною» [10, 68]. У більш вузькому значенні матеріальний контекст має на увазі конкретні технічні засоби, які використовуються у процесі створення та поширення медіатексту. Так, вони визначають поділ медіа-інструментарію на мас-медіа (радіо, телебачення, фотографія, преса, аудіо записи тощо) та медіа міжособистісної комунікації (телефон, факс, електронна пошта, чати тощо) (за Д. Чандлером [30]), а також сьогодні можна говорити про конвергенцію різних засобів комунікації, які можуть слугувати одночасно засобами масової та міжособистісної спілкування. Та все ж текст медіакультури завжди має певне матеріальне вмістище, яке задає межі функціонування та можливості впливу конкретного медіатексту

Також необхідно говорити про культурний контекст медіатекстів, який визначає особливості їх функціонування із врахуванням впливу сучасної культурної картини світу та культурних кодів попередніх поколінь. Все це знаходить відображення у явищі інтертекстуальності як загальнозначимому вимірі існування медіатекстів.

Поняття інтертекстуальності вперше було вжито Ю.Крістєвою у її доповіді про творчість М. М. Бахтіна та пізніше, 1961 р., у статті «Бахтін, слово, діалог і роман». Дослідження, які в кінцевому рахунку призвели до концептуалізації даного поняття, були пов'язані з розробкою російським мислителем М. М. Бахтіним концепції поліфонії, а також з тим, що він вказав на культурний контекст як на конститутивний момент будь-якого тексту. Вчений, намагаючись пояснити зміни, які відбулись в сучасному йому літературному просторі, приходять до висновку, що структура художнього тексту як така не просто наявна в ньому, а конструюється відносно іншої структури і при цьому має діалогічний та амбівалентний характер. Надалі, відштовхуючись від основного змісту такого підходу до розуміння тексту, Ю. Крістєва приходять до висновку, що: «будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст є продуктом поглинання і трансформації будь-якого іншого тексту. Тим самим на місці поняття інтерсуб'єктивності постає поняття інтертекстуальності, і виявляється, що поетична мова піддається як мінімум подвійному прочитанню» [13, 429]. Та все ж прийнято вважати, що канонічне трактування поняття інтере-

кстуальності запропонував Р. Барт: «Кожен текст є інтертекстом, інші тексти присутні в ньому на різних рівнях в більш чи менш помітних вимірах: тексти попередньої культури і тексти оточуючої культури. Кожен текст є новою тканиною зітканою із старих цитат» [2, 392].

Таким чином, звертаючись до сучасного вектору дослідження текстів у просторі медіакультури як «гарячої культури» (за термінологією К. Леві-Строса), можна підсумувати, що медіатексти пам'ятають усі вже створені тексти і прагнуть створити медіатекст, несхожий на вже існуючі. Медіатекст, існуючи у просторі сучасної культури, завжди транслює коди традиційних цінностей людства як матеріального, так і духовного характеру. Саме інтертекстуальність робить сучасний медіатекст свого роду матрицею смислів та кодів, через які аудиторія проглядає інші тексти, сприймає його як багатовимірне та багатошарове явище, через нього доторкається до «семіотичної пам'яті культури» (за Ю. Лотманом).

Виробництво смислів, закладених у медіатексті, обумовлено певними історично визначеними економічними та політичними інтересами суспільства в цілому або певних груп людей, що робить медіатекст явищем ідеологічного характеру. Так, тексти медіакультури – це ««місце зустрічі» різноманітних ідеологій, що виключає монолізм, але обумовлює їх діалогізм та поліфонію» (за В. Возчиковим [7, 20]); в медіатексті немає природнього значення, яке завжди безпосередньо присутнє в події або об'єкті, але у них містяться смисли, які сконструйовані як дзеркало події або об'єкта, і які є завжди соціально орієнтовані – пов'язані з класом, статтю, расою або іншими інтересами (за А. А. Бергером [29, 61]). Так, механізми функціонування медіакультури спрямовані не лише і не стільки на відображення дійсності, скільки на її інтерпретацію, коментування, оцінку, тобто сугестивно-аксіологічна природа медіатексту на пряму пов'язана зі сприянням створенню ідеологічного фону. Ідеологічна функція ЗМІ базується на здатності впливати на індивідуальну та суспільну свідомість за допомогою інтерпретацій та ідеологізованих концептів, які відтворюють певні системи відносин та цінностей. Отож, картина світу сучасної людини детермінована медіа-впливом: мислення індивіда є ментальним простором, у якому реалізується вплив ЗМІ, свідомість людини перетворюється на мозаїку образів, смислів, які транслюються медіа-системами.

Історично складена система суспільних відносин, соціально-економічні та культурні обставини буття суспільства обумовлюють також й особистісний контекст сприйняття та створення медіатекстів – контексти автора та аудиторії. На наш погляд, даний вектор дослідження медіатекстів знаходить своє відображення у багатьох сучасних культурологічних, соціологічних та філософських концепціях, таких як: теорія соціального конструювання реальності, розроблена П. Бергером та Т. Лукманом; теорія фреймів Е. Гофмана, теорія хабітуса П. Бурдьо тощо. Загалом, у них йдеться про діалектичний взаємозв'язок людини і культури: П. Бергер та Т. Лукман виділяють три діалектичні моменти соціальної реальності – суспільство як людський продукт; суспільство як об'єктивна реальність та людина як соціальний продукт; основою теорії П. Бурдьо є концептуальна тріада «практика–свідомість–габітус»; у Е. Гофмана фрейм розуміється як певна «перспектива сприйняття, яка створює формальне визначення ситуації», як вироблення смислів, які люди надають своїм діям та діям інших людей у повсякденній взаємодії [4, 12]. Тобто людина будь-яке явище чи подію, в тому числі медіатекст, сприймає, знаходячись під впливом досвіду попередніх поколінь, у неї протягом життя формується певний «фільтр», через який вона сприймає світ, а також соціально та історично обумовлені, у той же час індивідуально специфічні, механізми взаємодії зі світом.

ВИСНОВКИ

Отже, медіакультура, пронизуючи всі сфери життєдіяльності суспільства, є таким унікальним феноменом, де найбільш повно реалізуються як комунікативні, так і когнітивні процеси; вона сьогодні визначає і соціальні практики, і соціальне пізнання. Медіатекст є її базовим і визначальним елементом: взятий у своїх часткових, фрагментарних проявах він є продуктом медіакультурних практик, а взятий у своїй глобальності він є безпосередньо медіакультурою у розумінні гетерогенної та гетероструктурної системи знаків, смислів та кодів. Медіатекст конституює та конструює наявну в суспільстві модель життя, картину світу – так що, здається, відбувається тотальна медіалізація життя. Та все ж медіатекст не має необмеженого та безапеляційного впливу: він знаходиться у рамках простору габітусу/фрейму/тезаурусу свого творця і споживача, а також соціально-економічних та культурних умов. Тому потрібно говорити про певний потенціал впливу медіатексту і відповідно про можливості протидії йому. Звідси висновок, що невід'ємною частиною розуміння медіатексту в культурі в контексті його прагматичного

виміру та сугестивно-аксіологічної природи є дослідження культурних механізмів взаємодії з медіатекстом. Це ставить питання про необхідність трансформацій в освітній сфері, і, в першу чергу, питання про нагальну потребу в модернізації філософії освіти та актуальність пошуку найбільш оптимальних та ефективних шляхів взаємодії людини та медіакультури, які дозволять їй адекватно «вписатись» у сучасний комунікативний культурний простір загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анненкова И. В. Об одной константе текстов СМИ : к постановке вопроса о риторической модальности / И. В. Анненкова // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2009. – Вып. 5. – С. 39–42.
2. Барт Р. Від твору до тексту / Р. Барт // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 2002. – С. 381–384.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
4. Батыгин Г. С. Континуум фреймов: социологическая теория Ирвинга Гофмана / Г. С. Батыгин // И. Гофман. Анализ фреймов : эссе об организации повседневного опыта / Под ред. Г. С. Батыгина и Л. А. Козловой. – М. : Институт социологии РАН, 2003. – С. 7–57.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
6. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – К. : Next, 1994. – 511 с.
7. Возчиков В. А. Философия образования и медиакультура информационного общества: Автореферат дисс. докт. филос. наук : 09.00.11 / В. А. Возчиков. – СПб., 2007. – 25 с.
8. Гирц К. Интерпретация культур / К. Гирц. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
9. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
10. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов. Опыт исследования современной английской медиаречи / Т. Г. Добросклонская. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 288 с.
11. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ (Современная английская медиаречь) / Т. Г. Добросклонская. – М. : Наука, 2008. – 264 с.
12. Засурский Я. Н. Медиатекст в контексте конвергенции / Я. Н. Засурский // Вестник Московского ун-та. – 2005. – № 2. – С. 3–6.
13. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика от структурализма к постструктурализму. – М. : ИГ «Прогресс», 2003. – С. 401-432.
14. Кристева Ю. Разрушение поэтики. Избранные труды / Ю. Кристева. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – 656 с.
15. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
16. Лотман Ю. М. Об искусстве / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПб., 1998. – 704 с.

REFERENCES

1. Annenkova I. V. Ob odnoj konstante tekstov SMI : k postanovke voprosa o ritoricheskoj modal'nosti / I. V. Annenkova // Vestnik Permskogo universiteta. Rossijskaja i zarubeznaja filologija. – 2009. – Vyp. 5. – S. 39–42.
2. Bart R. Vid tvoruu do tekstu / R. Bart // Antologija svitovoi' literaturno-krytychnoi' dumky XX st. – L'viv: Litopys, 2002. – S. 381–384.
3. Bart R. Izbrannye raboty: Semiotika: Pojetika / R. Bart. – M. : Progress, 1989. – 616 s.
4. Batygin G. S. Kontinuum frejmov: sociologicheskaja teorija Irvinga Gofmana / G. S. Batygin // I. Goffman. Analiz frejmov : jesse ob organizacii povsednevnogo opyta / Pod red. G. S. Batygina i L. A. Kozlovoj. – M. : Institut sociologii RAN, 2003. – S. 7–57.
5. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorchestva / M. M. Bahtin. – M. : Iskusstvo. – 1979. – 423 s.
6. Bahtin M. M. Problemy tvorchestva Dostoevskogo. Problemy pojetiki Dostoevskogo / M. M. Bahtin. – K. : Next, 1994. – 511 s.
7. Vozchikov V. A. Filosofija obrazovanija i mediakultura informacionnogo obshhestva: Avtoreferat diss. dokt. filos. nauk : 09.00.11 / V. A. Vozchikov. – SPb., 2007. – 25 s.
8. Girc K. Interpretacija kul'tur / K. Girc. – M. : Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJeN), 2004. – 560 s.
9. Dejk T. A. van. Jazyk. Poznanie. Kommunikacija / T. A. van Dejk. – M. : Progress, 1989. – 312 s.
10. Dobrosklonskaja T. G. Voprosy izuchenija mediatekstov. Opyt issledovanija sovremennoj anglijskoj mediarechi / T. G. Dobrosklonskaja. – M. : Editorial URSS, 2005. – 288 s.
11. Dobrosklonskaja T. G. Medialingvistika: sistemnyj podhod k izucheniju jazyka SMI (Sovremennaja anglijskaja mediarech') / T. G. Dobrosklonskaja. – M. : Nauka, 2008. – 264 s.
12. Zasurskij Ja. N. Mediatekst v kontekste konvergencii / Ja. N. Zasurskij // Vestnik Moskovskogo un-ta. – 2005. – № 2. – S. 3–6.
13. Kristeva Ju. Bahtin, slovo, dialog i roman / Ju. Kristeva // Francuzkaja semiotika ot strukturalizma k poststurkturalizmu. – M. : IG «Progress», 2003. – S. 401-432
14. Kristeva Ju. Razrushenie pojetiki. Izbrannye trudy / Ju. Kristeva. – M. : Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJeN), 2004. – 656 s.
15. Lotman Ju. M. Vnutri mysljashhiih mirov. Chelovek – tekst – semiosfera – istorija / Ju. M. Lotman. – M. : Jazyki russkoj kul'tury, 1996. – 464 s.
16. Lotman Ju. M. Ob iskusstve / Ju. M. Lotman. – SPb. : Iskusstvo-SPb., 1998. – 704 s.

17. Прозоров В. В. Власть современной журналистики, или СМИ наяву / В. В. Прозоров. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2004. – 240 с.
18. Рогозина И. В. Функции и структура медиа-картины мира / И. В. Рогозина. – Москва; Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003. – 352 с.
19. Рождественский Ю. В. Теория риторики / Ю. В. Рождественский. – М.: Добросвет, 1997. – 597 с.
20. Савчук В. В. Медиафилософия: формирование дисциплины [Электронный ресурс] / В. В. Савчук. – Режим доступа: http://www.intelros.ru/intelros/biblio_intelros/2974-mediafilosofija.-osnovnye-problemy-i.html
21. Солганик Г. Я. К определению понятий «текст» и «медиа́текст» / Г. Я. Солганик // Вестник Московского ун-та. – 2005. – № 2. – С. 7–15.
22. Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике / Ф. де Соссюр. – М.: Прогресс, 1990. – 280 с.
23. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.
24. Чичерина Н. В. Медиа́текст как средство формирования медиаграмотности у студентов языковых факультетов / Н. В. Чичерина. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 232 с.
25. Чичерина Н. В. Типология медиа́текстов как основа формирования медиаграмотности / Н. В. Чичерина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2007. – № 9 (47). – С. 159–166.
26. Эко У. Открытое произведение: Форма и неопределенность в современной поэтике / У. Эко – СПб.: Академический проект, 2004. – 384 с.
27. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб.: Симпозиум, 2004. – 544 с.
28. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / Эко Умберто. – СПб.: Симпозиум, 2007. – 502 с.
29. Berger A. A. Cultural criticism. A Primer of Key Concepts [Электронный ресурс] / A. A. Berger. – Режим доступа: <http://books.google.com.ua/books?id=Pf-LRjZcQBQC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
30. Burton G. Media and Society [Электронный ресурс] / Burton Graeme. – Режим доступа: <http://www.coursesmart.co.uk/0335239250/5#>
31. Chandler D. Semiotics for Beginners [Электронный ресурс] / D. Chandler. – Режим доступа: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/semiotic.html>
17. Prozorov V. V. Vlast' sovremennoj zhurnalistiki, ili SMI najavu / V. V. Prozorov. – Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta, 2004. – 240 s.
18. Rogozina I. V. Funkcii i struktura media-kartiny mira / I. V. Rogozina. – Moskva; Barnaul: Izd-vo Alt. un-ta, 2003. – 352 s.
19. Rozhdestvenskij Ju. V. Teorija ritoriki / Ju. V. Rozhdestvenskij. – M.: Dobrosvet. – 1997. – 597 s.
20. Savchuk V. V. Mediafilosofija: formirovanie discipliny [Jelektronnyj resurs] / V. V. Savchuk – Rezhim dostupa: http://www.intelros.ru/intelros/biblio_intelros/2974-mediafilosofija.-osnovnye-problemy-i.html
21. Solganik G. Ja. K opredeleniju ponjatij «tekst» i «mediatekst» / G. Ja. Solganik // Vestnik Moskovskogo un-ta. – 2005. – № 2. – S. 7-15.
22. Sossjur F. de. Zametki po obshhej lingvistike / F. de Sossjur. – M.: Progress, 1990. – 280 s.
23. Fuko Mishel'. Volja k istine: po tu storonu znanija, vlasti i seksual'nosti. Raboty raznyh let / M. Fuko. – M.: Kastal', 1996. – 448 s.
24. Chicherina N. V. Mediatekst kak sredstvo formirovanija mediagramotnosti u studentov jazykovyh fakul'tetov / N. V. Chicherina. – M.: Izd-vo LKI, 2008. – 232 s.
25. Chicherina N. V. Tipologija mediatekstov kak osnova formirovanija mediagramotnosti / N. V. Chicherina // Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gercena. – 2007. – № 9 (47). – С. 159–166.
26. Jeko U. Otkrytoe proizvedenie: Forma i neopredelenost' v sovremennoj pojetike / U. Jeko. – SPb.: Akademicheskij proekt, 2004. – 384 s.
27. Jeko U. Otsutstvujushhaja struktura. Vvedenie v semiologiju / U. Jeko – SPb.: Simpozium, 2004. – 544 s.
28. Jeko U. Rol' chitatelja. Issledovanija po semiotike teksta / U. Jeko. – SPb.: Simpozium, 2007. – 502 s.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2012 р.

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ПРОБЛЕМА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

І. Г. Цюпак

*аспірантка факультету соціології і права
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
irinatsiupak@ukr.net*

У статті проводиться дослідження специфіки впливу сучасних освітніх стратегій на формування культурної ідентичності студентської молоді України та залучення головних аспектів концепції М. Кастельса до аналізу модернізаційних змін українського освітнього простору. В сучасному науковому дискурсі специфіка формування культурної ідентичності українського студентства є недостатньо висвітлена і потребує дослідницької уваги. Саме в цьому контексті здійснено пошук методологічних стратегій, які б дозволили дослідити проблему культурної ідентичності в рамках процесу модернізації українського освітнього простору. Проаналізовано проблеми культурної ідентичності в концепції інформаційного суспільства М. Кастельса; за допомогою компаративного аналізу залучено головні позиції теорії Кастельса до розгляду проблеми реорганізації сучасного освітнього простору; виявлено особливості впливу процесу модернізації сучасної освіти на формування культурної ідентичності української студентської молоді.

Ключові слова: культурна ідентичність, інформаційне суспільство, легітимна ідентичність, резистентна ідентичність, проектна ідентичність, первинна ідентичність, мережеве суспільство, модернізація освітнього простору.

CULTURAL IDENTITY AND PROBLEMS OF MODERNIZATION OF MODERN EDUCATIONAL SPACE

I. G. Tsiupak

*Post-graduate student, Department of Philosophy
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
irinatsiupak@ukr.net*

The article studies the specific effects of modern educational strategies for the formation of students' cultural identity in Ukraine. The major aspects of the concept to the analysis of M. Castells modernization changes in the Ukrainian educational space are shown. In contemporary academic discourse a specific cultural identity of Ukrainian students isn't investigated well and requires researchers' attention. The methodological strategies that allow to explore the issue of cultural identity through a process of modernization of the Ukrainian educational space are searched. The problems of cultural identity in the concept of society informational by M. Castells, through comparative analysis involving key positions Castells theory to address the issue of reorganization of modern educational space; detected features influence the modernization of modern education on the formation of cultural identity of the Ukrainian students.

Keywords: cultural identity, informational society, legitimate identity, resistant identity, identity design, the primary identity, network society, modernization of the educational space.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному українському просторі відбувається інтенсивна реорганізація освітньої системи, що пов'язана з культурно-цивілізаційним розвитком та переходом людства до такої форми існування як інформаційне суспільство – «суспільство знань», де головним джерелом прогресу є знання, інформація. Адже сучасний соціально-економічний розвиток характеризується взаємодією суперечливих тенденцій, репрезентованих явищами полікультурності, інтеграцією між країнами, народами, етносами, націями, які формують спільні інститути діяльності, що надають більше можливостей для розвитку цивілізації і одночасно з цим нівелюють і розмивають культурні

особливості, традиції, норми. За таких умов перспективним, на наш погляд, є дослідження процесу формування культурної ідентичності студентської молоді в контексті модернізації сучасного освітнього простору української держави. Зазначимо, що розвиток інформаційного суспільства пов'язаний з реорганізацією і пріоритетністю освітнього простору як головної сфери формування сучасного знання, головного чинника прогресивного розвитку суспільства.

Багатоаспектність проблеми культурної ідентичності в контексті процесів модернізації сучасної освіти зумовлює необхідність застосування міждисциплінарного підходу, що враховує специфіку різних галузей сучасного гуманітарного знання. Зазначимо, що культурні аспекти феномену ідентичності досліджуються в концепціях західних дослідників З. Баумана [2], П. Бурдьо [6], М. Кастельса [32], М. Мід [20], Ф. Уебстера [26] та Е. Ериксона [30]. В українській та російській науці аналіз проблеми культурної ідентичності здійснили дослідники В. Бойко [4], С. Бойчук [5], І. Вільчинська [7], С. Дрожжина [10], О. Ічанська [13], Н. Мадей [19], Н. Федотова [27], К. Шелупахіна [29] та І. Яковенко [31]. Серед українських науковців, що вивчають питання модернізації освітньої системи, необхідно виокремити дослідження В. Андрущенко [1], Д. Дзвінчука [9], В. Єршова [11], В. Рижко [22], В. Скотного [24], А. Солодкої [25] та ін. Проте, треба констатувати, що в сучасному науковому дискурсі специфіка формування культурної ідентичності українського студентства є недостатньо висвітлена і потребує дослідницької уваги. У цьому контексті важливим є пошук методологічних стратегій, які б дозволили дослідити проблему культурної ідентичності з точки зору модернізації українського освітнього простору. За таких умов метою статті є дослідження перспективи залучення концептуальної стратегії М. Кастельса до аналізу модернізаційних змін сучасного українського освітнього простору. Реалізація мети вимагає розв'язання наступних завдань: проаналізувати проблему культурної ідентичності в концепції інформаційного суспільства М. Кастельса; за допомогою компаративного аналізу залучити головні позиції теорії Кастельса до розгляду проблеми реорганізації сучасного освітнього простору; виявити особливості впливу процесу модернізації сучасної освіти на формування культурної ідентичності української студентської молоді.

Головною інтенцією процесу модернізації освіти є перехід на новий рівень функціонування освітньої системи, яка б репрезентувала специфіку сучасного періоду розвитку українського суспільства, стимулюючи ріст креативного потенціалу людини та забезпечуючи потреби в запровадженні інноваційних технологій в усіх сферах буття суспільства. Модернізація освітнього простору суттєво впливає на формування культурної ідентичності молоді, яка знаходиться безпосередньо в навчальному процесі.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Проблему культурної ідентичності сучасної особистості варто розглянути крізь призму звернення до генеалогії даного поняття, методологічних розробок у сфері дослідження формування та розвитку культурної ідентичності та факторів впливу на дані процеси. Термін «ідентичність» заснований саме в гуманітарних науках в 70-х рр. під час збільшення інтенсивності діалогу «Схід-Захід», який надав нового змісту поняття культурного самоусвідомлення. Згідно концепції О. Ічанської, ідентичність слід розглядати як «...інтегральне переживання, що забезпечує людиною освоєння суспільного (соціальна ідентичність) та індивідуального (особистісна ідентичність) простору буття» [13, 18]. У цьому контексті культурна ідентичність виступає одним із видів ідентичності «...як належність особистості до певної культури чи культурної групи, що формує ціннісне ставлення особистості до себе, до інших та суспільства в цілому» [4, 151]. Виявляючи специфіку феномену культурної ідентичності, український дослідник В. Бойко акцентує увагу на важливості усвідомленого вибору особистістю певних культурних орієнтирів, ціннісних орієнтацій, що репрезентуються нормами і моделями поведінки. За Бойком, ідентичність – це «...одна з найбільш стійких характеристик суспільного буття, однак це не означає, що вона є незмінною» [4, 147], тобто під впливом сучасних процесів глобалізації одна попередньо обрана культурна ідентичність може втратити для особистості цінність та привабливість і таким чином розширюється діапазон вибору ідентичностей для особистості. Дану ситуацію можна розглядати з точки зору кризи культурної ідентичності, яка відбиває процеси пошуку сучасною людиною певної картини світу, культурної моделі, які б репрезентували духовні інтенції особистості. Зазначимо, що активна фаза цього процесу пов'язана із періодом навчання студентської молоді, яка перебуває в фактичному пошуку власної ідентичності. При цьому треба зважати на те, що «Стійка ідентичність є основою постійних взаємодій в умовах світу, що змінюється» [4, 147].

Проблема ідентичності розглядається в теорії інформаційного суспільства сучасного соціолога Мануеля Кастельса (народ. 1942 р.) у роботі «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» (2000 р.). Кастельс під ідентичністю розуміє процес, «...через який соціальний актор пізнає себе і конструює сенси, головним чином на основі первинної культурної якості

або сукупності якостей, включаючи більш широке співвідношення з іншими соціальними групами» [15, 124]. Досліджуючи процеси розвитку суспільства кінця ХХ – початку ХХІ століття, Кастельс характеризує формування нових типів економіки, суспільства і культури, в яких центральними поняттями розвитку є технології, досвід та влада. За Кастельсом, технології детермінують історичні та соціальні зміни і виступають потенціалом розвитку суспільства, оскільки «...без розвитку технологій неможливий і розвиток суспільства, а для існування та розробки технологій необхідний досвід, який є показником зміни співвідношення біологічноданої та культурнонабутої ідентичностей» [32, 314]. З розвитком технологій на основі набутого досвіду модернізується управління суспільними процесами, в тому числі і управління освітньою сферою. Керівництво соціальними інститутами набуває інновативного характеру та культурного досвіду, управління стає відкритішим до нововведень, які відповідають потребам прогресивного розвитку, тобто видозмінюється відповідно до вимог сьогодення. Дані процеси репрезентуються у переформуванні культурної ідентичності особистості, яка буде відповідати умовам сьогодення і стане найближчою до духовної інтенції сучасної людини. Тобто, виявлення специфіки взаємодії технологій, досвіду та влади є методологічно важливими у розгляді феномену ідентичності у концепції Кастельса.

Вчений визначає головну роль інформаційних технологій у культуротворчих процесах і характеризує появу нового типу суспільства – інформаціонального. Розрізняючи два типи суспільств, інформаційне і інформаціональне, Кастельс стверджує, що «...всі суспільства використовували інформацію і тому були інформаційними» [32, 115]. Тому автор пропонує застосовувати термін «інформаційне суспільство» для визначення ролі інформації, а поняття «інформаціональне» для визначення «...специфічної форми соціальної організації, в якій завдяки новим технологічним умовам, що виникли в даний історичний період, генерування, обробка та передача інформації стали фундаментальними джерелами виробничої потужності та влади» [15, 48]. Отже, в новому інформаціональному суспільстві головним способом розвитку виступає технологія генерування знань, їх обробки і символічна комунікація, а основним джерелом виробництва є вплив знання на саме знання, що накладає відбиток на вимоги до сучасних освітніх стратегій, які мають відповідати сьогоденним потребам суспільства. Автор стверджує, що значущу роль в формуванні нового інформаціонального суспільства відіграє культурна ідентичність, оскільки вона репрезентує історично сформовані традиції та норми і є джерелом ціннісного досвіду. Проте, разом із тим, під впливом глобалізаційних процесів, культурна ідентичність трансформується і поступається новим джерелам ідентичності. Кастельс визначає цивілізаційно-культурну ідентичність однією з найвагоміших характеристик особистості чи спільноти і досліджує аспекти розвитку проблеми культурної ідентичності в епоху глобалізації. Кастельс вважає, що в сучасних умовах вектор пошуку ідентичності може спрямовуватись лише в минуле, незважаючи на наявність в ньому конфліктів, війн і негативного соціального досвіду. Адже вектор спрямованості в майбутнє виявляється не таким привабливим. Це відбувається тому, що в інформаціональному суспільстві відсутня єдина модель культурної ідентичності.

Для виявлення специфіки проблеми культурної ідентичності, Кастельс пропонує різні класифікації даного феномену. Кастельс виділяє поняття первинної культурної ідентичності, яка характеризується певною автономією від решти ідентичностей, нехарактерних певним об'єднанням – націям, релігійним спільнотам, народам, етносам, де присутні специфічні, первинно дані цінності, які сформовані в результаті історичного розвитку. І саме «...первинна ідентичність може існувати на локальному, регіональному, національному рівнях, проте значення її нівелюється в глобальному просторі» [15, 202]. У цьому контексті Кастельс розкриває вплив потоку різноманітних культурних просторів на індивіда, тих просторів, які не є природними, первинними просторами для особистості і які впливають на його культурну самоідентифікацію. За критерієм прояву культурної ідентичності в певному типі суспільства Кастельс виділяє: легітимну ідентичність (Legitimizing identity), яка репрезентована у теоріях націоналізму та характерна для індустріального суспільства; протидіючу (резистентну) ідентичність (Resistance identity), що здійснює супротив існуючим формам ідентичності, переходячи до нового типу цінностей, а також проектну ідентичність (Project identity), яка спрямована на руйнування стереотипів та стає основою для формування нових ціннісних орієнтацій особистості згідно вимог інформаціонального суспільства.

Обираючи за критерій форму усвідомлення власної приналежності, Кастельс розглядає особистісну (персональну) ідентичність як «...єдність і спадкоємність життєдіяльності, цілей, мотивів і смисложиттєвих установок особистості, яка усвідомлює себе суб'єктом діяльності» [15, 234] та колективну ідентичність, що «...утворюється на різноманітних фундаментах і найрозповсюдженішою формою якої є національна, етнічна, регіональна ідентичності» [15, 234]. У розгляді колективної ідентичності треба враховувати національні, етнічні, територіальні аспекти феноме-

ну культурної ідентичності, оскільки її поняття є більш широким і включає існування даних ідентичностей. Досліджуючи специфіку проблеми культурної ідентичності, Кастельс виокремлює ще два рівні її існування, а саме біологічний та культурний і з цієї точки зору аналізує розпад Радянського союзу. В цьому контексті процес розпаду характеризується тим, що формуючи нову культурну ідентичність, пострадянські країни повернулись до своїх коренів, традицій, стилів життя, тобто історичний процес таким чином продемонстрував діалектичний взаємозв'язок між біологічним і культурним рівнями ідентичності та нездатність існування одного без іншого.

Процеси формування та розвитку культурної ідентичності особистості в інформаційно-му суспільстві пов'язані з існуванням мережевих структур. Мережеве суспільство створює колосальний вплив на процеси модернізації освітнього простору, пришвидшує, робить доступнішим і відкритішим навчальний процес, розмиває межі між різними освітніми інститутами, що, в свою чергу, впливає на формування культурної ідентичності, особливо у молоді, яка перебуває безпосередньо в навчальному процесі. Головними джерелами розвитку інформаціоналізму в сучасному суспільстві є комунікація та інформація, які з появою Інтернету не зазнають більше обмежень в розповсюдженні. Глобальне зближення всього світу за допомогою мережі надає змогу більш інтенсивному розвитку країн і народів, але в той же час розмиває межі розрізнення різних націй, народів, етносів, що не може не викликати проблему культурної ідентичності особистості, основи якої закладаються під час формування самої особистості, а саме в молодому віці. Тому в інформаційну епоху, в мережевому суспільстві зазнає радикальних змін освіта. Зазначимо, що у контексті вимог нового інформаційного суспільства значно зростає потреба в модернізаційних змінах управлінських структур в освітній сфері. Така модернізація спричинена руйнуванням традиційної структури навчального закладу як керованого об'єкту, зміною суті навчально-виховного процесу, проектуванням перспективних освітніх систем, що враховуватимуть потреби нового часу і суспільства та вибором пріоритетних напрямків в освіті з урахуванням вимог споживачів. Об'єктивною реакцією у здійсненні реорганізаційних процесів є розробка і впровадження в освітню систему інноваційних стратегій, що оптимізують якість та результативність роботи освітньої сфери в цілому.

Інноваційною в сучасній навчальній системі є мережева освіта, яка замінює традиційні вертикальні зв'язки на горизонтальні, інформаційні, коопераційні, тобто партнерство та співробітництво. За мережевим підходом в управлінні освітою з'являються такі принципи як добровільність встановлення зв'язків, рівноправність, взаємодопомога, партнерство, відсутність ієрархічного керівництва. Таким чином, виникає мережа закладів освіти, що характеризується різноманітністю діяльності та породженням нових людських стосунків. Позитивною стороною появи мережевої системи освіти є розвиток освіти як соціального інституту, зберігання умов його всезагальності, а також динамізація інтегративних процесів між різними освітніми організаціями і забезпечення процесу формування загальних принципів, загального смислового поля в сучасній освіті. За Кастельсом, мережа – це «...сукупність пов'язаних між собою вузлів. Мережа дозволяє моментально і майже без зайвих витрат часу, сил та енергії встановити велику кількість прямих контактів і цим полегшує виявлення партнерів» [32, 79].

Соціальне новоутворення – мережеве суспільство – репрезентується у різних проявах і демонструє істотні відмінності в тому, що стосується результатів прогресу мережевого суспільства для життя людей. Специфіка трансформаційних змін залежить від історико-культурних і інституційних факторів і дані реорганізаційні процеси приносять як позитивні прогресивні, так і негативні наслідки. Опір розвитку мережевого суспільства, що виникає в умовах сьогодення, пов'язаний з незадоволеними вимогами людства. Інтернет - «...це інформаційна технологія і соціальна форма, яка втілює в собі інформаційну епоху так само, як електричний двигун був важелем соціальних і технічних змін індустріальної епохи» [14, 15], це та технологія, що поступово стає основою комунікаційних шляхів мережевого суспільства, та все ж може стати контрольованим об'єктом і таким чином отримати колосальний вплив на формування картини світу людини. Часткова відсутність технічної інфраструктури, недостатність освітньо-культурних можливостей для використання прогресивного потенціалу Інтернету людьми все ж приводять до неповної доступності мережі для всіх верств населення, тобто з'являється нерівноправне положення у використанні інформаційних ресурсів людиною мережевого суспільства. Тому необхідна фундаментальна модернізація форм управління освітніми процесами, які будуть адаптовані до інновативних технологій і ринкової економіки. Головною інтенцією даних процесів є отримання інтелектуальної здатності до того, щоб навчатися протягом усього життя пошуку, знаходженню, переробці та аналізу інформації, її використанню для продукування знань.

Можна стверджувати, що з появою мережевого суспільства, суспільства інформаційного – знання отримуються ефективніше та доступніше. Саме за допомогою знань соціальні інститути стають відкритішими, якість та конкурентоспроможність освіти підвищується, важливість

отримання освітньої кваліфікації зростає. Роль знань, освіти у побудові мережевого суспільства важко переоцінити як і вплив мережевого суспільства на особливості розвитку освітньої системи. Адже в процесах модернізації освітнього простору актуалізується зведення системи отримання освіти молоддю України до одного європейського стандарту, проте при цьому не враховується важливість виховання за допомогою освіти неповторної культурної ідентичності в різних народів, верств населення, націй, регіональних спільнот, етносів. Зрозумілим стає пріоритетність включення до реорганізаційної політики в сфері освіти такого важливого складника як врахування культурної приналежності особистості, що навчається, її неповторної картини світу, побудові наявних інститутів управління до умов мережевого суспільства.

ВИСНОВКИ

Залучення основних аспектів теорії інформаціонального суспільства Кастельса, класифікації та типологізації культурної ідентичності і концепції мережевого суспільства до проблеми модернізації освітнього простору, дозволяє, на наш погляд, виявити закономірність формування специфіки культурної ідентичності у певному типі суспільства. Концептуальна стратегія Кастельса дозволяє дослідити особливості трансформаційних процесів, що репрезентують перехідний стан соціальних інститутів до нових форм діяльності, впливаючи на культурну ідентичність особистості інформаціонального суспільства. У цьому контексті принципово важливим є врахування багатоаспектності проблеми культурної ідентичності, а саме дослідження цього феномену як комплексного утворення, що об'єднує первинну, резистентну, проектну, особистісну та колективну ідентичності. Зазначимо, що в процесі модернізації сучасного освітнього простору перспективним є формування таких освітніх стратегій, які б враховували багатоаспектність і гетерогенність феномену культурної ідентичності в умовах інформаціонального розвитку сучасного суспільства, сприяючи відновленню балансу між культурно-національною ідентичністю і глобалізаційними процесами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
3. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман. – СПб. : Питер, 2008. – 252 с.
4. Бойко В. А. Тенденції у змінах структури соціальних ідентичностей у ситуації нестабільності / В. А. Бойко // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: міжвузівський зб. наук. праць. – 2010. – № 45. – С. 147–154.
5. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые. – М. : Логос, 1998. – 320 с.
6. Вільчинська І. Ю. Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді: Автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.05 / І. Ю. Вільчинська // НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002. – 20 с.
7. Гасилин В. Н. Идентичность и идентификация человека: проблемы и перспективы исследования / В. Н. Гасилин // Вестник ПАГС. – 2008. – № 2. – С. 116–120.
8. Дзвінчук Д. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління / Д. Дзвінчук. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. – 101 с.
9. Дрожжина С. В. Мультикультуралізм як концептуальна модель та праксеологія розуміння сучасного українського соціуму : монографія / С. В. Дрожжина. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – 137 с.
10. Ершов В. А. Поликультурное образование в системе образовательной подготовки учащихся средней шко-

REFERENCES

1. Andrushhenko V. P., Myhal'chenko M. I. Suchasna social'na filosofija: Kurs lekciij / V. P. Andrushhenko, M. I. Myhal'chenko. – K. : Geneza, 1996. – 368 s.
2. Bauman Z. Individualizirovannoe obshchestvo / Z. Bauman. – M. : Logos, 2005. – 390 s.
3. Bauman Z. Tekushhaja sovremennost' / Z. Bauman. – SPb. : Piter, 2008. – 252 s.
4. Bojko V. A. Tendencii' u zminah struktury social'nyh identychnostej u situacii' nestabil'nosti / V. A. Bojko // Social'ni tehnologii': aktual'ni problemy teorii' ta praktyky: mizhvuziv's'kyj zb. nauk. prac'. – 2010. – № 45. – S. 147–154.
5. Burd'e P. Formy kapitala / P. Burd'e. – M. : Logos, 1998. – 320 s.
6. Vil'chyn's'ka I. Ju. Etnichna ta nacional'na identychnist' suchasnoi' ukrai'ns'koi' molodi: Avtoref. dys. kand. polit. nauk : 23.00.05 / I. Ju. Vil'chyn's'ka // NAN Ukraïny; In-t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo. – K., 2002. – 20 s.
7. Gasilin V. N. Identichnost' i identifikacija cheloveka: problemy i perspektivy issledovanija / V. N. Gasilin // Vestnik PAGS. – 2008. – № 2. – S. 116–120.
8. Dzvinchuk D. Osvita v istoryko-filosofs'komu vymiri: tendencii' rozvytku ta upravlinnja / D. Dzvinchuk. – K. : ZAT «Nichlava», 2006. – 101 s.
9. Drozhzhyna S. V. Mul'tykul'turalizm jak konceptual'na model' ta prakseologija rozuminnja suchasnogo ukrai'ns'kogo sociumu : monografija / S. V. Drozhzhyna. – Donec'k: DonNUET, 2009. – 137 s.
10. Ershov V. A. Polikul'turnoe obrazovanie v sisteme obrazovatel'noj podgotovki uchashhhsja srednej shkoly:

- лы: Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / В. А. Ершов. – М., 2000. – 194 с.
11. Ідея культури : виклики сучасної цивілізації / Є. К. Бистрицький, С. В. Пролеєв, Р. В. Кобець, Р. В. Замовець. – К. : Альтерпрес, 2003. – 192 с.
12. Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці: автореф. дис. канд. психолог. наук : 19.00.07 / О. М. Ічанська; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 20 с.
13. Кастельс М. Галактика Інтернет : Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 328 с.
14. Кастельс М. Информационная эпоха, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 606 с.
15. Кастельс М. Могущество самобытности / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 292–308.
16. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе : Антология. – М. : Academia, 1999. – С. 492–505.
17. Кирюхин Д. И. Либеральные ценности и национальная культура: кризис идентичности в постсоветском обществе / Д. И. Кирюхин // Фундаментальные проблемы культурологии: в 4 т. / отв. ред. Д. Л. Спивак. – СПб. : Питер, 2008. – Т. 4 : Культурная политика. – С. 240–247.
18. Мадей Н. М. Проблема культурної ідентичності: Курс лекцій [Електронний ресурс] / Н. М. Мадей. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua>
19. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид. – М. : Наука, 1988. – 429 с.
20. Паринов С. И. К теории сетевой экономики / С. И. Паринов. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2002. – 580 с.
21. Рижко В. Про філософію освіти: як вона можлива / В. Рижко // Філософія освіти: науковий часопис. – 2006. – № 2. – С. 15–24.
22. Скотний В. Проблема сучасної освіти України : світський та релігійно-науковий аспекти : колективна монографія у 3 кн. / За заг. ред. М. Михальченка, В. Скотного. – Київ–Дрогобич : Інформаційно-редакційний відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. – 144 с.
23. Скотний В. Сучасна освіта в вимірах «нової раціональності» / В. Скотний // Логіко-раціональне в структурі пізнавального освоєння світу. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. – С. 143–167.
24. Солodka А. Полікультурне виховання та освіта – крок до інтеграції освіти України в єдиний загальнокультурний простір / А. Солodka // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Миколаїв: МДУ, 2005. – С. 212–217.
25. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 398 с.
26. Федотова Н. Н. Кризис идентичности в условиях глобализации / Н. Н. Федотова // Человек. – 2003. – № 6. – С. 50–58.
27. Швалб Ю. М. Одиночество: социально-психологические проблемы / Ю. М. Швалб, О. В. Данчева. – К. : Автoref. dis. kand. ped.nauk : 13.00.04 / V. A. Ershov. – М., 2000. – 194 с.
11. Ideja kul'tury : vyklyky suchasnoi' cyvilizacii' / Je. K. Bystryc'kyj, S. V. Prolejev, R. V. Kobec', R. V. Zamovec'. – K. : Al'terpres, 2003. – 192 s.
12. Ichans'ka O. M. Stanovlennja osobystisnoi' identychnosti v rann'omu junac'komu vici: avtoref. dys. kand. psyholog. nauk : 19.00.07 / O. M. Ichans'ka; Nacional'nyj pedagogichnyj universytet im. M.P. Dragomanova. – K., 2002. – 20 s.
13. Kastel's M. Galaktika Internet : Razmyshlenija ob Internete, biznese i obshhestve / M. Kastel's. – Ekaterinburg : U-Faktoriya, 2004. – 328 s.
14. Kastel's M. Informacionnaja jepoha, obshhestvo i kul'tura / M. Kastel's. – M. : GU VShJe, 2000. – 606 s.
15. Kastel's M. Mogushhestvo samobytnosti / M. Kastel's // Novaja postindustrial'naja volna na Zapade: Antologija / Pod red. V. L. Inozemceva. – M. : Academia, 1999. – S. 292–308.
16. Kastel's M. Stanovlenie obshhestva setevyh struktur / M. Kastel's // Novaja postindustrial'naja volna na Zapade : Antologija / Pod red. V. L. Inozemceva. – M. : Academia, 1999. – S. 492–505.
17. Kirjuhin D. I. Liberal'nye cennosti i nacional'naja kul'tura: krizis identichnosti v postsovetskom obshhestve / D. I. Kirjuhin // Fundamental'nye problemy kul'turologii : v 4 t. / otv. red. D. L. Spivak. – SPb. : Piter, 2008. – T. 4 : Kul'turnaja politika. – S. 240–247.
18. Madej N. M. Problema kul'turnoi' identychnosti: Kurs lekcij [Elektronnyj resurs] / N. M. Madej. – Rezhym dostupu: <http://www.franko.lviv.ua>
19. Mid M. Kul'tura i mir detstva / M. Mid. – M. : Nauka, 1988. – 429 s.
20. Parinov S. I. K teorii setevoj jekonomiki / S. I. Parinov. – Novosibirsk : IJeOPP SO RAN, 2002. – 580 c.
21. Ryzhko V. Pro filosofiju osvity: jak vona mozhlyva / V. Ryzhko // Filosofija osvity: naukovyj chasopys. – 2006. – № 2. – S. 15–24.
22. Skotnyj V. Problema suchasnoi' osvity Ukrai'ny : svits'kyj ta religijeznavchyj aspekty : kolektyvna monografija u tr'oh knyгах / Za zag. red. M. Myhal'chenka, V. Skotnogo. – Ky'iv –Drogobych : Informacijno-redakcijnyj viddil DDPU im. Ivana Franka, 2009. – 144 s.
23. Skotnyj V. Suchasna osvita v vymirah «novoї racional'nosti» / V. Skotnyj // Logiko-racional'ne v strukturі piznaval'nogo osvovennja svitu. – L'viv: Vydavnychyj centr L'viv'skogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Franka, 2008. – S. 143–167.
24. Solodka A. Polikul'turne vyhovannja ta osvita – krok do integracii' osvity Ukrai'ny v jedynyj zagal'nokul'turnyj prostir / A. Solodka // Naukovyj visnyk Mykolai'vs'kogo derzhavnogo universytetu. – Mykolai'v : MDU, 2005. – S. 212–217.
25. Ujebster F. Teorii informatzionnogo obchestva / F. Ujebster. – M. : Aspect Press, 2004. – 398 s.
26. Fedotova N. N. Krizis identichnosti v uslovijah globalizacii / N. N. Fedotova // Chelovek. – 2003. – № 6. – S. 50–58.
27. Shvalb Ju. M., Odinochestvo: social'no-psihologicheskie problemy / Ju. M. Shvalb, O. V. Dancheva. – K. :

- Чукраша, 1991. – 270 с.
28. Шелупахіна К. М. Феномен культурної ідентичності в контексті сучасної філософської антропології: Автореф. канд.філос.наук: 09.00.03 / К. М. Шелупахіна. – К., 2009. – 22 с. 29. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Флинта, 2006. – 342 с. 30. Яковенко И. Г. Трансформация базовых идентичностей: факторы, тренды, сценарии / И. Г. Яковенко // Современные трансформации культуры / отв. ред. И. В. Кондаков. – М. : Наука, 2005. – С. 119–134. 31. Castells Manuel. The Power of Identity / M. Castells // Information Age: Economy, Society and Culture. – Blackwell Publishing Ltd, 2004. – V. 2. – P. 610.	Chukrasha, 1991. – 270 s. 28. Shelupahina K. M. Fenomen kul'turnoi' identychnosti v konteksti suchasnoi' filososfs'koi' antropologii' : Avtoref. kand.filos.nauk: 09.00.03 / K. M. Shelupahina. – K., 2009. – 22 s. 29. Jerikson Je. Identichnost' : junost' i krizis / Je. Je. – M. : Flinta, 2006. – 342 s. 30. Jakovenko I. G. Transformacija bazovyh identichnostej : faktory, trendy, scenarii / I. G. Jakovenko // Sovremennye transformacii kul'tury / отв. red. I. V. Kondakov. – M. : Nauka, 2005. – S. 119–134. Information Age: Economy, Society and Culture. – Blackwell Publishing Ltd, 2004. – V. 2. – P. 610.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2012 р.

УДК 370.153: 378.180.6/193:130

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

О. В. Винославська

*кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології і педагогіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
olenavynoslavska@gmail.com*

Психологічна культура є складовою базової культури особистості як системної характеристики людини, що дозволяє їй ефективно самовизначатися і самореалізовуватися в житті, сприяє успішній соціальній адаптації, саморозвитку й отриманню задоволення від життя. У статті розглянуто методичні підходи до вимірювання таких культурно-психологічних поведінкових проявів викладачів технічного університету як: регулярне здійснення самопізнання, самоаналізу своїх особистісних і поведінкових особливостей; конструктивне спілкування з близькими та іншими людьми; хороша саморегуляція своїх емоцій, дій і думок; гармонійно організована творчість; конструктивне ведення своїх справ; саморозвиток, що гармонізує, – наявність цілей і діяльності із самовиховання особистісних установок і поведінки. Представлено розроблений авторкою комплекс методик для вимірювання основних проявів психологічної культури викладача технічного університету, що складається з двох частин. *Частина 1* містить методики, які діагностують культурно-психологічні потреби викладача, визначають рівень розвитку цих потреб. У *частині 2* вміщено методики, спрямовані на виявлення психологічних чинників, що впливають на розвиток психологічної культури викладачів технічних університетів.

Ключові слова: психологічна культура, викладач, технічний університет.

THE THEORETICAL ANALYSIS OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCH OF PSYCHOLOGICAL CULTURE OF TECHNICAL UNIVERSITY TEACHERS

O. V. Vynoslavska

*PhD in Psychology, Associate professor,
Head of Psychology and Pedagogics Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
olenavynoslavska@gmail.com*

A psychological culture is a component of a person's basic culture as a system characteristic of the personality which resolves his/her effective self-identification and self-realization in a life, assists his/her successful social adaptation, self-development and satisfaction from life. In the article the methodical approaches to measurement of such cultural-psychological behavioural traits of the technical university teachers are considered, i.e. a regular realization of self-knowledge, an introspection of the personal and behavioural features; a constructive dialogue with close people and others; a good self-control of the emotions, actions and thoughts; harmoniously organized creativity; constructive conducting one's affairs; a harmonious self-development, to crown it all, a presence of the purposes and activity on self-education of personal attitudes and behaviour. The two-part complex of techniques for measurement of the basic traits of a psychological culture of a technical university teacher developed by the author is presented. The part 1 contains techniques which diagnose cultural-psychological needs of a teacher, define level of their development. The part 2 contains the techniques directed in psychological factors revealing, which influence the development of technical university teachers' psychological culture.

Keywords: psychological culture, teacher, technical university.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У ситуації перетворення провідних політехнічних інститутів України в технічні університети на них покладається відповідальність не тільки за професійну підготовку спеціалістів, але й за формування в них певних суспільних стереотипів і цінностей. Поряд з предметно-професійною підготовкою науково-педагогічних працівників технічних університетів актуальною стає проблема підвищення рівня їх *психологічної культури*, яка включає: грамотність і компетентність у психологічному аспекті розуміння людської сутності, внутрішнього світу людини і самого себе, людських відносин та поведінки; гуманістично орієнтовану ціннісно-смыслову сферу (прагнення, інтереси, світогляд, ціннісні орієнтації); розвинену рефлексію; творчість у власному житті [13]. Важливою передумовою психологічної культури викладача технічного університету виступає також його внутрішня настроєність на навчально-виховну діяльність [22].

Психологічна культура є важливою складовою загальної культури життєдіяльності та функціонування особистості як в її навколишньому середовищі в цілому, так і в межах реалізації професійної діяльності, зокрема педагогічної.

Висока психологічна культура викладача сприяє: більш глибокому усвідомленню власних можливостей (інтелектуальних якостей, працездатності, комунікативних якостей, характеру, темпераменту тощо); кращому усвідомленню своїх бажань (життєвих потреб у самозбереженні, потреб у визнанні іншими людьми, у самореалізації своїх здібностей); правильній організації своєї праці, побуту та дозвілля; оптимальному регулюванню особистісних і ділових стосунків з іншими людьми (членами педагогічного колективу, студентами, членами сім'ї тощо) [18; 21].

Отже, дослідження суб'єктивних характеристик психологічної культури викладача технічного університету, а також психологічних умов, що впливають на її розвиток, є актуальним завданням педагогічної психології. *Мета статті* – представити комплекс психологічних методик для дослідження психологічної культури майбутніх викладачів технічного університету, а також психологічних чинників, що впливають на її розвиток.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Психологічна культура є складовою базової культури особистості як системної характеристики людини, що дозволяє їй ефективно самовизначатися і самореалізовуватися в житті, сприяє успішній соціальній адаптації, саморозвитку й отриманню задоволення від життя [9].

До культурно-психологічних поведінкових проявів відносяться [17]:

- *регулярне здійснення самопізнання*, самоаналізу своїх особистісних і поведінкових особливостей, у результаті якого починають усвідомлюватися свої життєві призначення, утворюються та підтримуються конструктивне само відношення і самооцінка, що реально допомагають жити, ставити здійсненні цілі та завдання, спрямовувати конкретні зусилля у напрямку, що відповідає своїм нахилам і перевагам, бути самим собою;
- *конструктивне спілкування* з близькими та далекими людьми, що допомагає продуктивному вирішенню особистих, ділових і громадських питань;
- *хороша саморегуляція* своїх емоцій, дій і думок – розвинені прагнення й уміння підтримувати переважно позитивний емоційний тон, зберігати спокій у стресових ситуаціях, створювати й підтримувати позитивні особистісні установки і ставлення, зберігати здоровий глузд і мудрість у конфлікті з людьми, проявляти гнучкість мислення при вирішенні складних завдань, підтримувати гармонічний, різноманітний й адаптивно необхідний спосіб життя, тощо;
- *гармонійно організована творчість* – наявність своєї цікавої творчої справи, що виконується найчастіше в ігровому та процесуальному стилі, з помірним вкладенням зусиль і часу (адже є й інші важливі й адаптивно необхідні види діяльності);
- *конструктивне ведення своїх справ*, для якого характерним є реалістичне планування, доведення, як правило, початої справи до кінця, уміння відмовитися від нереальної мети в умовах, що змінилися, та сформулювати нову, більш здійсненну мету, уміння працювати систематично, а не імпульсивно, з відпочинком і переключенням на інші види діяльності тощо);
- *саморозвиток, що гармонізує*, – наявність цілей і діяльності із самовиховання особистісних установок і поведінки, які гармонізують бажання, емоції, думки й уявлення про себе, інших людей, навколишній світ, природу, а також ставлення до них, що, зрештою, поліпшує весь наш спосіб життя.

Базуючись на аналізі сучасної літератури в галузі педагогічної психології, а також враховуючи власний практичний досвід з підготовки аспірантів технічних університетів до професійно-педагогічної діяльності, нами був розроблений *Комплекс методик «Дослідження психологічної культури викладачів технічного університету»*.

Комплекс складається з двох частин, спрямованих на дослідження різних аспектів психологічної культури викладача технічного університету. *Частина 1* містить методики, які діагностують культурно-психологічні потреби, визначають рівень їхнього розвитку. У *частині 2* вміщено методики, спрямовані на виявлення психологічних чинників, що впливають на розвиток психологічної культури викладачів технічних університетів.

Структура першої частини Комплексу представлена у табл. 1.

Таблиця 1

**Частина 1. Комплекс психологічних методик
«Дослідження психологічної культури викладачів технічного університету»**

Параметр, що досліджується		Структурні компоненти (психологічні характеристики)	Методика, автор	Джерело
Регулярне здійснення самопізнання	Потреба у регулярному здійсненні самопізнання, самоаналізу	- <i>Рівень</i> потреби у самопізнанні - <i>Ступінь реалізації</i> потреби у самопізнанні - <i>Гармонійність</i> рівня і ступеня реалізації потреби у самопізнанні	Психологічна культура особистості (О.І.Мотков)	О.І.Мотков [17]
	Психологічна готовність до професійно-педагогічної діяльності в технічному університеті	Рівень розвитку мотиваційного, когнітивного, операційного та особистісного компонентів психологічної готовності до професійно-педагогічної діяльності в технічному університеті	Самоаналіз психологічної готовності до професійно-педагогічної діяльності в технічному університеті (О.В.Винославська)	О.В.Винославська [авторська розробка]
	Мотивація професійно-педагогічної діяльності	- <i>Ступінь</i> прояву педагогічного покликання - <i>Глибина</i> вияву супутніх та другорядних інтересів	Мотиви вибору діяльності викладача (Є.П.Ільїн)	Є.П.Ільїн [12]
Конструктивне спілкування	Потреба у конструктивному спілкуванні	- <i>Рівень</i> потреби у конструктивному спілкуванні - <i>Ступінь реалізації</i> потреби у конструктивному спілкуванні - <i>Гармонійність</i> рівня і ступеня реалізації потреби у конструктивному спілкуванні	Психологічна культура особистості (О.І.Мотков)	О.І.Мотков [17]
	Стиль спілкування викладача	Стиль педагогічного спілкування	Діагностика стилів педагогічного спілкування (З.В.Масаєва)	З.В.Масаєва [15]
	Комунікативні уміння	Рівень сформованості комунікативних умінь викладача	Діагностика сформованості професійної культури майбутнього керівника ЗОНЗ за комунікативним критерієм (О.Лебідь)	О.Лебідь [14]

Саморегуляція	Потреба у саморегуляції своїх емоцій, дій і думок	- <i>Рівень</i> потреби у саморегуляції своїх емоцій, дій і думок - <i>Ступінь реалізації</i> потреби у саморегуляції своїх емоцій, дій і думок - <i>Гармонійність</i> рівня і ступеня реалізації потреби у саморегуляції своїх емоцій, дій і думок	Психологічна культура особистості (О.І.Мотков)	О.І.Мотков [17]
	Локус контролю	Рівень екстернальності-інтернальності викладача	Опитувальник на визначення локусу контролю (І.С. Бубнова)	І.С. Бубнова, В.І. Рерке [2]
	Саморегуляція у конфліктних ситуаціях	Стиль поведінки викладача у конфліктній ситуації	Ваш стиль поведінки у конфліктній ситуації (К. Томас)	Ю.Ф.Пачковський [19]
Гармонійність організації творчості	Потреба у гармонійно організованій творчості	- <i>Рівень</i> потреби у гармонійно організованій творчості - <i>Ступінь реалізації</i> потреби у гармонійно організованій творчості - <i>Гармонійність</i> рівня і ступеня реалізації потреби у гармонійно організованій творчості	Психологічна культура особистості (О.І.Мотков)	О.І.Мотков [17]
	Творчий потенціал	Рівень розвитку творчого потенціалу	Опитувальник «Який Ваш творчий потенціал» (Є.Ю.Бруннер)	Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко [20]
	Творча підготовка до навчальних занять	Рівень творчої підготовки до навчальних занять	Самоактуалізація у педагогічній творчості (О.В.Винославська)	О.В.Винославська [6; 8]
Конструктивне ведення справ	Потреба у конструктивному веденні своїх справ	- <i>Рівень</i> потреби у конструктивному веденні своїх справ - <i>Ступінь реалізації</i> потреби у конструктивному веденні своїх справ - <i>Гармонійність</i> рівня і ступеня реалізації потреби у конструктивному веденні своїх справ	Психологічна культура особистості (О.І.Мотков)	О.І.Мотков [17]
	Самоменеджмент	Рівень самоменеджменту викладача	Самоменеджмент: наскільки добре ви справляєтеся із своєю роботою? (Л.Зайверт)	Л.Зайверт [11] О.В.Винославська [7; 31]
	Інформаційно-технологічний самоменеджмент	Інтенсивність застосування інформаційних технологій	Самоактуалізація у педагогічній творчості (О.В.Винославська)	О.В.Винославська [4; 6]

Гармонійність саморозвиток	Потреба у здійсненні гармонійного саморозвитку	- <i>Рівень</i> потреби у саморозвитку - <i>Ступінь реалізації</i> потреби у саморозвитку - <i>Гармонійність</i> рівня і ступеня реалізації потреби у саморозвитку	Психологічна культура особистості (О.І.Мотков)	О.І.Мотков [17]
	Прагнення розвиватися	- <i>Рівень</i> прагнення до саморозвитку - <i>Самооцінка</i> якостей, що сприяють саморозвитку - <i>Оцінка</i> можливості професійної самореалізації	Діагностика рівня саморозвитку й професійно-педагогічної діяльності (Л.М.Бережнова)	Л.М.Бережнова [1]
	Реалізація потреби у саморозвитку	Ступінь реалізації потреби викладача у саморозвитку	Діагностика реалізації потреби у саморозвитку (М.П.Фетискін)	М.П.Фетискін [24]
Професійно-педагогічна моральність	Потреба у дотриманні професійно-педагогічної етики	Моральний статус особистості	Формула людини (В.Лефевр)	Ю.А.Шрейдер [25]
	Розвиток моральної свідомості	Рівень розвитку моральної свідомості	Етичні настановлення викладача (С.S.Alexander, Н.J.Becker в адаптації О.В.Винославської)	О.В.Винославська [3; 5] С.S.Alexander, Н.J.Becker [26]
	Етичність поведінки	Індекс участі у сумнівних з етичної точки зору педагогічних ситуаціях		
Інтегральний показник психологічної культури			Психологічна культура особистості (О.І.Мотков)	О.І.Мотков [17]

Обсяг статті не дозволяє докладно зупинитися на особливостях застосування всіх методик, наведених у таблиці 1. У той же час, ми вважаємо за необхідне коротко зупинитися на особливостях дослідження рівня розвитку основних компонентів психологічної готовності до професійно-педагогічної діяльності за розробленою нами методикою «Самоаналіз психологічної готовності до професійно-педагогічної діяльності в технічному університеті». Бланк методики представляє собою матрицю, де по вертикалі перераховані основні компоненти психологічної готовності (мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний), а по горизонталі – найважливіші функціональні ролі викладача технічного університету (педагог, вчений, методист, організатор, вихователь). Елементами матриці виступають *рівні сформованості* кожного з компонентів психологічної готовності до реалізації усіх функціональних ролей викладача, які опитувані мають визначити у відсотках. Експериментальна перевірка показала, що під час першого зрізу аспіранти, як майбутні викладачі технічного університету, виставляють собі оцінки у межах 0-50 %. При цьому викладач, який здійснює психолого-педагогічну підготовку аспірантів, має можливість їх наочної мотивації до навчання за програмою «Основи психології і педагогіки вищої освіти» з метою розвитку необхідних умінь і навичок та відповідного підвищення початкових результатів. Як правило, під час другого зрізу по оцінках усіх складових компонентів психологічної готовності до професійно-педагогічної діяльності спостерігається позитивна динаміка.

Розвиток психологічної культури аспіранта технічного університету як майбутнього викладача здійснюється під впливом організаційної культури вищого навчального закладу і в умовах психологічного клімату певного його підрозділу (науково-дослідної лабораторії, кафедри, факультету тощо). Впливають на процес становлення психологічної культури аспірантів й моральнісні характеристики інших учасників навчального процесу [16; 27-30].

Для виявлення психологічних чинників, що впливають на розвиток психологічної культури викладачів технічних університетів, призначена друга частина Комплексу (таблиця 2).

**Частина 2. Комплекс психологічних методик
«Дослідження психологічних чинників розвитку психологічної культури
викладачів технічного університету»**

Чинники розвитку психологічної культури викладача	Методика, автор	Джерело
Організаційні		
Соціально-психологічний клімат в педагогічному колективі	Експрес-методика з вивчення соціально-психологічного клімату в трудовому колективі (О.С.Михалюк, А.Ю.Шалито)	Д.Я.Райгородський [23]
Організаційна культура навчального закладу	Методика діагностики типу корпоративної культури організації (А.Б.Купрейченко на основі типології Базарова, Малиновського)	А.Л.Журавлев, А.Б.Купрейченко [10]
Чисельність працівників в організації	Анкета	О.В.Винославська [5]
Професійно-моральні	«Етичні проблеми в організації» (О.В.Винославська)	
Наявність етико-психологічних проблем у професійній діяльності викладача (потреба в консультуванні)		
Наявність в організації етичного кодексу		
Тип соціального впливу в педагогічній діяльності		
Професійні		
Освіта викладача		
Стаж професійно-педагогічної діяльності		
Соціально-демографічні		
Вік викладача		
Стать викладача		

ВИСНОВКИ

Комплекс психологічних методик «Дослідження психологічної культури викладачів технічного університету» доцільно використовувати для експериментальної перевірки рівня сформованості основних культурно-психологічних потреб викладачів, аналізу психологічних чинників розвитку психологічної культури викладачів технічного університету..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережнова Л. Н. Диагностика уровня саморазвития и профессионально-педагогической деятельности / Л. Н. Бережнова // Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2005. – С. 411–413.
2. Бубнова И. С. Социально-педагогическая диагностика : метод. реком. / И. С. Бубнова, В. И. Рерке. – Иркутск : Изд-во Иркутск. гос. пед. ун-та, 2005. – 85 с.
3. Винославська О. В. Методика дослідження моральної свідомості викладачів технічних університетів / О. В. Винославська // Збірник наукових праць СНУ ім. В. Даля. – Частина перша. Проблеми педагогіки вищої школи на сучасному етапі, дистанційна система освіти на базі інформаційних технологій, науковці підприємствам і установам регіону. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2004. – С. 130.
4. Винославська О. В. Підготовка викладачів технічних

REFERENCES

1. Berezhnova L. N. Diagnostika urovnja samorazvitija i professional'no-pedagogicheskoy dejatel'nosti / L. N. Berezhnova // Fetiskin N. P. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M. : Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2005. – S. 411–413.
2. Bubnova I. S. Social'no-pedagogicheskaja diagnostika : metod. rekom. / I. S. Bubnova, V. I. Rerke. – Irkutsk : Izd-vo Irkutsk. gos. ped. un-ta, 2005. – 85 s.
3. Vynoslavs'ka O. V. Metodyka doslidzhennja moral'noi' svidomosti vykladachiv tehnyh universytetiv / O. V. Vynoslavs'ka // Zbirnyk naukovykh prac' SNU im. V. Dalja. – Chastyne persha. Problemy pedagogiky vyshhoi' shkoly na suchasnomu etapi, dystancijna systema osvity na bazi informacijnyh tehnologij, naukovci pidpryjemstvam i ustanovam regionu. – Lugans'k : Vyd-vo SNU im. V.Dalja, 2004. – S. 130.
4. Vynoslavs'ka O. V. Pidgotovka vykladachiv tehnyh

- університетів з проблеми інтеграції інформаційних і педагогічних технологій / О. В. Винославська // Психологічні та соціально-економічні основи забезпечення організаційного розвитку освітніх організацій : Тези науково-практичної конференції (22-23 травня 2008 р., м. Біла Церква). – К. : Науковий світ, 2008. – С. 88–90.
5. Винославська О. В. Психологічні проблеми реалізації науково-педагогічними працівниками етичних норм професійної діяльності / О. В. Винославська // Вісник НТУУ «КПІ»: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2003. – № 3(9). – С. 101–110.
 6. Винославська О. В. Самоактуалізація в педагогічній творчості як умова розвитку психологічної культури майбутнього викладача / О. В. Винославська // Матеріали Всеукраїнської конференції «Гуманістичні універсалії освітнього простору: Можливості самореалізації особистості» (28-29 вересня 2007 р., м. Київ). – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2007. – С. 44–48.
 7. Винославська О. В. Самоменеджмент у структурі психологічної культури викладача технічного університету / О. В. Винославська // Вісник НТУУ «КПІ»: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2002. – № 2(5). – С. 83–94.
 8. Винославська О. В. Саморегуляція у педагогічній творчості як складова психологічної культури викладача вищої школи / О. В. Винославська // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2006. – № 8. – С. 9–12.
 9. Гуревич П. С. Філософія культури : Посібник для студентів гуманітарних вузів // П. С. Гуревич. – М. : Аспект-Пресс, 1994. – 317 с.
 10. Журавлев А. Л. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности / А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : Институт психологии РАН, 2003. – 436 с.
 11. Зайверт Л. Ваше время – в ваших руках: (Советы руководителям, как эффективно использовать рабочее время) / Л. Зайверт. – М. : Экономика, 1991. – 232 с.
 12. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2004. – 509 с.
 13. Колмогорова Л. С. Диагностика психологической культуры школьников: Практик. пособие для шк. психологов / Л. С. Колмогорова. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 360 с.
 14. Лебідь О. В. Професійна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу : навч. посіб. / О. В. Лебідь. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – 263 с.
 15. Масаева З. В. Диагностика стилей педагогического общения / З. В. Масаева // Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2005. – С. 273–275.
 16. Миллер Д. Культура и нравственное развитие / Д. Миллер // Психология и культура / Под ред. Д. Мацумото. – СПб. : Питер, 2003. – С. 249–278.
 17. Мотков О. И. Психологическая культура личности // Школьный психолог. – 1999. – № 15. – С. 8–9.
 18. Обозов Н. Н. Психологическая культура отношений. – СПб. : Питер, 1995. – С. 3.
 19. Пачковський Ю. Ф. Психологія підприємництва : навч. університетів з проблеми інтеграції інформаційних і педагогічних технологій / О. В. Винославська // Psychologichni ta social'no-ekonomichni osnovy zabezpechennja organizacijnoho rozvytku osvithnih organizacij : Tezy naukovo-praktychnoi' konferencii' (22-23 travnja 2008 r., m. Bila Cerkva). – K. : Naukovyj svit, 2008. – S. 88–90.
 5. Vynoslavs'ka O. V. Psychologichni problemy realizacii' naukovo-pedagogichnymy pracivnykamy etychnyh norm profesijnoi' dijal'nosti / O. V. Vynoslavs'ka // Visnyk NTUU «KPI»: Filosofija. Psychologija. Pedagogika. – 2003. – № 3(9). – S. 101–110.
 6. Vynoslavs'ka O.V. Samoaktualizacija v pedagogichnij tvorchoosti jak umova rozvytku psychologichnoi' kul'tury majbut'ogo vykladacha / O. V. Vynoslavs'ka // Materialy Vseukrai'ns'koi' konferencii' «Gumanistychni universalii' osvith'ogo prostoru: Mozhlyvosti samorealizacii' osobystosti» (28-29 veresnja 2007 r., m. Kijiv). – K. : In-t psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukraïny, 2007. – S. 44–48.
 7. Vynoslavs'ka O. V. Samomenedzhment u strukturi psychologichnoi' kul'tury vykladacha tehničnogo universytetu / O. V. Vynoslavs'ka // Visnyk NTUU «KPI»: Filosofija. Psychologija. Pedagogika. – 2002. – № 2(5). – S. 83–94.
 8. Vynoslavs'ka O. V. Samoreguljacija u pedagogichnij tvorchoosti jak skladova psychologichnoi' kul'tury vykladacha vyshhoi' shkoly / O. V. Vynoslavs'ka // Naukovyj visnyk Nacional'nogo girnychoho universytetu. – 2006. – № 8. – S. 9–12.
 9. Gurevich P. S. Filosofija kul'tury : Posobie dlja studentov humanitarnyh vuzov / P. S. Gurevich. – M. : Aspekt-Press, 1994. – 317 s.
 10. Zhuravlev A. L. Nравstvenno-psihologičeskaja reguljacija jekonomičeskoi' aktivnosti / A. L. Zhuravlev, A. B. Kuprejchenko. – M. : Institut psihologii RAN, 2003. – 436 s.
 11. Zajvert L. Vashe vremja – v vashih rukah: (Sovety rukovoditeljam, kak jeffektivno ispol'zovat' rabočee vremja) / L. Zajvert. – M. : Jekonomika, 1991. – 232 s.
 12. Il'in E. P. Motivacija i motivy / E. P. Il'in. – SPb. : Piter, 2004. – 509 s.
 13. Kolmogorova L. S. Diagnostika psihologičeskoi' kul'tury škol'nikov: Prakt. posobie dlja shk. psihologov / L. S. Kolmogorova. – M.: VLADOS, 2002. – 360 s.
 14. Lebid' O. V. Profesijna kul'tura kerivnyka zagal'noosvit'noho navchal'nogo zakladu : navch. posib. / O. V. Lebid'. – Donec'k : LANDON-XXI, 2011. – 263 s.
 15. Masaeva Z. V. Diagnostika stilej pedagogičeskogo obshhenija / Z. V. Masaeva // Fetiskin N. P. Social'no-psihologičeskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M. : Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2005. – S. 273–275.
 16. Miller D. Kul'tura i нравstvennoe razvitie / D. Miller // Psihologija i kul'tura / Pod red. D. Macumoto. – SPb. : Piter, 2003. – S. 249–278.
 17. Motkov O. I. Psihologičeskaja kul'tura lichnosti // Shkol'nyj psiholog. – 1999. – № 15. – S. 8–9.
 18. Obozov N. N. Psihologičeskaja kul'tura otnoshenij. – SPb. : Piter, 1995. – S. 3.
 19. Pachkovs'kyj Ju. F. Psychologija pidpryjemnyctva :

- посіб. / Ю. Ф. Пачковський. – К. : Каравела, 2006. – 408 с.
20. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : навч. посіб. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – С. 138–141.
21. Психология педагогического мышления: История и практика. – М. : ИП РАН, 1998. – 152 с.
22. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – С. 144.
23. Райгородский Д. Я. (редактор-составитель). Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. – Самара : БАХРАХ-М, 2002. – 672 с.
24. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2005. – 490 с.
25. Шрейдер Ю. А. Модель моральной рефлексии / Ю. А. Шрейдер // Лекции по этике : [учеб. пособ.]. – М. : МИРОС, 1994. – С. 86–98.
26. Alexander C. S. The Use of Vignettes in Survey Research / C. S. Alexander, H. J. Becker // Public Opinion Quarterly. – 1978. – № 42. – С. 93–104.
27. Alexander R. Culture and Pedagogy: International Comparisons in Primary Education. – Oxford, UK; Malden, USA: BLACKWELL Publishers, 2000. – 640 p.
28. Cameron K. S. Quinn R. E. Diagnostic and Changing Organizational Culture. – London: Addison-Wesley, 1999. – 160 p.
29. Markus, H. and Kitayama, S. (1991) 'Culture and the self: Implications for cognition, emotion and motivation', Psychological Review, 98, 224-53.
30. Schabracq M. Changing Organizational Culture: The Change Agent's Guidebook / M. Schabracq. – U.S.A. : John Wiley & Sons Inc., 2007. – 254 pp.
31. Vynoslavka O. Self Management as Component of Technical University Teacher's Psychological Culture // Abstracts of the VII-th European Congress of Psychology, 1-6 July 2001, London, UK. – P. 134.
- navch. posib. / Ju. F. Pachkov s'kyj. – K. : Karavela, 2006. – 408 s.
20. Podoljak L. G. Psihologija vyshhoi' shkoly : navch. posib. / L.G. Podoljak, V.I. Jurchenko. – K. : Karavela, 2008. – S. 138–141.
21. Psihologija pedagogicheskogo myshlenija: Istorija i praktika. – M. : IP RAN, 1998. – 152 s.
22. Psihologichnyj slovnyk / Za red. V.I.Vojtka. – K. : Vyshha shkola, 1982. – S. 144.
23. Rajgorodskij D.Ja. (redaktor-sostavitel'). Prakticheskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy : ucheb. posob. – Samara : BAHRAH-M, 2002. – 672 s.
24. Fetiskin N. P. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M. : Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2005. – 490 s.
25. Shrejder Ju. A. Model' moral'noj refleksii / Ju. A. Shrejder // Lekcii po jetike : ucheb. posob. – M. : MIROS, 1994. – S. 86–98.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2012 р.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗАГАЛЬНОПРОФЕСІЙНИХ, ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИХ І ПСИХОЛОГІЧНИХ СКЛАДОВИХ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМЦЯ

М. О. Кононець

*старший викладач кафедри психології і педагогіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
mariakononets@yandex.ru*

У статті проаналізовано взаємозв'язок загальнопрофесійних, професійно-етичних і психологічних складових у структурі професійної діяльності підприємця. Особливості структури підприємницької діяльності розглянуто з позицій макро- та мікроекономіки, соціальної, економічної та організаційної психології. Показано, що професійна етика в структурі професійної діяльності підприємця виконує функцію зовнішнього морального регулятора. Внутрішнім моральним регулятором професійної діяльності виступає моральнісний розвиток підприємця. Описано цикл реалізації професійної етики підприємцями, який складається з трьох основних ланок: етичних настановлень, етичної поведінки та етичних взаємовідносин. Взаємодія між цими ланками виявляється у тому, що внаслідок інтеріоризації норм професійної етики, відбувається їх перетворення на етичні настановлення, які у вигляді системи відповідних дій актуалізуються у повсякденній професійній діяльності через етичну поведінку та етичні взаємовідносини. Підкреслюється, що для досягнення моральнісного розвитку підприємців процес їхньої професійної підготовки має передбачати формування в них не тільки професійних знань, але відповідального ставлення до прийняття рішень, умінь протидіяти прояву моральнісної слабості та навичок реалізації ними етичних норм у професійної діяльності.

Ключові слова: психологічна структура професійної діяльності підприємця; професійна етика підприємця; цикл реалізації професійної етики підприємцем.

INTERACTION BETWEEN GENERAL PROFESSIONAL, PROFESSIONAL-ETHICAL AND PSYCHOLOGICAL COMPONENTS IN THE STRUCTURE OF ENTREPRENEURS' PROFESSIONAL ACTIVITY

M. O. Kononets

*PhD in Psychology, Senior Teacher
Psychology and Pedagogics Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
mariakononets@yandex.ru*

In the article the interactions between general professional, professional-ethical and psychological components of the structure of entrepreneurs' professional activity are analyzed. The peculiarities of the structure of entrepreneurs' activity are considered with approaches of macro- and microeconomics, social, economical and organizational psychology. It is shown, that professional ethics in the structure of entrepreneurs' professional activity carries out function of an external moral regulator. The moral development of the entrepreneur acts as an internal moral regulator of the professional activity. The cycle of realization of entrepreneurs' professional ethics consists of three basic links, i.e. ethical attitudes, ethical behaviour and ethical mutual relations. Interaction between these links consists of interiorization of the professional ethics norms, and their further transformation into ethical attitudes which as a system of corresponding actions is put into daily professional activity as ethical behaviour and ethical mutual relations. It is underlined that for achievement of entrepreneurs' moral development the process of their professional training should provide development not only their professional knowledge and skills in realization of the ethical standards in the professional work, but also the responsible relation to decision-making and an ability to resist to their moral weakness.

Keywords: the psychological structure of entrepreneurs' professional activity, the entrepreneur's professional ethics, the cycle of realization of entrepreneurs' professional ethics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід до ринкової економіки, юридичне визнання власності відродили в Україні активну підприємницьку діяльність, розвиток якої вимагає від її учасників нових підходів до людей, до їхньої діяльності, а головне – реалізації підприємцями професійної етики. Дослідження психологічних особливостей реалізації професійної етики підприємцями передбачає аналіз структури підприємницької діяльності. Для більш докладного її вивчення необхідно дослідити уявлення про неї в макро- та мікроекономіці, соціальній, економічній та організаційній психології, психології підприємництва і психології управління. Це дозволить більш глибоко проаналізувати взаємозв'язок між її загальнопрофесійними і психологічними складовими, а також уточнити їхнє етико-психологічне навантаження.

Мета статті – з'ясувати місце професійної етики в структурі професійної діяльності підприємця та проаналізувати особливості її реалізації підприємцями.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Діяльність у психологічній науці розглядають як активність суб'єкта, спрямовану «на взаємодію з навколишнім середовищем з метою задоволення власних потреб» [24, 107]. Як правило, при аналізі діяльності виокремлюють мотиваційний і операційний аспекти. При мотиваційному аналізі складовими одиницями діяльності розглядають потреби, цілі, мотиви, предмет і засоби діяльності. При операційному аналізі елементами діяльності виступають дії і операції [24].

Відповідно, існує декілька підходів до аналізу психологічної структури підприємницької діяльності.

В економіці професійна діяльність підприємців структурується відповідно до покладених в її основу підходів, цілей і завдань. При цьому структура підприємницької діяльності має відповідати реалізації цілей підприємств в умовах конкретного економічного середовища.

Розглянемо особливості структури підприємницької діяльності на макроекономічному та мікроекономічному рівнях [19].

Макроекономічний підхід передбачає структурування підприємницької діяльності в межах національної економіки як по ієрархічних рівнях, так і по конкретних видах бізнесу. В ієрархічній структурі підприємницької діяльності виділяють індивідуально-підприємницький (підприємець без створення юридичної особи), колективно-підприємницький (організація-юридичні особи), надорганізаційний (фінансово-промислові групи, холдинги і т.п.) і міжнародний (транснаціональні та багатонаціональні компанії) рівні.

Видова структура професійної діяльності підприємців передбачає її структурування за видами підприємницької активності: комерційна, виробнича, фінансова, консалтингова та ін.

З позицій мікроекономіки також виділяють два різновиди структур професійної діяльності підприємців: логіко-технологічну і функціональну.

Логіко-технологічний підхід до структурування професійної діяльності підприємців передбачає виділення послідовності логічних і технологічних дій, які формують підприємницьку діяльність: виникнення ідеї (нові або вдосконалені товари, технології); визначення потреби в новому товарі або продукції, тобто виявлення попиту на неї; пошук фінансових ресурсів для реалізації ідеї; пошук матеріальних ресурсів; використання необхідних організаційних можливостей, включаючи пошук партнерів-компаньйонів, готових розділити ризик реалізації ідеї в комерційних цілях; інформаційне та нормативно-правове забезпечення, використання доступних методів страхування ризику при реалізації ідеї в комерційних цілях тощо.

Аналіз професійної діяльності підприємців показує, що її логіко-технологічна структура, тобто зміст і послідовність етапів її становлення та реалізації, не визначається однозначно галузевою належністю. Незалежно від них її структура визначається логікою розвитку бізнесу.

Згідно функціонального підходу структура професійної діяльності підприємця являє собою «сукупність організаційних, економічних, фінансових, маркетингових, управлінських і постачально-збутових видів діяльності, що об'єднані для отримання під свій страх та ризик прибутку і використовуються в конкретному бізнесі як постійні функції для досягнення поставлених цілей» [19, 287]. Зазначені функції мають бути організовані у такий спосіб, щоб забезпечувати етичну реалізацію мети підприємницької діяльності.

Викладене означає, що при аналізі структури професійної діяльності підприємців мають бути враховані послідовність логічних і технологічних дій, які формують підприємницьку діяльність (логіко-технологічний підхід), а також виконання підприємцем постійних функцій, що мають забезпечувати етичну реалізацію поставлених цілей (функціональний підхід).

У соціальній психології частіше аналізується мотиваційний аспект підприємницької діяльності, що й зумовлює виділення в її структурі відповідних складових. На думку В. В. Москаленко, підприємницька діяльність «включає в себе ціль, потреби, мотиви, предмет, знання про нього; способи і засоби досягнення цілі, а також умови діяльності» [17, 307].

Щодо операційного аналізу структури підприємницької діяльності, то йому частіше надають перевагу в організаційній психології, психології управління, економічній психології та психології підприємництва.

В організаційній психології та психології управління у структурі професійної діяльності керівника виділяють два рівні аналізу – управлінський і психологічний. Зокрема, Л. М. Карамушка вважає, що управлінський рівень при такому підході передбачає грамотне і кваліфіковане здійснення керівником функцій планування, організації та контролю функціонування своєї компанії, фірми тощо. Психологічний рівень професійної діяльності керівника передбачає прийняття ним рішень, створення психологічних умов для продуктивної трудової діяльності, управління персоналом, формування ефективних комунікацій [12].

Враховуючи, що підприємець є «людиною-ініціатором», яка докладає «основні зусилля і здійснює критичний вплив на створення організації» [18, 160], а також забезпечує управління її функціонуванням, застосування виділених Л. М. Карамушкою рівнів аналізу структури професійної діяльності керівника може бути прийнятним і для підприємницької діяльності.

Інтегруючи підходи до структурування професійної діяльності підприємців, які склалися в загальній психології, організаційній психології, психології управління та економіці, фахівці з економічної психології Г. В. Ложкін [15] і В. В. Спасенников [26] вважають, що у професійній діяльності підприємець виступає як суб'єкт соціальної дії, багато в чому зумовлюючи характер взаємостосунків і взаєморозуміння між людьми в системах соціального управління. Даний підхід дає їм підставу для виділення у якості складових підприємницької діяльності мотиву, мети, планування діяльності, переробки поточної інформації, прийняття рішень, виконання дій, перевірки результатів і корекції виконаних дій.

У психології підприємництва професійну діяльність підприємців розглядають як реалізацію «усіх потенцій (творчих, інтелектуальних, організаційно-управлінських) людини в межах виконаної економічної діяльності» [20, 20], а при аналізі її психологічної структури рекомендують звертати особливу увагу на наступні психологічні аспекти:

- цілепокладання, формування стратегічних і тактичних цілей діяльності, прогнозування кінцевих наслідків дій та їх впливу на подальший розвиток підприємницької організації;
- визначення основних і допоміжних факторів впливу на формування і реалізацію підприємницького рішення;
- інформаційне забезпечення діяльності підприємця, побудова на цій основі обґрунтованої системи дій, алгоритмів реалізації підприємницького задуму;
- формування високоефективних команд, здатних ефективно працювати в умовах конкуренції і ризику;
- забезпечення психологічного супроводу підприємницьких організацій, зокрема, професійної підготовки та перепідготовки підприємців [20].

Узагальнення розглянутих підходів дозволило нам розробити власну структуру професійної діяльності підприємців з виділенням у ній загальнопрофесійного і психологічного рівнів аналізу (рис. 1).

До загальнопрофесійного рівня професійної діяльності підприємців були віднесені наступні складові:

- мета (цілепокладання) [15; 17; 20; 26];
- визначення основних і допоміжних факторів [17; 19; 20];
- планування підприємницької діяльності [12; 15; 26];
- інформаційне і нормативно-правове забезпечення [15; 19; 20; 26];
- організація підприємницької діяльності [12; 55; 19; 26];
- контроль (перевірка) результатів [12; 15; 26].

Психологічний рівень професійної діяльності підприємця представляють у запропонованій структурі такі складові:

- мотивація діяльності, прогнозування кінцевих наслідків дій, здатність до прийняття на себе відповідальності за реалізацію цілі [14; 55; 17; 20; 26];
- визначення ризиків [17; 19; 20];
- прийняття рішень [12; 15; 26; 31];
- формування ефективних комунікацій [7; 15; 19; 20; 26];
- створення умов для ефективної трудової діяльності [12; 15; 19; 26];

- управління персоналом (створення команд, розв'язання конфліктних ситуацій, навчання працівників тощо) [12; 15; 19; 26];
- коригування дій [12; 15; 26].

Розподіл зазначених складових по рівнях аналізу є певною мірою умовним, оскільки в реальній практиці між ними існує постійний взаємозв'язок. На рис. 1 представлено структуру професійної діяльності підприємця з відображенням взаємозв'язків між загальнопрофесійними, професійно-етичними і психологічними складовими.

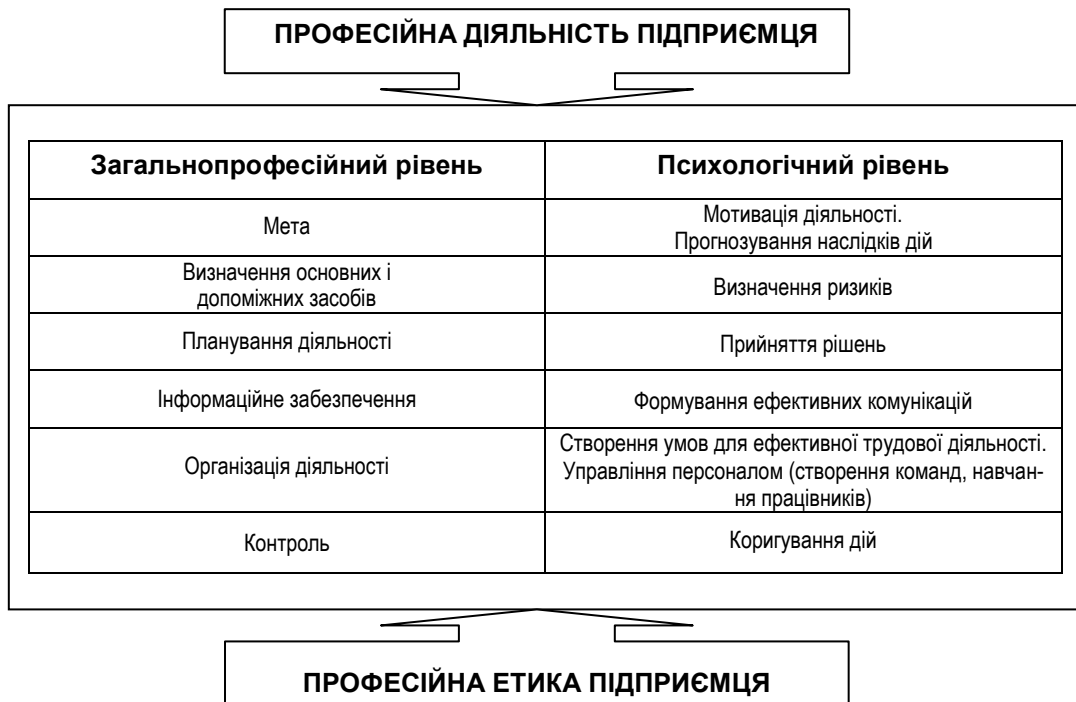

Рис.1. Структура професійної діяльності підприємця

Зокрема, підприємницька мета обумовлюється мотивами [11; 26], або внутрішніми спонуканнями до діяльності, з метою пов'язане прогнозування кінцевих наслідків дій, здатність до прийняття на себе відповідальності за її реалізацію. Визначення основних і допоміжних факторів (споживачі, ресурси, матеріальні умови, організаційні можливості) передбачає визначення ризиків і використання доступних методів їх страхування. Планування підприємницької діяльності пов'язане із готовністю підприємця до прийняття рішень. Інформаційне і нормативно-правове забезпечення зумовлюють необхідність формування ефективних зовнішніх і внутрішніх комунікацій. Організація підприємницької діяльності вимагає управління персоналом (створення команд, навчання працівників) і створення умов для ефективної трудової діяльності. Контроль результатів діяльності передбачає коригування дій залежно від ситуації, що склалася.

Щодо професійної етики підприємця, то вона виступає в якості морального регламенту (зведення етичних норм і правил) для здійснення підприємницької діяльності, тобто зовнішнім моральним регулятором професійної діяльності підприємця, що визначає ставлення підприємця до свого професійного обов'язку і направляє його поведінку у взаємовідносинах з працівниками належної йому організації, партнерами, а також з урядовими і громадськими інституціями.

При цьому внутрішнім моральним регулятором професійної діяльності підприємця виступає рівень розвитку його моральної свідомості, яку ми розглядаємо як «відображення у свідомості людини прийнятих у суспільстві моральних норм, які регулюють відносини між людьми» [24, 316], або як моральнісний розвиток підприємця. Моральнісний розвиток особистості є багатовимірним процесом, що передбачає «соціалізацію індивіда (залучення до моральних орієнтирів соціального оточення), індивідуалізацію (критичне осмислення домінуючої моралі, формування власної ієрархії цінностей, самостійних моральнісних суджень) та універсалізацію (вихід за межі моральних пріоритетів соціального оточення, цінностей локальної культури, наближення до загальнолюдських гуманістичних універсалій)» [9, 45].

Засвоєння підприємцем правил професійної етики і розвиток його моральної свідомості відбувається під впливом офіційної та реально діючої ідеології суспільства, поведінки референтних осіб та вимог, що висувуються перед ним його оточенням. Внаслідок інтеріоризації норм професійної етики, відбувається їх перетворення на етичні настановлення, які у вигляді системи відповідних дій актуалізуються у повсякденній професійній діяльності через етичну поведінку та етичні взаємовідносини (рис. 2).

У наведеному на рисунку 2 циклі реалізації професійної етики підприємцями усі виділені ланки є тісно переплетеними поміж собою і взаємозалежними. Це означає, що оцінювання етичності поведінки підприємця не може здійснюватися без аналізу рівня розвитку його моральної свідомості (етичності настановлень), взаємовідносин з працівниками, партнерами та іншими дочасними особами й інституціями, відкритості до співпраці з представниками інших культур та економічних систем, і навпаки [1].

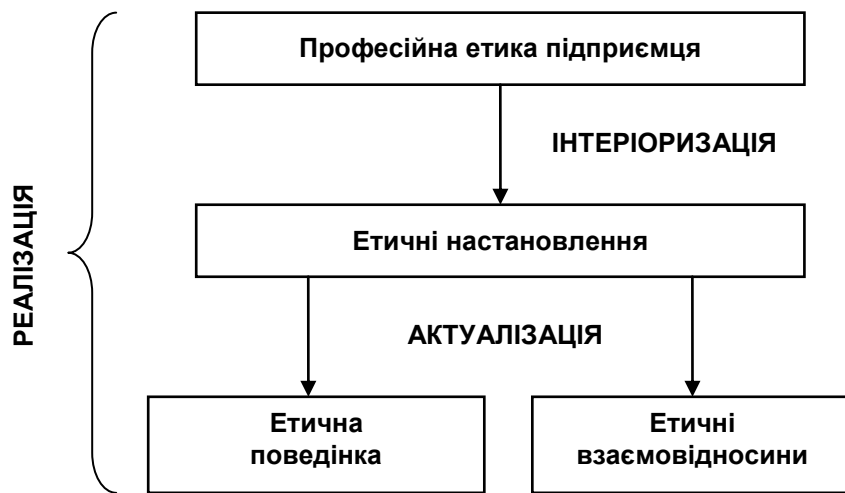

Рис. 2. Цикл реалізації норм професійної етики підприємцем

Як показав аналіз наукових джерел, окремі ланки представленого на рис. 2 циклу реалізації норм професійної етики підприємцем розглядалися багатьма дослідниками:

- етичні настановлення (прийнятність або неприйнятність сумнівних з моральної точки зору дій у конкретних ситуаціях професійної діяльності) аналізувалися у роботах [3; 6; 13; 14; 28; 30; 32 та ін.];
- етична поведінка (нормовідповідне виконання підприємцем власне професійних функцій) досліджувалася у роботах [8; 10; 20; 27; 31 та ін.];
- етичні взаємовідносини в процесі здійснення підприємцем ділових комунікацій (розв'язанні конфліктних ситуацій в організації, виборі ділових партнерів, роботі з клієнтами тощо) вивчалися у роботах [2; 20; 22; 24 та ін.].

Окрім того, багато дослідників підкреслюють, що реалізація професійної етики українськими підприємцями має здійснюватися, виходячи не тільки з національних традицій, але й з урахуванням етичних норм, правил та уявлень, що регулюють настановлення, поведінку і взаємовідносини ділових партнерів в процесі міжнародної взаємодії [1; 3; 4; 25; 32].

Важливо зазначити, що реалізації професійної етики підприємців у повсякденній професійній діяльності можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати зовнішні та внутрішні чинники [21].

До зовнішніх чинників, що можуть позитивно чи негативно впливати на реалізацію підприємцем професійної етики відносять офіційну та реально діючу ідеологію; економічний стан країни; міжособистісні відносини в організації [16 та ін.]. Наприклад, важливим показником високого морального рівня вирішення ділових проблем є репутація компанії [27]. Однак сама репутація організації, очолюваної підприємцем, може стимулюватися певними соціальними й економічними інституціями, що розуміють важливість і ефективність репутації. До таких інституцій відносяться, зокрема, сучасні рейтингові агентства.

Внутрішніми чинниками, що перешкоджають реалізації професійної етики у професійній діяльності, виступають низький рівень морального розвитку підприємця та його моральнісна слабкість.

Л. Колберг виділив три рівні морального розвитку особистості, кожний з яких складався з двох послідовних стадій [30]. При цьому Л. Колберг зазначав, що мораль більшості людей обмежується лояльністю до правил і законів суспільства. Зазначимо, що це є притаманним для західної культури підприємництва [29]. Оскільки домінуюча мораль соціального оточення українських підприємців певною мірою відрізняється від моральних орієнтирів західної культури підприємництва, виявлення психологічних чинників розвитку професійної моральності вітчизняних підприємців має важливе значення для дослідження проблеми психологічних умов реалізації ними професійної етики.

Під моральною слабкістю розуміють нестачу волі до здійснення правильного з етичної точки зору вчинку [21]. До умов, що сприяють зменшенню моральної слабкості відносяться заохочення моральної поведінки в організації та недопущення аморальної, методи етичного стимулювання, наочні приклади етичної поведінки та деякі інші [5; 8; 21; 32]. Проте, тільки сам підприємець, проаналізувавши свої етичні настановлення і моральні цінності, може змінити сенс своїх дій і побороти дистанцію між тим, як треба чинити, і тим, як він дійсно чинить на практиці.

Зазначимо, що «навмисна зміна сенсу дії, що приводить до зміни спонукання, може досягтися через переоцінку значимості мотиву, через залучення додаткових мотивів, через передбачення й переживання наслідків дії, через актуалізацію мотивів за допомогою уявлюваної ситуації тощо» [23, 63]. Отже, застосування психологічних технологій для здійснення змін у моральній свідомості підприємців в процесі їхнього навчання або підвищення кваліфікації слід розглядати як психологічну умову розвитку їхньої професійної моральності й, відповідно, підвищення ефективності реалізації ними професійної етики.

Для досягнення морального розвитку підприємців процес їхньої професійної підготовки має передбачати формування в них не тільки професійних знань та вмінь, але й навичок реалізації ними етичних норм у професійній діяльності, або не-моральних і моральних (за Л. Колбергом [30]) компонентів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки:

1) Професійна етика в структурі професійної діяльності підприємця виконує функцію зовнішнього морального регулятора. Внутрішнім моральним регулятором професійної діяльності виступає моральнісний розвиток підприємця.

2) Цикл реалізації професійної етики підприємцями включає такі основні ланки як етичні настановлення, етичну поведінку та етичні взаємовідносини. Взаємодія між цими ланками виявляється у тому, що внаслідок інтеріоризації норм професійної етики, відбувається їх перетворення на етичні настановлення, які у вигляді системи відповідних дій актуалізуються у повсякденній професійній діяльності через етичну поведінку та етичні взаємовідносини.

3) Підготовка підприємців до реалізації професійної етики у підприємницькій діяльності має передбачати розвиток їхньої моральної свідомості й формування умінь протидіяти прояву моральної слабкості та навичок відповідального ставлення до прийняття рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. – Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
2. Ващенко І. В. Дослідження проблеми конфлікту в психології / І. В. Ващенко // Психологія. – 2002. – Вип. 17. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова. – С. 35–49.
3. Винославська О. В. Етична мотивація американських та українських професіоналів бізнесу / О. В. Винославська // Зміни у свідомості Українського суспільства на зламі тисячоліть; відп. ред. С. Рябов. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2000. – С. 167–175.
4. Геберт Д. Организационная психология. Человек и организация / Дитер Геберт, Лутц фон Розенштиль;

REFERENCES

1. Ball G. O. Oriientyry suchasnoho humanizmu (v suspil'nij, osvithnij, psihologichnij sferah) / G. O. Ball. – Rivne : Vydavec' Oleg Zen', 2007. – 172 s.
2. Vashhenko I. V. Doslidzhennja problemy konfliktu v psihologii' / I. V. Vashhenko // Psihologija. – 2002. – Vyp. 17. – K. : NPU im. M.P. Dragomanova. – S. 35–49.
3. Vynoslavs'ka O. V. Etychna motyvacija amerykans'kyh ta ukrai'ns'kyh profesionaliv biznesu / O. V. Vynoslavs'ka // Zminy u svidomosti Ukrai'ns'kogo suspil'stva na zlami tysjacholit'; vidp. red. S. Rjabov. – K. : Vyd. dim «KM Akademija», 2000. – S. 167–175.
4. Gebert D. Organizacionnaja psihologija. Chelovek i organizacija / Diter Gebert, Lutc fon Rozenshtil'; per. s

- пер. с нем. О. А. Шипиловой. – Х. : Изд-во Гуманитарный центр, 2007. – 624 с.
5. Герет Т. М. Этика Бизнесу / Герет Т. М., Клоноскі Р. Дж.; пер. з англ. О. Ватаманюк. – К. : Олімп, 2005. – 340 с.
 6. Девяткин А. А. Явление социальной установки в психологии XX века : монография / А. А. Девяткин. – Калининград : Калинингр. ун-т., 1999. – 309 с.
 7. Дик У. Эффективная коммуникация. Приемы и навыки / У. Дик. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. – 188 с.
 8. Журавлев А. Л. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности / А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : Институт психологии РАН, 2003. – 436 с.
 9. Завгородня О. В. Типологія моральнісного розвитку особистості / О. В. Завгородня // Особистість у просторі культури : матеріали Всеукр. наук.-практ. симпо-зіуму 24 вересня 2009 р., Севастополь / за ред. Г. О. Балла, О. Б. Бовть. – Севастополь : РІБЕСТ, 2009. – С. 45–48.
 10. Канеман Д. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения / Д. Канеман, П. Словик, А. Тверски. – Х. : Гуманитарный центр, 2005. – 632 с.
 11. Карамушка Л. М. Мотивація підприємницької діяльності : монографія / Л. М. Карамушка, Н. Ю. Худякова. – К.-Львів : Сполум, 2011. – 208 с.
 12. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. / Л. М. Карамушка – К. : Міленіум, 2003. – 344 с.
 13. Коваленко А. Б. Соціальна психологія: підручник / А. Б. Коваленко, М. Н. Корнев. – К. : Геопринт, 2006. – 400 с.
 14. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
 15. Ложкін Г. В. Економічна психологія : навч. посібник / Г. В. Ложкін, В. В. Спасенніков, В. Л. Комаровська. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 304 с.
 16. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України : аналіт. доп. / [Д. С. Покришка, Я. А. Жаліло, Д. В. Ляпін та ін.]; за ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2010. – 72 с.
 17. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник / Москаленко В. В. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
 18. Организационная психология / [Верещагина Л. А., Власов П. К., Дворцова Е. В. и др.] : под ред. П. К. Власова, С. А. Маничева, Г. В. Суходольского. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та; Х. : Гуманитар. Центр, 2008. – 480 с.
 19. Организация предпринимательской деятельности : учеб. пособие для вузов / под ред. В. Я. Горфинкеля, Г. Б. Поляка, В. А. Швандара. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 525 с.
 20. Пачковський Ю. Ф. Психологія підприємництва : навч. посіб. / Ю. Ф. Пачковський. – К. : Каравела, 2006. – 408 с.
 21. Петрунин Ю. Ю. Этика бизнеса : учеб. пособ. / Ю. Ю. Петрунин, В. К. Борисов. – М. : Дело, 2004. – 400 с.
 22. Позняков В. П. Психологические отношения и деловая активность российских предпринимателей / нем. О. А. Shipilovoj. – H. : Izd-vo Gumanitarnyj centr, 2007. – 624 s.
 5. Geret T. M. Etyka Biznesu / Geret T. M., Klonoski R. Dzh.; per. z angl. O. Vatamanjuk. – K. : Olimp, 2005. – 340 s.
 6. Devjatkin A. A. Javlenie social'noj ustanovki v psihologii X X veka : monografija / A. A. Devjatkin. – Kaliningrad : Kaliningr. un-t., 1999. – 309 s.
 7. Dik U. Jefferktivnaja kommunikacija. Priemy i navyki / U. Dik. – H. : Izd-vo Gumanitarnyj Centr, 2007. – 188 s.
 8. Zhuravlev A. L. Nravstvenno-psihologicheskaja reguljacija jekonomicheskoy aktivnosti / A. L. Zhuravlev, A. B. Kuprejchenko. – M. : Institut psihologii RAN, 2003. – 436 s.
 9. Zavgorodnja O. V. Typologija moral'nisnogo rozvytku osobystosti / O. V. Zavgorodnja // Osobystist' u prostori kul'tury : materialy Vseukr. nauk.-prakt. sympoziumu 24 veresnja 2009 r., Sevastopol' / za red. G. O. Balla, O. B. Bovt'. – Sevastopol' : RIBEST, 2009. – S. 45–48.
 10. Kaneman D. Prinjatje reshenij v neopredelennosti: Pravila i predubezhdenija / D. Kaneman, P. Slovik, A. Tverski. – H. : Gumanitarnyj centr, 2005. – 632 s.
 11. Karamushka L. M. Motyvacija pidpryjemnyc'koj dijal'nosti : monografija / L. M. Karamushka, N. Ju. Hudjakova. – K.-L'viv : Spolom, 2011. – 208 s.
 12. Karamushka L. M. Psihologija upravlinnja: navch. posib. / L. M. Karamushka – K. : Milenium, 2003. – 344 s.
 13. Kovalenko A. B. Social'na psihologija: pidruchnyk / A. B. Kovalenko, M. N. Kornjev. – K. : Geoprynt, 2006. – 400 s.
 14. Kostjuk G. S. Navchal'no-vyhovnyj proces i psyhichnyj rozvytok osobystosti / G. S. Kostjuk. – K.: Rad. shkola, 1989. – 608 s.
 15. Lozhkin G. V. Ekonomichna psihologija : navch. posibnyk / G. V. Lozhkin, V. V. Spasjennikov, V. L. Komarovs'ka. – K. : VD «Profesional», 2004. – 304 s.
 16. Mehanizmy rozvytku pidpryjemnyctva v umovah postkryzovogo vidnovlennja ekonomiky Ukraïni : analit. dop. / [D. S. Pokryshka, Ja. A. Zhalilo, D. V. Ljapin ta in.]; za red. Ja. A. Zhalila. – K. : NISD, 2010. – 72 s.
 17. Moskalenko V. V. Social'na psihologija : pidruchnyk / Moskalenko V. V. – K. : Centr uchbovoi' literatury, 2008. – 688 s.
 18. Organizacionnaja psihologija / [Vereshhagina L. A., Vlasov P. K., Dvorcova E. V. i dr.] : pod red. P. K. Vlasova, S. A. Manicheva, G. V. Suhodol'skogo. – SPb. : Izd-vo S.-Peterb. un-ta; H. : Gumanitar. Centr, 2008. – 480 s.
 19. Organizacija predprinimatel'skoj dejatel'nosti : ucheb. posobie dlja vuzov / pod red. V. Ja. Gorfinkelja, G. B. Poljaka, V. A. Shvandara. – M. : JuNITI-DANA, 2004. – 525 s.
 20. Pachkovs'kyj Ju. F. Psihologija pidpryjemnyctva : navch. posib. / Ju. F. Pachkovs'kyj. – K. : Karavela, 2006. – 408 s.
 21. Petrunin Ju. Ju. Jetika biznesa : ucheb. posob. / Ju. Ju. Petrunin, V. K. Borisov. – M. : Delo, 2004. – 400 s.
 22. Poznjakov V. P. Psihologicheskie otnoshenija i delovaja aktivnost' rossijskih predprinimatelej / Poznjakov V. P. –

- Позняков В. П. – М. : ИП РАН, 2001. – 240 с.
23. Психология. Словарь / Психология. Словарь. / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
24. Психологічна енциклопедія / автор-упор. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
25. Романовский О. О. Теория і практика зарубіжного досвіду в підприємницькій освіті України : монографія / О. О. Романовский – К. : ДЕМИУР, 2002. – 400 с.
26. Спассеников В. В. Экономическая психология : учеб. пособие / В. В. Спассеников. – М. : ПЕР СЭ, 2003. – 448 с.
27. Шевченко И. К. Организация предпринимательской деятельности : учеб. пособие / И. К. Шевченко. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2004. – 65 с.
28. Ajzen I. Attitudes, personality and behavior / I. Ajzen. – [2nd ed.]. – UK : Open University Press, 2005. – 178 pp.
29. Ethical Attitudes of Students and Business Professionals: A Study of Moral Reasoning / [Wood J. A., Longenecker J. G., McKinney J. A., Moore C. W.] // Journal of Business Ethics. – 1988. – № 7. – P. 249–257.
30. Kohlberg L. The Philosophy of Moral Development / L. Kohlberg // Essays of Moral Development. – New York: Harper and Row, 1981. – P. 409–412.
31. Sanders P. Entrepreneurial Decision Making and Ethical Values / Sanders P. – Warsaw, Poland : Business Siena College, 1996. – 24 p.
32. Transition Ethics: a Comparison of Ukrainian and United States Business Professionals / [Vynoslavka O. V., McKinney J. A., Moore C. W., Longenecker J. G.] // Journal of Business Ethics. – 2005. – № 61. – P. 283–299.
- М. : IP РАН, 2001. – 240 с.
23. Psihologija. Slovar' / Psihologija. Slovar'. / pod obshh. red. A. V. Petrovskogo, M. G. Jaroshevskogo. – М. : Politizdat, 1990. – 494 s.
24. Psyhologichna encyklopedija / avtor-uporjadnyk O. M. Stepanov. – К. : Akademvydav, 2006. – 424 s.
25. Romanovskij O. O. Teorija i praktyka zarubizhnogo dosvidu v pidpryjemnyč'kij osviti Ukrai'ny : monografija / O. O. Romanovskij – К. : DEMIUR, 2002. – 400 s.
26. Spassennikov V. V. Jekonomicheskaja psihologija : ucheb. posobie / V. V. Spassennikov – М. : PER SJe, 2003. – 448 s.
27. Shevchenko I. K. Organizacija predprinimatel'skoj dejatel'nosti : ucheb. posobie / I. K. Shevchenko. – Taganrog : lzd-vo TRTU, 2004. – 65 s.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2012 р.

КОГНІТИВНІ УТРУДНЕННЯ У ПРОЦЕСІ ЧИТАННЯ ІНШОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

I. В. Цимбал

*аспірант кафедри психології і педагогіки
Національний Технічний Університет України
«Київський Політехнічний Інститут», Київ, Україна
pogoda@voliacable.com*

Стаття присвячена актуальній у наш час проблемі читання й розуміння текстів за фахом іноземною мовою студентами технічних факультетів. Проаналізований ряд психолого-педагогічних досліджень з питання читання іноземних та іноземних наукових текстів.

Проблема сприймання наукових текстів іноземною мовою розглядається крізь призму індивідуальних психологічних особливостей особистості студента, таких як стилі навчання, тип переробки інформації, тип інтелекту. Даються практичні рекомендації з організації навчальних занять із урахуванням психологічних особливостей кожного студента.

Новизна статті полягає у вивченні когнітивних труднощів, які виникають під час сприймання іноземних наукових текстів. Мета роботи – створення ефективної програми практичних занять, яка мотивувала б до наукової праці; розвивала особистість студентів; обов'язково враховувала їхні психологічні особливості (стиль навчання, тип переробки інформації, схильність до індивідуальної або групової форми організації роботи студентів) і допомагала переборювати когнітивні утруднення при читанні спеціалізованої літератури іноземною мовою.

Ключові слова: іноземні наукові тексти, читання, сприймання, індивідуально-психологічні особливості студентів, когнітивні утруднення.

COGNITIVE DIFFICULTIES WHILE READING OF FOREIGN SCIENTIFIC TEXTS AND WAYS OF THEIR OVERCOMING

I. V. Tsybal

*Postgraduate of Psychology and Pedagogics Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
pogoda@voliacable.com*

The article is devoted to the actual problem of nowadays : one of reading and understanding of scientific texts in foreign language by the students of technical faculties. There were analysed some psychological and pedagogical researches concerning the reading of foreign scientific texts.

The problem of perception of scientific texts in foreign language is examined in the light of individual psychological features of student's personality, such as learning styles, type of processing of information, types of intelligence etc. Some practical recommendations are given on organization of lessons taking into account the psychological features of every student.

The novelty of the article consists of study of cognitive difficulties during perception of foreign scientific texts. A purpose of our work is creation of the effective curriculum, which would motivate to the scientific work; would develop students' personality; would take into account their psychological features (learning style, type of processing of information, individual or group form of study organization of students) and would help to overcome cognitive difficulties while reading of the foreign scientific texts.

Keywords: foreign scientific texts, reading comprehension, perception, individual and psychological features of students, cognitive difficulties.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У зв'язку зі стрімким розвитком відносин між українськими та зарубіжними університетами, з новими науковими досягненнями в Європі, Америці, Азії оволодіння іноземними мовами стає надзвичайно необхідним для студентів, аспірантів, викладачів. Пошук інформації з усього

світу завдяки інтернету стає досить проблематичним без знання іноземних мов і без досвіду у перекладі іншомовних наукових текстів.

Тому вивчення іноземних мов та опрацювання текстів зі спеціальності стають необхідними складовими формування перспективного сучасного фахівця, без них навчання на технічних факультетах було б неповним. Адже читання наукових текстів іноземною мовою є одним із найефективніших способів збагачення словникового запасу термінами зі спеціальності. Крім цього студенти ознайомлюються з новітніми досягненнями науки та техніки зарубіжних фахівців. Складаючи резюме та синтез текстів, магістри та аспіранти вчать науковому мисленню, тренуються аналізувати зміст наукового тексту для подальшої роботи над магістерськими та дисертаційними дослідженнями.

Проте, при читанні іншомовних текстів зі спеціальності в студентів виникає ряд труднощів, пов'язаних не лише із специфічною структурою та лексичними особливостями, що притаманні науковим текстам, але й з індивідуальними особливостями студентів (пам'яті, сприймання тощо).

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Ознайомлюючись з організацією навчальної діяльності на технічних факультетах українських ВНЗ, ми зустрілися з такими об'єктивними та суб'єктивними причинами, які ускладнюють роботу студентів та аспірантів:

- недостатня кількість навчальних годин для аудиторних занять та самостійної роботи студентів,
- неефективність існуючих методик, які застосовують у ВНЗ,
- відсутність індивідуального підходу протягом виконання завдань з опрацювання іншомовних наукових текстів.

Тому першочерговим завданням викладача іноземної мови, який працює зі студентами технічних спеціальностей, є створення такої методики, яка б мотивувала студентів (аспірантів) до наукової роботи через опрацювання іншомовних наукових текстів; включала в себе такі завдання, які б розвивали особистість студента; обов'язково враховувала його психологічні особливості (стиль навчання, тип переробки інформації, схильність до індивідуальної та групової форм організації роботи студентів та інше) та допомагала подолати психологічні утруднення під час опрацювання іншомовних наукових текстів.

Процес розуміння тексту є об'єктом вивчення багатьох наук: філософії, психології, психолінгвістики, лінгвістики. Проблема читання є темою дослідження багатьох російських та вітчизняних науковців — А. А. Брудного, Л. П. Добраєва, Т. М. Дрідзе, Н. І. Жинкіна, З. І. Кличникової, І. Ф. Неволіна, О. О. Леонтьєва, Н. Чепелєвої [5; 9; 10; 14; 18; 25]. Теоретичними та практичними розробками психології читання займалися В. А. Артемов, Б. В. Беляєв, Л. С. Виготський, І. А. Зимняя та ін., що свідчить про надзвичайний інтерес до цієї проблеми. Психології розуміння наукового тексту присвятили свої роботи Л. П. Добраєв, О. П. Корніяка, В. Г. Андросюк, С. І. Бондар, Т. В. Кравчина та ін. [15; 16].

Читання, яке, за словами Кличникової З. І., є процесом сприймання та активної переробки інформації, що графічно закодована за системою тієї чи іншої мови, являє собою складну аналітико-синтетичну діяльність, що складається зі сприймання та розуміння тексту. При цьому найдосконаліше (зріле) читання характеризується злиттям цих двох процесів та концентруванням уваги на смисловій стороні змісту. Зріле читання також передбачає формування вміння читати незнайомий аутентичний текст без сторонньої допомоги, у необхідному темпі, з правильним розумінням та для багатьох цілей [14].

До недавнього часу психологи та методисти вважали доцільним переклад тексту рідною мовою для його розуміння. Нині викладачі керуються принципом розуміння тексту без його перекладу. Сприймання та розуміння являються основними процесами суб'єктивного відображення об'єктивного світу.

Беляєв Б.В. розрізняє сприймання та розуміння з погляду першої та другої сигнальних систем людини. Відповідно сприймання розглядається як першосигнальний процес (де перша сигнальна система людини приводиться в дію предметними подразниками), а розуміння як друго-сигнальний процес (друга сигнальна система функціонує лише під впливом словесних подразників). Для сприймання характерним є не те, що воно є відображенням предметів у цілому (на відміну від відчуттів, які відображають лише окремі якості та особливості предметів, та на відміну від мислення, що відображає зв'язки та відношення), а те, що воно являється безпосереднім, чуттєвим відображенням, яке не потребує слів. Так само і для сприймання характерним є не те, що воно відображає об'єктивні зв'язки та відношення (відображення зв'язків та відносин може мати місце і при сприйманні), а те, що це відображення передбачає функціонування не лише першої, але і другої сигнальної системи, тобто нерозривно пов'язане зі словами, і являється сві-

домим. Отже, сприймання — це чуттєве розуміння, обмежене діяльністю першої сигнальної системи, в той час, як розуміння — це свідоме сприймання, обумовлене діяльністю другої сигнальної системи. Оскільки друга сигнальна система функціонує на основі першої, а перша сигнальна система може функціонувати без другої, то розуміння не може відбуватися без сприймання, в той час, як сприймання без розуміння можливе [2; 107].

Підтвердженням сприймання тексту є його розуміння, тобто розкриття сутності предметів та явищ, описаних в науковому тексті, усвідомлення зв'язків, стосунків та залежностей між ними.

Говорячи про наукові тексти, слід зазначити, що наука являє собою систему знань про природу, суспільство й мислення, у ній відбиті факти, різні теорії й методологія, які формують тип наукового змісту у рамках зазначених предметних галузей науки і які являються вихідними, фундаментальними логіко-змістовними категоріями. Вони визначають структуру і мовне оформлення наукового тексту.

Для лексичного оформлення текстів наукового стилю характерна, насамперед, насиченість мови термінами всіх типів, що пояснюється семантико-комунікативною специфікою терміну, його принциповою однозначністю, точністю, економічністю, номінативною й розпізнавальною функцією, стилістичною нейтральністю, більшою інформаційною насиченістю в порівнянні зі звичайними словами.

Наукові тексти прийнято писати за строгими правилами, у різних авторів, які пишуть на одну й ту саму тему, можна виявити одні й ті самі синтаксичні та морфологічні структури, однакові звороти мови та однаковий стиль. При перекладі наукових текстів домінантами перекладу, що забезпечують відповідність тексту його оригіналу, будуть усі засоби, що забезпечують об'єктивність, логічність та компактність викладу. Тобто, це:

- 1) терміни,
- 2) загальнонаукова лексика,
- 3) дієслівні конструкції теперішнього часу,
- 4) пасивні дієслівні конструкції,
- 5) неозначено-особові та безособові структури,
- 6) складні слова, словотворчі моделі з абстрактною семантикою,
- 7) скорочення,
- 8) цифри, формули, схеми.

Задача студента, коли він працює з іншомовним науковим текстом є простішою ніж у перекладача, йому лише треба передати об'єктивну когнітивну інформацію, не вдаючись в деталі точної передачі тексту оригіналу.

При вивченні сприймання наукового тексту не можна не звернутись до робіт Г. І. Богіна та Б. Б. Бахтіна, які описують проблеми наукової текстової комунікації, що включає в себе поняття діалогічності. Це поняття асоціюється з теорією Бахтіна про характер пізнання, як складної взаємодії між текстом, що вивчається та контекстом, в якому реалізується пізнавальна та оцінювальна думка вченого. Дослідники процесів наукового пізнання та наукового стилю мови підкреслюють, що в мові науки «діалог» представляє собою об'ємне і неоднорідне явище, що вбирає в себе основні діалогічні ознаки, що спостерігаються в самому науковому тексті та поза ним [14, 123].

Крутских О. Ю. виділяє наступні психологічні фактори розуміння наукового тексту, вивчення яких сприяє розробці оптимальної програми навчального впливу: об'єктні, суб'єктні та ситуаційні. До об'єктних факторів відносяться: семантичні, структурні, функціональні, лінгвостилістичні та інші особливості об'єкта, що вивчається, тобто, наукового тексту а також способи, прийоми та засоби репрезентації інформації автором. До суб'єктних — особливості суб'єкта, що пізнає (до них належать психофізіологічні, психосоціальні, індивідуально-особистісні особливості розвитку пізнавальних процесів, ступінь інтелектуальної та емоційної підготовленості суб'єкту, об'єм предметно-тематичних та методологічних знань, рівень сформованості вмінь та навиків роботи з текстовою інформацією, та інше). До ситуаційних — різноманітні фактори, пов'язані з зовнішніми умовами протікання процесу розуміння тексту [17].

Крім цього була виявлена залежність формування окремих навиків смислового аналізу текстової інформації та визначення індивідуальної моделі розуміння тексту від впливу ряду контекстних (або ситуаційних чинників), пов'язаних із зовнішніми умовами протікання процесів сприймання та розуміння тексту: просторово-часового фактора, форми роботи з текстом та подачі матеріалу, кількості учасників процесу, їх ролі та функції, наявності зовнішніх стимулів та установок, тощо.

Досвід роботи у немовному вузі показує, що студенти відчувають значні труднощі при перекладі іншомовних наукових текстів, що обумовлено рядом причин: недостатність годин практичних занять (2-4 семестри вивчення іноземної мови професійного спрямування у середньому),

неефективність розроблених методик, що робить неможливим кваліфіковану підготовку студентів до самостійного опрацювання іншомовних наукових текстів. При підготовці аспірантів, їх необхідно навчити робити переклад, анотування та, резюме текстів зі спеціальності. Однак, науковий текст насичений складними граматичними структурами, термінами, професійно-орієнтованою лексикою, безеквівалентною лексикою, яку слід передавати, використовуючи перекладацькі трансформації (додавання, опущення, антонімічний та описовий переклад). Як наслідок, переклад наукового тексту є надзвичайно складним для студентів немовних вузів.

Тому, під час розроблення методики подолання ускладнень при роботі студентів з іншомовними науковими текстами слід врахувати вивчення таких складових наукового тексту, як:

- 1) термінологічна лексика та реалії країни, мову якої вивчають студенти,
- 2) аббревіатури та скорочення,
- 3) загальнонаукова лексика, яка притаманна текстам усіх галузей,
- 4) форми дієслів теперішнього часу дійсного способу,
- 5) пасивна форма дієслів, та її утворення, тощо.

Отже, в ході нашого дослідження було виявлено найтипівші види труднощів, які виникають під час роботи студентів з іншомовними науковими текстами. Серед вказаних студентами були наведені такі:

- 1) важко зрозуміти деякі граматичні конструкції,
- 2) недостатність знань із даної галузі науки,
- 3) недостатність базових знань з іноземної мови,
- 4) переклад багатозначних слів, аббревіатур та скорочень, і т.д.

Також деякі студенти вказали, що саме їм допомогло у перекладі даного тексту з французької мови, це:

- 1) зрозумілі аббревіатури англійського походження (адже ці студенти вже вивчали англійську мову як першу іноземну),
- 2) слова, запозичені з англійської мови (англіцизми),
- 3) інтернаціоналізми.

Але, не маючи знань з англійської мови, студентам може бути складно перекласти франкомовний науковий текст.

Проаналізувавши ряд труднощів, які виникають у студентів не тільки протягом читання іншомовних наукових текстів, як одного з виду завдань на практичному занятті, але й узагалі протягом роботи на практичних заняттях, слід виділити наступні пізнавальні утруднення студентів:

- нецікаве викладання предмету,
- швидка стомлюваність,
- брак досвіду у реферуванні, анотуванні, перекладі наукових текстів,
- брак часу для читання наукових текстів,
- недостатньо відкритий доступ до іншомовних наукових текстів,
- невміння організувати свій день,
- нездатність концентрувати увагу протягом тривалого часу;
- погана пам'ять, тощо.

Тому під час навчання студентів роботі з іншомовними науковими текстами викладач має звертати також увагу як на об'єктивні труднощі, так і на труднощі індивідуального типу.

При створенні ефективної методики для подолання утруднень, які виникають у студентів під час читання іншомовних наукових текстів, слід враховувати особисті психологічні особливості студентів з метою максимальної індивідуалізації навчання. Одним із видів індивідуалізації є індивідуальна — врахування рівня пам'яті, мислення, сприймання студентів, когнітивних стратегій, якими вони користуються в процесі навчання. Важливим показником індивідуально-психологічних особливостей студентів є їхня сприйнятливність до засвоєння нових знань та способів їх зберігання. Для того, щоб отримати уявлення про індивідуально-психологічні особливості студентів, у методиці використовуються спеціальні тести.

На початку нашого констатувального експерименту студентам було запропоновано тест на визначення рівня володіння іноземною мовою, який містив завдання на знання граматики та лексики французької мови. Серед методик із виявлення індивідуальних психологічних особливостей було використано тести на визначення стилю навчання ISALEM-96 (розроблений науковцями Університету м. Льєж, Франція) та типу переробки інформації студентів (розробка дослідників Детройтського університету Saginaw Valley State University, США).

Згідно із першою методикою можна було визначити переважний стиль навчання студентів: інтуїтивно-рефлексивний, інтуїтивно-прагматичний, методично-рефлексивний чи методично-прагматичний.

За допомогою другої методики способи переробки інформації поділено на дев'ять видів:

- візуальний (стосовно читання про себе), люди такого типу сприймають краще зорово, читаючи, аніж слухаючи;
- візуальний (стосовно цифр), люди даного типу краще сприймають цифри, коли вони їх бачать, аніж коли вони їх чують;
- аудіальний (читання про себе), люди аудіального типу краще сприймають інформацію на слух;
- аудіальний (цифри), тобто такі люди краще сприймають цифри на слух;
- експресивно-мовленнєвий, люди такого типу краще висловлюються усно, аніж письмово, легко можуть виступати з усними доповідями;
- експресивно-письмовий, такі люди навпаки краще відповідають у письмовій формі,
- орієнтація на самостійну роботу, студенти такого типу краще працюють, коли вони навчаються самостійно, аніж з групою студентів;
- орієнтація на роботу у групі, студенти даного типу люблять працювати у групі і при цьому вони мають кращі показники успішності;
- кінестезичний тип, люди кінестезичного типу люблять майструвати руками, користуються мнемотехнічними методами для кращого запам'ятовування інформації, тощо.

Насамкінець студентами було опрацьовано в парі невеликий текст наукової направленості, після чого вони вказали, що найбільше труднощів завдали такі моменти:

- брак наукових знань,
- поєднання деяких частин вже перекладеного тексту,
- переклад аббревіатур та власних назв та імен.

Це означає, що лексико-граматичні завдання повинні враховувати вправи на вивчення та закріплення специфічних термінів, аббревіатур, власних назв. Велику роль буде відведено автентичним текстам зі спеціальності, дотекстовим, текстовим та післятекстовим вправам.

Маючи ці дані, можемо надати низку практичних рекомендацій для кожного зі стилів навчання та типів переробки інформації з метою удосконалення їх навчання:

- студентам з орієнтацією на самостійну роботу, які показали кращі результати у тестуванні зі знання французької мови, ніж ті студенти, які орієнтовані на роботу в групі, слід навчатися окремо від загальної групи студентів, працювати самостійно або за допомоги друга;
- студентам кінестезичного типу, які теж показали непогані результати тесту, слід сідати зі студентами такого ж типу та запам'ятовувати навчальний матеріал за допомогою мнемотехнічних прийомів;
- студентам експресивно-мовленнєвого типу слід вголос проговорювати вивчений матеріал та пояснювати його своїм одногрупникам, а експресивно-письмового типу, щоб краще запам'ятати матеріал, занотовувати його, під час виконання завдання виписувати ключові слова, хід думок, тощо,
- викладачі мають не забувати, що більшість студентів мають візуальний тип переробки інформації, тому слід при вивченні іноземної мови користуватися роздатковим матеріалом, при підготовці лекцій використовувати презентації PowerPoint, тощо;
- а також пам'ятати, що на кожному занятті викладач має заставляти студентів читати, занотовувати, повторювати пройдений матеріал.
- Отже, у розробці методики, спрямованої на вдосконалення навиків читання іншомовних наукових текстів потрібно:
- враховувати особисті психологічні особливості студентів: їх стиль навчання та тип переробки інформації, тощо,
- спиратися на принципи доступності, наочності, активності, систематичності та послідовності,
- забезпечити логічно послідовний перехід від безпосереднього розуміння змісту тексту до його проблемного обговорення,
- враховувати орієнтацію студентів на самостійну роботу чи роботу в групі,
- охоплювати як усне так і письмове мовлення студентів,
- включати мнемотехнічні прийоми запам'ятовування інформації та наочний матеріал,
- і головне включати завдання, які б допомогли розвивати у студентів усі види пам'яті, тобто щоб студенти читали, писали та повторювали матеріал на кожному занятті.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, слід сказати, що при професійній підготовці студентів особливу увагу потрібно звертати на читання іншомовних наукових текстів (написання резюме, синтезу текстів), адже опрацьовуючи іншомовні тексти зі спеціальності студенти отримують безцінний досвід пошуку та аналізу інформації, необхідний для їх подальшої наукової роботи в магістратурі чи аспірантурі. Тому саме від викладача іноземної мови залежить, наскільки плідною буде його співпраця зі студентами протягом практичних занять, а його головною метою є використання ефективної методики, яка би враховувала особисті психологічні особливості кожного студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И. С. Профессиональное обучение переводчика: учебное пособие по усному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – СПб. : Союз, 2001. – 288 с.
2. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. – М. : Просвещение, 1965. – 227 с.
3. Бондар С. І. Психологічні особливості читання тексту іноземною мовою студентами з різним когнітивним стилем : Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.
4. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник. – М. : Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
5. Брудный А. А. Понимание как компонент психологии чтения // Проблемы социологии и психологии чтения. – М. : Наука, 1975. – 171 с.
6. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Академия, 2006. – 336 с.
7. Добраев Л. П. Анализ и понимание текста. – Саратов, 1987. – 109 с.
8. Добраев Л. П. Психологические основы работы над книгой. – М. : Книга, 1974. – 71 с.
9. Добраев Л. П. Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания. – М. : Педагогика, 1982. – 176 с.
10. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосопсихологии. – М. : Педагогика, 1984. – 139 с.
11. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. – М. : Наука, 1982. – 173 с.
12. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку. – М. : Наука, 1989. – 222 с.
13. Зимняя И. А. Лингвopsихология речевој деятельности. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
14. Клычнiкова З. И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке: Пособие для учителя. – М. : Просвещение, 1983. – 207 с.
15. Корнiяка О. М. Лабiринти розумiння. Текст як об'єкт розумiння. – К. : Т-во «Знання УРСР», 1990. – 48 с.
16. Кравчина Т. В. Психологічні особливості розуміння іншомовного наукового тексту студентами гуманітарних спеціальностей : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Кравчина Тетяна Володимирівна; Ін-т психол. наук НАН України, 2001. – 20 с.

REFERENCES

1. Alekseeva I. S. Professional'noe obuchenie perevodchika: uchebnoe posobie po usnomu i pis'mennomu perevodu dlja perevodchikov i prepodavatelej. – SPb. : Sojuz, 2001. – 288 s.
2. Beljaev B. V. Oчерki po psihologii obuchenija inostrannym jazykam. – М. : Prosveshhenie, 1965. – 227 s.
3. Bondar S. I. Psihologichni osoblyvosti chytannja tekstu inozemnoju movoju studentamy z riznym kogityvnym stylem : Avtoreferat dysertacii' na zdobuttja naukovogo stupenja kandydata pedagogichnyh nauk. 19.00.07 / Nacional'nyj pedagogichnyj un-t im. M. P. Dragomanova. – K., 2003. – 20 s.
4. Brandes M.P. Stilistika teksta. Teoreticheskij kurs: uchebnik. – М.: Progress-Tradicija; INFRA-M, 2004. – 416 s.
5. Brudnyj A. A. Ponimanie kak komponent psihologii chtenija // Problemy sociologii i psihologii chtenija. – М. : Nauka, 1975. – 171 s.
6. Gal'skova N. D., Gez N. I. Teorija obuchenija inostrannym jazykam. Lingvodidaktika i metodika ucheb. Posobie dlja stud. lingv. un-tov i fak. in. jaz. vyssh. ped. ucheb. Zavedenij / N. D. Gal'skova, N. I. Gez. – М. : Akademija, 2006. – 336 s.
7. Dobraev L. P. Analiz i ponimanie teksta. – Saratov, 1987. – 109 s.
8. Dobraev L. P. Psihologicheskie osnovy raboty nad knigoj. – М. : Kniga, 1974. – 71 s.
9. Dobraev L. P. Smyslovaja struktura uchebnogo teksta i problemy ego ponimania. – М. : Pedagogika, 1982. – 176 s.
10. Dridze T. M. Tekstovaja dejatel'nost' v strukture social'noj kommunikacii. Problemy semiosociopsihologii. – М. : Pedagogika, 1984. – 139 s.
11. Zhinkin N. I. Rech' kak provodnik informacii. – М. : Nauka, 1982. – 173 s.
12. Zimnjaja I.A. Psihologija obuchenija nerodnomu jazyku. – М. : Nauka, 1989. – 222 s.
13. Zimnjaja I. A. Lingvopsihologija rechevoj dejatel'nosti. – М. : Moskovskij psihologo-social'nyj institut; Voronezh: NPO «MODJEK», 2001. – 432 s.
14. Klychnikova Z. I. Psihologicheskie osobennosti obuchenija chteniju na inostrannom jazyke: Posobie dlja uchitelja. – М. : Prosveshhenie, 1983. – 207 s.
15. Kornijaka O. M. Labirynty rozuminnja. Tekst jak ob'jekt rozuminnja. – К.: Т-во «Znannja URSR», 1990. – 48 s.
16. Kravchyna T. V. Psihologichni osoblyvosti rozuminnja inshomovnoгo naukovogo tekstu studentamy humanitarnyh special'nostej : avtoref. dys. kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Kravchyna Tetjana Volodymyrivna; In-t psyhol. nauk NAN Ukrainy, 2001. – 20 s.

- мирівна; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2010. – 20 с.
17. Крутских Е. Ю. Психологические условия развития понимания научного текста в процессе подготовки студентов : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.13 / Е. Ю. Крутских. – Астрахань, 2006. – 24 с.
 18. Леонтьев А. А. Восприятие текста как психологический процесс / А. А. Леонтьев // Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия. – К. : КГУ, 1979. – С. 18–30.
 19. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики : учебник / А. А. Леонтьев. – М. : Академия, 2005. – 288 с.
 20. Мельник А. І. Навчання студентів читання професійно орієнтованих текстів англійською мовою // Іноземні мови. – 2005. – № 4. – С. 22.
 21. Миролубов А. А. История отечественной методики обучения иностранным языкам / А. А. Миролубов. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 448 с.
 22. Онуфрієва Л. А., Онуфрієва І. Л. Психологічні аспекти навчання лексиці і читанню іноземною мовою // Збірник наукових праць КПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 9. – С. 193–201.
 23. Славгородская Л. В. Научный диалог. Лингвостилитические проблемы. – Л. : Наука, 1986. – 123 с.
 24. Чепелева Н. В. Психологія читання навчальної та наукової літератури в системі професійної підготовки студентів: автореф. дис. канд. пед. Наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Чепелева. – К., 1992. – 39 с.
 25. Чепелева Н. В. Психологія читання тексту студентами вузів. – К. : Либідь, 1990. – 100 с.
 26. Черненко Н. М. Специфика научного текста / Н. М. Черненко // Ярославский педагогический вестник. – 2002. – № 4 (33). – С. 1–11.
 27. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам : Теория и практика : Учебное пособие для преподавателей и студентов. – М. : Филоматис, 2006. – 480 с.
 28. Основы педагогики и психологии высшей школы / А. В. Петровский, В. М. Ковалева, А. А. Крашенинников и др. / Под ред. А. В. Петровского. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1986. – 194 с.
 29. Kolb D. Learning-Style Inventory. – Self-scoring inventory and interpretation Booklet, Revised Edition, 1985. – 129 p.
 30. Reading and learning difficulties. Approaches to teaching and assessment / Peter Westwood. – ACER Press, 2001. – 136 p.
 31. The psychology of science text comprehension / edited by Jose Otero, Jose A. Leon, Arthur C. Graesser. – LAWRENCE ERLBAUM ASSOCIATES, PUBLISHERS, Mahwah, New Jersey London, 2002. – 459 p.
 17. Krutskih E. Ju. Psihologicheskie uslovija razvitija ponimaniya nauchnogo teksta v processe podgotovki studentov : avtoref. dis. kand. psihol. nauk: 19.00.13 / E. Ju. Krutskih. – Astrahan', 2006. – 24 s.
 18. Leont'ev A. A. Vosprijatie teksta kak psihologicheskij process / A. A. Leont'ev // Psiholingvisticheskaja i lingvisticheskaja priroda teksta i osobennosti ego vosprijatija. – K. : KGU, 1979. – S. 18–30.
 19. Leont'ev A. A. Osnovy psiholingvistiki : uchebnik / A. A. Leont'ev. – M. : Akademija, 2005. – 288 s.
 20. Mel'nik A. I. Navcannja studentiv chitannja profesijno orientovanih tekstiv anglijs'koju movoju // Inozemni movi. – 2005. – № 4. – С. 22.
 21. Miroljubov A. A. Istorija otechestvennoj metodiki obuchenija inostrannim jazikam. – M. : INFRA-M, 2002. – 448 s.
 22. Onufrijeva L. A., Onufrijeva I. L. Psihologichni aspekty navchannja leksyци i chytannju inozemnoju movoju // Zbirnyk naukovyh prac' KPNU imeni Ivana Ogijenka, Instytutu psihologii' im. G.S.Kostjuka APN Ukraїny. Problemy suchasnoi' psihologii'. – 2010. – Vypusk 9. – S. 193–201.
 23. Slavgorodskaja L. V. Nauchnyj dialog. Lingvostilisticheskie problemy. – L. : Nauka, 1986. – 123 s.
 24. Chepeljeva N. V. Psihologija chytannja navchal'noi' ta naukovoi' literatury v systemi profesijnoi' pidgotovky studentiv: avtoref. dys. kand. ped. Nauk : spec. 19.00.07 «Pedagogična ta vikova psihologija» / N. V. Chepeljeva. – K., 1992. – 39 s.
 25. Chepeljeva N. V. Psihologija chytannja tekstu studentamy vuziv. – K. : Lybid', 1990. – 100 s.
 26. Chernenko N. M. Specyfyka nauchnogo teksta / N. M. Chernenko // Jaroslavskij pedagogičeskij vestnyk. – 2002. – № 4 (33). – S.1–11.
 27. Shhukin A. N. Obuchenie inostrannym jazykam : Teorija i praktika : Uchebnoe posobie dlja prepodavatelej i studentov. – M. : Filomatis, 2006. – 480 s.
 28. Osnovy pedagogiki i psihologii' vysshej shkoly / A. V. Petrovskij, V.M. Kovaleva, A.A. Krasheninnikov i dr. / Pod red. A. V. Petrovskogo. – M. : Izd-vo Moskovskogo un-ta, 1986. – 194 s.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012 р.

THE DEVELOPMENTAL LEVEL OF THE INTERNATIONAL STUDENT'S PSYCHOLOGICAL CULTURE AS A KEY POINT OF SUCCESSFUL LEARNING OF THE FOREIGN LANGUAGE

O. Kalinina

*PhD student of Department of Psychology and Pedagogics
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
ntuukpi2009@ukr.net*

This article discusses the impact of international student's psychological culture on his/her learning abilities of foreign languages and incorporation into his/her multicultural learning environment. This article describes the behavior and features of the psychological culture of Turkish students. It is also shown that the psychological (internal) culture interacts with the external culture. The external culture is defined as the national that has a great impact on the attitudes, thoughts and beliefs of the international student. The Hofstede's model enabled to describe the dimensions of Turkish culture and its connection with the learning process of the international student. The thorough analysis of behavior of international students at the language lessons gives a feedback for the teachers by planning the lesson in the multicultural group. The paper gives recommendations for teachers who are teaching Turkish students in the foreign language or are working with the international students of the multicultural group.

Keywords: the psychological (internal) culture, external culture, national culture, Hofstede's model, cultural dimensions.

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТА-ІНОЗЕМЦЯ ЯК ЧИННИК УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

О. В. Калініна

*аспірант кафедри психології та педагогіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
ntuukpi2009@ukr.net*

Ця стаття присвячена впливу психологічної культури іноземного студента на його здібності до вивчення іноземних мов та його адаптації до міжкультурного середовища з вивчення іноземної мови. В даній статі наведений опис поведінки і особливостей психологічної культури турецьких студентів. Також показано, що психологічна (внутрішня) культура взаємодіє зі зовнішньою культурою. Зовнішня культура визначається як національна, яка має великий вплив на настановлення, думки та вірування іноземного студента. Модель Хофштеде дала можливість описати виміри турецької культури і її зв'язку з процесом навчання студента-іноземця. Детальний аналіз поведінки іноземних студентів на парах з вивчення іноземної мови дає можливість викладачам звернути увагу на особливості психологічної культури студентів та спланувати відповідним чином методику проведення заняття в кросс-культурній групі. В статті наведені методичні рекомендації для викладачів, які працюють з турецьким контингентом або викладають в групі, слухачами якої виступають представники різних культур.

Ключові слова: психологічна (внутрішня) культура, зовнішня культура, національна культура, модель Хофштеде, виміри культури.

PROBLEM STATEMENT

Teaching foreign languages in the multicultural group of international students is based on linguistic and cultural competences. G. Gay has stressed that learning is principally based on the cultural orientation of the student [9]. By applying different learning methods of foreign languages the psychological culture and own cultural orientation of the international student help to identify the effective approach of learning foreign language. The psychological culture and own cultural orientation of the stu-

dent bring more understanding about his/her perception and interpretation of the received information as well as the way of its learning.

This study is determined by the need in training teachers of foreign languages to work with the representatives of different cultures in the international group or class and ensure a faster adaptation of the student to learning foreign language in the multicultural environment. The foundations of the psychological culture concept can be found in the works of the following scholars L. S. Vygotsky [30], W. Wundt, S. Freud, C. Jung [25], A. Maslow [21], M. Cole, S. L. Rubinstein [25], J. W. Berry and Y. H. Poortinga [2]), Russian (K. D. Ushinsky, M. Ya. Basov, B. G. Ananiev, I. A. Zimnyaya [25]) and Ukrainian psychologists (O. V. Vynoslavska [31]). However, the importance of impact of the psychological culture and own cultural orientation of the international student on the learning process of foreign languages is a less studied aspect. The purpose of the publication is to show the importance of the psychological culture and own cultural orientation of the student while he/she learns a foreign language in a multicultural group.

The psychological culture and own cultural orientation of the international student was defined as an object of the research. The analysis of the features of the psychological culture and own cultural orientation among the Turkish students was considered as the subject of the research.

In this connection, the following tasks were defined:

1. To provide the definition of a student's psychological culture in the process of learning a foreign language in a multicultural environment.
2. To carry out research work of the features of the psychological culture and own cultural orientation among Turkish students, learning a foreign language in a multicultural environment.
3. To provide methodological recommendations for teachers who are teaching Turkish students in the foreign language or are working with an international group of students.

RESULTS OF LITERATURE OVERVIEW

General culture of the person is linked with his/her internal or psychological culture. I. A. Zimnyaya noted that the psychological culture of the person combines the cultures of behavior, communication, interaction, intellectual activity and culture of self-regulation [25].

J.W. Berry, Y.H. Poortinga et al. refer the ideas, philosophy and belief of the person to the internal culture. They argued that «much of the language, religion, knowledge and beliefs of a person's social environment become internalized; the pre-existing features of one's culture become part of oneself in the process of enculturation and socialization» [2, 4]. In our view, the internal culture of the student will help the teacher to understand the student's way of thinking, his/her cultural difference in comparison to other members of the multicultural group and to establish good intercultural relations by choosing more effective methods of teaching the foreign language.

The internal (psychological) culture of a person is influenced by the external culture, values, wealth and welfare statements of the group and society. This external culture can be referred to the national one [25].

The Hofstede Model of Cultural Dimensions represents a deep analysis of the national (country's) culture. According to Geert Hofstede's study, the cultures are identified by the concepts of power distance, individualism versus collectivism, masculinity versus femininity, uncertainty avoidance and long-term versus short-term orientation [11, 5].

The power distance index of Hofstede shows to which extent the unequal power distribution is accepted and expected by people who are having more or less power.

Individualism refers to the loose connection with people. Collectivism is referred to the strong group cohesion and expressing loyalty and respect to the group members.

Masculinity shows the orientation of society on traditional male and female roles.

Such cultural dimension as a long-term orientation was added by Geert Hofstede in the 1990s. This dimension demonstrates to what extent the values of society can be evaluated. If they are long-standing, they are oriented to the future (for instance, high family values, values of education and training). In comparison to the long-standing values, the short-term are such values as those related to the past and present (respect to the customs and traditions, reciprocity) [12-16]. With the reference to the aforementioned cultural dimensions, we have proceeded to make an analysis of students' readiness to learn taking into consideration his/her psychological culture. As a result of this analysis, we wrote some methodological recommendations that will help the teachers of foreign languages to cooperate with the Turkish and other international students by deeply analyzing the features of each individual psychological culture in the multicultural group.

The aforementioned differentiation of national cultures helps teachers of foreign languages to develop the corresponding teaching techniques. Additionally, the teachers should be aware that all international students have different learning styles. It is critical for the teacher to know more about individualistic learning style of the international student based on his/her native culture [4; 8; 23].

Ukrainian higher educational institutions are mostly attractive for study for international students who are originally from CIS countries, Turkey, Iran, China and African countries.

Many international students are studying at the leading National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», most of them being of Turkish origin. A thorough analysis of the Turkish culture enabled to develop recommendations about improving the learning abilities of the foreign language (Ukrainian and Russian) among international students.

The culture of Turkey is collectivistic and has a strong emphasis on the relatedness of a person to his or her group [3]. This fact can't be neglected while teaching foreign languages.

According to J. Cummins «the classroom must be a community of learning where knowledge is generated by teachers and students together» [7, 221]. The word «community» has got a special meaning for the Turkish culture. By the explanation of a new topic or reading texts, the teacher should give the Turkish students some time for discussion, clarifying and understanding unknown or unclear words, sentences, lexical and grammatical complications in the group by their further interpreting in their own language. All this will contribute to the use of the prior knowledge of the students for their better understanding and faster learning. The teacher should also take into consideration the role of emotions of Turkish students while explaining a new topic or writing assignments. Feeling of loneliness in the foreign country, homesickness, complicated acclimatization and lack of the foreign language knowledge among international students can cause anger, anxiety and impatience by learning and understanding a new topic [10; 17; 28; 29].

In every culture, emotions are of great importance. B. Mesquita noted that in the collectivistic culture «emotions are expected to stress and reproduce the self in relation to others or the self in relation to the world». Therefore, it is very important for the teacher to keep a tight connection with the group of Turkish students and motivate the group by praising every group member. In such a way, every student will become more authoritative for his/her group [6; 20].

The teacher should keep in mind that the best way to learn new words and phrases is to learn them with the group by repeating them several times in the group, as the feeling of group unity helps the students to freely demonstrate their knowledge and learning abilities [26; 27].

The culture of Turkey is hierarchical, it has to be particularly noticed in the relations between superiors and subordinates. It is stated that these relations are paternalistic. The superior is perceived as a parent who delivers support, care and protection. The subordinate show their loyalty and readiness to comply with [1]. These relations can also be interpreted from a pedagogical point of view. The teacher who will manage to get authority over his/her students is associated with the parent, elder brother or close relative for Turkish students. His/her opinion is very influential on them. The teacher should take this fact into consideration and make his/her efforts to increase the motivation of international students in learning a foreign language [19; 22; 24].

J. Wink and L. Putney have stated that learning foreign languages is based on the collaborative work of student and teacher. The teacher is responsible for maintaining this collaboration [32]. D. K. Kelly states that through role games, problem-solving, small group work and class discussion this collaboration will be more productive and progressive [18].

Y. Yamazaki argues that representatives of high-context cultures (Chinese, Arabic) tend to be sensitive to immediate environment and non-verbal behavior. They pay special attention to the messages of non-verbal communication. The importance of verbal messages and logical thinking are typical for the representatives of low-context cultures [33].

CONCLUSIONS

1. Cultural norms are an integral part of every interpersonal communication and learning process. The successful learning of the international student can be achieved by the developmental level of his/her psychological (internal) culture. Psychological culture of the person is a way of thinking, his/her perception of the external world and attitudes related to the interactions with other people. The psychological culture of the individual is linked with the external culture that encompasses the values, thoughts and beliefs of the group.

2. The analysis of teaching foreign language to a group of Turkish or Irish students is based on the Cultural Dimensions of Hofstede Model. Turkish culture is a collectivistic culture, the term «community» is very important for Turkish students. The best way to learn foreign language is a discussion in the group or «community» explanation. Turkish culture is a culture of impressions and emotions. The teachers should be more tolerant and loyal with the students, whose aggressive behavior is related to the emotional burst.

3. A successful learning process of international students can be provided by the application of pedagogical approaches based on the own cultural orientation of the student, his/her perception, prior knowledge and experience. These approaches will accelerate the process of current learning among the international students and create more friendly and comfortable learning environment. Furthermore, the above mentioned recommendations will help lecturers to understand the cultural orientation of each student in the group and maintain a fruitful and collaborative work by learning.

REFERENCES

1. Benett M. J. Intercultural communication : A current perspective / M. J. Benett // Basic concept of intercultural communication : Selected readings. – Yarmouth, ME : Intercultural Press, Inc., 1998. – P. 1–34.
2. Berry J. W., Poortinga Y. H., Breugelmans S. M. Cross-cultural psychology: research and applications. – Cambridge : University Press, 2011. – 680 p.
3. Bilingual Education : Broadening research perspectives / Moran D. E., Hakuta K. // Handbook of Research on Multicultural Education. – New York : Macmillan Publishing USA, 2002. – P. 445–462.
4. Confronting diversity issues in the classroom with strategies to improve satisfaction and retention of international students / Tompson H. B., Tompson G. H. // Journal of Education for Business. – № 72 (1). – P. 53–55.
5. Cultural differences in teaching and learning / G. Hofstede // International Journal of Intercultural Relations. – New York, 1986. – P. 301–320.
6. Cultural variations in emotions. A comparative study of Dutch, Surinamese and Turkish people in the Netherlands / B. Mesquita // Psychological Bulletin. –1992. – № 2. – P.179–204.
7. Cummins J. Negotiating identities : Education for empowerment in a diverse society / J. Cummins. – Los Angeles : California Association for Bilingual Education., 2001. – 368 p.
8. Freire P. Pedagogy of the oppressed / P. Freire. – New York : Continuum Publishing Co., 1999. – 450 p.
9. Gay G. Culturally responsive teaching : Theory, research and practice / G. Gay . – New York : Teachers College Press, 2000. – 290 p.
10. Hall E. T. Beyond culture / E. T. Hall. – New York : Anchor Books, 1976. – 250 p.
11. Hofstede G. Cultures and organizations : Software of the mind / G. Hofstede. – London : McGraw-Hill, 1991. – 405 p.
12. Hofstede G., Minkov M. Cultures and Organizations : Software of the Mind. – New York : McGraw-Hill, 2010. – 450 p.
13. Hofstede G. Culture's Consequences : International Differences in Work-Related Values. – Beverly Hills CA : SAGE Publications, 1984. – 550 p.
14. Hofstede G. Culture's Consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. – Thousand Oaks, CA : SAGE Publications, 2001. – 470 p.
15. Hofstede's consequences : The impact of his work on consulting and business practices. An Executive Commentary // Academy of Management Executive. – February 2004. – Vol. 18. – No. 1.
16. Hollins E. R. Culture in school learning : Revealing the deep meaning / E. R. Hollins. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1996. – 350 p.
17. Kolb D. A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development / D. A. Kolb. – Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1984. – 250 p.
18. Lambert L., Walker D., Zimmerman D. P., Cooper J., Lambert M. D., Gardner M. E., Szabo M. The constructivist leader. – New York : Teachers College, 2002. – 350 p.
19. Maslou A. Motivatsia i lichnost'. – SPb. : Yevraziia, 1999. – 478 s.
20. Minkov M. What makes us different and similar : A new interpretation of the World Values Survey and other cross-cultural data / M. Minkov. – Sofia, Bulgaria : Klasika y Stil Publishing House, 2007. – 350 p.
21. Oakes J., Lipton M. Teaching to change the world. – New York : McGraw-Hill, 2003. – 250 p.
22. Overall life satisfaction and help-seeking attitudes of Turkish college students in the United States: Implications for college counselors / A. Kilinç, P. F. Granello // Journal of College Counseling. –2003. – № 6. – P. 56–68.
23. Psychological culture of a class teacher as the foundation of modern schoolchildren's psychological security / T. I. Kulikova // Psychology in Russia. State of the Art. – 2012. – № 5. – P. 47–58.
24. Selfways : Diversity in modes of cultural participation / Markus H. R., Mullanly P. R., Kitayama S. // Journal of Educational Psychology. – 1997. – № 10. – P.250–260.
25. Strouse J.H. Exploring socio-cultural themes in education : Readings in social foundations / J. H. Strouse. – Upper Saddle River, NJ : Prentice-Hall, 2001. – 470 p.
26. Tennant M., Pogson, P. Learning and change in the adult years: A developmental perspective. – San Francisco: Jossey-Bass, 2005. – 200 p.
27. Ting-Toomey S. Communication across cultures. – New York : The Guildford Press, 1999. – 170 p.
28. Vygotsky L. S. Mind in society : The development of higher psychological processes / L. S. Vygotsky. – Cambridge : Harvard University Press, 1978. – 159 p.
29. Vynoslavska O. V. Psychologichna kul'tura kytays'kyh ta ukrayins'kyh studentiv : zagal'ne ta vidminne / O. V. Vynoslavska // Visnyk Chernigiv's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni T.G. Shevchenka. Vypusk 59. Seria: Psychologichni nauky. Zbirnyk naukovykh prat's. – Chernigiv : ChDPU, 2008. – Vyp 59. – Tom 1. – С. 54–60.
30. Wink J., Putney L. A vision of Vygotsky / J. Wink, L. Putney. – Boston : Allyn & Bacon, 2005. – 250 p.
31. Yamazaki Y. Learning styles and typologies of cultural differences: a theoretical and empirical comparison. International journal of intercultural relations / Y. Yamazaki // International journal of intercultural relations. – 2005. – № 29. – P. 521–548.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2012 р.

УДК 053.81:613.9

БАЗОВІ ЗАСАДИ БІОЕТИКИ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ ЯК ОСНОВА ПСИХОСОМАТИЧНОГО БЛОКУ ДИСЦИПЛІН У ПРОГРАМІ ПІДГОТОВКИ ФІЗИЧНИХ РЕАБІЛІТОЛОГІВ

Л. В. Буцька

кандидат медичних наук, доцент

кафедри фізичної реабілітації

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна

ukraina2006@narod.ru

У статті обґрунтовується необхідність впровадження та педагогічного вдосконалення біоетичної та психотерапевтичної підготовки фахівців із фізичної реабілітації у вищому педагогічному навчальному закладі. Зважаючи на негативні зміни стану здоров'я населення, прийнято ряд міжнародних (ВООЗ, ЮНЕСКО) та державних документів, що наголошують на актуальності питань моралі та здоров'я в сучасному суспільстві. Виражені негаразди в здоров'ї сучасного людства, викликали необхідність створення у вищих навчальних закладах нової спеціальності «фізична реабілітація», мета якої полягає в підготовці фахівців оздоровчої спрямованості. Проблема самосвідомості фахівця в області здоров'я органічно пов'язана з як визначенням його ставлення до біотетичних норм мислення та поведінки, так і з тим наскільки він розуміє психосоматичну єдність, цілісність людини, як відкритої біоенергетичної системи, здатної управляти своєю саморегуляцією. Отже мета дисципліни «Основи біоетики» – набуття фахівцями з оздоровлення людини комплексу теоретичних знань для формування гуманістичних поглядів на людину, її відносин з оточуючим середовищем, пацієнтом на засаді етичних норм та у відповідності до чинного законодавства, нормативних актів, громадської думки. Дисципліна «Основи психотерапії» надає можливість оволодіти теоретичним та практичним багажем сучасних методів та засобів психотерапії, зрозуміти глибинні основи зв'язку психічного та соматичного, засвоїти основні прийоми психотерапевтичної роботи із пацієнтом. Якщо глянути глибше – стає зрозумілим тісний зв'язок між біоетичним вихованням спеціаліста із фізичної реабілітації та засвоєння ним основ психотерапевтичних підходів до пацієнта, розуміння психосоматичної цілісності людини. Фізична реабілітація пацієнтів будь-яких клінічних груп потребує синтезу соматичного та психотерапевтичного підходів, тобто реабілітація повинна бути психофізіологічною або психосоматичною, що робить очевидною перспективу подальшої інтеграції біоетичних та психотерапевтичних методик, як у процес фізичної реабілітації, так і в освіту майбутніх реабілітологів.

Ключові слова: біоетика, здоров'я, профілактика, мораль, психотерапія, психосоматика. фізична реабілітація.

FOUNDATIONS OF BIOETHICS AND PSYCHOTHERAPY AS A BASIS OF PSYCHOSOMATIC DISCIPLINES IN THE TRAINING PROGRAMME FOR PHYSICAL REHABILITATION THERAPISTS

L. V. Butska

PhD in Medicine, Associate professor, Department of Physical Rehabilitation

National Technical University of Ukraine

«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine

ukraina2006@narod.ru

The necessity of bioethics and psychotherapeutical training of rehabilitation specialists at a Higher University is discussed. Taking into account the negative changes in physical state of population, the international (UNESCO, World Health Organization) and state documents, that stress the impor-

tance of morality and health in the modern society, were adopted. Health problems of the modern society favoured the necessity for creation a new speciality «Physical Rehabilitation» that aims at specialists' training of health bias. The problem of specialist's self-conscience in the health sphere is organically connected with defining his/her attitude to bioethical norms of thinking and behavior as well we with the level of his/her understanding of psychosomatic integrity, the wholeness of a human being as an open bioenergetic system that is able to manage of its self-regulation. The aim of the discipline Foundations of Bioethics is an acquisition by the specialists of complex of theoretical knowledge to form a humanistic view of a human being, his/her relationship with the environment, as well as with the patient on the principle of ethical standards and in compliance with current legislation, regulations, public opinion.

The discipline «Principles of Psychotherapy» provides the opportunity to acquire theoretical and practical knowledge and modern methods of psychotherapy to understand the underlying foundations of mental and physical connection, learn basic techniques of therapeutic work with the patient. If we look deeper – it becomes obvious the close relationship between bioethics education specialist in physical rehabilitation and assimilation by these specialists the basics of psychotherapeutic approaches to the patient, understanding psychosomatic integrity rights. Physical rehabilitation of the patients of any clinical groups requires synthesis of somatic and psychotherapeutic approaches that rehabilitation should be psychophysiological or psychosomatic, which makes apparent prospect of further integration of bioethical and psychotherapeutic techniques in the process of physical rehabilitation, and in the education of future rehabilitation.

Keywords: bioethics, health, morality, prophylaxis, psychotherapy, psychosomatic, physical rehabilitation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зважаючи на негативні зміни стану здоров'я населення, прийнято ряд міжнародних (ВООЗ, ЮНЕСКО) та державних документів, що наголошують на актуальності питань моралі та здоров'я в сучасному суспільстві. Ці два питання є, як об'єктом дослідження в багатьох галузях науки і практики, так і об'єктом маніпуляцій з боку нечистих на руку політиків, ЗМІ, дільців від медицини [1; 14; 21; 27; 31]. В умовах загострення оздоровчих і демографічних проблем суспільства виникла необхідність створення у вищих навчальних закладах нової спеціальності «фізична реабілітація», мета якої полягає в підготовці фахівців-педагогів оздоровчої спрямованості. Процес фізичної реабілітації є діяльністю з відновлення здоров'я людини шляхом усунення чи компенсації різноманітних вад (В .Г. Григоренко, В. М. Мухін, С. М. Попов, Б. В. Сермеєв, В. М. Синьов), шляхом дії на організм фізичних чинників, в тому числі фізичних вправ, що призводить нас до підвищення ефективності системи фізичного виховання (Е. С. Вільчковський, Г. І. Григоренко, О. Д. Дубогай, С. М. Канишевський, І. В. Муравов, В. П. Мурза), ним не обмежуючись, розуміючи важливість морального розвитку наук, пов'язаних із здоров'ям людини. Ці питання розглядає та регламентує наукова галузь біоетики [1; 14]. З іншого боку, вирішення проблеми інтенсифікації процесу фізичної реабілітації будь яких клінічних груп хворих неможливе без урахування та корекції їх психічного стану. Заняття лікувальною фізичною культурою у системі заходів фізичної реабілітації повинне розпочинатися з формування позитивної мотивації та приємних очікувань фізичної активності пацієнта. Але це завдання, частіше за все, ускладнюється патопсихологічними змінами внаслідок більш-менш тривалої хвороби, частими психосоматичними та соматопсихічними розладами і ускладненнями. Кожне соматичне захворювання формує свій образ у свідомості та безсвідомості пацієнта. Відбувається формування т.з. патологічного клінічного кола: фізичне страждання формує негативні очікування, негативні очікування формують внутрішньопсихічний стрес, внутрішній стрес посилює фізичне страждання. У цьому сенсі розрив патологічного клінічного кола припадає саме на долю спеціаліста-реабітолога та є важливою медико-біологічною проблемою медицини та лікувальної фізичної культури. Спеціаліста-реабітолог має розуміти, що коло проблем, які він допомагає вирішити пацієнтові, не обмежується фізичним тілом пацієнта, має глибоке психологічне підґрунтя, тому етична культура реабітолога, має бути розвинута, вихована згідно із прийнятими в світі моральними правилами та поглядами.

Дослідження виконувалося відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри фізичної реабілітації НТУУ «КПІ». Автором досліджувались умови організації навчально-виховного процесу психотерапевтичної та біоетичної підготовки студентів-фізреабітологів.

Мета дослідження полягала в розробці змісту і методики біоетичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації, та визначення: теоретичних передумов застосування психотерапевтичних методик у фізичній реабілітації; напрямків практичного синтезу психотерапевтичних методик, біоетичних підходів та діяльності клінічного реабітолога. Відповідно до мети, в дослідженні вирішувалися наступні *завдання*: 1) уточнити та науково обґрунтувати сутність поняття

«біоетична та психотерапевтична підготовка фахівців з фізичної реабілітації»; 2) конкретизувати специфіку, зміст, показники та охарактеризувати рівні біоетичної психотерапевтичної підготовки як складової професійної підготовки у сфері фізичної реабілітації; 3) визначити і теоретично обґрунтувати педагогічні умови ефективної організації психо-біоетичної підготовки майбутніх фіз-реабілітологів. *Об'єкт дослідження* – професійно-педагогічна підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Предмет дослідження* – процес професійно-біоетичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації. *Гіпотеза дослідження*: процес професійної підготовки майбутніх спеціалістів з фізичної реабілітації відбуватиметься більш ефективно, якщо вдосконалити зміст і принципи структурування дисциплін «Основи біоетики» та «Основи психотерапії» відповідно сутності професійної діяльності фізреабілітолога; залучити студентів до практичної професійної психотерапевтично-біоетичної діяльності, як засобу формування творчого оздоровчого мислення, становлення професійної самосвідомості майбутніх фахівців; створити відповідне професійно-педагогічне середовище, що сприятиме усвідомленню відповідального ставлення до власного здоров'я, професійному самоствердженню.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Термін «біоетика» був спочатку запропонований американським лікарем Ван Ренсселер Поттером (Van Rensselaer Potter) в книзі «*Біоетика: міст у майбутнє*» (1971) саме для позначення особливого варіанту екологічної етики. Основна ідея Поттера зводилася до необхідності об'єднання зусиль гуманітарних та біологічних наук для вирішення проблем збереження життя на землі, обліку довгострокових наслідків науково-технічного прогресу (особливо в області біомедичних технологій). Однак сталося так, що термін «біоетика» в науковій та навчальній літературі став частіше використовуватися в значенні, яке надав йому, приблизно в той же час, американський акушер і ембріолог Андре Хеллегерс (Hellegers)[1-3]. Хеллегерс використовував термін «біоетика» для позначення міждисциплінарних досліджень моральних проблем біомедицини, насамперед пов'язаних з необхідністю захисту гідності та прав пацієнтів. Це значення з'являється не випадково. Воно обумовлене впливом на формування біоетики ідеології правозахисного руху, що отримала загальне визнання в 60-х роках [6; 7].

В той же час, видатні вітчизняні та закордонні фахівці у галузі фізичної реабілітації неодноразово відзначали зв'язок психічного стану особи, яка зазнавала фізичної реабілітації та наслідків цієї реабілітації. Так, Х. Сейффарт спостерігав в учнів середніх навчальних закладів груп ризику залежність постави та мускульної активності від місця учня у неформальній ієрархії класу. Також він описав, що навчання в професійній школі, де ставилися надзвичайно високі вимоги до рук учнів, впродовж лише одного року призводили до формування алгічного синдрому та контрактур кистей рук [24]. Механізми таких патологічних змін неможливо пояснити впливом фізичних факторів. Це класичний психосоматичний механізм, коли психічний мотив формує звичний модус фізичних рухів (наприклад, «поза чоботаря»). Особливого значення корекція психічних процесів набуває в межах фізичної реабілітації соматичних хвороб [25]. Власне, кожна соматична хвороба має своє патологічне коло: соматичні порушення призводять до змін психіки, які, в свою чергу, провокують подальше посилення соматичних порушень. Професор С. Попов зазначає, що майже в усіх сферах застосування реабілітології психологічна мотивація та психічний стан пацієнтів визначає ступінь успіху або невдачі лікувальної фізичної культури, фізіотерапії та рекреації [26]. Необхідність включення психотерапевтичних заходів у реабілітацію хворих, які перенесли інфаркт міокарда, відзначає і проф. В. Зайцев [22]. В. Зайцев та С. Крамський вводять також психотерапевтичні елементи до оздоровчої культури студентів спеціальних навчальних відділень [23]. Проблема корекції психічного стану соматичних хворих, таким чином, є безперечною, але ніде у доступних джерелах автору не вдалося знайти інформацію, щодо конкретних методів психотерапевтичної роботи у фізичній реабілітації.

Іншою стороною питання, є моральні етичні правила поведінки фізичних реабілітологів. Ці правила розроблено для лікарів, але спеціалісти реабілітологічних напрямків, маючи справу із найбільш вразливими сферами своїх пацієнтів, мають розуміти свою етичну та психологічну відповідальність за свій вплив на соматичний стан хворих через психосоматичні патерни. Теоретичний аналіз напрямків застосування психотерапевтичних методик та біоетичних підходів у фізичній реабілітації є предметом розгляду даної статті та проблемою, яка потребує детальної роботи.

Новий підхід до розуміння джерел і чинників здоров'я людини знайшов своє відображення в теорії і практиці біоетичної та психологічного напрямку валеологічної підготовки (Г.Л. Апанасенко, Е.Г. Булич, В.Л. Кулиниченко, І.В. Муравов) [3; 4; 5]. Досягнення науково-технічного прогресу в біомедицині не тільки практично розширили можливості в цій області, але й вплинули на традиційні уявлення про добро і зло, благо пацієнта, уявлення про початок і кінець життя людини, і

відповідно, дали ще один додатковий стимул розвитку біоетики. Реабілітологія, як відносно нова педагогічно-клінічна дисципліна, що виникла на межі більш класичних клінічних дисциплін, безсумнівно потребує «імпорту» методик інших дисциплін, зокрема психотерапії. У власній клінічній діяльності з реабілітації пацієнтів із різними соматичними патологіями, автор неодноразово переконувався у порівняно незначній ефективності співпраці «десятьох докторів над одним пацієнтом», коли оперативні втручання призначаються тоді, коли їх можна уникнути, якщо лікар усвідомлює психологічну причину соматичного страждання пацієнта, та може розв'язати цей психосоматичний вузол хвороби. Природно, що складні хронічні психосоматичні розлади і надалі будуть залишатися компетенцією психотерапевтів, але профілактика цих розладів та їх корекція у початковій фазі можуть і повинні бути компетенцією реабілітолога. Тут потрібно зазначити близькість біоетики та психотерапії для спеціаліста із фізичної реабілітації. Так у Encyclopedia of Bioethics (т. 1, с. XXI) біоетика визначається як «систематичне дослідження моральних параметрів, включаючи, моральну оцінку, рішення, поведінку, орієнтири і т. п. досягнень біологічних і медичних наук». У вузькому розумінні поняття біоетика позначає все коло етичних проблем у взаємодії лікаря і пацієнта.

Неоднозначні ситуації, що постійно виникають в практичній медицині як породження прогресу біологічної науки і медичного знання, вимагають постійного обговорення, як в медичному співтоваристві, так і в колі широкої громадськості. У широкому сенсі термін біоетика відноситься до дослідження соціальних, екологічних, медичних та соціально-правових проблем, що стосуються не тільки людини, але і будь-яких живих організмів, включених до екосистеми, що оточують людину. У цьому сенсі біоетика має філософську спрямованість, оцінює результати розвитку нових технологій та ідей в медицині та біології в цілому. Розвиток біоетики обумовлено тим, що в сучасному світі медицина зазнає процесу цивілізаційних перетворень [6-8]. Вона стає якісно іншою, не тільки більш технологічно оснащеною, але і більш чутливою до правових і етичних аспектів лікування. Етичні принципи для нової медицини хоча і не скасовують повністю, але радикально перетворюють основні положення «Клятви Гіппократа», яка була еталоном лікарської моральної свідомості протягом століть. Традиційні цінності милосердя, благодійності, уникання шкоди пацієнтові та інші отримують в новій культурній ситуації нове значення і звучання. Саме це і визначає зміст біоетики. До біоетичних проблем зазвичай відносять: моральні та філософські проблеми абортів, контрацепції та нових репродуктивних технологій (штучне запліднення, запліднення «в пробірці», сурогатне материнство); проведення експериментів на людині і тваринах; трансплантології; клонування людини, маніпуляцій зі стовбуровими клітинами і ряд інших; генетики (включаючи проблеми геномних досліджень, генної інженерії та генотерапії); вироблення визначення смерті; самогубства та евтаназії (пасивної чи активної, добровільної або насильницької); проблеми ставлення до вмираючих хворих (хоспіси); вакцинації та СНІДу; демографічної політики та планування сім'ї; одержання інформованої згоди й забезпечення прав пацієнтів (в тому числі з обмеженою компетенцією - наприклад, дітей або психіатричних хворих); справедливості в охороні здоров'я. Використання біоетичних знань, які, як наслідок, формують психосоматичний підхід до організму пацієнта, у системі реабілітаційних заходів дозволяє розширювати резерви фізіологічних функцій, відновлювати здатність організму до саморегуляції і самовідтворення, компенсувати наслідки функціональних розладів, зупинити і навіть повернути назад патологічний процес.

Отже, біоетика – це важливий структурний компонент підготовки фахівців з фізичної реабілітації, невід'ємна складова їхньої подальшої професійної діяльності. Наявність суперечності між об'єктивними потребами суспільства у фахівцях, здатних кваліфіковано здійснювати фізичну реабілітаційну діяльність, з одного боку, і низьким рівнем базової етичної освіти як значущого компонента професійної підготовки – з іншого, зумовила актуальність теми дослідження: «біоетична підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у вищому педагогічному навчальному закладі». Методологічні засади дослідження склали філософські положення, що з'ясовують діалектику взаємозв'язку та взаємообумовленості педагогічних явищ і процесів; теорія цілісного (холістичного) підходу, яка розглядає особистість у цілому як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях; єдність діяльності і свідомості в розвитку особистості; єдність теорії і практики; ідеї гуманізації педагогічної освіти; системний підхід до дослідження причинно-наслідкових зв'язків у соціальних, економічних та освітніх процесах. Теоретичними джерелами дослідження стали наукові роботи в галузі професійної освіти та педагогічної майстерності (І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, В. О. Сластьонін); особистісно орієнтованого виховання (І. Д. Бех); професійно-педагогічної діяльності (Е. Е. Карпова, З. Н. Курлянд, А. Ф. Линенко, Г. О. Нагорна, Р. І. Хмельюк, О. С. Цокур); професійно-педагогічні аспекти підготовки спеціалістів з фізичної реабілітації (В. Г. Григоренко, В. О. Кукса, Ю. О. Лянной, В. М. Мухін, С. М. Попов), корекційної педагогіки (Б. В. Сермєєв, В. М. Синьов, Б. Г. Шеремет, М. К. Шеремет), лікувально-адаптивної фізкультури (С. П. Євсєєв, Р. В.

Чудная), оздоровчої освіти (М. М. Амосов, І. В. Мурахов, В. П. Мурза); теоретичні аспекти становлення валеологічної освіти (І.І. Брехман), а також валеологічна концепція природи здоров'я, формування здорового способу життя, профілактики хвороб і факторів ризику (Г.Л. Апанасенко, Е.Г. Булич, І.В. Мурахов, В.П. Петленко).

Методи дослідження: теоретичні – вивчення, аналіз і узагальнення наукової, психолого-педагогічної, навчально-методичної та інструктивно-методичної літератури з проблеми дослідження; конкретизація сутності і структури підготовки фахівців з фізичної реабілітації; емпіричні - тестування студентів для визначення рівня теоретичної підготовки з біоетики у сфері фізичної реабілітації; педагогічний експеримент (діагностуючий, констатуючий, формуючий) з метою перевірки дієвості методики біоетичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації; інтерв'ювання, бесіда, педагогічне спостереження, анкетне опитування студентів, валеологічний моніторинг, рейтинг, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду; статистичні - математичний аналіз результатів дослідження. Аналіз сучасних наукових досліджень з біоетичних проблем, а також дефініцій поняття «біоетика» (Ю. І. Кундієв, В. В. Глуховский, Е. Н. Вайнер, В. Л. Кулиниченко, М. О. Пересадин, В. С. Язловецький та ін.) дозволив нам з'ясувати їх спільну основу й уточнити означений феномен. Біоетика [1; 4; 14; 21; 21; 27; 31] – область міждисциплінарних досліджень етичних, філософських та антропологічних проблем, що виникають у зв'язку з прогресом біомедицини науки і впровадженням новітніх технологій в практику охорони здоров'я. Узагальнюючи визначення багатьох дослідників (Ю. І. Кундієв, В. В. Глуховский, Г. Л. Апанасенко, І. І. Брехман, Е. Н. Вайнер, М. В. Зубаль, В. В. Колбанов, А.О. Леоненко, Ф. Ф. Михайлович, С.М. Сингаєвський та ін.), теоретичною основою дослідження виступила ідея цілісності особистості людини, в якій все взаємопов'язане і взаємообумовлене. Цілісна (холістична) модель здоров'я враховує біопсихосоціальну природу людини, що подає її як складну, відкриту систему, здатну до саморегуляції, включає не лише клітини й органи, а й родину, суспільство в цілому. Тому здоров'я – це завжди результат взаємодії особистості й оточення, яке не можна зрозуміти без комплексного вивчення біосоціального феномена людини. Вчені (М. М. Амосов, В. В. Колбанов, І. В. Мурахов) наголошують на формуванні емоційного і водночас усвідомленого ставлення до здоров'я у процесі етичної підготовки, що базується на позитивних інтересах і потребах, прагненні до вдосконалення власного здоров'я, розвитку своєї творчості та духовного світу, усвідомленого сприйняття соціуму і дбайливого ставлення до здоров'я оточуючих. Результатом біоетичної підготовки є культура людини. Під біоетичною культурою ми розуміємо динамічний стереотип діяльності і поведінки особистості, що сприяє здоровому способу життя і визначає дбайливе ставлення до здоров'я оточуючих людей.

Проблемою фізичної реабілітації хворих будьякої клінічної групи (чи то посттравматичні розлади, чи то судинні розлади, чи то пострадіаційні розлади та ін.) є мотивація пацієнта на виконання досить складних та підчас неприємних реабілітаційних процедур. Класичний принцип «усвідомлення» (С. Попов) [26], коли реабілітолог пояснює пацієнту необхідність та важливість конкретної процедури або вправи, настановується на підсвідоме уявлення пацієнта про невиліковність хвороби або на рентне сприйняття хвороби, або на нозофільне чи нозофобне ставлення до хвороби. У цій психічній ситуації класичний підхід раціонального пояснення (яким вичерпувався досить довго арсенал реабілітології) потерпає невдачу. В таких випадках доцільним є застосування психоаналітичних методів. Так, безсвідоме позитивне відношення до хвороби або інвалідності добре корегується виявленням внутрішньопсихічних конфліктів, які потребують «втечі до хвороби» (Е. Фромм), та їх емоційним розв'язанням без допоміжних соматичних втручань. Важливою перешкодою реабілітації є також «містичні» сподівання як на чаклунські методи («зняття порчі» тощо), так і на «пігулки». В цьому сенсі пігулки виступають нічим іншим, як наступним чаклунським засобом, коли медичне втручання ввижається пацієнту єдиним засобом розв'язання його життєвих проблем. У таку містичну гру включаються, як «чаклуни» різних мастей, так і, зневолі, лікарі різних спеціальностей. Як і в попередніх випадках раціональне пояснення нічого не дає. Неадекватні методи лікування частіше за все призводять до інвалідизації і реабілітологам, щоб перервати порочне коло, знов знадобиться психоаналітичний підхід. *In mobile vitae est – «у русі – життя»* – істина відома кожному, але більшістю не усвідомлена. Коли зникають містичні сподівання, настає час психофізіологічної реабілітації. Аналітичний підхід дозволяє у процесі індивідуальних та малогрупових занять виявляти безсвідомі конфлікти, які викликають опір покращенню самопочуття та соматичного стану пацієнта. Формування позитивного перенесення на особу реабілітолога у процесі лікувальної гімнастики, масажу, фізіотерапії тощо, продуковане застосуванням аналітичної психотехніки, значно полегшує мотивацію реабілітаційних заходів [2; 3; 6; 7; 15]. Реабілітація осіб з хронічними захворюваннями та обмеженими фізичними можливостями неодмінно містить роботу з членами родини. З'являється скла-

дна група – «багатокутник» з пацієнта, реабілітолога та членів родини, кожен з яких має свою мотивацію та свої психологічні цілі в межах одного й того ж процесу реабілітації.

Виникає потреба в структурному та трансактному аналізі взаємодій учасників цієї реабілітаційної групи для оптимізації процесу одужання пацієнта. Реабілітолог повинен запропонувати хворому та членам його родини «компромісну гру», в чому йому допоможе трансактний аналіз Е. Берна [6]. Сам процес фізичної взаємодії між пацієнтом та реабілітологом ніби-то створений для застосування методів нейролінгвістичного програмування (НЛП). Воно полегшує як психологічний стан хворого, так і знижує інтенсивність психосоматичних переживань, знову формуючи метапрограму здорового або майже здорового життя. Полегшення тренування різноманітних навичок за допомогою НЛП розглядає, наприклад, Ді Камп [7]. Трансформація семантичного відображення свого соматичного стану допомагає пацієнту частково трансформувати і сам соматичний стан, як демонструє багаторічний досвід НЛП. Процес лікувальної гімнастики надає реабілітологу, який володіє основами НЛП, безпрецедентну у клінічному досвіді можливість постановки позитивних емоційних якорів, які допомагають пацієнту обійти свідомі та безсвідомі блоки на шляху до одужання. Вищенаведене являє собою лише малу частку теоретичних напрацювань та практичного досвіду сучасної психотерапії, які повинні бути використані для покращення реабілітаційної техніки. Методологічно синтез реабілітаційного процесу та психотерапевтичних методик доцільно здійснювати у межах інтегративного психотерапевтичного підходу. В тому ж напрямку повинна здійснюватися і вища професійна освіта та культура майбутніх реабілітологів, яка трансформується в біоетичну культуру. Біоетична культура [1; 4; 14; 21] – це привласнення на особистісному рівні концепції здоров'я, на основі якої формується індивідуальна програма здорового способу життя, відбувається розвиток творчого оздоровчого мислення. Творче оздоровче мислення формується як професійна здатність мислення аналізувати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати оздоровчо-виховну практику, створювати оздоровчі теорії і концепції, робити наукові відкриття, творчо й ефективно здійснювати розвиток, реабілітацію і збереження здоров'я. Творче оздоровче мислення сприяє процесу розвитку навичок, здібностей, засвоєнню та індивідуалізованому використанню систематизованого досвіду у сфері здоров'я [22; 23; 25; 26; 32]. Розвиток біоетичного знання на підґрунті філософської гносеології і методології дозволяє сформувати нове бачення людини, її здоров'я як багатовимірного процесу, що тісно пов'язаний зі способом життя. Взаємозв'язок між способом життя і здоров'ям найбільш повно відображає поняття "здоровий спосіб життя". Здоровий спосіб життя об'єднує біологічно і соціально доцільні, адекватні потребам і можливостям людини форми та способи життєдіяльності, що свідомо реалізуються і забезпечують формування, збереження та зміцнення здоров'я, досягнення активного довголіття. У визначенні вихідних позицій організації навчально-виховного процесу, ми виходили з того, що біоетика та психотерапія, належать до тих дисциплін, ступінь оволодіння якими не вичерпується лише рівнем теоретичних знань [3; 11; 12; 18-20]. Науку про етику та психологію здоров'я, як і фізичну культуру, розглядаємо, як творчо-практичну діяльність, спрямовану на активне, свідоме і цілеспрямоване використання знань, умінь їх застосовувати.

ВИСНОВКИ

Формування здорового способу життя є проблемою комплексною. У зв'язку з цим важливим є підвищення ролі особистісних якостей людини у свідомому й вольовому прийнятті принципів здорового способу життя і біоетичних правил та норм. Високий рівень здоров'я розглядається як ознака зрілої особистості. Власна поведінка та дотримання етики фахівця з фізичної реабілітації має важливе значення. Майбутній спеціаліст із фізичної реабілітації – це цілісна, всебічно розвинена особистість, якій притаманні індивідуальні орієнтири у ставленні до здоров'я і моралі. Серед важливих елементів формування готовності до подальшої професійної діяльності є професійна самосвідомість і професійно-педагогічне середовище. За своєю природою професійна самосвідомість спрямована на формування стійкої схильності до самоаналізу і самооцінки своїх професійних дій і якостей. Саме тому професійну самосвідомість ми розглядаємо як фактор, що впливає на самовиховання і навчання, реальну професійну діяльність і ступінь її ефективності. Проблема самосвідомості фахівця органічно пов'язана з визначенням його ставлення до біоетичних норм мислення та поведінки. Отже мета дисципліни «Основи біоетики» – набуття фахівцями з оздоровлення людини комплексу теоретичних знань для формування гуманістичних поглядів на людину, її відносин з оточуючим середовищем, пацієнтом на засаді етичних норм та у відповідності до чинного законодавства, нормативних актів, громадської думки. Курс передбачає набуття студентами теоретичних знань основ біоетики, біоетичних концепцій охорони життя людини, біоетичних навичок роботи з хворими різних форм патології, які потребують фізичної реабілітації після перенесених захворювань та травм.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні знати: основні історичні корені біоетики; історичні моделі та моральні принципи; правові та медико-соціальні аспекти регулювання системи охорони здоров'я на засадах біоетики; біоетичні проблеми хвороби; біоетичну концепцію охорони життя людини: трансплантація органів; клонування людини, проблему абортів та контрацепції; біоетичні критерії дозволених біомедичних маніпуляцій та генної інженерії, проблеми евтаназії; проблеми біоетики в спортивній медицині та реабілітації.

Дисципліна «Основи психотерапії» надає можливість оволодіти теоретичним та практичним багажем сучасних методів та засобів психотерапії, зрозуміти глибокі основи зв'язку психічного та соматичного, засвоїти основні прийоми психотерапевтичної роботи із пацієнтом. Якщо глянути глибше – стає зрозумілим тісний зв'язок між біоетичним вихованням спеціаліста із фізичної реабілітації та засвоєння ним основ психотерапевтичних підходів до пацієнта, розуміння психосоматичної цілісності людини [7-10; 29-35]. В контексті сказаного стає зрозумілим, що фізична реабілітація пацієнтів будь-яких клінічних груп потребує синтезу соматичного та психотерапевтичного підходів, тобто реабілітація повинна бути психофізіологічною або психосоматичною; поєднання психотерапевтичних та фіз.реабілітологічних засобів і підходів, потребує подальших поглиблених методологічних та клінічних досліджень; для формування майбутніх реабілітологів вкрай необхідним є включення теоретичної та практичної психотерапевтичної та біоетичної підготовки. Стає очевидною перспектива подальшої інтеграції біоетичних, психотерапевтичних методик, як у процес фізичної реабілітації, так і в освіту майбутніх реабілітологів.

Проведене дослідження дозволяє на якісно новому рівні вирішувати питання психотерапевтичної та біоетичної підготовки фізреабілітологів, як фахівців оздоровчої галузі. Подальшого дослідження потребує формування біоетичної культури студентів та інтеграція біоетичних, психотерапевтичних методик, як у процес фізичної реабілітації, так і в освіту майбутніх фахівців оздоровчої галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія біоетики / За ред. Ю. І. Кундієва. – Львів : Бак, 2003. – 592 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих отношений / Э. Берн. – М. : ЭКСМО, 2004. – 320 с.
3. Гавенко В. Л. Астено-невротичний синдром у осіб, що перенесли радіаційну катастрофу / В. Л. Гавенко, Г. Л. Золотар'ов // Зб. наук. пр. НДІ загальної та судової психіатрії. – 1993. – С.96-97.
4. Глуховский В. В. Как реализовать права пациентов / В. В. Глуховский // Здоровье Украины. – 2001. – № 4. – С. 32–33.
5. Гордон Ю. А. Европейский форум медицинских ассоциаций и ВОЗ / Ю. А. Гордон // Medicus amicus. – 2002. – № 3. – С. 21–25.
6. Ди Камп. Идеальный тренер: НЛП в действии / Ди Камп. – М. : КСП, 2003. – 252 с.
7. Дубровский В. И. Лечебная физическая культура и врачебный контроль : Учебник для студентов мед. вузов / В. И. Дубровский – М. : ООО «Медицинское информационное агентство», 2006. – С.120–141.
8. Епифанов В. А. Лечебная физическая культура / В. А. Епифанов. – М. : Изд. дом «ГЭОТАР-МЕД», 2002. – С. 275–278.
9. Зайцев В. П. Физическая реабилитация больных, перенесших инфаркт миокарда / В. П. Зайцев. – Х. : ХГИФК, 1995. – 149 с.
10. Зайцев В. П. Формирование оздоровительной культуры студентов в специальном учебном отделении : монография / В. П. Зайцев, С. И. Крамской. – Белгород : Изд-во БГТУ, 2003. – 232 с.
11. Золотар'ов Г. Л. Взаємозв'язок психічних розладів та пострадіаційної дискультурної енцефалопатії в осіб, що перенесли радіаційну катастрофу : Автореф. дис. канд.

REFERENCES

1. Antologija bioetyky / Za red. Ju. I. Kundijeva. – L'viv : Bak, 2003. – 592 s.
2. Bern Je. Igrы, v kotorye igrajut ljudi. Psihologija chelovecheskih otnoshenij / Je. Bern. – M. : JeKSMO, 2004. – 320 s.
3. Gavenko V. L. Asteno-nevrotichnyj syndrom u osob, shho perenesly radiacijnu katastrofu / V. L. Gavenko, G. L. Zolotar'ov // Zb. nauk. pr. – K. : NDI zagal. ta sudovoї psyhiatrii. – 1993. – С. 96-97.
4. Gluhovskij V. V. Kak realizovat' prava pacientov / V. V. Gluhovskij // «Zdorov'e Ukrainy». – 2001. – № 4. – S. 32–33.
5. Gordon Ju. A. Evropejskij forum medicinskih asociacij i VOZ / Ju. A. Gordon // Medicus amicus. – 2002. – № 3. – S. 21-25.
6. Di Kamp. Ideal'nyj trener: NLP v dejstvii / Di Kamp. – M. : KSP, 2003. – 252 s.
7. Dubrovskij V. I. Lechebnaja fizicheskaja kul'tura i vrachebnyj kontrol' : Uchebnik dlja studentov med. vuzov / V. I. Dubrovskij. – M. : ООО «Medicinskoe informacionnoe agentstvo», 2006. – S.120–141.
8. Epifanov V. A. Lechebnaja fizicheskaja kul'tura / V. A. Epifanov. – M. : Izdat.dom, «GJeOTAR-MED», 2002. – S. 275–278.
9. Zajcev V. P. Fizicheskaja rehabilitacija bol'nyh, perenesshih infarkt miokarda / V. P. Zajcev. – H. : HGIFK, 1995. – 149 s.
10. Zajcev V. P. Formirovanie ozdorovitel'noj kul'tury studentov v special'nom uchebnom otdelenii : monografija / V. P. Zajcev, S. I. Kramskoj. – Belgorod : Izd-vo BGTU, 2003. – 232 s.
11. Zolotar'ov G. L. Vzajemozv'jazok psichichnyh rozladiv ta postradiacijnoi' diskul'turnoi' encefalopatii' v osob, shho perenesly radiacijnu katastrofu : Avtoref. dys. kand. med.

- мед. наук: 14.01.16 / Г. Л. Золотарьов; Харківський ін-т удосконалення лікарів. – Х., 1996. – 25 с.
12. Золотарьов Г. Л. Психотерапія в системі фізичної реабілітації / Г. Л. Золотарьов // Медико-біологічні аспекти фізичної культури і спорту. – 2003. – № 3. – С. 237–238.
 13. Карбовніч О. Л. Варіанти аутоагресивної поведінки у хворих з посттравматичними стресовими розладами / О. Л. Карбовніч // Український вісник психоневрології. – 2002. – Т. 10, вип. 2. – С. 113–114.
 14. Маколкин В. И. Внутренние болезни / В. И. Маколкин, С. И. Овчаренко – М. : Медицина, 1999. – С.369–403.
 15. Медицинская реабилитация : Руководство для врачей / Под ред. В. А. Епифанова. – М. : МЕД-ПРЕССИНФОРМ, 2005. – С.16–35.
 16. Михайлов Б. В. Посттравматические стрессовые расстройства в Украине / Б. В. Михайлов, В. Г. Черкасов, М. В. Маркова, Ю. Н. Астахов, Ю. А. Прокопенко // Архив психиатрии. – 2001. – № 1–2. – С. 14–19.
 17. Мокрій Т. Б. Обґрунтування консервативного лікування сечокам'яної хвороби / Т. Б. Мокрій, Ю. М. Постолов // Урологія. – 1997. – № 3. – С.33–35.
 18. Мухін В. М. Фізична реабілітація / В. М. Мухін. – К. : Олімпійська література, 2005. – С. 236–275.
 19. Напреенко А. К. Посттравматические стрессовые расстройства (обзор литературы) / А. К. Напреенко, Т. Е Марчук // Архив психиатрии. – 2001. – № 3. – С. 14–19.
 20. Основи законодавства України з охорони здоров'я від 19.11.1992 № 2801-ХІІ / Закони України про охорону здоров'я : Збірник нормативно-правових актів / Під ред. В. Ф. Москаленка, В. Ю. Костецького. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2000. – 484 с.
 21. Основи реабілітації, фізіотерапії, лікувальної фізичної культури і масажу / За ред. проф. В. В. Клапчука, проф. О. С. Полянської. – Чернівці : Прут, 2006. – 208 с.
 22. Погосов А. В. Некоторые актуальные аспекты посттравматических стрессовых расстройств / А. В. Погосов, Л. В. Смирнова // Архив психиатрии. – 2001. – № 4. – С. 81–83.
 23. Сейффарт Х. Мышцы : жизнь в движении / Х. Сейффарт. – М. : Знание, 1980. – 224 с.
 24. Табачников С. І. Диференційна система лікувально-профілактичних та організаційних заходів щодо надання спеціалізованої допомоги постраждалим внаслідок техногенних аварій та катастроф / С. І. Табачников, Є. М. Харченко та інш. // Український вісник психоневрології. – 2001. – Т. 9. – Вип. 2. – С. 49–50.
 25. Тарабарина Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабарина. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
 26. Турак Й. А. Етичні і правові засади медичного втручання: з погляду лікаря-практика / Й. А. Турак. – Ужгород: ВАТ «Закарпаття», 2002. – 192 с.
 27. Учебник инструктора по лечебной физической культуре : учеб. для студентов ин-тов физ. культуры. – М. : Физкультура и спорт, 1980. – 415 с.
 28. Физическая реабилитация : учеб. для студентов вузов. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 603 с.
- nauk: 14.01.16 / G. L. Zolotar'ov; Harkiv's'kyj in-t udoskonalennja likariv. – H., 1996. – 25 s.
 12. Zolotar'ov G. L. Psyhoterapija v systemi fizychnoi' reabilitacii' / G. L. Zolotar'ov // Medyko-biologichni aspekty fizychnoi' kul'tury i sportu. – 2003. – № 3. – S. 237–238.
 13. Karbovnych O. L. Varianty autoagresyvnoi' povedinky u hvoryh z posttravmatychnymy stresovymy rozladamy / O. L. Karbovnych // Ukrai'ns'kyj visnyk psyhonevrologii'. – 2002. – T. 10. – Vyp. 2. – S. 113–114.
 14. Makolkin V. I. Vnutrennie bolezni / V. I. Makolkin, S. I. Ovcharenko – M. : Medicina, 1999. – S. 369–403.
 15. Medicinskaja reabilitacija : Rukovodstvo dlja vrachej / Pod red. V. A. Epifanova. – M. : MED-PRESSINFORM, 2005. – S.16–35.
 16. Mihajlov B. V. Posttravmaticheskie stressovyje rastrojstva v Ukraine / B. V. Mihajlov, V. G. Cherkasov, M. V. Markova, Ju. N. Astahov, Ju. A. Prokopenko // Arhiv psihiatrii. – 2001. – № 1–2. – S. 14–19.
 17. Mokrij T. B. Obgruntuvannja konservatyvnogo likuvannja sechokam`janoi' hvoroby / T. B. Mokrij, Ju. M. Postolov // Urologija. – 1997. – № 3. – S.33–35.
 18. Muhin V. M. Fizychna reabilitacija / V. M. Muhin. – K. : Olimpijs'ka literatura, 2005. – S. 236–275.
 19. Napreenko A. K. Posttravmaticheskie stressovyje rastrojstva (obzor literatury) / A. K. Napreenko, T. E Marchuk // Arhiv psihiatrii. – 2001. – № 3. – S. 14–19.
 20. Osnovy zakonodavstva Ukrai'ny z ohorony zdorov'ja vid 19.11.1992 № 2801- XII ZakonyUkrai'ny pro ohoronu zdorov'ja : Zbirnyk normatyvno-pravovyh aktiv / Pid red. V. F. Moskalenka, V. Ju. Kostec'kogo. – Ternopil' : Ukrmedknyga, 2000. – 484 s.
 21. Osnovy reabilitacii', fizioterapii', likuval'noi' fizychnoi' kul'tury i massazhu / Za red. prof. V. V. Klapchuka, prof. O. S. Poljans'koj'. – Chernivci : Prut, 2006. – 208 s.
 22. Pogosov A. V. Nekotoryje aktual'nye aspekty posttravmatychnykh stressovyh rastrojstv / A. V. Pogosov, L. V. Smirnova // Arhiv psihiatrii. – 2001. – № 4. – S. 81–83.
 23. Sejffart H. Myshcy: zhizn' v dvizhenii / H. Sejffart. – M. : Znanie, 1980. – 224 s.
 24. Tabachnikov S. I. Dyferencijna systema likuval'no-profilaktychnykh ta organizacijnyh zahodiv shhodo naddannja specialyzovanoi' dopomogy postrazhdalym vnaslidok tehnogennyh avarij ta katastrof / S. I. Tabachnikov, Je. M. Harchenko ta insh. // Ukrai'ns'kyj visnyk psyhonevrologii'. – 2001. – T. 9. – Vyp. 2. – S. 49–50.
 25. Tarabarina N. V. Praktikum po psihologii posttravmatychnykh stressa / N. V. Tarabarina. – SPb. : Piter, 2001. – 272 s.
 26. Turak J. A. Etychni i pravovi zasady medychnogo vtruchannja: z pogljadu likarja-praktyka / J. A. Turak. – Uzhgorod : VAT «Zakarpattja», 2002. – 192 s.
 27. Uchebnik instruktora po lechebnoj fizicheskoj kul'ture : ucheb. dlja studentov in-tov fiz. kul'tury. – M. : Fizkul'tura i sport, 1980. – 415 s.
 28. Fizicheskaja reabilitacija : ucheb. dlja studentov vuzov. – Rostov n/D: Feniks, 2006. – 603s. – (Vyssh. obrazovanie).

29. Юрьева Л. Н. Применение препарата золофт при лечении посттравматического стрессового расстройства / Л. Н. Юрьева // Український вісник психоневрології. – 2001. – Т. 9. – Вип. 3. – С. 122–124.
29. Jur'eva L. N. Primenenie preparata zoloft pri lechenii posttravmaticheskogo stressovogo rasstrojstva / L. N. Jur'eva // Ukraïns'kyj visnyk psyhonevrologii'. – 2001. – Т. 9. – Vip. 3. – S. 122–124.
30. Brazier M. *Medicine, patient and the law* / M. Brazier. – L. : Penguin books, 1987. – 375 p.
31. Brock D. Legal rights and normal responsibility in the health care process / D. Brock / *The law-medicine relation: philosophical exploration* / Ed. By Speaker St. F. et al. – Dordrecht etc., 1981. – P. 179–184.
32. Favaro A. Post-traumatic stress disorder and major depression among Italian Nazi concentration camp survivors: a controlled study 50 years later / Favaro A., Rodella F. C., Colombo G., Santonastaso P. // *Обзор современной психиатрии*. – 2000. – Вып. 7. – С. 37.
33. Olsson I. G. Depression and stressful life events / Olsson I. G., Nordstrom M.-J., Arinell H., Knorrning A.-L. van. Adolescent // *Nordic Journal of Psychiatry*. – 1999. – Vol. 53. – P. 98–99.
34. Ouimette P. C. Two-year mental health service use and course of remission in patients with substance use and post-traumatic stress disorders / Ouimette P. C., Moos R. H., Finney J. W. // *J. Stud. Alcohol*. – 2000. – Vol. 61. – № 2. – P. 247–253.

Статтю подано до друку 29.10.2012

ІННОВАЦІЙНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ТЕХНІЧНОГО ПРИЙОМУ ПІДРІЗКА ЗЛІВА У СТУДЕНТІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

Ю. М. Вихляєв

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри фізичного виховання
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
fvsmmif@ukr.net*

О. М. Чечиньова

*аспірантка кафедри фізичного виховання
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
fvsmmif@ukr.net*

Рухи тенісиста ми вивчали з метою мати уявлення від чого залежить їх ефективність та в яких умовах і як найкраще їх засвоювати, для чого скористалися методикою відео зйомки з використанням цифрової відеокамери та програми «KMPlayer», за допомогою якої ми мали змогу на екрані монітору комп'ютера проаналізувати усі кадри виконання технічного елементу «підрізка зліва», яку виконували студенти різної кваліфікації. Під час аналізу відеокадрів ми виходили з розрахунку, що за секунду реєструється 24 кадри, тобто час одного кадру складає 0,0042 с. Підрахунок кількості кадрів, які склали конкретний рух спортсмена, наприклад замаха, дозволяв нам розрахувати час виконання цього елемента, а підрахунок довжини руху, наприклад під час замаху тієї чи іншої частини верхньої кінцівки, виконувався за допомогою масштабної сітки, яка була нанесена на стіну (розмір квадрату складав 20 см).

Застосування відео зйомки з наступним аналізом дозволило нам більш предметно і доказово показати індивідуальні помилки в техніці виконання ігрового прийому підрізка зліва. Після чотиритижневого терміну навчання за інноваційною методикою ми повторно проаналізували техніку виконання прийому підрізка зліва. Усі студенти експериментальної групи значно краще, на відміну від студентів контрольної групи, покращили вміння оптимально виконувати прийом підрізка зліва, що підтверджено їх показниками. Як наслідок покращення техніки виконання прийому підрізка зліва ми зафіксували збільшення темпу гри та кількості свідомого застосування студентами експериментальної групи цього елемента у грі на рахунок, що надало надійність і тривалість у ігрових комбінаціях і що було підтверджено у контрольних поєдинках. Застосування біомеханічних показників у методиці навчання дозволяє об'єктивно і доказово виправляти помилки студентів під час виконання технічного прийому підрізка зліва і повинно бути спрямовано на оптимізацію ударної взаємодії кінематичного ланцюга «тенісист-ракетка», в результаті якого м'яч згідно з тактичною задумкою набуває відповідне спрямування, швидкість і обертання.

Ключові слова: підрізка зліва, інноваційна методика навчання, студенти-початківці, техніка, аналіз.

THE INNOVATIVE METHOD OF TEACHING TECHNICAL ADMISSION PİDRİZKA FROM LEFT IN THE STUDENTS-BEGINNERS

Yu. M. Vykhlyayev

*Dr. of Pedagogics, Professor, Physical Culture and Sport Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine
fvsmmif@ukr.net*

O. M. Chicheneva

*Post-graduate student, Physical Culture and Sport Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine
fvsmmif@ukr.net*

We study a tennis player motions to define its effectiveness and the conditions of its better training. For this purpose we made a filming of a tennis player motions with the help of a digital video camera and the programme «KMPlayer». That enabled us to analyse how a player fulfills a “return service” technique from the left. Students of different level of training took part in the research.

We marked that 24 shots can be registered per a second, i.e. one shot requires 0,0042 sec. We calculated a number of shots that describe a player’s definite motion. That enabled us to define how much time the player needs to fulfill this element. For defining the duration of motion we used a coordinate scale painted in the wall (the size of each square is 20 cm).

A filming with proposed analysis allowed us to show player’s mistakes in performing a «return service» technique from the left. After four weeks while using this innovative method we made the same analysis. In comparison with the students in the control group, the players in the experimental group improved the performance of researched technique. They showed quick game tempo, were more confident and stable and oriented well in different game combinations. The biomechanical indicators allow correcting student’s mistakes while performing a «return service» technique from the left and it should be focused on optimization of kinesthetic chain «a tennis player and a racket» where a ball directed in a appropriate way with the right speed and rotation.

Keywords: «return service» technique from the left, innovative methods of teaching, students-beginners, technique, analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Без аналізу рухів спортсмена неможливо об’єктивно оцінити виконання тих чи інших спортивних прийомів. Рухи вивчаються для того, щоб мати уявлення від чого залежить їх ефективність та в яких умовах і як найкраще їх застосовувати. Тому вкрай необхідно вміти оцінювати їх досконалість і їх відповідність до поставлених завдань. Технічні прийоми у настільному тенісі є багатогранні рухові дії, до складу яких входить декілька компонентів і тому розглядати цю систему потрібно з точним уявленням спеціалізованих елементів. Для цього використовують кінематичні, динамічні і ритмічні характеристики, що дозволяють виявити форму руху і його просторові зміни під час виконання, розкривають причини і зміни змісту рухових механізмів, їх економізацію і доцільність [1–16; 22–29].

Чим вища кваліфікація, тим більш складні дослідження кінематичних, просторових і часових характеристик руху спортсмена для визначення його технічної підготовленості потрібно здійснити. Так, за допомогою страбограми тривимірної відеокomp’ютерної моделі до ударних дій подачі тенісиста В. І. Луговий, М. О. Носко [24], розрахували ефективність його рухів з урахуванням руху окремих біоланок, де визначали такі показники як маса біоланки, довжина біоланки, висота ЦМ біоланки до опори, горизонтальне переміщення, час кадру, лінійна швидкість ЦМ біоланки, момент інерції біоланки, кутове переміщення, кутова швидкість та багато інших показників. В. І. Загrevський [18], А.В. Зинковський [19; 20], О.А. Архипов [1; 3; 5], та інші дослідники розробили математичні моделі побудови ударних рухів спортсменів. Звісно, що для студенто-початківців такі складні розрахунки не обов’язкові, але на стадії оволодіння рухової навички викладач не завжди може переконливо провести візуальний аналіз помилок у виконанні технічних прийомів, так як швидкість виконання рухових дій гравцем не дозволяє виявити окремі деталі руху, як за траєкторією їх виконання, так і за часовими параметрами, тому виникає необхідність застосування об’єктивних інструментальних методик спостереження.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Настільний теніс відноситься до складу технічно складних, комплексних видів спорту. Удар, чекання відповідних дій, аналіз ситуації, миттєве прийняття рішення та виконання нового удару - це ті етапи, які постійно змінюються або повторюються під час гри [6; 7; 11; 12; 21; 30]. Гра у настільний теніс має необмежені можливості, наприклад у сучасній грі швидкість польоту м’яча, швидкість удару та час, за який необхідно прийняти те чи інше рішення будь-якої задачі, може досягти значних показників: для потужних ударів – 38,9 м/с, тоді як при виконанні захисних дій швидкість м’яча значно менша – 6,9 м/с. Швидкість руху кисті ігрової руки при завершуючому ударі може досягати 17 м/с., а час контакту м’яча з ракеткою під час удару майже 0,001 с. Іншими словами, відстань, яку встигає пройти ракетка в момент торкання з м’ячем, знаходиться у діапазоні від 0,2 до 1 см [7].

Успіх у настільному тенісі базується на оптимальному ударі ракетки по м’ячу, який виконується у належний момент. У механіці під ударом розуміють короткочасну взаємодію тіл, в результаті якої різко зростають їх швидкості по величині і напрямку. За допомогою показників сили удару і часу дії удару можна розрахувати ударний імпульс, який дорівнює зміні кількості руху тіла. При ударі спочатку відбувається деформація тіл, при цьому кінетична енергія руху перехо-

дить в потенційну енергію пружної деформації, потім ця потенційна енергія переходить знову в кінетичну [6; 7].

Техніка гри у настільному тенісі досліджується у самих різних аспектах, найголовнішим і основним з яких є техніка удару, тоді як техніка роботи ніг виступає як допоміжний фактор, що дозволяє займати оптимальну позицію при виході на м'яч. Техніка настільного тенісу – це спеціально розроблена форма руху, що забезпечує оптимальний та найкращий результат [6].

У настільному тенісі одним із найбільш доступних технічних прийомів є підрізка зліва, без якої не обходиться жодна гра і яку часто застосовують досвідчені спортсмени з метою забезпечити оптимальну та надійну гру на сторону суперника. Одночасно з тим підрізка зліва надає можливість для створення ситуації, що дозволяє створити передумови атакуючої дії і забезпечити шанс на перемогу. Також кваліфіковане і досконале виконання цього технічного прийому дозволяє зашкодити оптимальному початку атакуючих дій суперника і тим самим перехопити ініціативу у розіграші м'яча під час гри на рахунок. Підрізка зліва це технічний прийом, що надає м'ячу нижнє обертання і, не зважаючи на те, що швидкість м'яча не значна, застосування цього технічного прийому дуже небезпечно, так як при обробці гравцем, що захищається, такого м'яча, який намагається відскочити до низу, велика імовірність допущення помилки, що ускладнює початок будь-яких дій, а тим більш атакуючих. При виконанні технічного елементу «підрізка зліва» ударний рух складається з трьох фаз: замах, удар та закінчення руху. Замах – це найбільш варіативна фаза, задачею якої є збільшення відстані руху ракетки вперед та підготовка м'язів до більш потужних робочих зусиль. На цьому етапі ракетка відводиться з вихідної позиції назад угору до того моменту, коли вона починає рухатися уперед. Ударний рух – це досягнення максимальної швидкості руху ракетки і керування енергетикою удару, що починається від точки, де ракетка набуває відповідний нахил для виконання нижнього обертання і рухається вперед за напрямком до м'яча, тобто до точки удару (точки торкання з м'ячем). Завершення руху це зниження швидкості, збереження орієнтації ракетки для контролю ударного руху та повернення до вихідного положення, що здійснюється рукою за інерцією [6; 7; 12; 30].

Хоча техніка виконання технічних прийомів і зокрема прийому підрізка зліва надається докладно в спеціальній літературі, методика навчання цьому прийому досліджена недостатньо, особливо такі її аспекти як навчання дорослих студентів-початківців в групах рухової активності зі спеціалізацією настільний теніс на заняттях з фізичного виховання у вищих навчальних закладах з секційною формою навчального процесу [5; 7; 11].

Дослідження виконувалось у відповідності до плану науково-дослідної роботи кафедри фізичного виховання Національного технічного університету України «КПІ».

Мета. Розробити інноваційну методику вдосконалення технічного прийому підрізка зліва у студентів-початківців із застосуванням біомеханічних показників.

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Візуально рухи гравця у настільному тенісі дуже складно сприймати, а тим більш аналізувати, тому ми скористалися методикою відео зйомки з використанням цифрової відеокамери та програми «KMPlayer», за допомогою якої ми мали змогу на екрані монітору комп'ютера проаналізувати усі кадри виконання технічного елементу «підрізка зліва», яку виконували студенти різної кваліфікації. Під час аналізу відеокadrів ми виходили з розрахунку, що за секунду реєструються 24 кадри, тобто час одного кадру складає 0,0042 с. Підрахунок кількості кадрів, які склали конкретний рух спортсмена, наприклад замах, дозволяв нам розрахувати час виконання цього елементу, а підрахунок довжини руху, наприклад під час замаху тієї чи іншої частини верхньої кінцівки, виконувався за допомогою масштабної сітки, яка була нанесена на стіну (розмір квадрату складав 20 см). Таким чином, ми мали можливість розрахувати тривалість кожної частини руху у секундах та довжину руху в сантиметрах.

Для дослідження варіантів методики навчання технічного прийому підрізка зліва у настільному тенісі ми провели спеціалізовані заняття з двома групами студентів 1 курсу Національного технічного університету України «КПІ». У першій групі – контрольній, ми застосовували традиційну методику навчання та виправлення помилок з візуальною оцінкою техніки виконання технічних прийомів, у другій групі – експериментальній, ми використовували відео зйомку та по кадровий аналіз окремих фаз виконання технічного прийому підрізка зліва. Чисельність обох груп складала по 18 студентів-початківців.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

З метою аналізу ігрового руху необхідно враховувати такі аспекти, як: загальне направлення руху та опис усіх його деталей; аналіз мети і задач поставлених під час виконання технічного прийому; пошук оптимального виконання руху. Тому, рух виконання кожного удару розподіляють на три фази. За час виконання першої фази ракетка наближається до м'яча і відбувається подолання реактивних сил і відносна швидкість м'яча зменшується доки не досягає нуля. На другій

фазі відбувається співудар м'яча з ракеткою і поступове збільшення дистанції між ними. Третя фаза, тобто фаза закінчення практично не має значення для здійснення удару, але техніка на цьому етапі має свої правила.

Під час замаху шлях, який виконує передпліччя новачків, знаходився у межах 30-55 см, у кваліфікованих гравців – 25-35 см, час виконання замаху становив у середньому 0,029 с у новачків, тоді як у досвідчених спортсменів 0,020 с. Така різниця у приведених показниках була обумовлена тим, що кваліфіковані гравці чітко виконували замах рухом передпліччя до гори, за рахунок згинання руки у ліктьовому суглобі до гострого кута, а їх плече знаходилося у вільному, не напруженому стані, тоді як новачки помилково піднімали лікоть, що визивало напругу у плечі і водночас гальмувало рух передпліччя та знижувало швидкість руху.

Час виконання ударного руху у всіх гравців, незалежно від кваліфікації, не перевищував 0,004 с, тоді як швидкість польоту м'яча після рухового удару кистю складала у середньому 3,25 м/с у новачків та 8,77 м/с у досвідчених гравців. Така різниця у швидкості польоту м'яча обумовлена тим, що досвідчені спортсмени виконують більш прискорений рух кисті та розгинання руки.

Застосування відео зйомки з наступним аналізом дозволило нам більш предметно і доказово показати індивідуальні помилки в техніці виконання ігрового прийому підрізка зліва. Найбільш типовими помилками при виконанні підрізки зліва є високо піднятий лікоть, що заважає залучити до удару тулуб, занадто великий замах або навпаки – недостатній (занадто великий замах збільшує довжину руху, що автоматично збільшує час на повернення руки у вихідне положення, а недостатній замах перешкоджає виконанню оптимального прискорення кисті для нанесення удару), удар виконується тільки рукою, без допомоги тулуба або навпаки більш з допомогою тулуба ніж рукою, у прикінцевій фазі нанесення удару рух кінцівки штучно гальмується, що не забезпечує відповідний напрямок і цільність удару. З метою розробки методики виправлення типових помилок студентів-початківців у виконанні технічного прийому підрізка зліва ми провели педагогічний експеримент. За допомоги вищезазначених показників ми проаналізували індивідуальні помилки студентів-початківців і врахували їх у процесі вдосконалення виконання технічного прийому підрізка зліва у студентів експериментальної групи. Під час виправлення типових помилок ми застосували наступні методичні засоби навчання і обов'язкове виконання деяких запобіжних елементів техніки: під час замаху не піднімати руку вище або збоку плеча і не обмежувати рух руки у прикінцевій фазі технічного прийому; рух руки виконується плавно але з прискоренням; по м'ячу треба наносити удар у верхній точці перед собою, не пропускаючи його назад за себе, руку після удару не зупиняти та випрямляти до кінця; при закінченні руху не відводити руку далеко вправо – вона повинна іти вперед до низу у напрямку сітки. При цьому, під час вдосконалення технічного прийому підрізка зліва необхідно звертати головну увагу не на силу удару а на його своєчасність і напрямок, так як набрана швидкість руху кисті забезпечує достатню силу удару [14; 15].

Після чотиритижневого терміну навчання за інноваційною методикою ми повторно проаналізували техніку виконання прийому підрізка зліва. Усі студенти експериментальної групи значно краще, на відміну від студентів контрольної групи, покращили вміння оптимально виконувати прийом підрізка зліва, що підтверджено їх показниками. Довжина замаху набула оптимальної величини: ті студенти, які мали занадто великий замах (45–55 см) привели його до більш раціональної довжини – 40 см, студенти з недостатнім замахом (20–25 см), також оптимізували цей показник до 35–40 см. Відповідно до покращення елемента замаху зросла якість удару і швидкість польоту м'яча з 3,25 м/с до 5,48 м/с рух руки у прикінцевій фазі технічного прийому став виконуватись більш плавно з належним прискоренням і подовженням руху у напрямку сітки.

Як наслідок покращення техніки виконання прийому підрізка зліва ми зафіксували збільшення темпу гри та кількість свідомого застосування студентами експериментальної групи цього елемента у грі на рахунок, що надало надійність і тривалість у ігрових комбінаціях. Проведені після закінчення експерименту між студентами двох груп з переважним використанням технічного прийому підрізка зліва контрольні поєдинки показали безперечну перевагу студентів експериментальної групи із загальним рахунком 14 : 4.

У подальшій роботі планується провести дослідження присвячені вивченню методики формування у студентів-початківців рухових і технічних вмінь та навичок виконання складних технічних прийомів у настільному тенісі.

ВИСНОВКИ

1. Біомеханічний аналіз ударного руху під час виконання технічного прийому підрізка зліва виявив, що при високій варіативності техніки і деяких її компонентів, у кожного гравця у настільний теніс, який володіє свідомою та усталеною технікою, в стандартних ігрових умовах спостерігається стійкість структури співвідношення ударної швидкості руху ракетки, кисті, передпліччя. При цьому між ланками ударного кінематичного ланцюга у кожного гравця є визначений взаємозв'язок. Так, відношення швидкості між частинами фазового складу технічного прийому в мо-

мент удару у досвідчених гравців має більш чітку відповідну залежність, ніж у новачків. Така стійкість структури співвідношення швидкості рухових дій може свідчити про закріплення навички.

2. Застосування біомеханічних показників у методиці навчання дозволяє об'єктивно і доказово виправляти помилки студентів під час виконання технічного прийому підрізка зліва і повинно бути спрямовано на оптимізацію ударної взаємодії кінематичного ланцюга «тенісист-ракетка», в результаті якого м'яч згідно з тактичною задумкою набуває відповідне спрямування, швидкість і обертання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Архипов О. А. Біомеханічні технології у фізичній підготовці студентів : монографія / О. А. Архипов. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2012. – С. 348.
- Архипов О.А. Біомеханічний аналіз : навч. посіб. / О. А. Архипов. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2010. – С. 117.
- Архипов О. А. Інноваційні біомеханічні технології у фізичному вихованні і спорті студентства / О. А. Архипов // Теорія і практика фізичного виховання. – 2008. – № 1–2. – С. 253–266.
- Архипов О.А. Педагогічні аспекти біомеханічного аналізу у фізичній підготовці студентів / О. А. Архипов // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 102. – Том 1. – С. 10–15.
- Архипов О. А. Методика навчання основним ударами тенісу на початковому етапі на основі їх біомеханічного аналізу / О. А. Архипов, М. В. Супруненко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2009. – Вип. 69. – С. 38.
- Барчукова Г. В. Настольный теннис / Г. В. Барчукова. – М. : Физкультура и спорт, 1989. – С. 146.
- Барчукова Г. В. Теория и методика настольного тенниса / Г. В. Барчукова, В. М. Богущас, О. В. Матыцин. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – С. 172–178.
- Бернштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Бернштейн. – М. : Медиздат, 1947. – С. 331.
- Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность / Н. А. Бернштейн. – М. : Наука, 1990. – С. 149.
- Біомеханіка спорту / під заг. ред. Лапутіна А. М. – К. : Академія, 2001. – С. 247.
- Боген М. М. Обучение двигательным действиям / М. М. Боген – М. : ФиС, 1985. – С. 72–75.
- Богущас В. М. Играем в настольный теннис: книга для учащихся / В. М. Богущас. – М. : Просвещение, 1987. – С. 124.
- Булатова М. М. Современные физкультурно-оздоровительные технологии в физическом воспитании / М. М. Булатова, Ю. А. Усачев // Теория и методика физического воспитания. – 2005. – № 2. – С. 342.
- Гализдра А. А. Биомеханический анализ техники выполнения нападающего удара в волейболе / А. А. Гализдра // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 102. – Том 11. – С. 149.
- Гамалій В. В. Біомеханічні аспекти техніки рухових дій в спорті / В. В. Гамалій. – К. : Науковий світ, 2007. – С. 117–120.
- Доронин А. М. Кластерный анализ данных в структуре исследований двигательной деятельности / А. М. Доронин // Физическая культура и образование, спорт, биомеханика, безопасность жизнедеятельности. –

REFERENCES

- Arhypov O. A. Biomechanichni tehnologii' u fizychnij pidgotovci studentiv : monografija / O.A. Arhypov. – K. : NPU im. M.P.Dragomanova, 2012. – S. 348.
- Arhypov O. A. Biomechanichnyj analiz : navch. posib. / O. A. Arhypov – K. : NPU im. M.P.Dragomanova, 2010. – S. 117.
- Arhypov O. A. Innovacijni biomechanichni tehnologii' u fizychnomu vyhovanni i sporti studentstva / O. A. Arhypov // Teorija i praktyka fizychnogo vyhovannja. – 2008. – № 1–2. – С. 253–266.
- Arhypov O. A. Pedagogichni aspekty biomechanichnogo analizu u fizychnij pidgotovci studentiv / O. A. Arhypov // Visnyk Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu. – 2012. – Vyp. 102. – Tom 1. – S. 10–15.
- Arhypov O. A. Metodyka navchannja osnovnym udaram tenisu na pochatkovomu etapi na osnovi ih biomechanichnogo analizu / O. A. Arhipov, M. V. Suprunenko // Visnyk Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu. – 2009. – Vyp. 69. – С. 38.
- Barchukova G. V. Nastol'nyj tennis / G. V. Barchukova. – M. : Fizkul'tura i sport, 1989. – S. 146.
- Barchukova G. V. Teorija i metodika nastol'nogo tennisa / G. V. Barchukova, V. M. Bogushas, O. V. Matycin. – M. : Izdatel'skij centr «Akademija», 2006. – S. 172–178.
- Bernshtejn N. A. O postroenii dvizhenij / N. A. Bernshtejn. – M. : Medizdat, 1947. – S. 331.
- Bernshtejn N. A. Fiziologija dvizhenij i aktivnost' / N. A. Bernshtejn. – M. : Nauka, 1990. – S. 149.
- Biomehanika sportu / pid zag. red. Laputina A. M. – K. : Akademia, 2001. – S. 247.
- Bogen M. M. Obuchenie dvigatel'nym dejstvijam / M. M. Bogen – M. : FiS, 1985. – S. 72–75.
- Bogushas V. M. Igraem v nastol'nyj tennis: kniga dlja uchashihsja / V. M. Bogushas – M. : Prosveshhenie, 1987. – S. 124.
- Bulatova M. M. Sovremennye fizkul'turno-ozdorovitel'nye tehnologii v fizicheskom vospitanii / M. M. Bulatova, Ju. A. Usachev // Teorija i metodika fizicheskogo vospitanija. – 2005. – № 2. – S. 342.
- Galizdra A. A. Biomehanicheskiy analiz tehniki vypolnenija napadajushhego udara v volejbole / A. A. Galizdra // Visnyk Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu. – 2012. – Vyp. 102. – Tom 11. – S. 149.
- Gamalij V. V. Biomechanichni aspekty tehniki ruhovyh dij v sporti / V. V. Gamalij – K. : Naukovyj svit, 2007. – S. 117–120.
- Doronin A. M. Klasternyj analiz dannyh v strukture issledovanij dvigatel'noj dejatel'nosti / A. M. Doronin // Fizicheskaja kul'tura i obrazovanie, sport, biomehanika, bezopasnost' zhiznedejatel'nosti: Majkop, 2010. –

- Майкоп, 2010. – С. 218–222.
17. Жиденко А. А. Психофизиологические основы управления движением / А. А. Жиденко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 102. – Том 1. – С. 169–171.
 18. Загrevский В. И. Проблемы построения оптимальной техники соревновательных упражнений / В. И. Загrevский, Д. А. Лащук, О. И. Загrevский // Материалы XII Международной научно-практической конференции, посвященной 60-летию образования факультета физической культуры и спорта Томского государственного педагогического университета. – Томск, 2009. – С. 117–119.
 19. Зинковский А. В. Динамическая модель техники спортивных упражнений / А. В. Зинковский, А. М. Кулаков, С. И. Новаченко, В. А. Павлов // Теория и практика физической культуры. – 1977. – № 2. – С. 59–62.
 20. Зинковский А. В. Проблема оптимального построения техники спортивных движений в спорте / А. В. Зинковский, И. И. Трофимова, В. А. Чистяков // Вопросы физического воспитания студентов: XV межвузовский сборник. – Л. : Изд. Ленинградского университета, 1983. – С. 101–110.
 21. Лапина Т. Н. Теннис, сквош, пинг-понг / Т. Н. Лапина СПб. : БХВ Петербург, 2005. – С. 64.
 22. Лапутин А. Н. Обучение спортивным движениям / А. Н. Лапутин. – К. : Здоров'я, 1986. – С. 271.
 23. Лапутин А. Н. Современные проблемы совершенствования технического мастерства спортсменов в олимпийском и профессиональном спорте / А. Н. Лапутин, Н. А. Носко // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – Х. : ХГАДИ, 2002. – № 4. – С. 3–17.
 24. Луговий В. І. Біоенергетичні залежності в рухових діях людини. / В. І. Луговий, М. О. Носко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 102. – Том 1. – С. 243–250.
 25. Назаров В. Т. Движения спортсмена / В. Т. Назаров. – Минск: Полымя, 1984. – С. 131–133.
 26. Носко М. О. Біометрія рухової діяльності людини : монографія / М. О. Носко, О. А. Архипов – К. : Слово, 2011. – С. 57.
 27. Попов Г. И. Биомеханика / Г. И. Попов. – М. : Академия, 2007. – С. 210.
 28. Правдов М. А. Время двигательной реакции и биомеханическая структура движений / М. А. Правдов, Н. А. Орлова // Современные проблемы развития физической культуры и спорта. – Майкоп, 2001. – С. 429–431.
 29. Хмельницька І. В. Біомеханічний комп'ютерний аналіз спортивних рухів : метод. посіб. для вузів фіз. виховання і спорту / І. В. Хмельницька. – К. : Принт, 2008. – 273 с.
 30. Худец Р. Настольный теннис. Техника с Владимиром Самсоновым / Р. Худец – М. : Виста Спорт, 2005. – С. 32.
17. Zhidenko A. A. Psihofiziologicheskie osnovy upravlenija dvizheniem / A. A. Zhidenko // Visnik Chernigiv'skogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu. – 2012. – Vip. 102. – Tom 1. – S. 169–171.
 18. Zagrevskij V. I. Problemy postroenija optimal'noj tehniki sorevnovatel'nyh uprazhnenij / V. I. Zagrevskij, D. A. Lashhuk, O. I. Zagrevskij // Materiali XII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferenciji, posvjashhennoj 60-letiju obrazovanija fakul'teta fizicheskoy kul'tury i sporta Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – Tomsk, 2009. – S. 117–119.
 19. Zinkovskij A. V. Dinamicheskaja model' tehniki sportivnyh uprazhnenij / A. V. Zinkovskij, A. M. Kulakov, S. I. Novachenko, V. A. Pavlov // Teorija i praktika fizicheskoy kul'tury. – 1977 – № 2. – S. 59–62.
 20. Zinkovskij A.V. Problema optimal'nogo postroenija tehniki sportivnyh dvizhenij v sporte / A. V. Zinkovskij, I. I. Trofimova, V. A. Chistjakov // Voprosy fizicheskogo vospitanija studentov: XV mezhvuzovskij sbornik. – L. : lzd. Leningradskogo universiteta, 1983. – S. 101–110.
 21. Lapina T. N. Tennis, skvosh, ping-pong / T. N. Lapina. – SPb. : Peterburg, 2005. – S. 64.
 22. Laputin A.N. Obuchenie sportivnym dvizhenijam / A.N. Laputin. – K. : Zdorov'ja, 1986. – S. 271.
 23. Laputin A. N. Sovremennye problemy sovershenstvovanija tehničeskogo masterstva sportsmenov v olimpijskom i professional'nom sporte / A. N. Laputin, N. A. Nosko // Fizicheskoe vospitanie studentov tvorcheskih special'nostej. – H. : HGADI, 2002. – № 4. – S. 3–17.
 24. Lugovij V. I. Bioenergetični zalezhnosti v ruhovyh dijah ljudyny / V. I. Lugovij, M. O. Nosko // Visnyk Chernigiv'skogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu. – 2012. – Vyp. 102. – Tom 1. – S. 243–250.
 25. Nazarov V. T. Dvizenija sportsmena / V. T. Nazarov. – Minsk: Polymja, 1984. – S. 131–133.
 26. Nosko M. O. Biometrija ruhovoi' dijal'nosti ljudyny : monografija / M. O. Nosko, O. A. Arhypov. – K. : Slovo, 2011, – S. 57.
 27. Popov G. I. Biomehanika. Uchebnik / G. I. Popov. – M. : Akademija, 2007. – S. 210.
 28. Pravdov M. A. Vremja dvigatel'noj reakcii i biomehanicheskaja struktura dvizhenij / M. A. Pravdov, N. A. Orlova // Sovremennye problemy razvitija fizicheskoy kul'tury i sporta. – Majkop, 2001. – S. 429–431.
 29. Hmel'nyc'ka I. V. Biomehanichnyj komp'juternyj analiz sportyvnyh ruhiv : metod. Posib. dlja vuziv fiz. vyhovannja i sportu / I. V. Hmel'nyc'ka. – K. : Print, 2008. – 273 s.
 30. Hudec R. Nastol'nyj tennis. Tehnika s Vladimirom Samsonovym / R. Hudec – M. : Vista Sport, 2005. – S. 32.

Статтю подано до друку 22.11.2012

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ПІДЛІТКІВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ СПОРТИВНИМ ОРІЄНТУВАННЯМ

О. В. Доценко

*аспірантка кафедри фізичного виховання
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
docenko.lena@mail.ru*

У статті розглянуті питання навчання техніко-тактичним вмінням та навичкам підлітків 12-14 років, що займаються спортивним орієнтуванням, що заслуговує особливої уваги, так як саме в цьому віці закладаються основи спортивного мислення, творчого підходу до майстерності вибору маршруту і способу його подолання. З метою вивчення особливостей покращення якості процесу навчання і засвоєння техніко-тактичних вмінь та навичок, авторка провела педагогічний експеримент, в якому здійснила апробацію інноваційної програми, де навчання підлітків експериментальної групи було оптимізоване з урахуванням наступних п'ятьох факторів: 1) посилена спрямованість процесу навчання на варіативність і ефективність оволодіння вміннями читання карти, її умовних позначок, роботи з компасом, вибору напрямку пересування тощо; 2) застосування ігрового методу, спрямованого на розвиток спеціалізованих техніко-тактичних вмінь та навичок в умовах спеціально організованої гри; 3) навчання прояву засвоєних техніко-тактичних вмінь та навичок в різних педагогічних умовах; 4) оптимальне поєднання годин, що відведені програмою навчання та тренувань на розвиток фізичних якостей і оволодіння спеціальними знаннями; 5) застосування інноваційних технічних засобів контролю і безпеки. Після періоду навчання і тренувань тривалістю 10 місяців за результатами змагань учні експериментальної групи у порівнянні зі спортсменами контрольної групи показали більш кращі результати проходження дистанції, зменшення кількості грубих помилок, витрат часу на читання карти та більш вдале обрання маршрутів. Таким чином, покращення якості процесу навчання і засвоєння техніко-тактичних вмінь та навичок підлітками 12-14 років, що займаються спортивним орієнтуванням може бути оптимізоване використанням таких засобів як: посилена спрямованість процесу навчання на варіативність і ефективність теоретичної підготовки; застосування ігрового методу; навчання прояву засвоєних техніко-тактичних вмінь та навичок в різних педагогічних умовах; оптимальне поєднання годин на фізичну і техніко-тактичну підготовку; застосування технічних засобів контролю і безпеки.

Ключові слова: спортивне орієнтування, навчання, фізична, техніко-тактична підготовка.

OPTIMIZATION OF TRAINING ADOLESCENTS INVOLVED ORIENTEERING

O. V. Dotsenko

*Postgraduate of Physical Culture and Sport Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine
docenko.lena@mail.ru*

The article discusses the peculiarities of training teenagers, aged 12-14, who are keen on orienteering. Especially the author considers the technical and tactical skills development. This problem requires a special attention because this age period is sensitive for sport thinking forming and creative approach for mastery in choosing track (route) and the way of its covering. The author carried out a teaching experiment for testing her innovative programme. The training for teenagers in the experimental group was organized considering the following five factors: 1) increased focus on study the *variability* and skills in effective reading the map, its symbolic notations, work with compass, choice of direction of movement, etc., 2) game method implementation to the development of special technical and tactical skills and abilities in special organized games, and 3) technical study manifestations lessons tactical abilities and skills in a variety of teaching conditions, and 4) the optimal combination of hours that designated program of study and training to develop physical skills and mastery of specialized knowledge, and 5) the use of innovative techniques of controls and security.

After a 10-month training period in comparison with the pupils in control group the teenagers in the experimental group showed better results in distance covering, choosing better routes, they spent less time for reading a map and made fewer mistakes. Thus, the improvement of educational process and learning of technical and tactical skills by 12-14-year teenagers can be optimized by: increased focus on the learning process variability and effectiveness of theoretical training, the use of game method, training manifestation learned technical and tactical skills and abilities in a variety of pedagogical conditions, the optimal combination of hours on the physical and technical-tactical training, use of controls and security techniques.

Keywords: orienteering, learning, physical, technical and tactical training.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Спортивне орієнтування являє собою комплексний вид спорту, що висуває різноманітні вимоги до рівня загальної і спеціальної фізичної, техніко-тактичної, інтелектуальної та психологічної підготовки. На думку А.А. Шіріняна, А.В. Іванова [11; 20; 31], та інших, в даному виді спорту результативність проходження дистанції в значній мірі залежить від техніко-тактичної підготовленості, що обумовлено необхідністю реалізації різнопланових завдань під час пересування по місцевості: вміння читання карти і порівняння її з ландшафтом, вміння точного виходу на контрольні пункти; раціональне використання компаса тощо.

Успішне подолання маршруту з виконанням ряду специфічних завдань передбачає необхідний рівень розвитку уваги, сприйняття, оперативної пам'яті, логічного мислення [1; 2; 4; 19]. Від здатності зосередження уваги на визначенні азимута і швидкого прочитання карти залежить ефективність орієнтування на місцевості, особливо в умовах складної прохідності, а також на малознайомій або зовсім не знайомій дистанції. Досвід змагальної діяльності кваліфікованих спортсменів різної кваліфікації показав, що рівень варіативної підготовки, забезпечуваний спеціальним комплексом засобів і методів техніко-тактичної підготовки, істотно впливає на кількість скоєних помилок у спортивному орієнтуванні [10; 19; 23; 30].

В якості основних цілей навчання орієнтуванню висуваються:

- засвоєння соціально-культурних цінностей в галузі фізичної культури і спорту (спеціальних знань, що розкривають механізм впливу фізичних вправ на рухову і розумову функції; на реалізацію виховних завдань; розвиток рухово-координаційних якостей; корекцію статури, а також засвоєння особливостей структурного змісту рухових дій);

- підвищення показників фізичної підготовленості (м'язової сили, швидкості, витривалості, провідної рухової координації); засвоєння елементарних дій з картою і компасом (відпрацювання техніки орієнтування, читання схем, карт, формування почуття напрямку і контролю за компасом, навички застосування карт міських парків, лісопарків, шкільних дворів);

- формування специфічного мислення спортсмена-орієнтувальника (спостережливість, сприйняття явищ навколишнього світу, різних видів пам'яті, уваги, швидкості розумових процесів) та оволодіння основними техніко-тактичними прийомами орієнтування [9; 12; 19].

Процес навчання техніко-тактичним вмінням та навичкам підлітків 12-14 років, що займаються спортивним орієнтуванням, заслуговує особливої уваги, так як саме в цьому віці закладаються основи спортивного мислення, творчого підходу до майстерності вибору маршруту і способу його подолання. Помилки у техніко-тактичній підготовці підлітків дуже важко виправити на наступних етапах спортивного тренування, спортсмени, які сподіваються лише на свої фізичні якості, можуть прогресувати на перших етапах підготовки і навіть випереджати своїх менш фізично розвинутих однолітків, але в подальшому їх неминуче очікують поразки [22; 27; 29].

Мета дослідження – вивчити особливості покращення якості процесу навчання і засвоєння техніко-тактичних вмінь та навичок підлітками 12-14 років, що займаються спортивним орієнтуванням.

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою вивчення особливостей покращення якості процесу навчання і засвоєння техніко-тактичних вмінь та навичок, ми провели десятимісячний педагогічний експеримент, в якому прийняли участь дві групи підлітків 12-14 років, що займалися спортивним орієнтуванням, чисельність кожної групи складала 22 особи. Розподіл на дві рівні групи ми здійснили за допомоги ранжування результатів проходження першої тренувальної дистанції простого рівня. Дослідження проводили на базі дитячої спортивної школи № 12 міста Києва. Навчання підлітків контрольної групи проводилось за традиційною програмою дитячих спеціалізованих шкіл. Програма навчання підлітків експериментальної групи була оптимізована з урахуванням наступних п'ятьох факторів: 1) посилена спрямованість процесу навчання на *варіативність* і ефективність оволодіння

вміннями читання карти, її умовних позначок, роботи з компасом, вибору напрямку пересування тощо; 2) застосування *ігрового* методу, спрямованого на розвиток спеціалізованих техніко-тактичних вмінь та навичок в умовах спеціально організованої гри; 3) навчання прояву засвоєних техніко-тактичних вмінь та навичок в *різних педагогічних умовах*; 4) *оптимальне поєднання годин*, що відведені програмою навчання та тренувань на розвиток фізичних якостей і оволодіння спеціальними знаннями; 5) застосування *інноваційних технічних засобів*.

Варіативне навчання включає в свій зміст завдання, які сприятимуть розвитку творчого мислення, уяви; вміння пошуку можливих варіантів вирішення поставленої задачі. Підлітки експериментальної групи вчилися працювати самостійно, малювати карти класу, школи, шкільного стадіону з використанням спеціальних символів, умовних позначень; створювати картини з різними сюжетами. Бігова підготовка поєднувалась зі спеціальними вправами; читанням спортивної карти, рельєфу місцевості, вимірювання відстаней тощо.

Підлітки експериментальної групи займалися відпрацюванням навички вибору варіантів просування між контрольними пунктами (КП), виходу з лісу при втраті орієнтування у лісі, навчалися проходженню дистанції за вибором із завданням взяття КП у заданий час, визначати сторони горизонту за мурашниками, кроною дерев, стану кори, моху, за річними кільцями пнів, лісовими просіками, сонцем, тінню, станом схилів ярів, ямок, снігу тощо.

Спеціальна техніко-тактична підготовка спрямована на формування вмінь і навичок роботи з картою [2; 5; 11; 15; 19], відпрацювання читання схем та умовних позначок. Також включає вивчення місцевості (сприйняття особливостей ландшафту), оволодіння методикою проведення спостереження, різний біг на дистанції по «віялу», де промені промарковані і є обмежувачий знак бігу; біг по замкнутому, круговій дистанції – «нитці»; вправи з установкою декількох КП з відмітками; дистанції з самостійним малюванням схеми по периметру; біг по лісу з керівником; біг з використанням схеми – «по нитці» з елементами пошуку КП в заданому напрямку; вивчення спортивних знаків, кольору карт, визначення сторін горизонту за компасом тощо.

На змагальних дистанціях в спортивному орієнтуванні є відрізки різної довжини (довгі, середні, короткі), які долаються бігом, причому техніка бігу має істотну схожість із технікою бігу легкоатлета на відповідній дистанції [5; 6; 20]. Ділянки траси між контрольними пунктами відрізняються різним ступенем складності, кожен з них може бути подоланий декількома способами. Підлітки експериментальної групи вчилися на наших заняттях миттєво визначати найбільш оптимальний спосіб подолання кожної ділянки, якщо спосіб подолання був неефективним, в кінці заняття учень додатково був вимушений зробити аналіз своїх помилок з причинами їх виникнення та обґрунтувати найбільш оптимальний варіант.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Спроба наших учнів зберегти високу швидкість бігу на відносно прямому етапі, що містить перешкоди певного характеру (завали, яри, ущелини, заболочена місцевість тощо), одночасно з орієнтуванням за спортивною картою, призводила до помилок через недостатньо чітке співвідношення позначень на карті з реальними параметрами перешкод. Це змушувало нас навчати їх необхідності постійно порівнювати швидкість подолання відстані між контрольними пунктами з особливостями кожної ділянки траси. Під час вибору варіанту маршруту та його реалізації ми фіксували у підлітків приблизно однакову кількість помилок. В залежності від довжини етапу дистанції кількість помилок змінювалась, чим довше ділянка, тим грубіше і частіше ми фіксували помилки. Під час бігу по пересіченій місцевості, підлітки експериментальної групи знайомилися з різними горизонталями (гори, схили, ями тощо), розпізнавали орієнтири вздовж ліній, набували навички роботи з картою тощо.

Після певного етапу навчання і засвоєння первинних техніко-тактичних вмінь та навичок зі спортивного орієнтування ми відчували, що наступав період розумової втоми і поверхневого відчуття підлітками своєї «обізнаності і грамотності». Щоб не відштовхнути своїх учнів від процесу навчання ми застосовували його подовження в ігровій формі, причому поєднували розумові ігри з рухливими, в яких надавали знання з теоретичної та техніко-тактичної підготовки і одночасно розвивали фізичні якості.

Приводимо рухливі ігри, що включали спеціальні завдання з теоретичної та техніко-тактичної підготовки: 1) «Перевертень» – пошук окремих фрагментів карти (різновиди); 2) «Лото з умовних знаків» – вправа оснований на грі лото особисто та в естафеті; 3) «Вікна» – смуга перешкод з пошуками потрібного фрагмента, учні запам'ятовують ситуацію на карті навколо вирізаного фрагмента, долаючи смугу перешкод повинні вибрати вірний фрагмент, 4) «Дистанція по спортзалу» – заданий напрямок, скіоатлон (пошук і вибір потрібного контрольного пункту); 5) «Перенесення» – за певний час перенести на карту якомога більше контрольних пунктів; 6) «Пазли» – складання карти з фрагментів за допомогою цілої карти, без цілої карти, індивідуально, командами.

Забезпечення єдності виконання спеціальних фізичних вправ на свіжому повітрі з одночасним рішенням спеціальних техніко-тактичних завдань, що потребували логічного розумового мислення та підключення пам'яті, уваги, набутих знань, дозволили ефективно подовжити процес навчання техніко-тактичним діям, необхідним орієнтувальникам у змагальній діяльності.

Особливу увагу заслуговує період навчання, спрямований на засвоєння техніко-тактичних умінь та навичок в *різних педагогічних умовах*, який ми застосовували на останніх трьох місяцях підготовки, коли вже були сформовані первинні вміння та навички виконання техніко-тактичних дій у більш менш стандартних, тобто полегшених умовах застосування. Цей період фактично збігається з фазою засвоєння варіативної навички, який у спортивному орієнтуванні, на відміну від таких видів спорту як легка атлетика, плавання, велоспорт та інші, настає значно раніше. Це обумовлено специфікою і умовами проведення змагань у спортивному орієнтуванні, де однакових умов прокладання маршрутів не існує. Нашим завданням було крім поступового ускладнення тренувальних трас створити підлітку такі умови вибору маршруту, які вимагають постійного розумового і фізичного напруження, тобто завдання ускладнення завдань розходились за трьома векторами; складність навколишньої трасової місцевості, дефіцит часу та ступінь фізичної і розумової втоми.

Постійне ускладнення педагогічних умов, до яких додавалось зменшення, а з часом і повна відсутність підказок з боку тренера та старших спортсменів які контролювали проходження траси підлітками, змушувало їх приймати самостійні рішення, які у випадку значної помилки призводили до збільшення маршруту, а іноді і до блукань у гущавинах лісу. Після кожного тренування спортсмен повинен був нанести на карту маршрут своїх пересувань і визначити причину своїх помилок.

Таке застосування ускладнених педагогічних умов навчання в поєднанні із виконанням бігових вправ на витривалість, сприяло підвищенню рівня фізичної і спеціальної техніко-тактичної підготовленості підлітків експериментальної групи. Використання різноманітних засобів загальної і спеціальної фізичної підготовки, застосування ігрового методу, спрямованого на розвиток різновидів спритності, характерних для спортивного орієнтування дозволяє підтримувати стійкий інтерес до тренувального процесу, формувати провідні морально-вольові і моральні якості.

Таким чином, досягнення раціонального співвідношення спеціальної фізичної та варіативної підготовки дозволяє успішно здійснювати інтелектуальний розвиток орієнтувальників, удосконалювати морально-вольові якості, психологічну готовність до самостійної діяльності на трасі. Це сприяє розширенню освітньо-виховного простору, корекції цілей і завдань, трансформації особистісної орієнтованої мотивації в соціально значиму, що в сукупності забезпечує зростання техніко-тактичної майстерності.

Основоположною педагогічною умовою є ефективне управління цілепокладанням і мотиваційною сферою спортсменів 12-14 років, що займаються спортивним орієнтуванням, що дозволяє реалізувати індивідуальні інтереси, потреби, здібності при раціональному виборі засобів, методів, методичних прийомів і форм навчально-тренувальних занять.

Усі пересування на змагальних або тренувальних трасах фіксувались за допомогою навігаційної системи GPS, встановленої на власних мобільних телефонах наших учнів, що дозволяло в кінці заняття проводити детальний аналіз проходження дистанцій. Таке використання технічних засобів дозволяло нам не тільки аналізувати помилки у читанні карти, виборі маршруту, оцінці складності того чи іншого відділку дистанції, але і слугувало допоміжним засобом забезпечення безпеки проведення тренувань.

Після періоду тренувань тривалістю 10 місяців у експериментальній та контрольній групі учні вийшли на змагання міського значення. За результатами змагань учні експериментальної групи показали кращі результати проходження дистанції у порівнянні зі спортсменами контрольної групи на $8,46 \pm 1,13$ хв, кількість грубих помилок зменшилась на $5,3 \pm 0,21$ разів, витрати часу на читання карти – на 74 ± 12 с, кількість більш вдалих обрань маршрутів на $3,4 \pm 0,8$ одиниць.

ВИСНОВКИ

Якість процесу навчання і засвоєння техніко-тактичних умінь та навичок підлітками 12-14 років, що займаються спортивним орієнтуванням може бути оптимізоване застосуванням таких засобів як: посилення спрямованість процесу навчання на *варіативність* і ефективність оволодіння вміннями читання карти, її умовних позначок, роботи з компасом, вибору напрямку пересування тощо; застосування *ігрового* методу, спрямованого на розвиток спеціалізованих техніко-тактичних умінь та навичок в умовах спеціально організованої гри; навчання прояву засвоєних техніко-тактичних умінь та навичок в *різних педагогічних умовах*; *оптимальне поєднання годин*, що відведені програмою навчання та тренувань на розвиток фізичних якостей і оволодіння спеціальними знаннями; застосування інноваційних технічних засобів контролю і безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимов В. Г. Пространственное представление и восприятие местности в условиях «ближней» ориентации / В. Г. Акимов // Проблемы физического воспитания студентов вузов. – Брест, 1975. – С. 127–129.
2. Алешин В. М. Карта в спортивном ориентировании / В. М. Алешин. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – С. 145–152.
3. Борилкевич В. Беговая подготовка ориентировщика / В. Борилкевич, А. Зорина, Б. Михайлова, А. Ширинян – СПб. : Санкт-Петербургский институт, 1994. – С. 240–243.
4. Блюменштейн Б. Д. Особенности личности и психической саморегуляции легкоатлетов в связи с их спортивной специализацией / Б. Д. Блюменштейн, Н. А. Худадов, Е. Логинова // Теория и практика физической культуры. – 1989. – № 4. – С. 54–56.
5. Васильев Н. Д. Характеристика соревновательной деятельности в спортивном ориентировании / Н. Д. Васильев, А. Е. Рожнов // Теория и практика физической культуры. – 1989. – № 4. – С. 45–47.
6. Вейялайнен Л. Зелеными маршрутами (звезды зарубежного спорта) / Л. Вейялайнен – М. : Физкультура и спорт, 1986. – С. 187–192.
7. Вихляев Ю. М. Корекція функціонального стану студентів технічними засобами : монографія / Ю. М. Вихляев. – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – С. 205–208.
8. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В. В. Давыдов – М. : Педагогика, 1986. – С. 418–421.
9. Данилова В. Л. Воспитание систематического мышления в решении «задач на соображение» / В. Л. Данилова. – М., 1978. – С. 23–26.
10. Зубков С. А. Запоминание и воспроизведение характера постановки КП и пути движения ориентировщика на дистанции / С. А. Зубков // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 1. – С. 23–25.
11. Иванов А. В. Тренировка ориентировщиков-разрядников в высшем военно-учебном заведении / А. В. Иванов, А. А. Ширинян, И. И. Фокин. – Тольятти, 1989. – С. 35–40.
12. Концаг Г. Внимание и спорт / Г. Концаг // Спорт за рубежом. – 1978. – № 10. – С. 14–15.
13. Корнилов Ю. К. Мышление руководителя и методы его изучения / Ю. К. Корнилов. – Ярославль : ЯрГУ, 1982. – С. 37–42.
14. Костылев В. Философия спортивного ориентирования / В. Костылев. – М. : Астра-Принт, 1995. – С. 94–97.
15. Лосев А. С. Тренировка ориентировщиков-разрядников / А. С. Лосев. – М. : Физкультура и спорт, 1984. – С. 82–86.
16. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры / Л. П. Матвеев – М. : Физкультура и спорт, 1991. – С. 103–107.
17. Моисеенков А. Л. Исследование наглядно-образной памяти у занимающихся спортивным ориентированием / А. Л. Моисеенков, А. Д. Ганюшкин // Теория и практика физической культуры. – 1971. – № 9. – С. 70–71.

REFERENCES

1. Akimov V. G. Prostranstvennoe predstavlenie i vospriyatie mestnosti v usloviyah «blizhnej» orientacii / V. G. Akimov // Problemy fizicheskogo vospitaniya studentov vuzov. – Brest, 1975. – S. 127–129.
2. Aleshin V. M. Karta v sportivnom orientirovanii / V. M. Aleshin – M. : Fizkul'tura i sport, 1983. – S. 145–152.
3. Borilkevich V. Begovaja podgotovka orientirovshhika / V. Borilkevich, A. Zorina, B. Mihajlova, A. Shirinjan. – SPb. : Sankt-Peterburgskij institute, 1994. – S. 240–243.
4. Bljumenshtejn B. D. Osobennosti lichnosti i psichicheskoy samoreguljaciei legkoatletov v svjazi s ih sportivnoj specializaciej / B. D. Bljumenshtejn, N. A. Hudadov, E. Loginova // Teorija i praktika fizicheskoy kul'tury. – 1989. – № 4. – S. 54–56.
5. Vasil'ev N. D. Harakteristika sorevnovatel'noj dejatel'nosti v sportivnom orientirovanii / N. D. Vasil'ev, A. E. Rozhnov // Teorija i praktika fizicheskoy kul'tury. – 1989. – № 4. – S. 45–47.
6. Vejjalajnen L. Zelenymi marshrutami (zvezdy zaru-bezhnogo sporta) / L. Vejjalajnen – M. : Fizkul'tura i sport, 1986. – S. 187–192.
7. Vyhlyajev Ju. M. Korekcija funkcional'nogo stanu studentiv tehničnymy zasobamy : monografija / Ju. M. Vyhlyajev. – K. : NTUU «KPI», 2006. – S. 205–208.
8. Davydov V. V. Problemy razvivajushhego obuchenija: Opyt teoreticheskogo i jeksperimental'nogo psihologicheskogo issledovanija / V. V. Davydov – M. : Pedagogika, 1986. – S. 418–421.
9. Danilova V. L. Vospitanie sistematiceskogo myshlenija v reshenii «zadach na soobrazhenie» / V. L. Danilova. – M., 1978. – S. 23–26.
10. Zubkov S. A. Zapominanie i vosproizvedenie haraktera postanovki KP i puti dvizhenija orientirovshhika na distancii / S. A. Zubkov // Teorija i praktika fizicheskoy kul'tury. – 1985. – № 1. – S. 23–25.
11. Ivanov A. V. Trenirovka orientirovshhikov-razrjadnikov v vysshem voenno-uchebnom zavedenii / A. V. Ivanov, A. A. Shirinjan, I. I. Fokin. – Tol'jatti, 1989. – S. 35–40.
12. Koncag G. Vnimanie i sport / G. Koncag // Sport za rubezhom. – 1978. – № 10. – S. 14–15.
13. Kornilov Ju. K. Myshlenie rukovoditelja i metody ego izuchenija / Ju. K. Kornilov. – Jaroslavl': JarGU, 1982. – S. 37–42.
14. Kostylev V. Filosofija sportivnogo orientirovanija / V. Kostyl'ov. – M. : Astra-Print, 1995. – S. 94–97.
15. Losev A. S. Trenirovka orientirovshhikov-razrjadnikov / A. S. Losev. – M. : Fizkul'tura i sport, 1984. – S. 82–86.
16. Matveev L. P. Teorija i metodika fizicheskoy kul'tury / L. P. Matveev – M. : Fizkul'tura i sport, 1991. – S. 103–107.
17. Moiseenkov A. L. Issledovanie nagljadno-obraznoj pamjati u zanimajushhihsja sportivnym orientirovanijem / A. L. Moiseenkov, A. D. Ganjushkin // Teorija i praktika fizicheskoy kul'tury. – 1971. – № 9. – S. 70–71.

18. Новокрещенов В. В. Влияние фактора «тип местности» на вариативность результатов спортсменов-ориентировщиков и сдающих нормативы комплекса ГТО / В. В. Новокрещенов, В. А. Уваров // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 10. – С. 39–41.
19. Обоснование методики тестирования способности к чтению карты и пространственному ориентированию у спортсменов-ориентировщиков различной квалификации / Н. Д. Васильев, О. А. Москалев, А. В. Клочков и др. // Актуальные вопросы спортивной подготовки и физического воспитания. – 1994. – С. 6–8.
20. Основы беговой подготовки в спортивном ориентировании / В. Е. Борилкевич, А. И. Зорин, Б. А. Михайлов, А. А. Ширинян. – СПб.: Речь, 1994. – С. 27–30.
21. Пороговая скорость передвижения в циклических видах спорта: Обзорная информация / В. В. Зайцева; ВНИИФК. – М.: ЦООНТИФИС, 1986. – С. 13–15.
22. Психология личности: Тесты, опросники, методики / Н. В. Киршева, Н. В. Рябчикова. – М.: Геликон, 1995. – С. 17–19.
23. Столова И. И. Совершенствование техники и тактики в спортивном ориентировании / И. И. Столова, В. М. Киселева. – М.: Спорт, 1988. – С. 23–25.
24. Столяров А. И. Современная система спортивной подготовки / А. И. Столяров. – М.: СААМ, 1995. – С. 367–370.
25. Чешихина В. В. Исследование особенностей соревновательной деятельности квалифицированных спортсменов-ориентировщиков / В. В. Чешихина // О-Вестник. – 1992. – № 5–6. – С. 35–41.
26. Чешихина В. В. О беговом тесте в спортивном ориентировании / В. В. Чешихина // О-Вестник. – 1995. – № 3–4. – С. 52.
27. Чешихина В. В. Динамика совершенствования свойств внимания в процессе многолетней тренировки спортсменов-ориентировщиков / В. В. Чешихина. – М.: Соло, 1996. – С. 5–8.
28. Чешихина В. В. Современная система подготовки в спортивном ориентировании / В. В. Чешихина. – М.: Советский спорт, 2006. – С. 198–203.
29. Чешихина В. В. Сравнительное исследование свойств личности спортсменов-ориентировщиков / В. В. Чешихина // О-Вестник. – 1996. – № 1. – С. 36–38.
30. Чешихина В. В. Исследование взаимосвязи между скоростью бега и точностью выполнения заданий по ориентированию у квалифицированных ориентировщиков / В. В. Чешихина. – Ашхабад, 1990. – С. 4–6.
31. Ширинян А. А. Современная подготовка спортсмена-ориентировщика / А. А. Ширинян, А. В. Иванов. – М.: Академпринт, 2008. – С. 97–109.
18. Novokreshhenov V. V. Vlijanie faktora «tip mestnosti» na variativnost' rezul'tatov sportsmenov-orientirovshhikov i sdajushhih normativy kompleksa GTO / V. V. Novokreshhenov, V. A. Uvarov // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1985. – № 10. – S. 39–41.
19. Obosnovanie metodiki testirovanija sposobnosti k chteniju karty i prostranstvennomu orientirovaniju u sportsmenov-orientirovshhikov razlichnoj kvalifikacii / N. D. Vasil'ev, O. A. Moskalev, A. V. Klochkov i dr. // Aktual'nye voprosy sportivnoj podgotovki i fizicheskogo vospitanija. – Volgograd, 1994. – S. 6–8.
20. Osnovy begovoj podgotovki v sportivnom orientirovanii / V. E. Borilkevich, A. I. Zorin, B. A. Mihajlov, A. A. Shirinjan. – SPb.: Rech, 1994. – S. 27–30.
21. Porogovaja skorost' peredvizhenija v ciklicheskih vidah sporta: Obzornaja informacija / V. V. Zajceva; VNIIFK. – M.: COONTIFiS, 1986. – S. 13–15.
22. Psihologija lichnosti: Testy, oprosniki, metodiki / N. V. Kirsheva, N. V. Rjabchikova. – M.: Gelikon, 1995. S. 17–19.
23. Stolova I. I. Sovershenstvovanie tehniki i taktiki v sportivnom orientirovanii / I. I. Stolova, V. M. Kiseleva – M.: Sport, 1988. – S. 23–25.
24. Stoljarov A. I. Sovremennaja sistema sportivnoj podgotovki / A. I. Stoljarov. – M.: SAAM, 1995. – S. 367–370.
25. Cheshihina V. V. Issledovanie osobennostej sorenovatel'noj dejatel'nosti kvalificirovannyh sportsmenov-orientirovshhikov / V. V. Cheshihina // O–Vestnik. – 1992. – № 5–6. – S. 35–41.
26. Cheshihina V. V. O begovom teste v sportivnom orientirovanii / V. V. Cheshihina // O–Vestnik. – 1995. – № 3–4. – S. 52.
27. Cheshihina V. V. Dinamika sovershenstvovanija svojstv vnimanija v processe mnogoletnej trenirovki sportsmenov–orientirovshhikov / V. V. Cheshihina. – M.: Solo, 1996. – S. 5–8.
28. Cheshihina V. V. Sovremennaja sistema podgotovki v sportivnom orientirovanii / V. V. Cheshihina. – M.: Sovetskij sport, 2006. – S. 198–203.
29. Cheshihina V. V. Sravnitel'noe issledovanie svojstv lichnosti sportsmenov-orientirovshhikov / V. V. Cheshihina // O–Vestnik. – 1996. – № 1. – S. 36–38.
30. Cheshihina V. V. Issledovanie vzaimosvjazi mezhdu skorost'ju bega i tochnost'ju vypolnenija zadaniy po orientirovaniju u kvalificirovannyh orientirovshhikov / V. V. Cheshihina. – Ashhabad, 1990. – S. 4–6.
31. Shirinjan A. A. Sovremennaja podgotovka sportsmena-orientirovshhika / A. A. Shirinjan, A. V. Ivanov. – M.: Akademprint, 2008. – S. 97–109.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012 р.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ТУРИЗМУ

Л. Ю. Дудорова

*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант інституту вищої освіти НАПН України
d.dolyk@mail.ru*

У статті висвітлюються деякі підходи до тлумачення основних понять впровадження технологій навчання у процесі професійно-туристичної підготовки учителів фізичної культури. Принципово нові можливості в освітньому процесі відкривають інформаційні технології, що дозволяють здійснити оптимальну організацію самостійної роботи студента, спрямовану на розвиток логічного і аналітичного мислення; сприяють формуванню навичок системного аналізу; дозволяють адаптувати процес одержання знань згідно з індивідуальними особливостями студентів; надають можливості збагачення і постійного оновлення змісту навчального матеріалу.

В основу формування професійно-туристичної компетентності майбутнього учителя фізичної культури і оцінювання ефективності застосовуваних технологій навчання, як свідчить аналіз літературних джерел, мають кластися основні особистісні якості та характеристики студентів: 1) здібності, від яких залежить якість засвоєваних знань й умінь; 2) навчання, показниками якого є рівні результативності навчальної діяльності; 3) мотиви, що стимулюють внутрішні механізми індивідуального розвитку й професійного зростання студента як майбутнього фахівця; 4) рефлексія – усвідомлення студентом того, яким він є насправді, яким він сприймає інших, яким його бачать інші партнери по спілкуванню, сумісній діяльності, що є особливо актуальним в умовах рейтингового оцінювання академічних і особистісних досягнень студента.

Аналіз сучасного стану передових технологій в галузі освіти свідчить про те, що такі чинники, як теорія навчання і впровадження інноваційних технологій, діють без належного взаємозв'язку. Тому важливим є забезпечення включення до навчального процесу технологій, що містять елементи інновацій, спрямованих на вирішення власне навчальних завдань, глибоко осмислених з позицій педагогічної науки, теорії навчання, теорії і методики фізичного виховання та спорту.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній учитель фізичної культури, технологія.

SPECIAL FEATURES PEDAGOGICAL OF TECHNOLOGIES IN LEARNING OF TOURISM

L. Yu. Dudorova

*PhD in Pedagogics, Associate professor,
doctoral candidate of Institute of Higher Education of NAPS of Ukraine
d.dolyk@mail.ru*

The article covers the approaches to interpretation of main notions of educational techniques implementation in the process of physical training teachers' professional tourist training. The information technologies discover new opportunities for educational process, that allows achieving optimum in planning students' individual work, which is oriented in logical and analytical thinking development, stimulate system analysis skills formation, allow to adapt the process of acquiring knowledge considering students' individual peculiarities, assist in enrichment and improvement of educational materials content.

According to the literature analysis, future physical training teacher's professional tourist competence should be based on the main students' characteristics, i.e. 1) abilities that influence the quality of knowledge and skills acquiring; 2) the levels of results in the education; 3) motives that stimulates interior mechanisms of students' individual and professional development as a future specialist; 4) reflexion – student's awareness of him/herself, understanding the way he/she perceives other people and vice versa. Ability for reflexion is very important in assessment of student's academic and personal records.

The analysis of up-to-date technologies in education shows that such factors as theory of education and the innovative technologies implementation exists separately from one another. Therefore the inclusion of innovative technologies into the educational process is crucial.

Keywords: professional training, a future teacher of physical culture, technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Професійно-туристична підготовка майбутніх учителів фізичної культури – складна, динамічна педагогічна система, ефективність функціонування якої залежить від багатьох взаємозв'язаних чинників, що проявляються у загальних закономірностях педагогічного процесу і його управлінні. Інноваційний підхід до системи професійно-туристичної підготовки учителів фізичної культури має бути значущим, оскільки кінцевий результат визначає зміст і характер усього процесу професійної підготовки [3; 9; 26].

У зв'язку з цим виникає потреба у дослідженнях, спрямованих на побудову нової системи професійно-туристичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, зміст якої має відображати соціальне замовлення особистості, суспільства і держави [11; 16].

Аналіз літературних джерел та законодавчо-нормативних документів свідчить, що інноваційна освітня діяльність є процесом внесення нових елементів у традиційну систему, створення та використання інтелектуального продукту, реалізації нових оригінальних ідей, є процесом внесення якісно нових елементів в освіту [20; 25; 28].

Як зазначається у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті «підготовка педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення – важлива умова модернізації освіти» [17]. Модернізація, як стверджує В. А. Магін [14], – це вдосконалення, оновлення, зміна відповідно до вимог сучасності. Деякі автори відзначають зниження пізнавальної активності і мотивації студентів до отримання широких професійних знань (Г. Чирков, Д. Свишев, А. Румянцев, Ю. Татур). В. Бальсевич і Л. Лубишева вважають особливо актуальними ці питання для освітнього процесу вищих навчальних закладів фізкультурного напрямку. Водночас А. Тертичний наголошує на небажанні студентів вчитися через незадоволеність методами навчання [4; 6; 10]. О. Виханський, А. Наумов стверджують, що необхідна докорінна зміна місії вищих навчальних закладів [5, 30]. Значний внесок у розробку проблеми впровадження сучасних технологій навчання зробили І. Богданова, Л. Брескіна, О. Іваницький, О. Кареліна, Ж. Холодов, А. Черноштан, С. Яшанов і ін. [12; 18; 23; 24].

Метою статті є висвітлення основних понять щодо впровадження педагогічних технологій навчання у процесі професійно-туристичної підготовки учителів фізичної культури.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Професійно-туристична підготовка учителів фізичної культури сьогодні повинна бути заснована на сучасних інноваційних технологіях навчання, які сприяють підвищенню якості освіти майбутніх фахівців вищих навчальних закладів [7; 8; 13].

На сучасному етапі вищі навчальні заклади України продовжують підготовку майбутніх фахівців у традиційній парадигмі, тобто згідно з розрахунком на «середнього» випускника, що відповідає вимогам державного стандарту за фахом в рамках існуючих форм підготовки майбутніх фахівців. Вочевидь, педагогічний процес в системі вищої професійної освіти, що задовольняє перспективним соціальним і державним потребам у кадрах, повинен враховувати деякі зовнішні і внутрішні чинники.

Ю. Шкретій зазначає, що принципово змінюються вимоги до підготовки фахівців у галузі фізичного виховання та спорту під час переходу економіки України від адміністративно-командної розподільної системи до ринкових економічних відносин [30].

Н. Гуляєва зазначає, що «у сучасному ВНЗ організація навчання, його технологічне і дидактичне забезпечення мають бути спрямовані на створення власного продукту - досконалої моделі спеціаліста як за параметрами знань та умінь, так і за психологічними якостями - виконавчість, творчість, лідерство, комунікативності ін.» [5]

Слід зазначити, що гарантом формування конкурентоспроможності майбутнього учителя фізичної культури має стати забезпечення його трьома групами умінь: технологічними, комунікативними, управлінськими [15; 19].

Щодо технологічних умінь, то вони мають формуватися у процесі засвоєння студентами спрямованих за фахом теоретичних, прикладних дисциплін і профільної практики. Науковці зазначають, що, водночас, кількість практичних занять, де можна було б формувати навички групової креативної роботи, недостатня. За підсумком студент знає про існування методів активного творчого пошуку, але практично не уміє їх застосовувати. Недостатні навички креативного мислення призводять до того, що майбутня професійна практична діяльність студента фізкультурного профілю здебільшого наповнена стандартними схемами.

Удосконалення навчального процесу у вищих навчальних закладах пов'язане з ефективним використанням комп'ютерних засобів, як способу організації навчальної діяльності студентів, що є рішенням проблеми індивідуалізації і розвитку особистості.

Ефективність використання нових технологій, зокрема, комп'ютерних засобів у навчальному процесі також визначено у роботах науковців щодо проблеми впровадження сучасних технологій навчання [26].

В результаті аналізу наукових досліджень визначено управлінські уміння як здатність прогнозувати нестандартні ситуації, планувати й організувати спільну діяльність у малих і великих групах, ухвалювати адекватні педагогічному задуму і ситуаціям рішення на засадах системного аналізу. Ця група умінь має первинно формуватися в умовах аудиторних занять з психолого-педагогічних, дидактико-технологічних, методичних дисциплін та вдосконалюватися в різних формах освітньої, виховної, науково-дослідницької діяльності, під час різних видів педагогічної практики [22; 29].

О. Ситников, О. Деркач, І. Єлшина зазначають, що поняття «технологія» означає впорядковану сукупність дій. Автори зазначають, що, по-перше, поняття «технологія» дозволило проводити змістовний аналіз професійної діяльності. Завдяки визначенню різних технологій, що використовуються професіоналами практично, і їх аналізу вдалося провести типологізацію технологій на підставі їх спрямованості на здійснення тих чи інших функцій і побудувати функціональну модель професійної діяльності. Залежно від характеру діяльності набір істотно притаманних їй функцій може бути більш менш поширеним, а їх характеристика – різною. Проте, підставою для встановленого завдання побудови універсальної функціональної моделі професійної діяльності може бути дослідження найскладніших професій і логічного аналізу їх функціональної організації. Така модель має охоплювати усі істотні функції будь-якої професійної діяльності. При цьому для різних груп професій на етапі конкретизації моделі може бути проведена більш докладна класифікація функцій для виокремлення найбільш істотних для даної професії функцій [27].

У соціологічному енциклопедичному словнику дається таке визначення поняття «технологія»: (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння і *logos* – навчання, наука) сукупність засобів і способів отримання, обробки або переробки (зміна стану, властивостей, форми) сировини, матеріалів, напівфабрикатів або виробів у різних галузях промисловості, будівництва; наукова дисципліна, що розробляє і вдосконалює ці засоби і способи [2].

С. Ожегов у словнику російської мови тлумачить поняття «технологія» як сукупність виробничих процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис способів виробництва [21].

Технологія – це складова еволюції людства починаючи з найдавніших цивілізацій. Вона є виразом інтелекту людини ще до виникнення мови і письменності. Передусім, це форма виразу людського інтелекту, що спрямований на розв'язування суттєвих проблем буття. Джерелом і призначенням технології є людське буття. Такий підхід дозволяє розглядати технологію як відображення розуму і здібностей людини, на відміну від підходу, що розглядає технологію у розривності від людського буття і суспільства.

Комплекс, що складається із запланованих результатів, засобів оцінки для корекції та вибору ефективних методів, прийомів навчання, оптимальних для конкретної ситуації, набору моделей навчання, що розроблені педагогом на цій засаді згідно з технологією навчання передбачають і технологію управління.

На сучасному етапі педагогічні технології у поширеному значенні визначають як систематичні методи планування, втілення і оцінювання усіх процесів навчання і виховання шляхом використання людських і технічних ресурсів та взаємодії між ними для досягнення ефективності навчання. Для досягнення встановлених цілей технологічний підхід у педагогіці ставить за мету побудувати процес навчання і виховання таким чином, щоб ефективність результату було гарантовано. До складу педагогічних технологій належать: системний аналіз, відбір, конструювання і контроль усіх керованих компонентів педагогічного процесу у взаємозв'язку з метою досягнення педагогічних результатів. Щодо методики, педагогічні технології є більш вузьким поняттям, оскільки методика має на увазі вибір певної технології.

Педагогічна технологія – це систематичне і послідовне втілення у практиці заздалегідь спроектованого навчально-виховного процесу; сукупність психолого-педагогічних настановлень, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, засобів виховання; організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу.

Поняття технологія управління визначається як такий спосіб поведінки і дії керівника, дотримуючись якого можливо реалізувати цілі управління оптимальним чином. Технологія управління – це і практика (можна оволодіти), і наука (можна навчитись), і мистецтво (можна творити, додавати щось своє, нове). Керівники у будь-якому випадку засвоюють технологію управління на практиці, організовано, завдяки системі професійної підготовки.

Принципово нові можливості в освітньому процесі відкривають інформаційні технології, що дозволяють здійснити оптимальну організацію самостійної роботи студента, спрямовану на розви-

ток логічного і аналітичного мислення; сприяють формуванню навичок системного аналізу; дозволяють адаптувати процес одержання знань згідно з індивідуальними особливостями студентів; надають можливості збагачення і постійного оновлення змісту навчального матеріалу [1].

В основу формування професійно-туристичної компетентності майбутнього учителя фізичної культури і оцінювання ефективності застосовуваних технологій навчання, як свідчить аналіз літературних джерел, мають кластися основні особистісні якості та характеристики студентів:

- здібності, від яких залежить якість засвоюваних знань й умінь;
- навчання, показниками якого є рівні результативності навчальної діяльності;
- мотиви, що стимулюють внутрішні механізми індивідуального розвитку й професійного зростання студента як майбутнього фахівця;
- рефлексія – усвідомлення студентом того, яким він є насправді, яким він сприймає інших, яким його бачать інші партнери по спілкуванню, сумісній діяльності, що є особливо актуальним в умовах рейтингового оцінювання академічних і особистісних досягнень студента.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного стану передових технологій в галузі освіти свідчить про те, що такі чинники, як теорія навчання і впровадження інноваційних технологій, діють без належного взаємозв'язку. Тому важливим є забезпечення включення до навчального процесу технологій, що містять елементи інновацій, спрямованих на вирішення власне навчальних завдань, глибоко осмислених з позицій педагогічної науки, теорії навчання, теорії і методики фізичного виховання та спорту.

Отже, актуальним є розроблення дидактичних і методичних принципів використання сучасних технологій у навчальному процесі, педагогічному осмисленні накопиченого досвіду, проведення відповідних наукових і методичних досліджень щодо створення і вивчення можливостей використання технологізації педагогічних програмних засобів у професійній освіті, враховуючи і професійно-туристичну підготовку майбутніх учителів фізичної культури.

Подальші дослідження передбачається провести в практичному впровадженні сучасних технологій навчання у процесі професійно-туристичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко О. Структура готовності вчителя фізичного виховання до інноваційної навчальної діяльності / О. Антоненко // Спорт. вісник Придніпров'я. – 2006. – № 2. – С. 120–122.
2. Большой толковый социологический словарь. – М. : Вече, АСТ, 1999. – 544 с.
3. Бондар В. І. Підготовка вчителя початкової школи в умовах запровадження Болонської конвенції / Укл. Л.Л. Макаренко, М.С. Севаст'юк, О.П. Симоненко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – С. 7–16.
4. Гаджиев Б. Х. Профессиональная подготовка педагогов дополнительного образования по профилю спортивно-оздоровительного туризма / Б. Х. Гаджиев. – М. : РМАТ, 2001. – 23 с.
5. Гуляева Н. Український ВНЗ може крокувати вперед / Н. Гуляева // Аналітичний журнал із менеджменту. – 2003. – № 2 (6). – С. 46–47.
6. Данилко М. Т. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури: автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / М. Т. Данилко; Волинський державний університет ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – 19 с.
7. Дмитрук С.В. Соціально-педагогічні технології в туризмі / С. В. Дмитрук, О. Ю. Дмитрук. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 328 с.
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

REFERENCES

1. Antonenko O. Struktura gotovnosti vchytelja fizychnogo vyhovannja do innovacijnoi' navchal'noi' dijal'nosti / O. Antonenko // Sport. visnyk Prydniprov'ja. – 2006. – №2. – S. 120–122.
2. Bol'shoj tolkovyj sociologicheskij slovar'. – M. : Vechе, АСТ, 1999. – 544 s.
3. Bondar V. I. Pidgotovka vchytelja pochatkovoї shkoly v umovah zaprovadzhennja Bolons'koi' konvencii' / Ukl. L. L. Makarenko, M.S. Sevastjuk, O.P. Symonenko. – K. : NPU imeni M.P. Dragomanova, 2004. – S. 7–16.
4. Gadzhiev B. H. Professional'naja podgotovka pedagogov dopolnitel'nogo obrazovanija po profilju sportivno-ozdorovitel'nogo turizma / B. H. Gadzhiev. – M. : RМАТ, 2001. – 23 s.
5. Guljaeva N. Ukrai'ns'kyj VNZ mozhe krokovaty vpered / N. Guljaeva // Analitychnyj zhurnal iz menedzhmentu. – 2003. – № 2 (6). – S. 46–47.
6. Danylko M. T. Formuvannja gotovnosti do profesijnoi' dijal'nosti majbutnih uchyteliv fizychnoi' kul'tury: avtoref. dys. kand. nauk z fiz. vyh. i sportu: 24.00.02 / M. T. Danylko; Volyns'kyj derzhavnyj universytet im. Lesi Ukrai'nyky. – Luc'k, 2000. – 19 s.
7. Dmytruk S. V. Social'no-pedagogichni tehnologii' v turyzmi / S.V. Dmytruk, O.Ju. Dmytruk – K. : Centr uchbovoi' literatury, 2012. – 328 s.
8. Dychkivs'ka I. M. Innovacijni pedagogichni tehnologii' / I. M. Dychkivs'ka. – K. : Akademvydav, 2004. – 352 s.

9. Зорин І. В. Педагогіка туризма як наука / І. В. Зорин // Актуальні проблеми туризму. – М. : РМАТ, 1999. – С. 106–113.
10. Зубанова Н. Ю. Формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя фізичної культури: автореф. дис. канд. наук з фіз. вихов. і спорту: 24.00.02 / Н. Ю. Зубанова; Волинський державний університет ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1999. – 17с.
11. Концепція Державної інноваційної політики України // Світ. – № 11. – С. 3-11.
12. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 13.07.1999 р. (№ 916 – XIV).
13. Конох А. П. Використання сучасних інноваційних концепцій в освітньому процесі вищих навчальних закладів з професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму / А. П. Конох // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – К. : ІПППО АПН України. – 2004. – Вип. I. – С. 145–155.
14. Магин В. А. Контекст модернізації вищого професійного фізкультурного образования / В. А. Магин // Теорія і практика фізическої культури. – 2005. – № 4. – С. 39–41.
15. Машбиць Ю. І. Психологічний механізм довизначення учбової задачі : сутність і евристичний потенціал / Ю. І. Машбиць // Теорія і технологія проектування навчальних систем. – 2002. – Вип. 3. – С. 48–53.
16. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес // Освіта України. 2004. – № 60. – С. 7–11.
17. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта. – 2002. – № 26. – С. 2–4.
18. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К. : Просвіта, 2000. – 368 с.
19. Новосельський В. Ф. Професія: вчитель фізичної культури / В. Ф. Новосельський – К. : Просвіта, 1991. – С. 12–15.
20. Огієнко М. М. Оптимізація фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи на основі впровадження новітніх педагогічних технологій та компетентнісного підходу / М. М. Огієнко [та ін.] // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2009. – № 72. – С. 32–37.
21. Ожегов С. І. Словарь русского языка / С. І. Ожегов. – М. : Рус. яз., 1986. – 797 с.
22. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
23. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження нових технологій навчання в сільській початковій школі : монографія / О. А. Біда, Г. П. Волошина, М. В. Картель та ін. – К. : Наук. світ, 2002. – 229 с.
24. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. посіб. / О. М. Пехота та ін. / За ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : Видавництво А. С. К., 2003. – 240 с.
25. Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності в системі освіти України / Даниленко Л.,
9. Zorin I. V. Pedagogika turizma kak nauka / I. V. Zorin // Aktual'nye problemy turizma. – M. : RMAТ, 1999. – S. 106–113.
10. Zubanova N. Ju. Formuvannja profesijno-pedagogichnoi' sprjamovanosti osobystosti majbut'nogo vchytelja fizychnoi' kul'tury: avtoref. dys. kand. nauk z fiz. vyhov. i sportu: 24.00.02 / N. Ju. Zubanova; Volyns'kyj derzhavnyj universytet im. Lesi Ukrai'nky. – Luc'k, 1999. – 17s.
11. Konceptija Derzhavnoi' innovacijnoi' polityky Ukrai'ny // Svit. – № 11. – S. 3-11.
12. Konceptija naukovo-tehnologichnogo ta innovacijnogo rozvytku Ukrai'ny, shvalena Postanovoju Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 13.07.1999 r. (№ 916 – XIV).
13. Konoh A. P. Vykorystannja suchasnyh innovacijnyh koncepcij v osvitu'omu procesi vyshhyh navchal'nyh zakladiv z profesijnoi' pidgotovky majbutnih fahivciv iz sportyvno-ozdorovchogo turyzmu / A. P. Konoh // Neperervna profesijna osvita: teorija i praktyka. – K. : IPPPO APN Ukrai'ny. – 2004. – Vyp. I. – S. 145–155.
14. Magin V. A. Kontekst modernizacii vysshego profesional'nogo fizkul'turnogo obrazovanija / V. A. Magin // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 2005. – № 4. – S. 39–41.
15. Mashbyc' Ju. I. Psihologichnyj mehanizm dovyznachennja uchbovoi' zadachi: sutnist' i evrystychnyj potencial / Ju. I. Mashbyc' // Teorija i tehnologija proektuvannja navchal'nyh system. – 2002. – Vyp. 3. – S. 48–53.
16. Modernizacija vyshhoi' osvity Ukrai'ny i Bolons'kyj proces // Osvita Ukrai'ny. – 2004. – № 60. – S. 7–11.
17. Nacional'na doktryna rozvytku osvity Ukrai'ny u XXI stolitti // Osvita. – 2002. – № 26. – S. 2–4.
18. Nisimchuk A. S. Suchasni pedagogichni tehnologii' / A. S. Nisimchuk, O. S. Padalka, O. T. Shpak. – K. : Prosvita, 2000. – 368 s.
19. Novosel'skyj V. F. Profesija: vchytel' fizychnoi' kul'tury / V. F. Novosel'skyj. – K. : Prosvita, 1991. – S. 12–15.
20. Ogijenko M. M. Optyimizacija fizychnogo vyhovannja uchniv zagal'noosvitn'oi' shkoly na osnovi vprovadzhennja novitnih pedagogichnoi' tehnologij ta kompetentnisnogo pidhodu / M. M. Ogijenko [ta in.] // Visnyk Chernigivs'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni T. G. Shevchenka. – 2009. – № 72. – S. 32–37.
21. Ozhegov S. I. Slovar' russkogo jazyka / S. I. Ozhegov. – M. : rus. jaz., 1986. – 797 s.
22. Pedagogichna majsternist': pidruchnyk / I. A. Zjazjun, L. V. Kramushhenko, I. F. Kryvonos ta in. – K. : Vyshha shk., 2004. – 422 s.
23. Pidgotovka majbut'nogo vchytelja do vprovadzhennja novyh tehnologij navchannja v sil's'kij pochatkovij shkoli : Monografija / O. A. Bida, G. P. Voloshyna, M. V. Kartel' ta in. – K. : Nauk. svit, 2002. – 229 s.
24. Pidgotovka majbut'nogo vchytelja do vprovadzhennja pedagogichnyh tehnologij: Navch. posib. / O. M. Pjehota ta in. / Za red. I. A. Zjazjuna, O. M. Pjehoty. – K. : Vydavnyctvo A. S. K., 2003. – 240 s.
25. Polozhennja pro porjadok zdijsnennja innovacijnoi' dijal'nosti v systemi osvity Ukrai'ny / Danylenko L.,

- Довбиценко В., Мальований Ю., Ночвінова О. та ін. // Педагогічна газета. – 1999. – № 10 – С. 64.
26. Савченко О. Я. Підготовка вчителя в контексті інноваційної шкільної освіти / О. Я. Савченко // Школа першого ступеня: теорія і практика: Збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. – 2004. – Вип. 10. – С. 109–117.
27. Ситников А. П. Аутопсихологическая компетентность руководителей: прикладные психотехнологии / А. П. Ситников, А. А. Деркач, И. В. Елшина – М. : Луч, 1994. – 168 с.
28. Урусський В. І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності / В. І. Урусський. – Тернопіль: ТОК ІППО, 2005. – 96 с.
29. Чернявская А. П. Педагогическая техника в работе учителя / А. П. Чернявская – М. : Соло, 2001. – 176 с.
30. Шкретий Ю. Состояние и направления совершенствования системы подготовки кадров для отрасли физического воспитания и спорта в Украине / Ю. Шкретий // Человек в мире спорта: новые идеи, технологии, перспективы. – М. : Соло, 1998. – С. 492–493.
- Dovbyicenko V., Mal'ovanyj Ju., Nochvinova O. ta in. // Pedagogichna gazeta. – 1999. – № 10 – S. 64.
26. Savchenko O. Ja. Pidgotovka vchytelja v konteksti innovacijnoi' shkil'noi' osvity / O. Ja. Savchenko // Shkola pershogo stupenja: teorija i praktyka: Zbirnyk naukovyh prac' Perejaslav-Hmel'nyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Grygorija Skovorody. – 2004. – Vyp. 10. – S. 109–117.
27. Sitnikov A. P. Autopsihologicheskaja kompetentnost' rukovoditelej: prikladnye psihotehnologii / A. P. Sitnikov, A. A. Derkach, I. V. Elshina – M. : Luch, 1994. – 168 s.
28. Urus'kyj V. I. Formuvannja gotovnosti vchyteliv do innovacijnoi' dijal'nosti / V. I. Urus'kyj // – Ternopil': TOK IPPO, 2005. – 96 s.
29. Chernjavskaja A. P. Pedagogycheskaja tehnyka v rabote uchytelja / A. P. Chernjavskaja – M. : Solo, 2001. – 176 s.
30. Shkretij Ju. Sostojanie i napravljenija sovershenstvovanija sistemy podgotovki kadrov dlja otrasli fizicheskogo vospitanija i sporta v Ukraine / Ju. Shkretij // Chelovek v mire sporta: Novye idei, tehnologii, perspektivy. – M. : Solo, 1998. – S. 492–493.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2012 р.

ОЦЕНКА ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ВЕСТИБУЛЯРНОЙ СИСТЕМЫ В ПОДДЕРЖАНИИ СТАТИЧЕСКОГО РАВНОВЕСИЯ У СТУДЕНТОВ

И. В. Зенина

*кандидат педагогических наук,
доцент кафедры физического воспитания
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт», Киев, Украина
zenina@i.ua*

За даними сейсмотримографії визначено показники статодинамічної стійкості студентів, які займаються спортивною гімнастикою, показано роль та взаємодію різних сенсорних систем у її підтриманні. Виявлена роль вестибулярної сенсорної системи в підтриманні статистичної рівноваги студентів, які займаються спортивною гімнастикою. Для вивчення ролі різних сенсорних систем в утриманні пози використовувалися запропоновані І. В. Титовою і Г. А. Титовим функціональні навантаження: поза Ромберга з «включенням» (очі відкриті) і «вимкненням» (очі закриті) зорового аналізатора, з частковою деривацією пропріоцепції, а також з вестибулярним подразненням, а також з зоровим контролем і без нього.

При розгляді змін показників сейсмотримограм в залежності від складності управління позою встановлені значні їх розбіжності. Проведен кореляційний аналіз частотно-амплітудних характеристик тремору в різних умовах підтримання пози.

Підтверджено, що вестибулярна сенсорна система є однією з ведучих систем, що визначають положення тіла у просторі і здійснюють його корекцію. Навантаження на вестибулярну систему під час тренувальних занять не забезпечує її необхідне вдосконалення.

Проведені дослідження підтвердили, що висока пластичність і здібність вестибулярної сенсорної системи змінювати своє функціональне становище під впливом специфічного тренування дають можливість підвищувати її адаптацію до дії адекватних зовнішніх подразнень і впливати на її стійкість. Тому підвищення в тренувальних заняттях питомої ваги вправ, пов'язаних з дією на вестибулярну сенсорну систему, може слугувати резервом для підвищення спортивної майстерності студентів, що займаються спортивною гімнастикою.

Ключові слова: вестибулярна сенсорна система, тремор, статико-динамічна стабільність, сейсмотримограма.

ASSESSMENT OF VESTIBULAR SYSTEM FUNCTIONAL CONDITION OF IN SUPPORTING STATIC BALANCE OF STUDENTS

I. V. Zenina

*PhD in Pedagogics, Associate professor,
Head of Physical Culture and Sport Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine
zenina@i.ua*

According to the data of seismography, the statodynamic stability indices of students who are keep on gymnastics were determined. A role and an interaction of different sensor systems necessary for its stability were shown.

The role of vestibular sensory system in maintaining gymnast students' statistic stability is defined. To study the role of different sensory systems to hold the postures the functional load proposed by I.V. Titova and G.A. Titov were used, i.e. Romberg's posture of «inclusion» (eyes open) and «shutdown» (eyes closed) of visual analyzer, with partial derivation of proprioception, as well as a vestibular stimulation, and with a visual control and without it.

Considering changes of seysmotremorohram parameters depending on the complexity of controlling the pose the significant differences were set. The correlation analysis of the frequency and amplitude characteristics of tremor in different conditions posture maintenance was done.

It is confirmed that the vestibular sensory system is one of the leading systems that determine the position of the body in space and making its correction. The load on the vestibular system during the training sessions does not guarantee its necessary improvements.

Our research confirmed that the high plasticity and ability of vestibular sensory system to change its functional state under the influence of specific training provide an opportunity to improve its adaptation to external stimuli of adequate and affect its stability. Therefore, the increase in training sessions share exercise-related effect on the vestibular sensory system can serve as a reserve to increase sportsmanship students involved in gymnastics.

Keywords: vestibular sensory system, tremor, static-dynamic stability, seysmotremorogramma.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Теоретической предпосылкой настоящего исследования послужило установленное положение о полифункциональности одной из ведущих сенсорных систем – вестибулярной сенсорной системы – и отсюда о возможности использования ее функционального совершенствования для повышения эффективности двигательной деятельности спортсмена.

Данные литературы [2; 10; 11; 19; 22; 29] рассматривают эту систему не только как ведущую в способности человека сохранять устойчивое положение тела в пространстве в состоянии покоя и при движении, но и как систему, определяющую уровень трофических процессов в организме в соответствии со сложившимися условиями двигательной деятельности.

Для спорта особо значимой является функция вестибулярной сенсорной системы, связанная со статодинамической устойчивостью тела спортсмена. Этим и был определен широкий интерес ученых к исследованиям в этой области [4; 10; 12; 16; 23; 27; 30].

Особые требования к статодинамической устойчивости предъявляют в сложно-координационных видах спорта, в частности в спортивной гимнастике, где постоянная смена движений требует быстрой ориентировки в пространстве, точности двигательных реакций, переключений с одного вида деятельности на другой. Кроме того, различные ситуации связаны с выполнением сложных по координации упражнений. Помимо сказанного, все перечисленные ситуации, постоянно присутствующие в спортивной гимнастике, могут оказывать значительную кумулятивную нагрузку на вестибулярную систему, что может привести к нарушению ее функций, а результатом может стать потеря точности при выполнении двигательных действий. Следовательно, можно полагать, что повышение функциональной устойчивости вестибулярной сенсорной системы будет служить важным фактором сохранения равновесия тела при выполнении сложных двигательных действий, что, несомненно, окажет положительный эффект на выполнение технических упражнений у гимнастов.

Цель исследования – выяснение роли вестибулярной сенсорной системы в поддержании статического равновесия студентов, которые занимаются спортивной гимнастикой.

В сохранении равновесия тела принимают участие вестибулярная, двигательная, зрительная и, в определенной мере, тактильная сенсорные системы, которые представляют единый механизм сохранения позы [11; 15; 16; 23]. Устойчивость позы является интегральным показателем согласованного взаимодействия сенсорных систем, которые работают по принципу обратной связи – отклонение от устойчивого положения тела вызывает действия, направленные на его устранение с целью формирования конечного приспособительного результата – поддержания равновесия и сохранения позы [8].

Изучить роль одной из сенсорных систем возможно при рассмотрении ее взаимодействий с другими сенсорными системами, комплексно участвующими в сохранении статодинамической устойчивости, что основывается на концепции функциональных систем П. К. Анохина [1], являющейся методологическим инструментом понимания механизмов обеспечения жизненно важных процессов организма.

Действуя одновременно и во взаимосвязи, сенсорные системы, по всей вероятности, играют также различную роль в статодинамической устойчивости организма в различных ситуациях.

Однако, несмотря на значимость вестибулярной системы в полисенсорном обеспечении двигательной деятельности гимнастов, конкретная роль ее среди других сенсорных систем до сих пор слабо изучена.

Мы полагаем, что решение этого вопроса позволит прийти к определенным практическим выводам.

Задачи работы состояли в следующем:

- исследовать взаимодействие сенсорных систем при поддержании позы гимнастов;
 - выявить роль вестибулярной сенсорной системы в поддержании статодинамической устойчивости;
 - наметить пути практического использования полученных данных в подготовке гимнастов.
-

ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследования проводились с использованием методики сейсмотрёморографии, усовершенствованной Г. С. Саравайским и Г. В. Васюковым. Трёмор регистрировался с конечной фаланги второго пальца правой руки.

Для изучения роли различных сенсорных систем в поддержании позы использовались предложенные И. В. Титовой и Г. А. Титовым функциональные нагрузки: поза Ромберга с «включением» (глаза открыты) и «выключением» (глаза закрыты) зрительного анализатора, с частичной депривацией проприоцепции (стоя на одной ноге с открытыми и закрытыми глазами), а также с вестибулярным раздражением – 5 вращений головы в течение пяти секунд (проба Яроцкого), а также со зрительным контролем и без него.

Обследовались студенты 1–2 курсов, в количестве 75 человек, занимающиеся спортивной гимнастикой. Студенты были практически здоровы. Анализу подвергались основные характеристики сейсмотрёморограмм – амплитуда и частота.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИХ ОБСУЖДЕНИЕ

Средние характеристики амплитуды и частоты трёмора, полученные в результате исследований, представлены в табл. 1.

Таблица 1

Количественные показатели частотно-амплитудных характеристик трёмора, $X \pm m$

Исследуемый показатель	Поза Ромберга		Стойка на одной ноге		Проба Яроцкого	
	со зрительным контролем	без зрительного контроля	со зрительным контролем	без зрительного контроля	со зрительным контролем	без зрительного контроля
Амплитуда, мм	5,3 ± 0,48	7,0 ± 0,42	10,0 ± 0,41	12,9 ± 0,73	16,2 ± 0,71	18,4 ± 0,67
Частота, Гц	13,3 ± 0,24	11,8 ± 0,24	11,32 ± 0,16	10,8 ± 0,32	10,17 ± 0,16	9,4 ± 0,23

Из них следует, что частотно-амплитудные характеристики трёмора в позе Ромберга в полном сенсорном обеспечении соответствуют данным, характерным для тренированных спортсменов [16], а малая амплитуда и высокая частота трёмора в этой позе свидетельствуют о высокой надежности регулирования устойчивости равновесия тела, что обеспечивается участием в этом процессе всех необходимых сенсорных систем.

При рассмотрении изменений показателей сейсмотрёморограмм в зависимости от сложности управления позой, а вернее, в зависимости от участия в ее регулировании различных сенсорных систем, устанавливаются значительные их различия.

Изменения средних характеристик по группе в процентах к исходным величинам, зарегистрированным в позе Ромберга при полном сенсорном обеспечении.

Из этих данных следует, что выключение зрительной афферентации в позе Ромберга (II позиция) связано с увеличением амплитуды трёмора на 32,0 % ($p < 0,05$) и уменьшением его частоты на 11,3 % ($p < 0,05$), что свидетельствует об относительно небольшой роли зрительной афферентации в обычных условиях сохранения позы.

Частичная депривация проприорецепции (III позиция) более значительно влияет на повышение амплитуды трёмора и уменьшает его частоту. Так, амплитуда трёмора по отношению к первой позиции увеличилась на 88,6 % ($p < 0,001$), а уменьшение частоты составляло 14,9 % ($p < 0,01$).

В случае выключения в этом положении зрительной афферентации (IV позиция) амплитуда трёмора по отношению к исходной позиции повысилась на 143,4 % ($p < 0,001$), а частота трёмора уменьшилась на 18,8 % ($p < 0,01$).

Такое соотношение изменений амплитуды трёмора в III и IV позициях свидетельствует о значительной роли проприорецепции в регуляции позы, но при этом и зрительная афферентация играет немаловажную роль. Если при частичном выключении проприорецепции амплитуда трёмора увеличилась на 88 %, то с выключением при этом зрительной афферентации – на 143,4%. Следовательно, на долю последней приходится 55,4 % влияния на уровень статодинамической устойчивости, а это свидетельствует о том, что в усложненных условиях сохранения позы повышается взаимодействие сенсорных систем.

Наибольшее изменение модальностей трёмора нами зарегистрировано при гиперфункции вестибулярной сенсорной системы (V позиция). Амплитуда трёмора при этой функциональной

пробе по отношению к исходной позе увеличилась на 205,6 % ($p < 0,01$). Такие изменения позволяют заключить, что именно эта сенсорная система при ее гиперфункции оказывает самое большое влияние на дестабилизацию статодинамической устойчивости спортсмена. Если же при этой ситуации «выключается» зрительная сенсорная система (VI позиция), то амплитуда тремора хотя и увеличивается, но не столь значительно, а именно: на 247,2 % ее показателей в исходной позиции, а по сравнению с V позицией амплитуда тремора возрастает лишь на 41,6 %, что можно отнести к влиянию на устойчивость тела зрительной афферентации.

Во всех изучаемых позициях по ходу их усложнения частота тремора продолжает уменьшаться следующим образом: в V позиции – на 23,6 % ($p < 0,01$), в VI позиции – на 29,4 % ($p < 0,01$) к исходной (I) позиции.

Представленные нами данные подтвердили, с одной стороны, установленное ранее положение об обратной зависимости между величиной амплитуды тремора и его частотой [6, 13], что, соответственно нашим данным с другой – различную роль сенсорных систем в поддержании устойчивости тела спортсмена в зависимости от сложности позы и воздействия внешних раздражителей. Эти же данные свидетельствуют о том, что адекватные раздражения вестибулярной сенсорной системы в наибольшей мере затрудняют сохранение устойчивости положения тела спортсмена.

С целью дальнейшего изучения предмета исследований нами был проведен корреляционный анализ частотно-амплитудных характеристик тремора в различных условиях поддержания позы.

Установлено, что между частотно-амплитудными характеристиками, отражающими с разных сторон особенности регуляции позы, имеются достаточно высокие корреляции – положительные между амплитудными и отрицательные между амплитудными и частотными.

Следует отметить, что амплитудные характеристики обладают большим количеством взаимосвязей, чем частотные. Эти взаимосвязи также более высокой значимости.

Наибольшим количеством взаимосвязей обладают амплитудные характеристики, зарегистрированные при выполнении пробы Яроцкого, то есть при раздражении вестибулярной сенсорной системы.

Полученные данные также подтверждают значительное влияние дополнительных раздражений вестибулярной сенсорной системы на удержание равновесия тела.

Для более убедительного подтверждения установленного нами положения о значительном влиянии гиперфункции вестибулярной сенсорной системы на механизмы регуляции устойчивости тела спортсмена полученный экспериментальный материал был подвергнут факторному анализу. При этом нами избран наиболее информативный показатель – амплитуда тремора.

Факторный анализ позволил выявить три значимых обобщенных фактора, определяющих 91,7 % дисперсии амплитуды тремора в исследуемых шести позициях.

Результаты свидетельствуют, что сопряженная вариативность изменяющихся от позиции к позиции показателей устойчивости позы на 46,2% обусловлена влиянием первого обобщающего фактора, в котором наибольший вес имеют показатели амплитуды тремора в I, II и III позициях, то есть в позициях, отражающих исходный уровень функционирования системы регуляции равновесия в условиях полисенсорного обеспечения устойчивости позы с участием проприорецептивной, зрительной и вестибулярной сенсорных систем.

Содержание этого фактора дает основание назвать его фактором полисенсорного обеспечения функции равновесия.

Результаты исследования свидетельствуют также о том, что изменчивость исходного функционального состояния системы регуляции равновесия в I и II позициях определяет изменчивость большинства показателей в более сложных позициях. Это подтверждается как значимостью показателей в собирательном факторе, так и коэффициентами корреляции показателей внутри первого фактора.

Во второй фактор с наиболее весомым значением вошли показатели амплитуды тремора в V и VI позициях, полученных при вестибулярной гиперафферентации, поэтому его целесообразно назвать фактором вестибулярной устойчивости.

Второй обобщенный фактор весьма существенно детерминирует вариации показателей устойчивости (на 39,03 %).

В третий собирательный фактор с наибольшим значением вошел показатель амплитуды тремора в IV позиции ($r = 0,87$), что свидетельствует об определенном влиянии на устойчивость позы нарушений проприорецептивной и зрительной афферентации. Однако доля его значимости по сравнению с первыми двумя собирательными факторами незначительна – 6,4 %.

Таким образом, результаты этой части исследований еще раз подтверждают, что реакция всей системы регуляции равновесия на вестибулярные раздражения зависит как от устойчивости вестибулярного анализатора, так и от чувствительности всей системы регуляции к вестибулярной гиперафферентации.

ВЫВОДЫ

1. Вестибулярная сенсорная система является одной из ведущих систем, определяющих положение тела в пространстве и осуществляющих его коррекцию.

2. Нагрузка на вестибулярную сенсорную систему во время тренировочных занятий не обеспечивает ее необходимого совершенствования.

3. Высокая пластичность и способность вестибулярной сенсорной системы изменять свое функциональное состояние под влиянием специфической тренировки дает возможность повысить ее адаптацию к действию адекватных внешних раздражителей и влиять на ее устойчивость. Поэтому увеличение в тренировочных занятиях удельного веса упражнений, связанных с воздействием на вестибулярную сенсорную систему, может служить резервом для повышения спортивного мастерства студентов, которые занимаются спортивной гимнастикой.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем / П. К. Анохин. – М. : Медицина, 1975. – 448 с.
2. Батуев А. С. Введение в физиологию сенсорных систем : учеб. пособие / А. С. Батуев. – М. : Высшая школа, 1983. – 247 с.
3. Болобан В. Н. Развитие некоторых вестибулярных функций у юных гимнастов под влиянием специальных упражнений / В. Н. Болобан, Б. Г. Си-льченко, Б. А. Шахлин // Теория и практика физической культуры. – 1970. – № 5. – С. 43–45.
4. Болобан В. Н. Стабилография / В. Н. Болобан, Т. Мистулова // Наука в олимпийском спорте. – 2000. – Спец. вып. – С. 6–14.
5. Бойченко И. П. О совершенствовании функционального состояния вестибулярного анализатора у юных лыжников-гонщиков / И. П. Бойченко, Е. И. Степанов, Е. Н. Федоров // Теория и практика физической культуры. – 1972. – № 1. – С. 60–63.
6. Васюков Г. В. О физиологическом треморе человека / Г. В. Васюков // Проблемы физиологии спорта. – М. : ВНИИФК, 1972. – С. 25–28.
7. Гагаева Г. М. Нарушение движений при раздражении вестибулярного аппарата / Г. М. Гагаева // Ученые записки ГЦНИИФК. – М. : Спорт, 1949. – С. 146–160.
8. Гурфинкель В. С. Регуляция позы человека / В. С. Гурфинкель, Я. М. Коц, М. Л. Шик. – М. : Наука, 1965. – С. 105–106.
9. Дубровский В. И. Валеология. Здоровый образ жизни : учеб. пособие / В. И. Дубровский. – М. : Реторика, 2001. – 560 с.
10. Коренберг В. Б. Проблема анализа сохранения устойчивости своего тела / В. Б. Коренберг // Человек в мире спорта. – М. : Физкультура, образование и наука, 1998. – С. 54–55.
11. Лапутин А. Н. Формирование массы и динамика гравитационных взаимодействий тела человека в онтогенезе / А. Н. Лапутин, В. А. Кашуба. – К. : Знания, 1999. – С. 97–102.
12. Левандо В. Н. Исследование вестибулярной функции у спортсменов / В. Н. Левандо, П. И. Готовцев // Проблемы спортивной медицины. Методы врачебно-физиологических исследований спортсменов. – М. : Спорт, 1972. – С. 250–236.
13. Ломов А. И. Об особенностях проявления вегетосоматических реакций у спортсменов при раздражении вестибулярного аппарата / А. И. Ломов, Э. К. Каспаров // Физиологические проблемы тренированности. – М. : Спорт, 1973. – С. 38–43.
14. Лисенчук Г. А. Модельные характеристики соревновательной деятельности футболистов высокой квали-

REFERENCES

1. Anohin P. K. Oчерki po fiziologii funkcional'nyh sistem / P. K. Anohin. – M. : Medicina, 1975. – 448 s.
2. Batuev A. S. Vvedenie v fiziologiju sensorynyh sistem : ucheb. posobie / A. S. Batuev. – M. : Vysshaja shkola, 1983. – 247 s.
3. Boloban V. N. Razvitie nekotorykh vestibuljarnyh funkcij u junyh gimnastov pod vlijaniem special'nyh uprazhnenij / V. N. Boloban, B. G. Sil'chenko, B. A. Shahlin // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1970. – № 5. – S. 43–45.
4. Boloban V. N. Stabilografija / V. N. Boloban, T. Mistulova // Nauka v olimpijskom sporte. – 2000. – Spec. vyp. – S. 6–14.
5. Bojchenko I. P. O sovershenstvovanii funkcional'nogo sostojanija vestibuljarnogo analizatora u junyh lyzhnikov-gonshhikov / I. P. Bojchenko, E. I. Stepanov, E. N. Fedorov // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1972. – № 1. – S. 60–63.
6. Vasjukov G. V. O fiziologicheskom tremore cheloveka / G. V. Vasjukov // Problemy fiziologii sporta. – M. : VNIIFK, 1972. – S. 25–28.
7. Gagaeva G. M. Narushenie dvizhenij pri razdrashenii vestibuljarnogo apparata / G. M. Gagaeva // Uchenye zapiski GCNIIFK. – M. : Sport, 1949. – S. 146–160.
8. Gurfinkel' V. S. Reguljacija pozy cheloveka / V. S. Gurfinkel', Ja. M. Koc, M. L. Shik. – M. : Nauka, 1965. – S. 105–106.
9. Dubrovskij V. I. Valeologija. Zdorovyj obraz zhizni : ucheb. posobie / V. I. Dubrovskij. – M. : Retorika, 2001. – 560 s.
10. Korenberg V. B. Problema analiza sohraneniya ustojchivosti svoego tela / V. B. Korenberg // Chelovek v mire sporta. – M. : Fizkul'tura, obrazovanie i nauka, 1998. – S. 54–55.
11. Laputin A. N. Formirovanie massy i dinamika gravitacionnyh vzaimodejstvij tela cheloveka v ontogeneze / A. N. Laputin, V. A. Kashuba. – K. : Znanija, 1999. – S. 97–102.
12. Levando V. N. Issledovanie vestibuljarnoj funkcii u sportsmenov / V. N. Levando, P. I. Gotovcev // Problemy sportivnoj mediciny. Metody vrachebno-fiziologicheskikh issledovanij sportsmenov. – M. : Sport, 1972. – S. 250–236.
13. Lomov A. I. Ob osobennostjah projavlenija vegetosomaticheskikh reakcij u sportsmenov pri razdrashenii vestibuljarnogo apparata / A. I. Lomov, Je. K. Kasparov // Fiziologicheskie problemy treniro-vannosti. – M. : Sport, 1973. – S. 38–43.
14. Lisenchuk G. A. Model'nye harakteristiki sorevnovatel'noj dejatel'nosti futbolistov vysokoj kvalifikacii na os-

- фикации на основе анализа игр финальной части чемпионатов мира 1990 г. в Италии и 1994 г. в США / Г. А. Лисенчук, В. Г. Догадайло, Р. И. Лысенко, Л. А. Горобец, – К. : Олимпийская литература, 1996. – С. 5–7.
15. Платонов В. Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте : учебник / В. Н. Платонов. – К. : Олимпийская литература, 1997. – С. 381–402.
 16. Приймаков А. А. Активность и взаимодействие анализаторных систем при регуляции позы у спортсменов / А. А. Приймаков, Л. Я. Евгеньева, И. В. Зенина // Физиологические механизмы целенаправленной деятельности спортсменов (Краснодар, 1991 г.). – М. : ВНИИФК-ЦНИИС, 1991. – С. 75–77.
 17. Райцесс В. С. Механизмы взаимодействия внутренних и внешних анализаторов : учеб. пособие / В. С. Райцесс. – Л. : Наука, 1980. – С. 88–92.
 18. Рахманкулова Г. М. Физиология сенсорных систем : учеб. пособие / Г. М. Рахманкулова. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1988. – С. 37–43.
 19. Рыбковский А. Г. Управление двигательной активностью человека / А. Г. Рыбковский. – Донецк, Донецкий ГУ, 1998. – С. 43–46.
 20. Саравайский Г. Я. К вопросу о происхождении тремора / Г. Я. Саравайский // Экспериментальные и клинико-физиологические исследования моторно-висцеральной регуляции. – Пермь, 1971. – С. 42–46.
 21. Сафарова Х. М. Вопросы физиологии сенсорных систем : учеб. пособие / Х. М. Сафаров. – Душанбе : Изд-во ТГУ, 1988. – 94 с.
 22. Сидорова В. В. Розвиток сенсорних здібностей і їх взаємозв'язок зі спортивно-технічною підготовленістю юних гімнастів / В. В. Сидорова // Сучасні проблеми розвитку теорії та методики гімнастики. – 2003. – Видання 5. – С. 40–43.
 23. Стрелец В. Г. Теория и практика управления вестибуломоторикой человека в спорте и профессиональной деятельности / В. Г. Стрелец, А. А. Горелов // Теория и практика физической культуры. – 1996. – № 5. – С. 13–16.
 24. Титова И. В. Методы исследования анализаторов // Проблемы спортивной медицины / И. В. Титова, Г. А. Титов. – М. : ВНИИФК, 1972. – С. 239–243.
 25. Шестаков М. П. Использование стабилотрии в спорте / М. П. Шестаков. – М. : ТВТ Дивизион, 2007. – С. 5–12.
 26. Янов Ю. К. Вестибулология XX столетия: методология функциональных систем / Ю. К. Янов, К. В. Герасимов // Вестник оториноларингологии. – 1997. – № 1. – С. 13–18.
 27. Black R. Normal subject postural sway during the Romberg Test. / R. Black, C. Wall, H. Rockette, R. Kitch // Amer. J. Otolaryngol. – 1983. – Vol. 3. – P. 309–318.
 28. Burne J. A. Proprioceptors and normal tremor / J. A. Burne, O. J. C Lippold, M. Pryor // J. Physiol. (Gr. Brit.). – 1984. – P. 559–572.
 29. Bretz K. Static balance and motor coordination in elderly / K. Bretz, C. P. Lee, K. Z. Hakkihen, P. Komi, A. Mero // 21 XV Congr. of Int. Sos. of Biomech, 1995. – P. 128–129.
 30. Mauro F. Releiving system data balance swinging platform // F. Mauro, Z. Mauro // Proceeding 1SBS. – Eds. R. Rodano et al. Milano, 1992. – P. 190–194.
 31. nove analiza igr final'noj chasti chempionatov mira 1990 g. v Italii i 1994 g. v SShA / G. A. Lisenchuk, V. G. Dogadajlo, R. I. Lysenko, L. A. Gorobecju – K. : Olimpijskaja literatura, 1996. – S. 5–7.
 32. Platonov V. N. Obshhaja teorija podgotovki sportsmenov v olimpijskom sporte : uchebnik / V. N. Platonov. – K. : Olimpijskaja literatura, 1997. – S. 381–402.
 33. Prijmakov A. A. Aktivnost' i vzaimodejstvie analizatornyh sistem pri reguljacii pozy u sportsmenov / A. A. Prijmakov, L. Ja. Evgen'eva, I. V. Zenina // Fiziologicheskie mehanizmy celenapravlennoj dejatel'nosti sportsmenov (Krasnodar, 1991 g.). – M. : VNIIFK-CNIIS, 1991. – S. 75–77.
 34. Rajcess V. S. Mehanizmy vzaimodejstvija vnutrennih i vneshnih analizatorov : ucheb. posobie / V. S. Rajcess. – L. : Nauka, 1980. – S. 88–92.
 35. Rahmankulova G. M. Fiziologija sensoryh sistem : ucheb. posobie / G. M. Rahmankulova. – Kazan' : Izd-vo Kazansk. un-ta, 1988. – S. 37–43.
 36. Rybkovskij A. G. Upravlenie dvigatel'noj aktivnost'ju cheloveka / A. G. Rybkovskij. – Doneck : Doneckij GU, 1998. – S. 43–46.
 37. Saravajskij G. Ja. K voprosu o proishozhdenii tremora / G. Ja. Saravajskij // Jeksperimental'nye i kliniko-fiziologicheskie issledovanija motorno-visceral'noj reguljacii. – Perm', 1971. – S. 42–46.
 38. Safarova H. M. Voprosy fiziologii sensoryh sistem : ucheb. posobie / H. M. Safarov. – Dushanbe: Izd-vo TGU, 1988. – 94 s.
 39. Sidorova V. V. Rozvitok sensornih zdibnostej i yih vzemozv'jazok zi sportivno-tehnichnoju pidgotovlenistju junih gimnastiv / V. V. Sidorova // Suchasni problemi rozvitku teorii ta metodiki gimnastiki. – 2003. – Vidannja 5. – S. 40–43.
 40. Strelec V. G. Teorija i praktika upravljenja vestibulomotorikoj cheloveka v sporte i profession-nal'noj dejatel'nost' / V. G. Strelec, A. A. Gorelov // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1996. – № 5. – S. 13–16.
 41. Titova I. V. Metody issledovanija analizatorov // Problemy sportivnoj mediciny / I. V. Titova, G. A. Titov. – M. : VNIIFK, 1972. – S. 239–243.
 42. Shestakov M. P. Ispolzovanie stabilometrii v sporte / M. P. Shestakov. – M. : TVT Divizion, 2007. – S. 5–12.
 43. Janov Ju. K. Vestibulologija XX stoletija: metodologija funkcional'nyh sistem / Ju. K. Janov, K. V. Gerasimov // Vestnik otorinolaringologii. – 1997. – № 1. – S. 13–18.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2012 р.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАНЯТТЯ ОЗДОРОВЧОГО ПЛАВАННЯ ЗІ СТУДЕНТАМИ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ

І. Ю. Хіміч

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
himichu@ukr.net*

У суспільстві, побудованому на гуманістичних і демократичних засадах, здоров'я людини є найвищою цінністю, найважливішим надбанням держави; воно – безперечний пріоритет, фундамент життєстійкості та процесу розвитку.

Усе це безпосередньо стосується студентської молоді. Заняття фізичним вихованням сприяють формуванню гармонійно розвинутої особистості та підготовці студентства до майбутньої професійної діяльності. Це положення відображене у наказі про затвердження заходів, спрямованих на реформування системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України (2008), де зазначено, що в Україні ситуація щодо стану здоров'я у сучасних умовах критична.

Однією з найбільш важливих і складних завдань, що стоять перед фахівцями фізичної культури і спорту, є формування у студентів усвідомленої потреби в систематичних заняттях фізичною культурою для досягнення і підтримання належного рівня здоров'я. Вирішенню цієї проблеми можуть служити вивчення рухової активності, визначення кількісних характеристик рівня здоров'я конкретного студента, з урахуванням мотивації та науково обґрунтований вибір найбільш оздоровчо-ефективних засобів, методів та режимів занять фізичною культурою.

У статті запропоновані результати зміни фізичного розвитку і фізичної підготовленості студентів 18-25 років під впливом оздоровчого плавання. Також автор досліджує можливість використання плавання на рівні порогу анаеробного обміну (ПАНО) для корекції функціонального стану, аеробних можливостей і витривалості студентів технічних вузів. Проведені дослідження дозволили автору рекомендувати студентам, що займаються фізичним вихованням із оздоровчою спрямованістю, плавання з частотою серцевих скорочень 140-150 уд/хв., що є найбільш оптимальним засобом для розвитку їх витривалості і аеробних можливостей.

Ключові слова: оздоровче плавання, аеробні можливості, витривалість, методика підвищення, поріг анаеробного обміну, частота серцевих скорочень.

IMPROVEMENT OF PROCESS OF IMPROVING SWIMMING OF STUDENTS OF TECHNICAL COLLEGES

I. J. Khimich

*PhD in Pedagogics, Associate professor,
Head of Physical Culture and Sport Department
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine
himichu@ukr.net*

One of the most important tasks set by physical training teachers is to form students' understanding the necessity in systematic physical training lessons for keeping fit and being in good health. For solving this problem we propose to study motor activity, assess of each students' health and define quantitative characteristics, taking in consideration students' motivation and choice of the most effective means, methods and regimes of physical training lessons.

The article discusses the results of physical change and physical readiness of 18-25-year students under the influence of health-improving swimming. The author also investigates a possibility of swimming use at the level of limit of anaerobic metabolism for correction of functional status, aerobic abilities and endurance of students of technical universities. Based on the research results, the author recommends students, engaged in physical training of an improving orientation, swimming with fre-

quency of 140-150 heart contractions per minute. That is an optimum for endurance development and aerobic possibilities.

Keywords: health-improving swimming, aerobic abilities, endurance, methodology of increase, limit, heart-rate.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відношення студентів до фізичної культури і спорту – одна з актуальних соціально-педагогічних проблем. Численні дані науки і практики свідчать про те, що фізкультурно-спортивна діяльність ще не стала для студентів насущною потребою, не перетворилася на суцільний інтерес [1; 12].

Виявлена негативна дія на організм студентів тривалого перебування в характерній для осіб розумової праці «сидячій» позі [2; 13]. Зменшується об'єм циркулюючої крові, що погіршує кровопостачання ряду органів, зокрема мозку, що забезпечує протікання психічних процесів, зокрема – сприймання, увагу, пам'ять, мислення. Подолати несприятливі зрушення, викликані розумовою діяльністю учнів, можна виключно за допомогою раціональної системи рухового режиму. Тому зростає потреба залучення великої кількості студентів до регулярних занять фізичною культурою і спортом для зміцнення здоров'я і профілактики різних захворювань [3; 18; 19; 20; 21; 22].

Загальновідомо, що регулярні заняття фізичною культурою і спортом є одним з основних засобів збереження здоров'я і профілактики багатьох захворювань [2; 23-25]. Стан здоров'я впливає на всі сфери життя людини. Здоров'я і навчання студентів взаємозв'язані і взаємообумовлені [26; 27; 28].

Серед різноманітних форм рухової активності великою популярністю користується оздоровче плавання [4; 5; 14; 15]. Це обумовлено характерним тільки для плавання позитивним впливом на організм людини. До їх числа можна віднести: виконання рухів в горизонтальному положенні, що приводить до розвантаження хребта і полегшеної роботи серцево-судинної системи; позитивний вплив на серцево-судинну, рухову і нервову системи [29, 30].

Окрім цього потрібно звернути увагу на розвиток витривалості та аеробних можливостей у студентів під час оздоровчого плавання. на рівні порогу анаеробного обміну (ПАНО). Поріг анаеробного обміну є тією межею енергозабезпечення, коли кількість спожитого організмом кисню стає недостатнім для забезпечення виконання роботи і він вимушений переходити на малопродуктивне анаеробне енергозабезпечення, що позначається різким підвищенням легеневої вентиляції, частоти серцевих скорочень, а також кількості лактату крові з 2-4 мМоль до 8 і більше одиниць [6; 16; 17].

Згідно літературних джерел [7; 8], ПАНО, що визначається за рівнем ЧСС, не є постійною величиною, він коливається відповідно до рівня тренуваності: 130-140 уд/хв у слабо підготовлених людей різного віку, 140-150 уд/хв – у молодих, фізично добре розвинутих і 160-175 уд/хв – у спортсменів високого класу, які займаються плаванням на середні та довгі дистанції.

Актуальність справжньої теми обумовлена рішенням збереження і зміцнення здоров'я студентів за допомогою регулярних занять з плавання.

Робота виконана за планом наукових досліджень Національного технічного університету України.

Метою дослідження є визначення змін фізичного розвитку і фізичної підготовленості студентів під час оздоровчого плавання на рівня ПАНО.

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення поставлених завдань використано такі методи: теоретичні: аналіз і узагальнення психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, методи структурно-системного аналізу, які дали можливість з'ясувати сучасний стан теорії і практики організації навчального процесу фізичного виховання студентів технічних ВНЗ, систематизувати та узагальнити інформацію про досліджуваний об'єкт; емпіричні: педагогічне тестування для діагностики рівня функціональної та фізичної підготовленості; педагогічний експеримент проводився з метою перевірки ефективності сформованих спеціальних умінь та навичок студентів у процесі навчання оздоровчого плавання відповідно до фізичних можливостей організму студентів; методи статистичної обробки даних, що включають вибірковий метод, кореляційний аналіз результатів дослідження для опрацювання експериментальних даних та якісного і кількісного аналізу результатів дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Для формування контрольної і експериментальної груп ми попередньо провели тестування студентів I-го курсу НТУУ "КПІ" (250 чоловік) на витривалість у 12-хвилинному плаванні з завданням підтримувати частоту серцевих скорочень на рівні 140-150 уд/хв. (табл.1).

Таблиця 1

Результати виконання плавального тесту Купера

Ступінь фізичної підготовленості			Дуже погано		Погано		Задовільно		Добре		Відмінно	
			Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж
Дистанція в метрах (подолана за 12 хв)	Вік, років	13-19	>450	>350	450-550	350-450	550-650	450-550	650-725	550-650	<725	<650
		20-29	>350	>275	350-450	275-350	450-550	350-450	550-650	450-550	<650	<550

Під час плавання ми реєстрували пульс за 6 с у кожного студента після 2, 4, 8, 10- го та останнього повороту (довжина басейну становить 25 метрів). Якщо ЧСС була вище 15 ударів, ми надавали команду темп плавання студентам зменшувати, якщо менш 14 ударів – відповідно підвищувати. Після фінішу у кожного студента ми реєстрували кількість подоланих метрів і частоту серцевих скорочень під час плавання. За рівнем ЧСС студентів можна поділити на чотири умовні групи (табл. 2,3). Перша група мала ЧСС під час плавання 140-150 уд/хв, друга група – незначна, використовувала плавання з ЧСС 110-140 уд/хв, третя група мала ЧСС 150-170 уд/хв і до четвертої групи ми віднесли студентів, ЧСС яких досягала значень 170-210 уд/хв, причому легенева вентиляція, яку ми визначали у цих студентів не відзначалася різким збільшенням, як це повинно відбуватися при перевищенні рівня порогу анаеробного обміну [10,11]. За самопочуттям ці студенти також визначали свій темп плавання як мало інтенсивний або середній, тобто збільшена частота серцевих скорочень притаманна цим студентам, що ми зафіксували і під час реєстрації пульсу спокою - він знаходився на рівні 80-90 і навіть 100 уд/хв у більшості тих студентів, які не змогли знизити свій рівень ЧСС під час плавання до заданого – 140-150 уд/хв. Таким чином, не зважаючи на те, що рівень ЧСС студентів третьої і четвертої груп перевищував визначений у літературі поріг 140-150 уд/хв, ми не можемо, виходячи з показників їх вентиляції та самовідчуття інтенсивності плавання, стверджувати, що ці студенти перевищили поріг анаеробного обміну. Все ж, зважаючи на підвищену частоту серцевих скорочень як у спокої, так і під час плавання, цю категорію студентів ми виділили в окрему групу для проведення додаткового поглибленого обстеження функціонального стану серцево-судинної системи і подальшого проведення з ними окремих занять.

Таблиця 2

Показники ЧСС під час 12-хвилинного плавання у чоловіків (n = 210)

Умовні групи	ЧСС спокою	Подолана відстань	ЧСС під час плавання	Швидкість плавання
n	уд/хв	м	уд/хв	м/с
1 група (n = 96)	72,4 ± 11,5	525 ± 52	146,99 ± 20,34	0,73 ± 0,07
2 група (n = 4)	61,2 ± 9,8	530 ± 42	125,00 ± 35,14	0,74 ± 0,05
3 група (n = 93)	87,8 ± 15,4	520 ± 35	163,17 ± 31,18	0,72 ± 0,05
4 група (n = 17)	90,1 ± 18,9	550 ± 80	184,21 ± 37,53	0,76 ± 0,12

Показники ЧСС під час 12-хвилинного плавання у жінок (n = 40)

Умовні групи	ЧСС спокою	Подолана відстань	ЧСС під час плавання	Швидкість плавання
n	уд/хв	м	уд/хв	м/с
1 група (n = 15)	71,697 ± 9,25	420 ± 52	149,44 ± 5,25	0,58 ± 0,08
2 група (n = 4)	66,2 ± 12,6	430 ± 42	126,14	0,6 ± 0,06
3 група (n = 16)	85,7 ± 10,4	415 ± 35	163,89 ± 23,76	0,58 ± 0,05
4 група (n = 5)	92,4 ± 11,9	450 ± 80	180,00 ± 25,00	0,63 ± 0,11

Зі студентів, які зуміли підтримувати свій темп плавання з рівнем ЧСС, яка не перевищувала 140-150 уд/хв ми сформували дві групи – контрольну (48 особи) і експериментальну (48 особи). Студенти як контрольної так і експериментальної груп впродовж трьох місяців тренувалися двічі на тиждень. Для підвищення витривалості та аеробних можливостей студентів цих груп ми використовували тренувальне плавання з середньою інтенсивністю, але якщо студенти експериментальної групи використовували плавання з заданою ЧСС - 140-150 уд/хв за рахунок постійної корекції швидкості, то студенти контрольної групи інтенсивність плавання визначали самостійно без корекції швидкості за рівнем ЧСС, хоча і з контролем пульсу.

Тестування обох груп після тримісячного тренування показало більш значний приріст витривалості і аеробних можливостей студентів експериментальної групи, так, результат 12-хвилинного плавання у них склав 700 м проти 600 м студентів контрольної групи, тоді як вихідні значення тестів до початку тренувань були майже однакові: 525 м і 525,5 м відповідно. При цьому приріст життєвої ємності легень з 3125 ± 109 мл до 3412 ± 117 мл у студентів експериментальної групи був майже таким же як і у студентів контрольної групи: з 3097 ± 114 мл до 3408 ± 135 мл відповідно.

Більш значний приріст витривалості та аеробних можливостей у студентів експериментальної групи можна пояснити тим, що вони під час тренування використовували плавання виключно на рівні порогу анаеробного обміну, тобто енергозабезпечення роботи було аеробним, а аеробний та анаеробний режими енергозабезпечення знаходяться в такій залежності, при якій активізація одного з них призводить до гальмування іншого. Гліколіз пригнічує процес утилізації вільних жирних кислот, який є домінуючим шляхом аеробного ресинтезу АТФ, що вочевидь мало місце при тренуванні контрольної групи, де частина студентів постійно перевищувала поріг анаеробного обміну і тим самим використовувала гліколіз, тобто анаеробне лактатне енергозабезпечення, а інша частина студентів контрольної групи не доводила свій темп плавання до порогу анаеробного обміну.

Таким чином, виконання навантаження з інтенсивністю, що перевищує анаеробний поріг, що мало місце у студентів контрольної групи, менш ефективно сприяє зросту аеробних можливостей і може навіть знизити рівень ПАНО. Необґрунтовано тривала робота з інтенсивністю, що перевищує ПАНО, призводить до надлишкового закислення організму, що негативно відображується на процесах окислювального ресинтезу АТФ в мітохондріях [8].

Та ж частина студентів контрольної групи, яка працювала з ЧСС на рівні 110-130 уд/хв хоча і використовувала аеробний режим енергозабезпечення, але він був на підпороговому рівні, який сприяє підтримці аеробних можливостей та функціонального стану студентів, але до значного зросту не призводить [30].

ВИСНОВКИ

1. Найбільш ефективним для підвищення витривалості та аеробних можливостей студентів основної групи на заняттях з фізичного виховання з оздоровчою спрямованістю є плавання на рівні порогу анаеробного обміну (ПАНО), тобто плавання з ЧСС 140-150 уд/хв.

2. Зменшення інтенсивності оздоровчого плавання студентів основної групи до 110-130 уд/хв є небажаним, так як зріст витривалості та аеробних можливостей на цьому рівні є незначним, цей режим можна використовувати для дуже слабких студентів та для підтримки і збереження належного рівня функціонального стану.

3. Збільшення інтенсивності плавання до рівня 160-175 уд/хв ефективно лише для спортсменів з високим рівнем ПАНО, витривалості та аеробних можливостей.

4. Виявлено значну кількість студентів, які мають підвищену частоту серцевих скорочень як у спокої (80-100 уд/хв), так і під час плавання середньої інтенсивності (160-185 уд/хв), що потре-

бує додаткового поглибленого обстеження стану серцево-судинної системи цих студентів і, відповідно, спеціальної програми занять.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розробці та вивченні програм проведення занять зі студентами з незадовільним функціональним станом серцево-судинної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апанасенко Г. Л. Охрана здоровья здоровых / Г. Л. Апанасенко // Валеология : Диагностика, средства и практика обеспечения здоровья. – СПб., 1993. – 157 с.
2. Баранов В. М. В мире оздоровительной физической культуры / В. М. Баранов. – К. : Здоров'я, 1991. – 133 с.
3. Виленский М. Я. Физическая культура в научной организации процесса обучения в высшей школе : учеб. пособие / М. Я. Виленский. – М. : МГПИ, 1982. – 156 с.
4. Гавриленко В. М., Михайлов В. В. Возможные сочетания учебно-тренировочной нагрузки, направленной на повышение уровня выносливости и скоростно-силовых качеств у студентов технических вузов. / В. М. Гавриленко, В. В. Михайлов // Теория и практика физической культуры. – 1981. – № 1. – С. 35–36.
5. Довбыш В. И., Климакова С. Н., Делова Е. А. Плавание – важнейший аспект оздоровительно-профилактического направления физического воспитания / В. И. Довбуш, С. Н. Климакова, Е. А. Делова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х. : ХДАДМ (ХНПІ), 2006. – № 4. – С. 45–47.
6. Живкович Д. Роль и место физического воспитания и спорта в системе реабилитации инвалидов / Д. Живкович, М. Живкович, В. Климова, М. Климова // Проблемы физкультурного образования: поддержание, направленность, методика, организация. – Белгород, 2009. – С. 187–189.
7. Зобков В. А. К вопросу о перестройке системы физического воспитания в учебных заведениях / В. А. Зобков // Теория и практика физической культуры. – 1993. – № 7. – С. 12–15.
8. Кабачков В. А., Пашин А. А. Эффективность использования нетрадиционных средств в профессионально-прикладной физической подготовке / В. А. Кабачков, А. А. Пашин // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 5. – С. 40–41.
9. Кандауров А. М. Организация профессионально-прикладной физической подготовки будущих специалистов морского флота / А. М. Кандауров // Теория и практика физической культуры. – 1984. – № 5. – С. 45–47.
10. Кардялис К. К. Пути повышения физической активности студентов / К. К. Кардялис // Теория и практика физической культуры. – 1984. – № 10. – С. 46–47.
11. Ковальчук В. И., Синицкий И. В. К вопросу о влиянии физических упражнений на функциональное состояние организма / В. И. Ковальчук, И. В. Синицкий // Фізична культура, спорт та здоров'я нації. – 1998. – № 2. – С. 15–17.
12. Коджаспиров Ю. Г. Проблема дефицита положительных эмоций на занятиях физической культурой и спортом / Ю. Г. Коджаспиров // Теория и практика физической культуры. – 1994. – № 5–6. – С. 34–37.

REFERENCES

1. Apanasenko G. L. Ohrana zdorov'ja zdorovyh / G. L. Apanasenko // Valeologija : Diagnostika, sredstva i praktika obespechenija zdorov'ja. – SPb., 1993. – 157 s.
2. Baranov V. M. V mire ozdorovitel'noj fizicheskoj kul'tury / V. M. Baranov. – K. : Zdorov'ja, 1991. – 133 s.
3. Vilenskij M. Ja. Fizicheskaja kul'tura v nauchnoj organizacii processa obuchenija v vysshej shkole : ucheb. posobie / M. Ja. Vilenskij. – M. : MGPI, 1982. – 156 s.
4. Gavrilenko V. M., Mihajlov V. V. Vozmozhnye sochetani-ja uchebno-trenirovochnoj nagruzki, napravlennoj na povyshenie urovnja vynoslivosti i skorostno-silovyh kachestv u studentov tehniceskikh vuzov / V. M. Gavrilenko, V. V. Mihajlov // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1981. – № 1. – S. 35–36.
5. Dovbysh V. I., Klimakova S. N., Delova E. A. Plavanie – vazhnij aspekt ozdorovitel'no-profilaktičeskogo napravlenija fizicheskogo vospitanija / V. I. Dovbush, S. N. Klimakova, E. A. Delova // Pedagogika, psihologija ta mediko-biologični problemi fizichnogo viovannja i sportu. – H. : HDADM (HNPI), 2006. – № 4. – S. 45–47.
6. Zhivkovich D. Rol' i mesto fizicheskogo vospitanija i sporta v sisteme rehabilitacii invalidov / D. Zhivkovich, M. Zhivkovich, V. Klimova, M. Klimova // Problemy fizkul'turnogo obrazovanija: podержanie, napravlenost', metodika, organizacija. – Belgorod, 2009. – S. 187–189.
7. Zobkov V. A. K voprosu o perestrojke sistemy fizicheskogo vospitanija v uchebnyh zavedenijah / V. A. Zobkov // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1993. – № 7. – S. 12–15.
8. Kabachkov V. A., Pashin A. A. Jefferektivnost' ispol'zovanija netradicijnyh sredstv v professional'no-prikladnoj fizicheskoj podgotovke. / V. A. Kabachkov, A. A. Pashin // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1985. – № 5. – S. 40–41.
9. Kandaurov A. M. Organizacija professional'no-prikladnoj fizicheskoj podgotovki budushhix specialistov morskogo flota. / A. M. Kandaurov // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1984. – № 5. – S. 45–47.
10. Kardjalis K. K. Puti povyshenija fizicheskoj aktivnosti studentov. / K. K. Kardjalis // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1984. – № 10. – S. 46–47.
11. Koval'chuk V. I., Sinickij I. V. K voprosu o vlijanii fizicheskikh uprazhnenij na funkcional'noe sostojanie organizma / V. I. Koval'chuk, I. V. Sinickij // Fizichna kul'tura, sport ta zdorov'ja nacii. – 1998. – № 2. – S. 15–17.
12. Kodzhaspirov Ju. G. Problema deficita polozhitel'nyh jemocij na zanjatijah fizicheskoj kul'turoj i sportom / Ju. G. Kodzhaspirov // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1994. – № 5–6. – S. 34–37.

13. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта : учеб. пособие / Л. И. Лубышева. – М. : Академия, 2001. – 240 с.
14. Маломужев И. М. Методика применения регулярных беговых тренировок в подготовке студентов / И. М. Маломужев. – Малаховка, 1991. – 20 с.
15. Меерсон Ф.З. Адаптация, стресс и профилактика / Ф.З. Меерсон. – М. : Наука, 1981. – 278 с.
16. Михайлов В. В., Хайкин Л. В. Организационно-методические основы поточно-круговой формы проведения учебного процесса по физическому воспитанию со студентами подготовительного отделения вуза / В. В. Михайлов, Л. В. Хайкин // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 7. – С. 42–44.
17. Мякотных В. В. Организация и методика комплексной оздоровительной тренировки легкоатлетической направленности студентов вуза: Автореф. дис. канд. пед. наук / ОГИФК. – Омск, 1992. – 19 с.
18. Нифонтова Л.Н., Павлова Г.В. Использование средств физической культуры с применением тренажеров на занятиях с трудящимися, выполняющих малоподвижную, однообразную работу / Л. Н. Нифонтова, Г. В. Павлова // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 7. – С. 29–32.
19. Озолин Н. Г. Настольная книга тренера. Наука побеждать / Н. Г. Озолин. – М. : АСТ Астрель, 2003. – 468 с.
20. Останигорош Н. М. Совершенствование методики педагогического контроля за физическим развитием и физической подготовленностью студентов. – М., 1985. – 23 с.
21. Пирогова Е. А., Иващенко Л. Я., Страпко Н. П. Влияние физических упражнений на работоспособность и здоровье человека / Е. А. Пирогова, Л. Я. Иващенко, Н. П. Страпко. – К. : Здоровье, 1996. – 252 с.
22. Полевщиков М.М. Индивидуальный подход в системе оздоровления учащихся / М.М. Полевщиков, А.М. Шарага, Н.И. Палагина // Физическая культура, спорт и здоровье: Сб. науч. ст. – М., 2002. – С. 57–62.
23. Попов П. В. Влияние различных двигательных режимов на физическую подготовленность студентов факультета физического воспитания. – М., 1980. – 24 с.
24. Платонов В. М., Булатова М. М. Фізична підготовка спортсмена / В. М. Платонов, М. М. Булатова. – К. : Олімпійська література, 2006. – 317 с.
25. Фирсов З. И. Оздоровительное плавание для всех / З. И. Фирсов. – М. : ФиС, 1984. – С. 35–42.
26. Чешихина В.В. Современная система подготовки в спортивном ориентировании / В. В. Чешихина – М.: 9. Советский спорт, 2006.–232 с, С. 100,136,148,150.
27. Чунин В. В., Филип В. П. Комплексно-круговая форма занятий по физическому воспитанию в вузе / В. В. Чунин, В. П. Филип // Теория и практика физической культуры. – 1972. — № 10. – С. 58–62.
28. Шульга Л. М. Оздоровче плавання : навч. посіб. / Л. М. Шульга. – К. : Олімп. л–ра, 2008. –232 с.
29. Хімич І.Ю. Формування спеціальних умінь та навичок студентів вищих навчальних закладів у процесі навчання оздоровчого плавання: автореф. дис. канд.
13. Lubysheva L. I. Sociologija fizicheskoj kul'tury i sporta : ucheb. posobie / L. I. Lubysheva. – M. : Akademija, 2001. – 240 s.
14. Malomuzhev I. M. Metodika primenenija reguljarnyh begovyh trenirovok v podgotovke studentov: Avto-ref. dis. kand. ped. nauk / MOGIFK. – Malahovka, 1991. – 20 s.
15. Meerson F. Z. Adaptacija, stress i profilaktika / F. Z. Meerson. – M. : Nauka, 1981. – 278 s.
16. Mihajlov V. V., Hajkin L. V. Organizacionno-metodicheskie osnovy potочно-krugovoj formy provedenija uchebnogo processa po fizicheskomu vospitaniju so studentami podgotovitel'nogo otdelenija vuza / V. V. Mihajlov, L. V. Hajkin // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1985. – № 7. – S. 42–44.
17. Mjakotnyh V. V. Organizacija i metodika kompleksnoj ozdorovitel'noj trenirovki legkoatleticheskoj napravlenosti studentov vuza: Avto-ref. dis. kand. ped. nauk / OGIFK. – Omsk, 1992. – 19 s.
18. Nifontova L. N., Pavlova G. V. Ispol'zovanie sredstv fizicheskoj kul'tury s primeneniem trenazherov na zanjatijah s trudjashhimisja, vypolnjajushih malopodvizhnuju, odnoobraznuju rabotu. / L. N. Nifontova, G. V. Pavlova // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1985. – № 7. – S. 29–32.
19. Ozolin N. G. Nastol'naja kniga trenera. Nauka pobezhdat' / N. G. Ozolin. – M. : AST Astrel', 2003. – 468 s.
20. Ostanigorosh N. M. Sovershenstvovanie metodiki pedagogicheskogo kontrolja za fizicheskim razvitiem i fizicheskoj podgotovlennost'ju studentov. – M., 1985. – 23 s.
21. Pirogova E. A., Ivashhenko L. Ja., Strapko N. P. Vlijanie fizicheskikh uprazhnenij na rabotosposobnost' i zdorov'e cheloveka. / E. A. Pirogova, L. Ja. Ivanenko, N. P. Strapko. – K. : Zdorov'e, 1996. – 252 s.
22. Polevshnikov M.M. Individual'nyj podhod v sisteme ozdorovenija uchashhihsja / M.M. Polevshnikov, A.M. Sharaga, N.I. Palagina // Fizicheskaja kul'tura, sport i zdorov'e: Sb. nauch. st. – M., 2002. – S. 57–62.
23. Popov P.V. Vlijanie razlichnyh dvigatel'nyh rezhimov na fizicheskiju podgotovlennost' studentov fakul'teta fizicheskogo vospitanija. – M., 1980. – 24 s.
24. Platonov V. M., Bulatova M. M. Fizichna pidgotovka sportsmena / V. M. Platonov, M. M. Bulatova. – K. : Olimpijs'ka literatura, 2006. – 317 s.
25. Firsov Z. I. Ozdorovitel'noe plavanie dlja vseh / Z. I. Firsov. – M. : FiS, 1984. – S.35–42.
26. Cheshihina V. V. Sovremennaja sistema podgotovki v sportivnom orientirovanii / V. V. Cheshihina. – M. : Sovetskij sport, 2006.– 232 c.
27. Chunin V. V., Filip V. P. Kompleksno-krugovaja forma zanjatij po fizicheskomu vospitaniju v vuze / V. V. Chunin, V. P. Filip // Teorija i praktika fizicheskoj kul'tury. – 1972. — № 10. – S. 58–62.
28. Shul'ga L. M. Ozdorovche plavannja : navch. posib / L.M. Shul'ga – K. : Olimp. l–ra, 2008. –232 s.
29. Himich I. Ju. Formuvannja special'nih umin' ta navichok studentiv vishnih navchal'nih zakladiv u procesi navchannja ozdorovchogo plavannja: avto-ref. dis. kand.

30. Conconi F., Ferrari M., Ziglioet P.G. Determination of anaerobic threshold by a noninvasive field test runners.// J/ Appl. Physiol. 1982. –Vol. 52. №4–P. 869–873.
31. Decker R. Sportunterricht in West – Europa / R. Decker // Sportunterricht, Schorndorf. – 1992 – № 12. – S. 507–518.
32. Wasserman K.B., Sankar N.N., Willial L.B. Anaerobic threshold and respiratory gas exchange during exercise // J. Appl. Physiol. – 1973.–35 (2).–P.236–243.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012 р.